

૧૩૫૫૫૫

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સુત્ર

જોડાતી ૧-૧૧-૧૧૧૧

ગુજરાતી અનુવાદન ૧-૧૧-૧૧૧૧

અનુવાદક :

કવિવર પંડિતશ્રી નાનચંદ્રજી સ્વામીના

સુશિખ

સમુદાયવાદના પં. મુનિશ્રી મૌલાગચંદ્રજી

૧૩૫૫૫૫

દી.૪
સંવ
૧૩૫૫૫૫

વીર સંવત ૨૪૬૦

વિ. મં. ૧૯૯૧

કિંમત ૭ આના

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર .: .: અંશ ૧ સી

પ્રકાશક

લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવી

મંત્રી

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર

સાબરમતી (ગૂજરાત)

પ્રથમ આવૃત્તિ

* * *

પ્રત ૩૨૦૦

કાર્તિક સુદ ૧ : ૧૯૯૧

બીજી આવૃત્તિ

* * *

પ્રત ૩૩૦૦

પોષ સુદ ૧ : ૧૯૯૧

મુદ્રક: મગનલાલ મનસુખરામ
મુદ્રણસ્થાન: પુરોહિત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
ધી કાંટા રોડ : અમદાવાદ

પંદનીય ગુરુદેવ

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી સ્વામિન !

અભ્યાસ, ચિંતન અને અસાપ્રદાયિકતાનો આ
 એવકમાં જે કાંઈ વિકાસ થયો છે તે આપની
 અગ્રીમ કૃપાનુજ્જ્વલ છે. એ આભારવશ
 આ પુસ્તક આપના કરકમળમાં સાર
 અર્પણ કરું છું.

મુનિ સૌભાગ્ય

નિવેદન

આ ઉગતું મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર થોડાજ વખતમાં આટલું પ્રગતિમાન થશે એવી પહેલા કલ્પના પણ ન હતી. આજે દિન પ્રતિદિન સંખ્યાબંધ જિજ્ઞાસુઓના ઉત્સાહ પ્રેરિત પત્રો અને પુસ્તકોની પુષ્કળ માગ સતત ચાલુ રહેવા ઉપરાંત સરથાને સાથ પણ બહોળા પ્રમાણમાં મળ્યો છે.

લગવાન મહાવીરના સાહિત્યની જનતાને ખૂબજ ભૂખ હોય, પ્રથમ આવૃત્તિની ૩૨૦૦ નકલ કદાવેલી પરંતુ તે પુસ્તક બદાર પડે તે પહેલાજ ગ્રાહકની સંખ્યા છપાચેલાં પુસ્તકો કરતાં વધી જવાથી બીજી આવૃત્તિના ૩૩૦૦ પુસ્તકો તુરંતજ છપાવવાની જરૂર પડી છે.

આ આવૃત્તિ વખતે કાર્યાલયની યોજના નિશ્ચિત કરવામાં આવી છે. અને તે પુસ્તકનો અનિર્મિતમાં આપેલો છે. આથી સરથાથી ગ્રાહકો યનારને અને સરથાને ઉભયને લાભ થવારો સંભવ છે. તેમ કરવાથી ગ્રાહકને વી. પી. ઇત્યાદિ ખર્ચનો બોજો પડશે નહિ અને સરથાનું કામ પણ વધારે સરળ રીતે થશે.

આ કાર્યાલયની યોજનામાં જે ઉત્સાહી જિજ્ઞાસુઓની જલ્દિ થઈ છે અને આર્થિક પ્રકરણની જવાબદારી સ્વનંત્ર રીતે તેઓએ ઉપાડી લીધી છે.

સૌ સર્વોની યોગ્યતા અને શ્રી. જુહાભાઈ તથા શ્રી. જુહાભાઈના અતિ આગ્રહથી આ વર્ષના મંત્રીપદની જવાબદારી શ્રી. લક્ષ્મીચંદ ભાઈએ કબજા રાખી છે.

વિદ્વાન મુનિ મહાગજશ્રીની ભાવનામય અનુગ્રહ જુદી તથા તેમના ગુરુશ્રીની ઉદારતા આ સંસ્થાની ઉત્પાદકતા અને જીવનશક્તિ છે.

શ્રી. જુહાભાઈ અને શ્રી. જુહાભાઈની મૂક સેવા આ સંસ્થાની પ્રેરણા છે. અને અન્ય કાર્યવાહકોની કાર્યદક્ષતા આ સંસ્થાની ચાલક શક્તિ છે.

સહાયક, પોષક અને ગ્રાહકોની અમીદારીનું સિંચન સદા મળતું રહે એજ અભ્યર્થના સાથે વિરમું છું.

પ્રથમ આવૃત્તિ

વસ્તુ

૫

જોઈએ ત્યારથી હિતરાધ્યયન સૂત્રનું વાચન કરેલું ત્યારથી તે સૂત્ર પ્રત્યે આકર્ષણ થયેલું અને જેમ જેમ બીજાં સૂત્રાં અને અથોના અભ્યાસ થતો ગયો તેમ તેમ તે આકર્ષણ બિન્ન બિન્ન રીતે પરિણમવા લાગ્યું. ત્યાર બાદ પ્રવેશદર્શનોના એટલે અભ્યાસ કરીને વૈશેષિક, નૈયાયિક, સામ્ય, વેદાન્ત મત્યાદિ દર્શનોના સાહિત્યનો અભ્યાસ અને નિરીક્ષણ કરવાનો સમય મળતો ગયો; તેમજ દર્શન, વાદો અને મતો એ બધાનું અવલોકન થોડું ધોળું જે કંઈ થતું ગયું તેમ તેમ જૈનદર્શન પ્રત્યેની અભિરુચિ કેંદ્રક વિશેષ અને વિશેષતરજ થવા લાગી અને તેમ થવું સ્વાભાવિકજ હતું.

જેવે જેવે બૌદ્ધદર્શનના અથો વાંચવા મળ્યા. જૈનસાહિત્ય સાથે તેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરતાં ખૂબજ રમખાડો બૌદ્ધસાહિત્ય વાચ્યા પછી જૈન સાહિત્ય પ્રત્યેનો આદર તો વિશેષતમ થયોજ, પરંતુ તેની પરિણતિ પ્રથમ કરતા કંઈક જુદી રીતેજ થવા પામી પરંપરાગત સંસ્કારથી જૈનદર્શન એ વિશ્વવ્યાપી દર્શન છે એમ માની લીધેલું તેને બદલે જૈનદર્શનની વિશ્વવ્યાપકતા શી રીતે અને શા માટે આ બધું ચિંતન કરવાનો વિશેષ અવકાશ મળ્યો હોય તો તે બૌદ્ધ ધર્મના વિશિષ્ટ વાંચન પાછીજ અને તે ચિંતનનો પરિણામે જૈનદર્શન પ્રત્યેનો આદર પ્રથમ કરતા વિશેષ થયો ખરો. પરંતુ

તેની દિશા પલટી ગઇ, અને ત્યારથી એવો નિશ્ચય થતો ગયો કે એ બધું તુલનાત્મક દષ્ટિએ નિચારીને તે વિશેષતાઓ આગળ કરવી.

વૈજ્ઞાનિક, ઐતિહાસિક અને લોકોપયોગિતાની દષ્ટિએ જૈન દર્શન કઇ કઇ વિશેષતાઓ ધરાવે છે ? લોકમાનસનું નિદાન ક'નાંક તેની પામે કયું રસાયણ છે ? આ બધું માનસમયન થયા પછી તે તે દષ્ટિએ વાચતા જે જે ખુદ્ધિગ્રાહી થયું તેના ગાંઠ મં'ગરોનું ચિત્ર માનસપટમા આવેખાતું ગયું.

ભગવાન મહાવીરના અન્ય સૂત્રોમા જે અમૃત વચનો છે તે પૈકી પ્રથમ ઉત્તરાખ્યનને તદ્દન નવી દબે મ'ગ્ધાગ્વાની ભાવના પ્રથમ ઉદ્ભવવાના એ કાન્થો હતા (૧) સરળતા અને (૨) મર્વ-વ્યાપકતા, અને તેથીજ મૌ પહેલા તેને નવીનતા આપવાની જિજ્ઞાસા રહ્યાજ કરતી હતી તે સાથે લિખલિખ દષ્ટિનિદુથી જૈનવાદ્મયને ગુર્જ'ગિગમા નિકસાવવાના કોડ પણ રહ્યા કરતા હતા.

માનસશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ એ આદોષનેજ જાણે અસર ન કરી હોય તેમ થોડાજ વખતમા એક તત્ત્વજિજ્ઞાસુ ભાઇ મળી આવ્યા “મહાવીરના અમૃતા સર્વતોગ્રાહી અમૃત વચનો ધર ધર કા ન પહોંચે ?” એવી તેમને પણ સ્વતં પ્રેરણા જાગી હતી, તે ભાઇનું નામ શ્રી. જુઘાભાઇ મહાસુખભાઇ. તેમની પ્રેરણાથી ખીજા ભાઇ મળી આવ્યા, જેમનું નામ શ્રી. જુઘાભાઈ અમરશી તે અને ખીજા સદ્ગૃહસ્થોએ મળી વાટાવાટ કર્યા પછી ચિત્રલિખ યોજનાઓ પૈકી એક ખાસ વિશિષ્ટ યોજના નક્કી કરી લીધી.

અને તેના ફળસ્વરૂપે “મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર” નામની સંસ્થા ખોલાઇ. તેના જે જે પિદ્ધાન સભ્યો થયા તેમણે સેવાવ્રત્તિને મોખરે કરી શોક સેવાર્થે સાવ સસ્તું સાહિત્ય બહાર પાડાનો નિશ્ચય કર્યો.

આવી રીતે મારી તીવ્ર ઇચ્છાને તાત્કાલિક ન્યાય મળતા મને સતોષ તો થયોજ, પરંતુ તેની સાથે મારા સકંપબળમાં અર્વોત્તમ ટેકો મળ્યો અને આ દિશામાં વધુ વધુ પ્રયત્ન કરવાની આ સંસ્થાદ્વારા એક ઉત્તમ તક સાપડી તે આહ્વાદનું વર્ણન શબ્દોમાં શી રીતે આવે ?

આજે આપણી પામે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની દીપિકા, ટીકા, અવચૂરી, નિર્બુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણ, ગુજરાતી ટિપ્પણો અને હિન્દી ટીકાઓ લિખિત લિખિત મગ્ધાઓ તરફથી ખૂબ ખૂબ બહાર પડી ગયા છે તો આ ઉત્તરાધ્યયનના અનુવાદમાં કઇ વિશેષતાઓ છે ? આ પ્રશ્નનો એક સીધો અને સરળ ઉત્તર એ છે કે એ બધું હોવા છતાં જૈનવાક્યમયથી જૈનેતર વર્ગ સામ જ અગ્રણ્ય રહ્યો છે એટલું જ નહિ પણ જૈનો મુદ્દા તે વસ્તુથી લગભગ અપરિચિતજ છે તેનું અનુરૂપ દૃષ્ટાંત આજની પ્રવર્તી રહેલી આપણી ધાર્મિક અવ્યવસ્થા જ તે નિર્દેશ માટે પર્યાપ્ત થશે

આમ થવાનાં ત્રણ કારણો છે

- [૧] સૂત્રોની મૂળ ભાષાનું અગ્રાંતપણું
- [૨] અનુવાદન સૈવીની કુર્બોવિકતા
- [૩] મૂળની અધિકતા

શિષ્ટ સાહિત્યની પ્રચારદૃષ્ટિથી થયેલી આ યોજના એ બીરી અગવડોને દૂર કરવામાં ઉપયોગી નીવડશે તેમ માનવું અગ્રાંત નથી

લેખન પદ્ધતિ

દુનનાત્મક દૃષ્ટિના સરકારોની છાપ કેરી અને કેરા આકારની છે ? તેમાં હું કેટલે અંશે સફળ થયો છું ? તેનો નિર્ણય તો વાચકદ્વારાજ થઈ શકે, પરંતુ આ ઉત્તરાધ્યયનનું સાગોપાગ અનુવાદન કરતી વખતે જે જે દૃષ્ટિઓ રાખનામાં આવી છે તેનું ટૂંક દૃષ્ટિમિદુ રજુ કરી લઉં

સમાજ-દ્રષ્ટિ નિનદર્શન પોતાને વિશ્વ-આપી મનાવે છે, અને પોતાની પોષારીને મહે છે કે મુખિ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિભર હામનને છે, માત્ર યોગ્યતા નેમએ આથીજ સાધુ, માધી, શ્રાવક અને શ્રાવિષ્ઠ એ ચારે અગોત્રી સઘ તરીકે માને છે અને તે બધાને મોક્ષના સમાન અધિભરો પણ આપે છે, તો આવા ઉદાર શામનના સિદ્ધાંતોમા જ્વળ એકાન એમ પદ્ધતે નાગુ પડતુ ક્યન હોયજી જી રીતે શકે ? તેથી શુદ્ધ્ય-જ્વનમા પશુ ત્યાગ સહવે છે, અને તે દૃષ્ટિબિદુને અનુલક્ષી ભગવાન મહારીરે અણગારી અને અગારી એમ બે પ્રકારના માગો રખજી બના યા છે ઉત્તરા અધ્યયનમા શુદ્ધ્યના ત્યાગની એક અથગે અપજી રેખા તરી આવે છે કે -

“ સન્તિ ણોહિ મિસ્સહિ મારત્યા સેજમુત્તરા ”

અર્થ :- ‘ ‘ ઘણા કુમાધુઓ કરતા સંયમી શુદ્ધ્યો પણ ઉત્તમ હોય છે ’ ’ સારાંશ કે શુદ્ધ્ય જ્વનમા પણ મોક્ષની અભિનાતા એવી શકાય છે અને અત્પાશે ત્યાગ પણ કરી શકાય છે સૂત્રકારના આ ઉદાર આશયને લક્ષમા લઈ અહીં બંનિને લાગુ પડતી રીતી રીકારવામા આવી છે

ભાષાદ્રષ્ટિ: ભાષાદ્રષ્ટિએ તથા આનુમાનુના સયોગોતુ નિરીક્ષણ મરી વાસ્તવિક મૌનિકતા ભગવદ્વાચનાર મેટલાઈ અર્થો નહી કરેના છે તેમા પરપરા કરતા કષ્ટ લિનનતા એ અવશ્ય દેખાશે, પરતુ તે લિનનતા ઉચિત અને સૂત્રકારના આશયને અનુસરીને થયેલી હોઈ તે બ ન વાયકવર્ગ સદિષ્ણુ યશે એમ માની લખનેજ તેટલી લિનનતાને ગ્રંથાન આપેલુ છે તેના બે ચાર દૃષ્ટાંતો અહીં આપવાથી તેનો રખજી અથાય આવી શકશે ‘ નીયવદી ’ આ પ્રાકૃત શબ્દનુ સમૃત ‘ નીયવતી ’ થાય છે પરપરા પ્રમાણે તેનો અર્થ ‘ ગુરુથી નીચા આસન પર બેસનાર ’ એ પ્રમાણે થાય છે આ અર્થ બદળ સક્રાયત છે એટલુજ નહિ પણ આનુ પ્રકરણમા અસંગત છે તે શબ્દનું રહસ્ય એકાંત નમ્રતા

સૂચક છે '૧૬ કાંઈ નથી તેની જાતની નમ્રતાયુક્ત ભાવના' એ અર્થે પ્રકરણસંગત અને અર્થસંગત સાગે છે તેજ પ્રકારે 'ગુહ્યમાનુવાયકારણ' માં પણ ગુરુની સમીપ રહેનાનો ભાવ વ્યજના શકિતથી તેજ ધર્મી શકે છે કે ગુરુના હૃદયમાં રહેનાર શુ ભગવાન મહાવીરના બધાજ શિષ્યો પાસે રહેતા હતા ? માટે તેમ માનવુ સુધારિત ન લાગતા હપગનો અર્થ નોધમા પ્રપ્ત કર્યો છે, આ અને એવા બીજાં પણ અર્થોનો નોંધમા થયોચિત રીતે પ્રપ્ત કર્યો છે. ૧

અર્થદ્વિષ્ટિ: 'આજ' પ્રમાણે કેટલીક ગાથાઓના અર્થો પણ પરપરાથી ભિન્ન ભિન્ન આયા આવે છે જેમકે —
 "સર્વર્થમેવ ન લભેત પદ્માદ પપોપમા શાશ્વતવાદિકાનામ્ ।
 ત્રિવિદતિ શિથિલે આયુષિ કાલોપનીતે શરીરસ્ય મેદે ॥

સર્વર્થમેવ ન લભેત પદ્માદ પપોપમા શાશ્વતવાદિકાનામ્ ।
 ત્રિવિદતિ શિથિલે આયુષિ કાલોપનીતે શરીરસ્ય મેદે ॥"
 આનો અર્થ ટંબાની પરપરા પ્રમાણે એ થાય છે કે "પહેલા ન થયુ તો પછી થશે" આમ કહેવું ચાની પુરુષોને માટે યોગ્ય છે, કારણ કે તે પોતાના ભવિષ્યકાળને પણ જાણે છે, પરંતુ મામાન્ય મનુષ્ય જે તેમ કરે અને પોતાની ઉન્નતિનો માર્ગ ચિત્તવ્યા સિનાય મૃત્યુ પામે તો તે વખતે તેને ખેદ કરવો પડે છે, અહીં ત્રણ પ્રકારના પ્રશ્નો ઉદભવે છે, (૧) આત્મ પ્રમગમા ચાની પુરતવેનુ કથન શુ ઘટિત છે ? (૨) કદાચ તેમ હોય તો પણ શાશ્વતવાદી વિશેષણ, ચાનીવાદી કેમ હોઈ શકે ? કારણ કે શાશ્વતવાદી અને શાશ્વતદર્શી એ બન્નેમા ઘણી ભિન્નતા છે, શાશ્વત બોલવુ તો મો કોઈ માટે સુનલ છે, પણ નિત્યદર્શન તો કેવળ ચાની પુરુષોજ કરી શકે. (૩) ચાની અર્થ સેવા છતાં પણ એ બન્ને પદોનો

આખો અર્થ શુ બરાબર ધરી શક છે ? આ બધા પ્રશ્નોની વિચારણા કર્યા પછી જે કંઈ અર્થ ઘટે છે તે નીચે પ્રમાણે છે —

“જે પહેલા નથી પાગતો તે પછી નથી પામતો” અર્થાત્ કે આખા જગતની રચના નિશ્ચિત છે પહેલા જે હતુ તેજ આજ છે અને રહેવાનુ હોક પણ શાશ્વત અને આત્મા પણ શાશ્વત છે આપણે કશુ ફેરવી શકવાના નથી. તો પછી આત્મવિશ્વાસનો પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા શી ? આવી શાશ્વત (નિયતિ) વાદીઓની માન્યતા હોય છે, પરંતુ જ્યારે આધુનિક શિથિ ન થાય છે ત્યારે તેની તે માન્યતા ફરી જાય છે અને તેને ખૂબજ પશ્ચાત્તાપ થાય છે વગેરે

અનુનાદન શૈલી: અનુનાદન બે પ્રકારના હોય છે (૧) શબ્દાથ પ્રધાન અનુનાદન અને (૨) વાચ્યાર્થ પ્રધાન અનુનાદન શબ્દાર્થ પ્રધાન અનુનાદનમાં શબ્દ પર જેટલું લક્ષ્ય અપાય છે તેટલું અર્થ સમ્પન્નતા ઉપર અપાતું નથી આથી શબ્દાર્થ તો સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે પરંતુ તેની મતનન મમજવામાં ખૂબ વિનય થાય છે અને તેથી ધાબીનાં કિનિષ્ઠ પણ થઈ પડે છે જ્યારે વાચ્યાર્થ-પ્રધાન અનુનાદનમાં શબ્દાર્થ પર બહુ ગૌણતા રખાય છે, પરંતુ તેની શૈલી એવી સુદર અને રોચક હોય છે કે વાચન કરતાજ તેનું રહસ્ય બરાબર સમજી શકાય છે આ રચને એ બંનેનું સમન્વયીકરણ કર્યું છે અર્થાત્ કે મૂળ શબ્દોને યથાર્થ અનુમરવા છતાં સૈની તૂટવા દીધી નથી, તેમજ સામાન્ય ગુજરાતી જાણુ નારને પણ વાચનમાં કંઈજ ન પડે તેની મરજ અને સુદર ભાષા રાખવા સારુ યથાશક્ય પ્રયત્ન પણ કર્યો છે.

નોંધ: જૈન અને જૈનેતર એમ દરેક વર્ગને રહસ્ય સમજવામાં સુનલ થાય તે સારુ ટૂંકી અને ઉપયોગી નોંધ પ્રશ્નોની નીચે ઉચિત પ્રસંગોએ આપેલી છે તેમજ આખા અધ્યયનનું રહસ્ય બતાવવા તથા અધ્યયનનો સબધ જાણવા ખાતર ઉપર ‘પ્રશ્નક ટાઇપ’માં સમૃદ્ધ નોંધ અને દરેક અધ્યયનની નીચે ટૂંકી નોંધ દર્શાવવાનો યથાશક્ય પરિશ્રમ સેવ્યો છે

સંસ્કાર: અર્થ કરતી વખતે સાચ સરળ શબ્દ વાપરવાની ખૂબ ચીવટ રાખી છે. તેમજ કેટલાક પારિભાષિક શબ્દોમાં સુંદરતા લાવવા માટે તેવું મૂળ રહસ્ય જાળવી કવચિત્ ભાષા સંસ્કાર પણ કર્યો છે. જેમ કે:—‘નિયોગદ્વી’ અર્થાત્ ‘નિયોગર્થી’—‘મોક્ષાર્થી’. આ શબ્દ જૈન પરિભાષામાં બહુધા આ રીતે પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ તેજ શબ્દને મુમુક્ષુ તરીકે વાપરીએ તો તે વિશિષ્ટ અને સર્વ-વ્યાપી લાગશે. આ અને એવા બીજા પણ ‘સંગ, કામગુણ, મૃદ્ધિ’ એ બધા પારિભાષિક શબ્દોને ઉચિત પ્રસંગે પ્રકરણ સંગતિ જાળવીને તથા ભાષા પરત્વેની વર્તમાન સંસ્કારિતા તેમજ શૈલીને અનુસરીને સંસ્કાર આપ્યા છે. આમ કરવાં છતાં સૂત્રના મૂળ આશયને જાળવવાનો હેતુ તો પ્રધાનપણે રાખવામાં ખાસ સાવધાન રહ્યા છીએ.

સૂત્રની જીવનવ્યાપકતા: અહિંસાના સિદ્ધાંતનું ગંભીર પ્રતિપાદન, ત્યાગાશ્રમની યોગ્યતા, વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ, સ્ત્રીપુરુષ આદિ સૌને સમાન અધિકાર, સંયમનો મહત્તા, કર્મવલ્લભી વર્ણવ્યવસ્થા, જાતિવાદનાં ખંડન, મૃદુરથ શ્રાવકના કર્તવ્યો: એવા એવા ઉત્તમ પદાર્થ પાઠો ભગવાન મહાવીરના પ્રતિપાદિત પ્રયત્નોમાં સ્પષ્ટ મળે છે કે જે આજના વર્તમાન યુગને ધાર્મિક દિશા તરફ દોરવા માટે ખૂબજ પ્રેરણાજનક નીવડે તેવા છે. સૂત્રની આ જીવનવ્યાપી દૃષ્ટિ સ્પષ્ટ કરવાનું લક્ષ્ય પણ આખા અનુવાદમાં સારી પેઠે રાખ્યું છે.

અસાંપ્રદાયિકતા: ખાસ કરીને એકજ જાતનો સાંપ્રદાયિકતા કે માન્યતાને ન પોષતાં કેવળ તાત્ત્વિક બુદ્ધિએજ કાર્ય કરવાનો ઉદ્દેશ કાયમ જાળવી રાખ્યો છે.

આ બધા દૃષ્ટિબિંદુઓ રાખવાનું એકજ કારણ છે કે આ ગ્રંથમાં રહેલી વિશ્વવંદ્ય ભગવાન મહાવીરની પ્રેરણાત્મક વાણીનો લાભ જૈન કે જૈનેતર સૌ કોઇ લઇ શકે.

સહાયકો

આ અનુવાદનમાં જે કંઈ અસાંપ્રદાયિકતા આવી હોય તે મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની સંસ્કૃતિનો વારસોજ

છે. એનું નહિ પરંતુ આ આખા અનુવાદને માગોપાગ તપાસી જઈ અશોધન ક્રમમાં તેમના વિગતો અવગણનો કરી દે, એટલે તેમનો આખાર તો અશ્વ્ય છે.

ઉપરાંત 'દિનંદર'ના ઉત્પાદક તરીકે લાઈ જમનાદાસ રવાળી તેમજ તેમના લઘુ બધુ તારકચંદ્રે પામ લખાણથી માનીને બધા 'કુદે' તપાસવામાં જે ઘણું જોઈએ છે તે પ્રગમનીય છે. પરંતુ આ બધા સચેતો હોવા છતાં વિશેષ મહત્વના આધાર તો શ્રી બુધાભાઈ તથા શ્રી લુગભાઈ ઉપર જ છે. આખા "મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર"ની યોજનાને એમની સૂત્ર મેના મનવવાની લાવનાને અંગે જ થવા પામી છે. કાગળ ખરીદવાના કાર્યથી માનીને પ્રેસના અંતિમ કાર્ય 'મુદ્રી' તો બન્નેએ જીલ્લા ભરી કાગળ ગણી છે અને "સંપાદક" રહેવાના છે તે આ ઉત્તરાર્ધવચનના રીતક્રમે નોંધવાં થઈએ છે. સંતખાલ

બીજી આવૃત્તિ વિષે થોડું એક

પ્રથમ આવૃત્તિના પુસ્તક, બકાર, પડે, કે, તુરતજ ૩૭૦૦ માહત્તર થઈ ચૂકેલા અને ઉપરાંત ઉપરી, માગ ચાતુ રહેવાથી બીજી આવૃત્તિની શીઘ્રાતિશીઘ્ર આવશ્યકતા બની ચક છે તે પૂરી પાડવા માટે આ બીજી આવૃત્તિ બકાર પડે છે.

આ આવૃત્તિથી સમ્યાનુ અચાનક વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યું છે. તેની મરિસ્તર યોજના આ પુસ્તક સાથેજ આપેલી છે. પ્રેમી મળજનો તેનો યથેચ્છ લાભ લઈ રાહો.

હવેથી આ સંસ્થાના કાર્યમાં આર્થિક મહાવદાતા તરીકે શ્રી કુમરશી ગુલામચંદ સંઘરી નિયત થયા છે અને આ વડેના મની તરીકે શ્રી લક્ષ્મીચંદ જવેરચંદ સંઘધીને ચૂંટવામાં આવ્યા છે. શ્રી બુધાભાઈ, શ્રી લુગભાઈ, શ્રી મણિભાઈ અને ધર્તર સંજોનો પણ સમ્યાના સમયે રૂપેરહી કાર્ય કરવાના છે.

સંતખાલ

ઉપોદ્ધાત

ભગવાન મદાવીગ્ના ઉપવધ્ય સૂત્રોના 'એ' વિભાગ પડે છે. [૧] અંગપ્રવિષ્ટ અને [૨] અંગ બાહ્ય અંગ પ્રવિષ્ટ સૂત્રોનું ગુચન ગણધરો (ભગવાન મદાવીગ્નો પદ-તિષ્ઠો) એકસૂત્ર છે અને અંગ બાહ્ય સૂત્રોનું ગુચન ગણધરોએ તેમજ બીજા પૂર્વચારોએ કર્યું છે; પરંતુ તે બન્નેમાં એનાં તાત્ત્વિક સૂત્રો ભગવાન મદાવીર અને તેમના પૂર્વવર્તી તીર્થકરોના આત્માનુગમનીજ પ્રસાદી છે.

ઉત્તમધ્યયનસૂત્રનો મખાવેશ અંગબાહ્યમાં થાય છે. તેમ છતાં તે આખું સૂત્ર મુધર્ગરવામી (ભગવાન મદાવીરના ૧૧ ગણધરોમાના પાંચમા ગણધર કે જેમનું જાત્ર અભિ વૈષ્ણવન હતું) એ જન્મવામી (મુધર્ગરવામીના શિષ્ય)ને મંત્રોધીને કહેલું છે અને તેમાં આપનાં ઠેરઠેર "નમઃ ગોયમ મા ધનાયક" "ધામરેણ મદાવીરેણ જ્ઞાનમયર્વા" "ધૃતિપાદિ સૂત્રોમાગી પૂરે છે કે ભગવાન મદાવીર પોતાના છવન કાગમા તે સૂત્રો જોતમને મંત્રોધીને કહ્યા હતાં

૪ જૈન પૂરંપરા પ્રમાણે ઉત્તરાધ્યયનનો કાળ નિર્ણય.

જેતાજર મંદિરમાગી અને જેતાજર ધ્યાનકવાતી એ મન્ને દિરકાને માન્ય ગણાતા બીજા સૂત્રો પૈકીનું આ એક ઉત્તમ સૂત્ર છે અને અંગ, ઉપાંગ, મૂળ અને છેલ્લા આગ વિભાગો રેષી મજા વિભાગમાં તેની ગણના થાય છે.

ભગવાન મદાવીર મોક્ષે ગયા પડી (જાગે વર્ષે જોતમ મુકત થયા હતા) તેજ પાટે બાહ્યજી કુજાનન સીગુમર્ગરવામી આવ્યા,

* "ઉત્તરાધ્યયનની જાણખાત્ર" માં પ્રે. ની દ્વેષ ના સંજ્ઞા પાદાપોદ પાલગ આપેક દોવાથી આદીં માત્ર જૈન પદ્યગની અન્યતર અ પેલી છે

અને વીનિર્ણય પછી તેમની વીચરો રોં મુક્તિ થઈ ત્યારમા તેમની પાટ શ્રીનજ્જરામી વિનિર્ણય થયા “(સીર વગારતી-જૈન માદિત્ય મગોવક)”

આ વિગત પછી ઉત્તરગધ્યવનની પ્રાચીના અને અદ્ભુતતા ૨૧૧ અષ્ટ થઈ તથા ૬

પૂર્વકાલીન ભારત-ધાર્મિક યુગ

ભગવાન મહારીચો યુગ એ ધાર્મિક યુગ તરીકે ગણાય તે યુગમા રમ્મ ધર્મો મુખ્ય હતા કે જેને અનુક્રમે વેદ, જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ તરીકે ઓળખાયા આવે ૬

તે મમયે વેદ અને જૈન એ મન્ને પ્રાચીન હતા, અને બૌદ્ધ-જૈન અર્વાચીન હતા. એક ન્યત્રે ડૉ. હર્મન જેમ્સની આચાર્યના મૂલ્યો પ્રસ્તાવનામા વખે છે:—

“It is now admitted by all that Nataputta (Gnatriputra), who is commonly called Mahavira or Vardhamana, was a contemporary of Buddha and that the Niganthas (Nirgranthas) now better known under the name of Jains or Arhats, already existed as an important sect at the time when the Buddhist Church was being founded ”

“અમરુ ભગવાન મહારીચ પ્રભુને નામે ઓળખાતા જાતપુત્ર રધમાન ગ્રામી, જે રખતે મુદ્ધ વિચરતા હતા ત રખતે નેમના મમમલીન તરીકે વિદ્યમાન હતા અને જે રખતે બૌદ્ધ ધર્મ હજી સ્થપાતો હતો તે વખતે જૈનો અથવા આર્હતના નામે ઓળખાતા

●આ વખતે પ્રકૃષ્ઠ કાલ્યાણ, સજ્જ વેલ્લૂપુત્ર, અન્નિત મેશકળવી વગેરે વગેરે હતાજ પરંતુ તેની ગણના મતસસ્થાપકોમા થતી

નિર્ગથો એક અગત્યના પથ તરીકે ક્યારનાએ વિચરી ગયા હતા. એ હવે મર્વામાન્ય થઇ ચૂક્યું છે.”

આ પગથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કે જે પ્રથમ બૌદ્ધ ધર્મ કરતા જૈન ધર્મને અર્વાચીન ગણતા, તેઓ હવે પુષ્ટ પ્રમાણ મળતા તેની પ્રાચીનતા બતાવવા નીકારી શક્યા છે. પ્રથમ ડૉ. બેઅર, ડૉ. લેસન વગેરે કેટલાક વિદ્વાનોએ તેમ શી રીતે માની લીધું હશે ? તેમ કોઈને શંકા થાય તેનું મમાધાન ડૉ. હર્મન જેકોબી જૈનસૂત્રોની પ્રસ્તાવનામાં કહે છે કે —

ત્રી લેમન બન્ને ધર્મની એકતા માને છે. તેના આગ કાગળોનીએ દર્શાવ્યા છે.

(૧) ભાયાદદિ — મુદ્દનુ બંધુ ગૌપિક સાહિત્ય પાતિભાષામાં છે, જ્યારે ભગવાન મહાવીરનું સાહિત્ય અર્ધ માગધી ભાષામાં છે. આ બન્ને સાહિત્યમાં બહોળે અંશે ભાષાની મમાનતા તેમને લાગી.

(૨) કેટલાક પારિભાષિ શબ્દોની મમાનતા — જેમકે — જિન, અર્હત, મર્વાઈ, મિદ્ધ, બુદ્ધ, મબુદ્ધ, પરિનિવૃત્ત, મુક્ત વગેરે મમાન હોવાથી.

(૩) ગત તીર્થંકરોની મમાવર્તી ગુણધૂન.

(૪) અહિમા વગેરે કેટલાક મિદ્ધાનોની ગ્રંથ સમાનતા.

પરંતુ આ ચારેની પૃથક્તા જૈન સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં ડૉ. હર્મન જેકોબીએ કરી વેદ તથા બૌદ્ધધર્મના મિદ્ધાંતો કરતા જૈનધર્મના ધણા મિદ્ધાંતો સાવ લિખિત અને તે બન્ને કરતા ધણી વિશેષતાઓ દર્શાવતા તેણે સચોટ પ્રમાણપૂર્વક પુરાવા ક્યાં છે.

જૈનધર્મના પ્રચાર

આ ગ્રંથે એક સદેહ થશે કે જૈનધર્મના વિશ્વવ્યાપી મિદ્ધાંતો હોવા છતાં તેનો પ્રચાર હિંદ મિવાય કતર દેશોમાં બૌદ્ધધર્મના પ્રચારની જેમ કેમ થવા ન પામ્યો ? તેના ધણા કારણો

તેમના આ પણ કોઈ શકે — (૧) ભગવાન મહાત્માને ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરપરા કૃત્તા ધણી કડ વિધિવિધાનો ગ્યાપ્ત દતા અને તેથી જૈનમનો મુખ્ય પ્રચારક અમણ વર્ગ દિ. બદા. જઈ શકે ન હોય અને (૨) પ્રચાર કરવા કરતા ધમની નક્કરતા પર તે ધમની જૈન મઠ્ઠતિનું વિશેષ લક્ષ્ય હોયુ જોઈએ

આટલું પ્રમગોચિત કલ્યા પત્રી ઉત્તરાધ્યયનની વિશેષતા પર આવીએ

જૈનધર્મના વિશિષ્ટ મિદ્ધાંતો

[૧] આત્માનુ નિત્યત્વઃ—આત્માને પરિણામી નિત્ય માનવો, અર્થાત્ એમત કૃટ્ય—નિત્ય ન કરાઈ અનિત્ય નહિ ।

આત્મા એ અખડ નિત્ય હોવા છતાં મર્યાદાત તેનું પરિણામન થાય છે કહ્યું છે કે—

નો દિવ્યગેજ્ઞો અમુત્તમાયા ।

અમુત્તમાયા યિ અ હોદ્ નિચ્ચો ।

અજ્ઞત્યદ્દેહ નિયયસ્મ વધા ।

સંસારદ્દેહ ચ વયતિ યથં ॥

આત્મા અમૃત હોવાથી મહિરિન્દ્રિયોથી પ્રત્યક્ષ ધર્મ શકે નથી વળી તે અમૃત હોવાથી નિત્ય કે, પરંતુ આમ હોવા છતાં અજ્ઞાનવશાત્ તે કમબધનોથી મધાયેતો છે અને બધન એજ આ મનારનો હેતુ છે ।

આખ્યદર્શન તેને કૃટ્ય નિત્ય માને છે. જ્યારે મોદ્દર્શન એમત અનિત્ય માને છે આ બન્ને સિદ્ધાંતો વિચારતા અમણ ભામશે મરણ કે ને એમત કૃટ્ય નિત્ય હોય તો તેનું પરિણામન થઈ શકે નહિ, પરિણામન ન હોય તો બધન પણ ન હોય અને બધન ન હોય તો મુક્તિ, નિવાળ કે મેલનો પ્રયાતન પણ હોઈ શકે નહિ

જ્યારે આપણને તો ક્ષણે ક્ષણે દુઃખનું સંવેદન થાય છે, શરીરના સારા માદા દરેક પ્રસંગે આત્મા શુભાશુભ ભાવો અનુભવે છે. તેથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે આત્મા પોતે નિત્ય હોવા છતાં કર્મબંધનથી બંધાયેલો છે.

વળી જો આત્મા કેવળ અનિત્ય હોય તો પાપ, પુણ્ય, મુખ, દુઃખ એ કંઈ સંભવેજ નહિ. વળી જો આત્મા કર્મબંધન કરે તેજ નાશ પામે તો પછી તે કર્મનું પરિણામ કોણ ભોગવે ? એમ પરસ્પર અસંબંધતા જણાય છે. આથીજ જૈનદર્શન તેને પરિણામી નત્ય માને છે.

[૨] વિશ્વનું અનાદિત્યઃ—આ જગત ઇશ્વરે બનાવ્યું નથી. આખું વિશ્વ અનાદિ છે.

કેટલાક દર્શનો માને છે કે દરેક કાર્યનું કંઈક ને કંઈક કારણ હોયજ છે જેમકે—ધડા રૂપ કાર્યનો કરનાર કુંભાર તેમ નાના મોટા દરેક કાર્યનો કર્તા કે પ્રેરક કોઈને કોઈ અવશ્ય છે. તેજ રીતે આ જગતનો કર્તા પણ કોઈને કોઈ હોવોજ જોઈએ. અને તેનેજ તે ઇશ્વર કિંવા કોઈ શક્તિરૂપ કહે છે.

આમ સ્વીકારતાં નીચેના પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે.

(૧) જો બધા કાર્યનો સંચાલક ઇશ્વર માનીએ તો જીવોને મુખદુઃખ આપવામા તેની સોરી માફી અસર અને ઇચ્છાનું આરોપણ થાય છે; કારણ કે જગતમાં એવો નિયમ છે કે ઇચ્છા વિના પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ અને એવી ઇચ્છા થવી તેને રાગ અને દ્વેષ કહેવાય છે. જે આત્મા ગમ અને દ્વેષથી કલુષિત હોય તે ઇશ્વર કે સર્વજ્ઞ શી રીતે કોઈ શકે ?

(૨) તેવી કોઈ શક્તિ હોય તો વળી તે શક્તિનું ભાગ્યને તેનો સ્વામી તેથી અતિરિક્ત કોઈ સ્વીકારવોજ પડે અને તે સ્વીકારવા જતાં તો પાછો તેનો તે આરોપ લાગુ પડે.

(૩) જો કર્તા અન્ય હોય તોજ 'શ્રી કૃષ્ણની સત્તા' બીજાની હોઈ શકે.

(૪) ઇશ્વર કે તેથી શક્તિપર આધાર રાખવામાં પુરુષાર્થને જરાપણ અવકાશ રહેતો નથી, અને જે પુરુષાર્થ નથી તો જીવન પણ વ્યર્થ છે, અને જીવન વ્યર્થ હોય તો જગતનો પણ હેતુ રહેતો નથી. આથીજ જૈનદર્શન કહે છે કે:—

“અપ્પા કક્કા વિકક્કા ય સુદ્ધાણ ય દુદ્ધાણ ય”

આત્મા પોતેજ કર્મનો કર્તા અને સુખ-દુઃખનો ભોક્તા છે. બીજો કરે ને તમે ભોગવો કે તમે કરો ને બીજો ભોગવે તે સુઘટિત નથી, અને તેથીજ આ વિશ્વ ઇશ્વરે કે કોઈએ બનાવ્યું નથી કે તેનો પ્રેરક પણ નથી, કારણ કે રાગદ્વેષથી રહિત થયેલા શિદ્ધ આત્માને સંસારનો સંબંધ રહેવા પામતો નથી.

[૩] આત્મસંગ્રામઃ આખા સંસારમાં એક નાનાથી માંડીને મોટા જંતુ સુધી પરસ્પર એક બીજાને ભોગે જીવતા હોય છે. અને એમ સ્વાર્થનાં પારસ્પરિક દંડયુદ્ધો ભિન્ન ભિન્ન ક્ષેત્રમાં ભિન્ન ભિન્ન રીતે પ્રવર્તી રહ્યાં છે.

જૈનદર્શન કહે છે કે “બહારના બધા મંત્રામોથી વિરમો. તમારું કષ્ટાણુ, તમારું દિન, તમારું સાધ્ય એ બધું તમાગમાં છે. તમે જે બહાર શોધી રહ્યા છો તે સાવ મિથ્યા વસ્તુ છે. પોતાના કોઈપણ સુખ માટે બીજા સાથેના આત્માચાર, દિંસા કે યુદ્ધ એ બધાં નકાર્માં છે.” કહ્યું છે કે:—

અપ્પાણમેવ જુજ્ઞાહિ કિંતે જુજ્ઞેણ યજ્ઞઓ ।

અપ્પાણમેવ અપ્પાણં; જહત્તા સુદ્ધ મેદ્ધ ॥ ૧ ॥

વળી ઘરં મે અપ્પા દંતો સંજમેણ તવેણ ય ।

માહં પરેદિં દમ્મંતો ઘંઘણેદિં યદ્દેદિં ય ॥ ૨ ॥

(૧) બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે? માટે આંતરિક યુદ્ધ કરો. આત્માના સંગ્રામથીજ સુખ પામી શકશો.

(૨) બહારના વધ કે બંધનથી દમવા કે દમાવા કરતાં સંયમ અને તપથી પોતાનું આત્મદમન કરવું તેજ ઉત્તમ છે.

[૪] કર્મના અચળ કાયદાથી પુનર્જન્મનો સ્વીકાર - જડ, માયા કે મર્મથી મડોવાયેલુ ચૈતન્ય જે જે જાતની ક્રિયા કરે છે તેનું ફળ તેને પોતાનેજ બોગાવતું પડે છે જૈનદર્શન કહે છે કે -

“કઢાણ કમ્માણ ન મોક્ષજાતિય મરેના કર્મને બોગની લીધા વિના કર્મથી છૂતી થયતું નથી”

કર્મનો કાયદોજ એવો છે કે જ્યાં સુધી તેનું બીજ બગી ન જાય ત્યાંસુધી શુભ કે અશુભરૂપે પરપરાગત પશ્ચિમન થતું રહેવાનું, અને જ્યાંસુધી કર્મથી સંબધ ગ્રહે ત્યાંસુધી તે જ્ઞાતાત્માના બિન્ન બિન્ન ગ્યાને યોગ્યતાના નિમિત્ત બનવાના અને પુનર્ગમન થતુંજ રહેવાનું.

સુમુક્ષુ અને તત્ત્વજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુએ જે ચાર વસ્તુઓ જ્ઞાત થ છે તેજ આ ડે, આત્માની ઓળખાણ, નિશ્ચિન કારણ, જન્મ-જન્મા તરનું કારણ અને તેનું નિવારણ આ વસ્તુઓનું જ્ઞાન જે પથાર્થ ગીતે થાય તો તેને પોતાના ઐહિક જન્મની મદદગતાના માધ્યમે નાર્થક્ય કરવામા તે ઉલુકત થાય કે નહિ એ કરમ જોજ પ્રશ્ન છે પરંતુ દુનિયાના દરે મહાન ધર્મસંસ્થાપકો અને તત્ત્વવેત્તાઓએ આ સુખ્ય વસ્તુઓને દષ્ટિ મળીપેજ રાખીને પૃથક્ પૃથક્ નિદાન્તો ધરાવ્યા છે તથા સુમુક્ષુઓ પ્રતિ વિવિધ પ્રકારના મર્ત્ય ક્રમ પ્રમોધ્યા છે.

ભગવાન મહાવીરના કાગમા વેદધર્મ પ્રચનિત હતો. જે કે તેના વિધિવિધાનોમા ખૂબ મકરતા પ્રસરી ગઈ હતી, વસ્તુ એ ધમના પ્રચારમે તથા તત્ત્વસંશોધમેની દષ્ટિ પણ ઉપર કહી તે ચાર વસ્તુઓ પ્રતિજ હતી એક ગમતિના આ વાચ્યો છે કે કારણ વ્રહ્મ । કુત સ્મ જાતા જોવામ વેન ક્વ ચ સપ્રતિષ્ઠિતા । વન સુચેતરેપુ વર્તામહ ક્વતિ ॥ અર્થાત-(૧) શુ આ નિશ્ચિન કારણ બ્રહ્મ છે ? (૨) આપણે કયાથી ત્ત્વજ્ઞ થયા, સાથી છતીએ છીએ અને કયા રહ્યા છીએ તથા (૩) સાથી સુખ-દુઃખ મા વર્તીએ છીએ ? આ ત્રણે પ્રશ્નાત્મક સ્મૃતિ શાક્યોમા નિશ્ચિન કારણ

આત્માની ઓળખાણ, પૂર્વજન્મ-વર્તમાન જન્મ-પુનર્જન્મનું કારણ અને તેના નિવારણ માટે સુખ-દુઃખના કારણનાં સંશોધન દ્વારા કર્તવ્ય કર્મનું વિધાનઃ એ ચારે પ્રશ્નો સમાવિષ્ટ થાય છે. વેદધર્મે આ ચારે પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કેવી રીતે કર્યું છે અને તેમાં કઈ વિશેષતા-ન્યૂનતા છે એ વિચાર અત્ર વિસ્તારથી કરવો યોગ્ય નથી, તે વિચાર તો ઇતર મહાત્માઓની સાથે જૈન મહાત્માઓએ પણ સૂત્ર ગ્રંથોમાં સારી પેઠે કરેલો છે.

મહાવીરના સમકાલીન જુદે પણ આજ એણીને સ્વીકારી મુમુક્ષુ ધર્મનું વિધાન કર્યું છે. જેવી રીતે તત્ત્વ વિચારણાની દૃષ્ટિએ જૈન ધર્મ અને વેદ ધર્મ વચ્ચે મતભેદ છે તેવીજ રીતે જુદાના નિર્ણયો તથા વિધાનો વચ્ચે પણ મતભેદ છે; પરંતુ તત્ત્વ શ્રેણીનું મામ્યજ અત્ર વક્તવ્ય છે. બ્રહ્મ, આત્મા, પૂર્વજન્મ-પુનર્જન્મ અને તેની કારણ નિવારણની વિચારણા એટલે ઈદ્દસોડનું કર્તવ્ય કર્મ એ જુદાના તત્ત્વ દર્શનની છી છે. (૧-૨) જુદ; બ્રહ્મ તથા આત્માના અગ્નિત્વને માન્ય રાખવા ના કહે છે એટલે વિશ્વને અનાદિ તથા આત્માને અવાસ્તવિક માને છે, પરંતુ (૩) કર્મ વિપાકથી નામ રૂપાત્મક દેહને નાશવંત જગતમાં પુનઃ પુનઃ જન્મ લેવો પડે છે એમ સ્વીકારે છે; અને (૪) એ જન્મના ફેરાનું કારણ સમજી લઈને તે કારણ જે વડે નાબૂદ થાય તેવો માર્ગ સ્વીકારવાનું પણ વિધાન કરે છે.

આજ ચારે વસ્તુઓનું નિરાકરણ ભગવાન મહાવીર ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં જે પદ્ધતિએ કરે છે અને જે નવનીત કાઢી આપે છે તે આ ઉપોદ્ધાતના પૂર્વાર્ધમાં આ સૂત્રમાંનાજ પ્રમાણે આપીને જે નિષ્કર્ષ કાઢી બતાવ્યો છે તે ઉપરથી જોઈ શકાશે. ભારતના પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાનની ઉપર્યુક્ત ત્રણ મુખ્ય શાખાઓમાંની જૈનધર્મની મુખ્ય શાખા પ્રમુખ તત્ત્વો વિશે શા નિર્ણય આપે છે તે જાણવાના જિજ્ઞાસુ જૈનો તથા જૈનેતરોને સંતોષવાના હેતુપૂર્વક આ સૂત્રની મોટી પહેલી પર્ગદગી અને પ્રતિદ્વીકરણ કરવામા આવ્યા છે.

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર

ની

ઓળખાણ

જૈનના ધાર્મિક ગ્રંથોમાં ઉત્તરાધ્યયનનું ધ્યાન અનોખું છે. ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક, દશવૈકલ્પિક અને પિણ્ડનિર્ચુકિત આ ચાર સૂત્રગ્રંથોને જૈનો મૂળસૂત્રરૂપ સામાન્ય સંગ્રાહી ઓળખે છે મૂળ સૂત્રો શામાટે કહેવાયા તે પણ જાણવા જેવું છે. શાપેન્ડીયર નામના જર્મન વિદ્વાન એક કલ્પના કરે છે કે આ ગ્રંથોને આધું નામ મળવાનું કારણ એજ કે એ ગ્રંથો “Mahāvīrā's own words” (Utt. Su. Introd. P. 32) અર્થાત્ મહાવીરસ્વામી ના પોતાનાજ શબ્દો તેમાં ગ્રંથિત થયેલા છે. તેમનું આ વિધાન દશવૈકલ્પિકને દેખીતી રીતે લાગુ પડી શકતું નથી એમ કહી મૂળ-સૂત્રનો ખીજોજ અર્થ Dr. Schubring (ડૉ. શુબ્રિંગ) કરેછે. તેઓ કહે છે કે “સાધુ તરીકેના જીવનની શરૂઆતમાં જે યમનિય-માદિ આવશ્યક છે, તેનો આ ગ્રંથોમાં ઉપદેશ હોઈ આ ગ્રંથોને મૂળસૂત્રો કહેવામાં આવ્યાં હોય” (Work Plahaviras, P. I.). Prof. Guerinot (પ્રો. ગેરીનો) નું માનવું એમ છે કે આ ગ્રંથો “Traite's Originaux,*” અર્થાત્ અમલ ગ્રંથો છે, જેના ઉપર અનેક દીકાઓ, નિર્ચુકિતઓ થઈ છે. દીકા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરતાં આપણે પણ જે ગ્રંથ ઉપર દીકા કરવી હોય તે ગ્રંથને “મૂળ” ગ્રંથ કહીએ છીએ. વળી જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોમાં આ ગ્રંથો ઉપર સૌથી વધારે દીકા ગ્રંથો છે; આ કારણોથી આ ગ્રંથોને દીકાઓની અપેક્ષાએ મૂળ ગ્રંથો અથવા “મૂળસૂત્ર” કહેવાની પ્રથા પડી હશે એમ કલ્પી શકાય છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને પોતાની સંજ્ઞા સ્વીકૃતિ મળી તે માટે પણ સંદેશ મતભેદ પ્રવર્તે છે. Leumann (લ્યુમન) એને “Later readings” અથવા પાછળથી રચાયેલા ગ્રંથો માને છે, અને તેના મર્થનમા જણાવે છે કે આ ગ્રંથ આંગ્રેજીની અપેક્ષાએ પાછળથી રચાયેલ હોઈ એને “ઉત્તર” એટલે પાછળનો ગ્રંથ કહે છે. પરંતુ ઉત્તરાધ્યયન ઉપરના ટીકા ગ્રંથોમાંથી આપણને જણવાનું મળે છે કે મદાવીગ્દવાગીએ તેમના છેલ્લા ચોમામામાં છત્રીસ અણપૂજ્યા પ્રશ્નોના “ઉત્તર” અર્થોત્ જવાબો આપેલા જે જવાબો આ ગ્રંથના રૂપમાં સંગ્રહીત છે. આ માદિતિ સત્ય માનવાને આપણી પાસે સળગ પ્રમાણ છે, અને ‘ઉત્તર’ શબ્દનો અર્થ તેમાં પૂર્તિ કરે છે, જેથી એ મત વધારે વજનદાર જણવામાં કશો વાંધો જણાતો નથી.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની નોંચે પ્રમાણે આવૃત્તિઓ સુપ્રસિદ્ધ છે:-

૧. Charpentier ની આવૃત્તિ, ઉપોદ્યાન, ટીકા, ટિપ્પણ સાથે. (૧૯૨૨). (આ આવૃત્તિ સારામાં સારી છે).

Achieves d' Eludes Orientales માળાનો ૧૮ મો ભાગુદ્ધ.

૨. જૈનપુસ્તકોદ્ધાર માળાના ભાગુદ્ધ નં. ૩૩, ૩૬, ૪૧.

૩. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, વિજયધર્મસંરિહના શિષ્ય મુનિશ્રી જ્યન્તવિજયજી (આચાર્ય, ૧૯૨૩-૨૭, ૩ ભાગમાં).

આ ગ્રંથમાં ખરતર ગરબના ઉપાધ્યાય કમલસંયમની ટીકા પણ છે.

૪. અંગ્રેજી ભાષાન્તર, Jacobi, Sacred Books of the East માળાનો ૪૫ મો ભાગુદ્ધ.

૫. શિવાય ભાવનગર, લિંગડી વગેરે સ્થાનોમાં પ્રસિદ્ધ યથેચ આવૃત્તિઓ છે.

તે ગ્રંથો પૈકી આ ગુજરાતી અનુવાદ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ છે. ટિપ્પણ, નોંધ અને વાક્યાર્થપ્રધાન ભાષાન્તર પદ્ધતિ એ આ આવૃત્તિની ઉપયોગિતામાં અને મૌલિકતામાં વધારો કરે છે; ભાષાની સરળતા આ આવૃત્તિને લોકમોગ્ય બનાવે છે.

આ ગ્રંથને ૩૬ અધ્યયનો છે, એ પદ્યમાં લખાયેલો છે, અને તેમાં યમનિયમોનું મુખ્યત્વે કરીને નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. શિખામણના રૂપમાં સ્વરાત્મક શિક્ષાવાક્યો, યતિઓને તિતિક્ષા તરફ દોરનાર પ્રેરણાશીલ ભાવભર્યા કથનો અને જન્મ, ધર્મશિક્ષા, શ્રદ્ધા તથા સંયમરૂપ લાભચતુષ્ટયનો મોક્ષપ્રાપ્તિમાં ઉપયોગ, ખરા સાધુ અને ખોટા સાધુ વચ્ચેનો ભેદ વગેરે વગેરે વિષયો વિશદતાથી નિરૂપ્યા છે. શિવાય નાનાં પણ મુંઢર ઉદાહરણો વિષયને સરળ કરવાને મૂકેલાં ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. ચોરનું ઉદાહરણ, રથ લાંકનારનું ઉદાહરણ (અધ્ય. ૬, શ્લો. ૩), ત્રણ વેપારીની વાત (અધ્યયન ૭ મું શ્લો. ૧૪-૧૬), વગેરે દુચકાઓ કુન્દનમાં ગોઠવેલા હીરાની માફક અળકી રહે છે. નમિનાથ સ્વામી ની વાર્તા અહીં પહેલીજ વખત કહેવામાં આવે છે. આ શિવાય સંવાદો એ આ ગ્રંથની વિશેષતા છે નમિનાથનો સંવાદ આપણને જુદાગ્રંથ સુત્તનિપાતમાંની પ્રત્યેક જુદની વાર્તાને યાદ કરાવે છે. હરિકેશ અને બ્રાહ્મણનો સંવાદ ધાર્મિક ક્રિયા અને ધાર્મિક વ્રતિના જવાબજનો ખ્યાલ આપે છે; પુરોહિત અને તેના પુત્રોનો સંવાદ સાધુ જીવન કરતાં ગૃહસ્થ જીવન કેટલે અંશે ન્યૂત છે તે પ્રતિપાદન કરે છે. આ સંવાદ મહાભારત તેમજ બૌદ્ધ જાતકમાં પણ અમુક ફેરફાર સાથે જોવામાં આવે છે એ પુરવાર કરે છે કે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના કેટલા જૂના ભાગોમાંનો એ એક છે, આ ગ્રંથનું આદ્યં અધ્યયન કાપિલીય (સં. કાપિલીયમ્ અર્થાત્ કપિલનું) કહેવાય છે, અને શાન્તિમૂર્તિની ટીકામાં દાસ્યપમુત

કપિનની ચાર્તા પણ આપનામાં આવી છે જે બ્રાહ્મણ
 ઋષોમાના કપિનના ઇતિહાસને ધણે અને મગતી આવે છે,
 બાનીસમાં અધ્યયનમાં શ્રીકૃષ્ણની ચાર્તા છે તે પણ અનંક દૃષ્ટિએ
 આકર્ષક ૭ પગલુ જૈનધર્મના ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી નવું તો
 ૨૩ મા અધ્યયનમાં છે, પાર્શ્વનાથ અને મહારીના નિષ્ણોના
 નવાનો એ પ્રમગ છે, અને તે નવાદમાંથી મળી પાશ્વપ્રમત
 જૈન કવો હોતો અને મહારીર તેમાં મા શા સુધારા કર્યા તેનો સંપ્રદ
 અને તેનાથી ખ્યાલ આવે છે ઉત્તરાધ્યયન (અ ૨૫)નું વગ્તુ
 ધર્મપદ (ઉદાત્ત ૧) ની માથે મગતુ આવે છે ખરે બ્રાહ્મણ
 મને કહેવો એ વગ્તુ ઉપર આ અધ્યયનમાં મટવા સુદર સુરો
 મુકેના છે, આ પ્રમાણે આ અથની વગ્તુ છે

ઉપર જણાવી ગયા પ્રમાણે આ અથ ઉપર ઘણી ટીકાઓ
 થઈ છે, અને જૂનામાં જૂની ટીકાઓ પણ આ મૂળસૂત્રો ઉપર
 મળી આવે છે, આમ હોવાથી ઉત્તરાધ્યયનની ટીકાઓ વિશે થોડા
 ઉલ્લેખ બાકી નહી જવો ન જોઈએ.

સૌથી જૂની ટીકા સદ્રનાદની છે, જે નિઃશ્ચય
 (સ નિર્ચયિક્તિ) ને નામે ઓળખાય છે આ ટીકા બધી ટીકાઓ
 કરતા ઉપયોગી ગણાય છે કારણ કે તેમાં જૈન ધર્મ વિશે જૂની
 માહિતિ ખૂબ મળી આવે છે પછીની ટીકાઓ દશમાં શતકમાં
 લખવામાં આવેલી, તેમાં શાન્તિસુરિનો ભાવવિજય અને
 દેવેન્દ્રગણિની (સન ૧૦૭૩) ટીકા મુખ્ય ગણાય છે. આ
 બન્ને વ્યક્તિઓ જૈનશાસનના અનકારરૂપ અને પ્રખર વિદ્વાનો
 હતા તેથી તેની ટીકાઓમાં કેકાણે કેકાણે શાસ્ત્રાર્થ અને અડન-
 મડનની ઝનક જોવામાં આવે છે.

ભાષા શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તપામતા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ભાષા
 ઘણીજ જૂની છે, અને જૈનઆગમમાં જે ઋષોમાં સૌથી જૂની

ભાષા મંત્રદીત થઈ છે તે પૈકી આ ગ્રંથ પણ એક છે, જેન શામનમાં મૌથી જૂની ભાષા આચારંગ (સં. ડાચારાંઙ માં છે; ત્યારપછી જૂની સુચરંગ (સં. સુવચરદ્ગ) માં છે, અને ત્રીજેજ સ્થાને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર આવે છે, એમ ભાષા શાસ્ત્રીઓ માને છે.

આ પ્રમાણે ઉત્તરાધ્યયનની સમીક્ષાના સ્થૂળ નિર્ણયો કરવાનો ઉપગ્રનો પ્રયાતન-છે; વિદ્વાનો તેમા ંખલનો જુએ તો ક્ષમા આપે, એજ અવ્યર્થના.

ત્ર્યં. નં. દવે; એમ. એ., બી. ટી.,

પી એચ. ડી. [લંડન]

પ્રોફેસર, ગૂજરાત કોલેજ, અમદાવાદ.

મૂલ્યના

- ૧ કાળા અક્ષરોમાં ઉપર આપેલી નોંધ અધ્યયનનો પૂર્વરંગ સૂચવવા માટે છે.
- ૨ શ્લોકની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ શ્લોકનું હાઈ મમનવવા માટે આપી છે.
- ૩ કાળા મોટા અક્ષરોમા શ્લોક ઉપર અપાયેલા શબ્દો નીચે શું આવે છે તે દર્શાવવા માટે છે.
- ૪ સામાન્ય અક્ષરોમાં જપાયેલું લખાણ અર્ધભાગધી મૂળનું ગૂજરાતી અનુવાદન છે.
- ૫ દરેક અધ્યયનની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ અ અધ્યયનનો સાર જતાવવા પૂરતી છે.

અ નુ ક્ર મ શ્લોકા

અધ્યયન

૫૪

૧ વિનયશ્રુત.

૩

વિનીતનાં લક્ષણ-અવિનીતના લક્ષણ અને તેનું પરિણામ-
સાધકનું કલ્પિત કર્તવ્ય-ગુરુધર્મ-શિષ્યશિક્ષા-ચાલતાં, ઉદંતા,
ખેસતાં તથા લિક્ષા લેવા જતા ભિક્ષુનું વર્તન.

૨ પરિષદ

૧૧

લિખલિખ રિયતિમાં લિખલિખ પ્રકારનાં આવી પડેલાં
આકસ્મિક સંકટોમાં સહિષ્ણુતા અને શાંતિ ભિક્ષુએ કેવી રીતે
જાળવવાં તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ.

૩ અતુરંગીય.

૨૧

મનુષ્યત્વ-ધર્મશ્રવણ-શ્રદ્ધા-સંયમમાં પુરવાર્થ કરવો. એ
મારે આત્મવિકાસનાં અંગોનો ક્રમપૂર્વક નિર્દેશ-સંસાર ચક્રમાં
દરવાનું દારણ-ધર્મ કોણ પાળી શકે?—શુભ કર્મનું સુંદર
પરિણામ.

૪ અસંસ્કૃત.

૨૬

જીવનની અવ્યગતા-દુષ્ટ કર્મનું દુઃખદ પરિણામ-કર્મનો
કર્તા હોય તેજ કર્મનો ભોક્તા-પ્રસોભનમાં ગત્યતિ-સ્વચ્છંદના
નિરોધમાંજ મુક્તિ.

૫ અકામમરણીય.

૩૦

અજ્ઞાનીનું ધ્યેય ધન્ય મરણ-દૂર કર્મ કરનારનો પ્રલાપ-
ભોગની આમકિતનું દુષ્પરિણામ-જન્મે પ્રકારના રોગોની
ઉત્પત્તિ-મરણ સમયે દુરાચારીની રિયતિ-ગૃહસ્થ સાધકની
યોગ્યતા-સાચા સંયમનું પ્રતિપાદન-મદાચારીની ગતિ-દેવ-
ગતિના સુખનું વર્ણન-સંયમીનું સફળ મૃત્યુ.

૬ કુલક નિર્ણય.

૩૭

ધન, સ્ત્રી, પુત્ર કે પરિવાર, કર્મથી પીડાતાને સરલુખૂત થતાં નથી—આજ પછિહનો ત્યાગ—જગત માત્રના શ્રવે પર મિત્ર ભાવ—વાણી અને શાસ્ત્રવિદ્યા વર્નન વગરનાં નકામા છે—સંય-મીની પરિમિતતા.

૭ એલક.

૪૧

ભોગી અને બકરાનો સમન્વય—અધમગતિમાં જનારનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો—દેશમાત્ર ભૂલનું અતિ દુઃખદ પરિણામ—મનુષ્ય જીવનનું કર્તવ્ય—કામભોગોનો અંચળતા. —

૮ કાપિલિક

૪૭

કપિલમુનિનું પૂર્વ જીવન—શુભ લાવનાના અંકુરને લીધે પતનમાથી વિકાસ—લિશ્તુકોને માટે તેમનો ઉત્તમ ઉપદેશ—શ્રદ્ધમ અહિસાનું મુદર પ્રતિપાદન—જે વિદ્યા દ્વારા લિશ્તુનું પતન થાય તે વિદ્યાનો ત્યાગ—ચોલનું પરિણામ—તૃણાનું આબેહ્રમ ચિત્ર—સ્ત્રી સંગનો ત્યાગ.

૯ નમિષ્ઠનકથા

૫૩

નિમિત્ત મળતા નમિરાગ્નનું અભિનિષ્ક્રમણ—નમિરાગ્નના ત્યાગથી મિથિયામાં થયેલો હાહાકાર—સકેન્દ્ર સાથે તાત્વિક પ્રશ્નોત્તરો અને ત્રંદર સમાધાન.

૧૦ દ્રુમપત્રક.

૬૪

વૃક્ષનાં શુદ્ધ પાદ્ય સાથે જીવનની મરખામણી—જીવનની ઉત્ક્રાંતિનો ક્રમ—મનુષ્યજીવનની દુર્બલતા—લિન્નલિન્ન રચાનોમાં લિન્નલિન્ન આયુષ્ય ગ્રિયતિનું પરિમાણ—ગૌતમને ઉદ્દેશી ભગવાન મહાવીરે આપેલો અપ્રમત્તતાનો ઉપદેશ—પરિણામે ગૌતમના જીવન પર થયેલી અસર અને તેમનું અંતિમ નિર્વાણ.

- ૧૧ બહુશુભપૂજ્ય. ૭૩
જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના લક્ષણ-ભાષા જ્ઞાનીની મનોદશા
-જ્ઞાનનું સુંદર પરિણામ-જ્ઞાનીની મર્વોચ્ચ ઉપમા.
- ૧૨ હરિકેશીય. ૭૬
મનિવાદના ખંડન-મનિમન્નું કુપરિણામ-તપસ્વીની
ત્યાગ દશા-શુદ્ધ તપશ્ચર્યાનો દિવ્ય પ્રભાવ-સાચી શુદ્ધિ શામાં?
- ૧૩ ચિત્તસંભૂતીય. ૬૧
સંસ્કૃતિ અને જીવનનો સંબંધ-પ્રમનું આકર્ષણ-ચિત્ત
અને સંભૂતિ એ બન્ને લાભજ્ઞોનો પૂર્વ ઇતિદામ-સદ્ગત
વામનાને માટે આપવો પડેલો બોગ-પુનર્જન્મ શાથી?-પ્રત્નો-
બનના પ્રબળ નિમિત્તમાં ત્યાગીની દશા-ચિત્ત અને સંભૂતિનું
પરસ્પર મિલન-ચિત્તમુનિનો ઉપદેશ.
- ૧૪ ઇષુકારીય. ૧૦૪
ઋણાનુબંધ કોને કહેવાય? જ સાથીદારોનું પૂર્વજીવન
અને ઇષુકાર નગરમાં પુનર્ગિલન-સંસ્કારની સ્ફુરણા-પરંપરાગત
માન્યતાની જીવનપર અમર-ગૃહસ્થાશ્રમ શા માટે?-સાચા
વૈરાગ્યની કસોટી-આત્માની નિત્યતાનો સચોટ ખ્યાલ-આખરે
જીએનાં પરસ્પરના નિમિત્તથી સંસાર ત્યાગ ને અંતિમ મુક્તિ.
- ૧૫ સંભિક્ષુ. ૧૧૮
આદર્શ ભિક્ષુ કોણ? તેનું સ્પષ્ટ અને હૃદયસ્પર્શીં વર્ણન.
- ૧૬ અહમચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો. ૧૨૩
મન, વચન અને કાયાથી અહમચર્ય શી રીતે પાળી શકાય
તેનાં દશ પથો-અહમચર્ય શા માટે?-અહમચર્ય પાલનનું ફળ
શું?-તેનાં વિસ્તૃત વર્ણન.
- ૧૭ પાપશ્રમણીય. ૧૩૨
પાપી શ્રમણ કોને કહેવાય?-શ્રમણ જીવનને પતિત કરનાર
સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ દોષોનું પણ ચિદ્રિત્સા પૂર્ણ વર્ણન.

૧૮ સંયતીય.

૧૩૮

કાપિ-નગરના સયતિગજનું મૃગયા માટે ઉદ્યાન ગમન-
મદજ લહેર કરવા જતા આવી પડેનો પત્રાત્તાપ-ગદ્ભાલી
મુનિના સમાગમથી થયેથી અસર-સયતિરાગનો ગૃહત્યાગ-
સયતિ તથા ક્ષત્રિયમુનિનો સમાગમ-જૈનશામનની ઉત્તમતા
શામા ?-ગુદ્ધ અત કરણથી થયેનું પૂર્વજ-મનુ રમણ-ચક્ર
વર્તી જેવા મહામમૃદ્ધિના જીવાત્માઓએ આત્મવિકાસ માટે
આદરેનો ત્યાગ અને તેના અનેક પુરોના આપેના
મયોદ દદાતો

૧૯ મૃગાપુત્રીય

૧૫૨

સુગ્રીવનગરના બનભદ્ર રાગના તરુણ કુમાર મૃગાપુત્રનો
ભોગ પ્રસંગમાં એક મુનિને જોવાથી મુરેનો વૈગમ્ય-પુત્રનું
કર્તવ્ય-માતાપિતાનું વાતમથ્ય-ત્યાગ માટે આજ્ઞા લેતા થયેની
પાગરપરિક તાત્વિક ચર્ચા-પૂર્વમાને અધમગતિમા ભોગવેલી
વેદનાનું વર્ણન-આદર્શ ત્યાગ

૨૦ મહાનિર્વૃત્તીય

૧૧૮

ત્રેણિ મહારાજ અને અનાથીમુનિનો આશ્ચર્યમય
મયોગ-અશ જી લાવના-અનાયતા અને સનાયતાનું બ્યાન-
કર્મનો મર્ત તથા ભોક્તા આત્માજ છે તેની પ્રતીતિ-આત્મા
પોતેજ પોતાનો શત્રુ તથા મિત્ર છે-મતના સમાગમથી
મમધર્મિને ઉપજેનો આનંદ

૨૧ અમુદ્રપાવીય

૧૭૬

અપાનગરીમા રમતા લગનાન મહાનીગ્ના સિધ્ધ પાનિતનું
ચરિત્ર-તેના પુત્ર અમુદ્રપાનને એક ચોરની દગા દેતાજ હિરણ્ય
થયેનો વૈરાગ્ય-તેમની અગ્ર તપશ્ચર્યા-ત્યાગનું વર્ણન

૧૨ રશનેમીય.

૧૮૫

અરિષ્ટનેમિનુ પૂર્વજીવન—નુજીવનમા યોગમગ્ની જાગૃતિ—
મદગ નિમિત્તથી પરજીવા જતા ઉત્પન્ન થયેલો વૈગમ્ય—
જીરતન ગજમતીનુ અભિનિક્ષમણ—રથનેમિ અને ગજમતીનું
આકર્ષિત એકાતમા મિલન—રથનેમિની જાગૃતિયેવી વામના
—રાજમતીની અડમતા—પ્રજ્ઞા પ્રલોભનમાથી રથનેમિનો
ઉદ્ધાર—ત્રીશક્તિનુ જ્વલંત દર્શક

૧૩ દેશિગૌતમીય

૧૮૭

શ્રાવતીનગરીમા મદામુનિ દેશીશ્રગમ્ અને જ્ઞાતી ગૌતમનુ
મિલન—ગભીર પ્રજ્ઞાત્તર—કેળી મદાગજની કાર્યદક્ષતા—મમયનો
માદ—પરંપરના મમાગમથી પળિદમાં વ્યાપી નેલો આર્ષાદ.

૧૪ અભિતિઓ

૨૧૬

આદ પ્રવચન માનાઓનું વર્ણન—લિધુની તે માતાનુ
વાત્મક્ય—નાવધાની અને મંચમનુ સંપૂર્ણ વર્ણન—કેમ આલન,
ખોલતુ, આઝરિકા મેળવવી, વ્યવસ્થા જાળવવી—મન, વચન
અને કામાનો મંચમ કેમ જાળવવો તેનુ મંપૂર્ણ બયાન

૧૫ યજીય

૨૨૪

યાજક કોણ ?—યજ કયો ?—અગ્નિ કમ ?—ધાત્મજ કાને
કહેવાય ?—વેદનુ રદ્ધ્ય—માઓ યજ—જાતિવાદના ખડન—કર્મ—
વાદનુ મડન—શ્રમણ, મુનિ અને તાપમ કોને કહેવાય ?—
મંનારની ચિકિત્સા—માયા ઉપદેશની અમર.

૧૬ અમાચારી

૨૩૨

સાધક લિધુની દિનચર્યા—તેના દશ પ્રકારોનું વર્ણન—ત્રીજી-
નટથી આખા દિવસનો વર્ણવેલો મુંદર કાયકમ—મમયને
ઓળખી કાર્ય કરનાની શિખામણ—એક આમાન્ય ક્રિયામા પછી
સાધકોને જાગૃતિની સાવધાનતા—દિવસ તથા રાત્રિનો વચ્ચત
ધડીયાળ વિના જાળુવાની પદ્ધતિ.

૧૭ ખલ્લંકીય

૨૪૪

ગણધર ગાઝરું માધક જીવન-ગગિયા બાદ જેવા શિષ્યોની જીવનમમીક્ષા-સ્વચ્છતાનું પરિણામ-શિષ્યોની આવ-ત્યક્તા ક્યાં સુધી? -આખરે ગણધર ગાઝરું ટીકારેયો આત્મોન્નતિનો સાચો માર્ગ-તેમાં પ્રગટ થતી નિરામક્તિ.

૨૮ મોક્ષમાર્ગ ગતિ.

૨૪૬

મોક્ષમાર્ગનાં માધનોનું સ્પષ્ટ વર્ણન-જગતના બધાં તત્ત્વોના તાત્ત્વિક લક્ષણો-આત્મવિકાસનો માર્ગ મગ્ગતાથી શી રીતે મળે? તેનું વર્ણન.

૨૯ સમ્યક્ત્વ પગક્રમ.

૨૫૭

જિજ્ઞાસાની સામાન્ય ભૂમિકાથી માંડીને અંતિમ માધ્ય (મોક્ષ) પામવા સુધીની બધી ભૂમિકાઓનું બહુ સરસ અને મચોટ વર્ણન-ઉત્તમ પ્રકારના તોતે ગુણોનું વર્ણન અને તેના ફળનો નિર્દેશ.

૩૦ તપોમાર્ગ.

૨૭૮

કર્મરૂપી કાષ્ટને બાળવાની અગ્નિ કણ? -તપશ્ચર્યાનું વૈદિક, વૈજ્ઞાનિક અને આધ્યાત્મિક એમ ત્રણે દૃષ્ટિએ થયેલું નિરીક્ષણ-તપશ્ચર્યાના બિન્નબિન્ન પ્રકારના પ્રયોગોનું વર્ણન અને તે દ્વારા થતી શારીરિક અને માનસિક અસર.

૩૧ અશ્વવિધિ.

૨૮૧

મહાબોધની શાળા તરીકે ગણાવેલા મંમારન્યગુ માત્રમા કેટલીક જાણવા લાયક, કેટલીક ત્યાગવા લાયક અને કેટલીક અદ્વૈત કરવા લાયક હોય છે-આહો એકથી માંડીને કમથી તેત્રીય પ્રકારની વર્ણવેલી વસ્તુઓ-ઉપયોગ એજ ધર્મ.

૩૨ પ્રમાદસ્થાન.

૨૯૦

પ્રમાદના અ્યાનોનું ચિકિત્સાપૂર્ણ વર્ણન-વ્યાપી રહેવા દુઃખની મુક્તિના ઉપાય-તૃષ્ણા, મોહ અને લોભનો નાશ

શાથી ૧-રાગ અને દેવનું મૂળ શુ ૨-ઈદ્રિયો તથા મનના અમંયમનું પરિણામ-મુમુક્ષુને જતાવેલી મય દિશા

૩૩ કર્મ પ્રકૃતિ

૩૦૯

જન્મમગ્નના દુ ખનું મૂળ-આરે કર્મોના નામ, બેદ, મિથિતિ અને પરિણામનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞતા ચિતનીય વર્ણન

૩૪ લેશ્યા

૩૧૫

સૂક્ષ્મ શરીરના ભાવો અથવા ગુણાશુભ કર્મોનું પરિણામ- ૭ લેશ્યાઓના નામ, ગ, રમ, ગધ સ્પર્શ, પરિણામ, લક્ષણ, મ્યાન, મિથિતિ, ગતિ, આયુ ય, રંગે મમન્ત પ્રદારોનું વિગતૂત વર્ણન- કયા કયા દોષો અને કયા કયા ગુણોથી અમુદર અને મુદર ભાવોનું ચવાપણુ-ગ્રૂણ ક્રિયામાથે સૂક્ષ્મ મનનો સબધ-કુતુહિત કે અપ્રમજ મનની આત્મા પર થતી મારીમારી અમર-મૃત્યુ પહેલા જીવન કાવના ફળનો દેખાવ

૩૫ અણુગારાદ્યયન.

૩૨૫

ગ્રહમ માગ્ના મોહ-મયમીની જવાગતી-ત્યાગની માનધાન-તા-પ્રયોજન અને દોષના નિમિત્તગા સમાનતા પ્રાણ જગવી શકે ૧-નિરામમિત્તની વાગ્તવિમ્તા-શરીરમમત્વનો ત્યાગ

૩૬ જીવાજીવ વિભક્તિ

૩૩૦

મ પર્ણ યોગના પદાર્થોનું વિગતૂત વર્ણન-મુક્તિની યે જ્ઞતા -મ સારનો પ્રતિદાસ-ગુદ્ધ ચૈતન્યની મિથિતિ-ધ્રુવ સસારમા આવે કે ૧-સ સારી જીવોનું પૃથક પૃથક ગતિઓમા આપેલું વર્ણન-એન્દ્રિય, મેઇદ્રિય, ત્રીદ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય જીવોના બેદપ્રમેદોનું વર્ણન-જડ પદાર્થોનું વર્ણન-ભિન્ન ભિન્ન આયુ પરિચિતિ-જાતમા પર મમની થતી અમ-અકળ અમે મકળ મૃત્યુ માધવાની મુરિત તેમજ મુદર ભવનાનું વર્ણન આ મધુ મ્હી ભગવાન ગતારીરની થયેલી મુખ્ય ત્રણ છત્યા

૩૬૪

== પ્રારંભ ==

જેને છે મૃત્યુથી મૈત્રી, જે જાણે મરવું નથી;
મૃત્યુથી જે છટી જાગે, તે મુએ સુખથી ભલે.

* * *

પ્રતિભામે મદા આપે, જે દશ લાખ ધેનને,
તેનાથી મંચમી ટ્રેડ, ભલે આપે ન કિચન.

* * *

લડો સૌ આત્મખંડામે, બીજનું સંત્રાપ શા કરે ?
શુદ્ધાત્માથી દુરાત્માને, ઇતીને સુખ મેળવો.

વિનયશ્રુત

૧

વિનયનો અર્થ અહીં અર્પણતા છે. જૈનદર્શનના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પરમાત્મા પ્રત્યે અર્પણતા બલે વધવાની હોય છે ત્યારે તે ભક્તિ કહેવાય છે. પરંતુ જ્યારે તે ગુરુજન તરફ બાળ-વધવાની હોય છે ત્યારે તે સ્વધર્મ કે સ્વકર્તવ્ય તરીકે ગણાય છે. આ અધ્યયનમાં ગુરુને ઉદ્દેશી, શિષ્ય અને ગુરુના પારસ્પરિક ધર્મો બતાવેલા છે.

અર્પણતાથી અહંકારનો લઘ થાય છે. અહંકારના નાશ થયા વિના આત્મસોધન થઈ શકતાં નથી. અને આત્મ-સોધનના માર્ગ વિના શાંતિ કે સુખ નથી. સૌ કોઈ જિજ્ઞાસુને અવલંબનરૂપ સત્સંગનો આવશ્યકતા હોયજ છે.

ભગવાન બોલ્યા—

[૧] મધોગથી વિજેને કરીને મૂકામેના અને પરજારના બંધનથી છૂટેલા બિશુના વિનયને પ્રકટ કરીમ. તમે હમપૂર્વક મને માળખો.

નોંધ:—સથળ એટલે આસક્તિ. આસક્તિ છૂટે ત્યારે જ જિજ્ઞાસુ જાગે. જિજ્ઞાસુ જાગે એટલે પરજારનું મમત્વ ઠીક થાય. આવી ભાવના સુ આપણે જીવનમાં નથી અનુભવતા ?

[૨] જે આજ્ઞાને પાળનાર, ગુરુની નિષ્ઠ રહેનાર અને ઇચ્છિત તથા આકાર (મનોભાવ તથા મુખાદિના આકાર)ને જાગૃતાં હોય તે વિનીત કહેવાય છે.

નોંધ:-આજ્ઞાપાલન, પ્રીતિ અને વિચક્ષણતા. આ ત્રણે ગુણો અર્પણતામાં હોવા જોઈએ. નિકટનો અર્થ પાસે રહેવું તેટલોજ નથી પણ હૃદયમાં રચાતો જમાવવું તે છે.

[૩] આત્માનું ઉલ્લંઘન કરનાર, ગુરુજનોના હૃદયથી દૂર રહેનાર, શત્રુમમાન (વિરોધી) અને અવિવેકી પુરુષ અવિનીત કહેવાય છે.

[૪] જેમ સડેલી ફૂતરી સર્વસ્થળેથી અપમાન પામે છે એમ શત્રુ જેવો, વાચાળ અને દુરાચારી (સ્વચ્છંદી) સર્વસ્થળેથી તિરસ્કાર પામે છે.

[૫] ભૂંડ મુંઢર અનાજના ડાંડાને છોડીને વિદ્યાને ખાવું પસંદ કરે છે. તેમ સ્વચ્છંદી મૂર્ખ સદાચાર છોડી સ્વચ્છંદે વિચરવામાંજ આનંદ માને છે.

[૬] ફૂતકં, ભૂંડ અને મનુષ્ય, જે ત્રણે દૃષ્ટાન્તોના ભાવને સાંભળીને પોતાનું હિત ધ્વજનાર મનુષ્ય વિનય માર્ગમાં પોતાના મનને સ્થાપે.

[૭] આ ઉપરથી મુમુક્ષુ અને સત્યશોધકે વનયની વિવેકપૂર્વક આરાધના કરવી અને સદાચાર વધારતા જવું. આમ કરવાથી તે દોષ સ્થળે નારીપાસ (તિરસ્કૃત) થશે નહિ.

[૮] અતિ શાન્ત થવું અને મિત્રભાવે યાનીજનો પાસે ઉપયોગી સાધનો શીખવા. નિરર્થક વસ્તુઓને તો છોડીજ દેવી.

[૯] મહાપુરુષોની શિક્ષાથી મૂર્ખની પેઠે કુપિત ન થવું, શાણા થઈ સહનશીલતા રાખવી. હલકા મનના માણસોનો મંગ ન કરવો. હાસ્ય અને ગમ્મતો પણ છોડી દેવી.

નોંધ:-મહાપુરુષો જ્યારે શિષ્યામણુ આપતા હોય ત્યારે કેમ વર્તવું? તે બિના ઉપરની ગાથામાં છે.

[૧૦] ચંડાલનું કર્મ (કાપ) ન કરવું અને બહુ પ્રજાપ પણ ન કરવો. સમય પ્રમાણે શિક્ષણ કે ઉપદેશ મેળવીને પછી એકાંતમાં તે શબ્દોનું ચિંતન કરવું.

[૧૧] ભૂલથી ચંડાલ કર્મ થઈ જાય તો તેને કદી છુપાવવું નહિ, જે દોષ થઈ ગયો હોય તે ગુરુજન પાસે કબૂલ કરી લેવો. જે પોતાની ભૂલ ન થઈ હોય તો તેનો ખુલાસો કરી દેવો.

નોંધ:-ચંડાલકર્મ એટલે દુષ્ટકર્મ. તેમાં અન્યાય, અધર્મ, અકર્તવ્ય કે કાપ, કપટ અને વિષયનો સમાવેશ થાય છે.

[૧૨] મળિયો ઘોડો (કે ખુંછતેલ બગદ) વારંવાર ચામુક માગે છે. તેમ વારંવાર મહાપુરુષોની શિક્ષા ન માગવી. પરંતુ ચામુક ઘોડો જેમ ચામુક જોનાંગ દેકાણે આવે છે તેમ મુમુક્ષુએ પાપકર્મને જાન થતાંજ છોડી દેવું.

[૧૩] સત્પુરુષોની આજ્ઞાને તરછોડનાર અને કઠોર વચન કહેનાર કેટલાક દુરાચારી શિષ્યો કામળ ગુરુને પણ કોપી બનાવે છે. અને અંતઃકરણને ઓગળી અનુસરતા કેટલાક ચાલાક વિનીત શિષ્યો ખરેખર કોપી ગુરુને પણ શાન્ત કરી મૂકે છે.

નોંધ:-ગુરુ કે શિષ્ય બન્ને સાધક દશામાં હોઈ ભૂતને પાત્ર છે. પરંતુ અહીં શિષ્ય કર્તવ્યજ બતાવ્યું છે.

[૧૪] પૂજ્યા સિવાય ઉત્તર ન આપવો. પૂછે તો ખોટું ન જોલવું. કોષને સાંત કરી અગ્રય વાનને પણ પ્રિય બનાવવી.

[૧૫] પોતાનો આત્માજ દમવો જોઈએ, કારણ કે આત્મા એજ દુર્દમ્ય છે. આત્મદમન કરવાથી આ સોક અને પરસોકમાં પણ સુખી થવાય છે.

[૧૬] “તપ અને સંયમથી મારા આત્માને દમવો તેજ ઉત્તમ છે. હું બીજાં બધાનો કે મારથી રખે દમાઉં!”

નોંધ:—આ શ્લોક સ્વયં અપણા પર ઉત્તરવાનો છે. સયમ અને તપથી ગરીરનું દમન થાય છે તે સ્વયં હોય છે. પણ જસંયમ અને સ્વચંદ્રથી ઉપરિષ્ઠત્વનું દમન પરત્ર અને તેથી વધુ કે મદ્યર્થ પડે છે.

[૧૭] વાણી કે કર્મથી, જાની રીતે કે પ્રકટપે ઈપણુ યાનીજનો (ગુજનો) માથે વૈર ન કરવું.

મહાપુરુષો પાસે બેસવાની શિષ્ટતા બતાવે છે.

[૧૮] ગુજનોની પીઠ પાસે કે આગળ પાછળ ન બેસવું. તેમ એકદમ પાસે બેસી પગ માથે પગ ન અડાડવા. વળી શય્યા કે પોતાના આમન પર બેસીનેજ પ્રત્યુત્તર ન આપવો.

[૧૯] ગુરુજનોની પાસે પગ પર પગ ચડારી ન બેસવું કે પગના ગોદણુ છાતી પાસે રાખી હાથ બાધી ન બેસવું પગ કેલાવીને પણ ન બેસવું.

[૨૦] આચાર્ય બોલાવે તો કદી મીઠ (મૌન) ન થવું. મુમુક્ષુ અને ગુરુકૃપાના ધંધુકે તુરતજ તેમની પાસે જવું

[૨૧] આચાર્ય ધામે કે જોરથી બોલાવે ત્યારે કદી પણ બેસી ન રહેતાં વિવેકપૂર્વક પોતાનું આસન છોડીને ધીર પુગે તેમની પાસે જઈને સંભળવું.

[૨૨] શય્યામાં કે આસને રહીને કદી પૂઠવું નહિ ગુરુપાસે આવી હાથજોડી નમ્રતાપૂર્વક બેસી કે ઉભા રહીને સમાધાન કરવું

[૨૩] આવા વિનયી શિષ્યને સુત્રાધ્યયન અને ભાવાર્થ બન્ને વગર અધિકાર મુજબ ગુરુએ સમજાવવી. (એ ગુરુધર્મ છે)

લિશ્તુઓએ વ્યવહાર કેવો રાખવો તે બતાવે છે.

[૨૪] લિશ્તુએ જોડું ન બોલવું કે નિશ્વસાત્મક વચનો ન કહેતાં. ભાષાના દોષને છોડી દેવો અને કપટને પણ છોડી દેવું.

[૨૫] પૂછે તો સાવધ (દુષિત) ન કહેવું પોતાના અર્થને
મારુ ખીજને માટે કે કોઈ ખીજ કરાણોથી નિરર્થક અને
મર્મવાશુ વચન ન બોલવું

[૨૬] બ્રહ્મચારીએ એકાતના ધર પાસે, હુદારની કોઠ કે અયોગ્ય
અથવા ઉપર કે બે વગની વચ્ચે, તેમજ મોટા રગ્તા પર એકના
એકથી સ્ત્રી માથે ન ઉભા રહેવું કે ન વાતોનાપ કરવો.

નોંધ—બ્રહ્મચર્ય એ તો મુખ્યત્વે છવનવ્રત છે. એટલે તેનો અવલોકન
કરવો હોય તે અહીં બતાવ્યું છે

[૨૭] “મહાપુરુષો અને હંડા હપકાથી કે કોર વાણીથી જે શિક્ષા
કરે છે, તે (મારુ સહભાગ્ય છે) અને બહુ લાભદાયક છે”
એમ માનીને વિવેકપૂર્વક તેનું પાલન કરવું

[૨૮] શિખામણ કોર અને કદિન હોવા છતાં દુષ્ટતને દૂર કરનાર
છે, તેથી શાણા માધક તેને હિતકારી માને છે પણ અમાધુ
જનને તે દ્રેષ કમનના નીચડે છે

[૨૯] નિર્ભય અને ડાહ્યા પુરુષો કોર ચિક્ષાને પણ ઉત્તમ ગણે છે,
ન્યારે ક્ષમા અને શુદ્ધિ કરનાર હિત વાક્ય પણ મૂઢપુરુષોને
દેવનું નિમિત્ત બની જાય છે

[૩૦] ગુરથી ઉચ્ચ ન હોય તેનું કે કચકચાટ ન થાય તેવા ગ્રંથ
આમન પર બેસવું. ખામ કાગળ, સિવાય ત્યાથી ન ઉતાર
ચ ચત્તાને ઝોડી બેસી રહેવું.

[૩૧] ભિક્ષુએ મમય થયે સ્થાનથી બહાર આહાર નિદાગનિ ક્રિયા
માટે જવું. અને કાગ થયે પાઠા કરવું, અનગને ઝોડીને
કાળધર્મને અનુદાન થઈ નવં કાપો કરવા.

નોંધ—ખાસ કરી સિવાય અન્ય ઉપવાસ નાદિ અને
વખત કાળને તપાસી અનુકૂળતાએ કામ કરવું

શિક્ષાર્થે જનાર શિક્ષુના ધર્મ સમગ્રતયે છે.

[૩૨] શિક્ષુએ ઘણા મનુષ્યો જમના હોય તેવી પંગતમાં ન જવું.
ત્રેમપૂર્વક આપેલી શિક્ષાજી લેવી. આવી કદિનાઈથી મેળવવાનું
અન્ન પણ સમય થયે અને તે પણ પરિમિતજી પ્રદાન કરવું.

[૩૩] ધરથી (ભોજનાક્ષયથી) અતિ દૂર નહિ, તેમ અતિ પામે નહિ
કે ખીમ્ન શ્રમણો દેખે તેમ પણ નહિ, એવી રીતે શિક્ષા માટે
ઉભા રહેવું. ખીમ્ન દ્રામ્નને ઝાળાંગીને આગળ વધવું નહિ.

નોંધ:—ખીમ્ન શિક્ષુ પુરુષો દેખે તો તેનું દિલ દુઝાય કે હાવાના
હૃદયમાં ફેર પડે માટે તેમ નહિ કરવું એમ કહ્યું છે.

[૩૪] (હાતારથી) જાંચે મેડા ઉપર ઉભા રહીને કે નીચે રહીને
અથવા અતિ દૂર કે અતિ પાસે શિક્ષા નહિ લેતાં પરને
અર્થે કસાયેલા નિર્દોષ આહારજી સંયમીએ પ્રદાન કરવો.

નોંધ:—ખીમ્નને માટે એલે સાધુ નિમિત્તે નહિ કરેલી શિક્ષા.

કેવા સ્થાને ત્યાગીએ આહાર કરવો ને કેમ કરવો
તે ખતાયે છે.

[૩૫] ત્યાં જાડું જાડુઓ ન હોય, ખીજ ન વેરાયાં હોય, અને
લોકેણુ સ્થાન હોય ત્યાં સંયમી પુરુષે વિવેકથી કંઈ નીચે ન
વેરાય તેવી રીતે સમભાવથી ખાવું જોઈએ.

[૩૬] જાડું સરસ કર્યું છે, જાડું મુંદર રીતે પકાવ્યું છે, જાડું સારી
રીતે છેલ્લું છે, જાડું સારી રીતે માર્યું (સંસ્કાર કર્યું) છે, જાડું
રસિક બનાવ્યું છે અને કેવું મુંદર મળ્યું છે; એવી દૂષિત
મનોદશા મુનિએ છાડી દેવી.

ગુરુજન અને શિષ્યજનની કર્તાવ્યભાવના સ્પષ્ટ કરે છે.

[૩૭] મુંદર ધોડાને ચક્ષાવતાં સારથિ જેમ આનંદ પામે છે, તેમ
શાળા સાધકોને શિષ્યામણુ આપતાં ગુરુ આનંદ પામે છે.

અને ગળિયા ઘોડાને ચવાવતાં માગ્યિ જેમ યાત્રી જાય છે, તેમ મુખને શિખામણુ આપતા ગુરુ પણ યાત્રી જાય છે.

[૩૮] કથ્યાણુકારો શિક્ષાને પામ્યા છતાં મને આ ચપેટા, ચામખા, આક્રોશ કે વન રૂપ છે તેમ પાપદષ્ટિવાળો (શિષ્ય) પુરુષ માને છે.

[૩૯] માધુ પુત્ર્ય મને પુત્ર, ભાર્ગ કે સ્વજન (જાણી ગુરુ એમ કહે છે) એ પ્રમાણે માની શિક્ષાને કથ્યાણુકર માને છે. અને પાપ દષ્ટિ તેવી દશામા પોતાની જાતને દામરૂપ માની દુ ખી થાય છે.

નોંધ:—એકજ શિક્ષાના દષ્ટિભેદથી બે સ્વરૂપ થાય છે.

[૪૦] આચાર્યને પણ ક્રોધ ન કરાવવો અને આત્માને પણ કુપિત ન કરવો. ગાનીપુરુષોનો ઉપદ્રાવ (હાનિ) ન કરવો. અને ક્રોધનાં બિદો પણ ન જોવા.

[૪૧] કદાચ આચાર્ય કારણજગાત્ ક્રોધાયમાન થાય તો પ્રેમ વડે તેમને પ્રમત્ર કરવા. હાથ જોડી તેમને વિનવવા. અને કહેવું કે ફરીથી આ પ્રમાણે નહિ કરુ.

[૪૨] ગાની પુરુષોએ જે ધાર્મિક વ્યવહારને આચર્યો છે તે આચરવો ધાર્મિક વ્યવહારને આચરતો મનુષ્ય નિ દાને પામતો નથી.

નોંધ —અહીં વ્યવહારનું નિધાન કરી ભગવાન મહાવીરે આધ્યાત્મિકતા પણ વ્યવહારશાસ્ત્ર શુદ્ધ દશા નથી તેમ સમજવું છે

[૪૩] આચાર્યના મનમાં રહેલું કે વાણીથી બોલાયેલું જાણીને કે સાંભળીને તેનો વાણીથી સ્વીકાર કરીને કર્મથી આચર્યો લેવું જોઈએ.

નોંધ —વાણી કરતા વર્તનનાં મુદ્દ્ય અધિક છે.

[૪૪] વિનીત સાધક નહિ પ્રેરવા છતાં વીઘ પ્રેરિત થાય છે. “જેવું કયું તેવું કયું” જ છે” એ પ્રમાણે કર્તવ્યો હમેશા કર્યા કરે છે.

[૪૫] એ પ્રમાણે (ઉપરનું) જાણીને જે જુદિમાન શિષ્ય નમે છે

(તે પ્રમાણે વને છે) તેનો લોકમાં યશ કેલાય છે, અને જેમ પ્રાણીઓનો આધાર પૃથ્વી છે તેમ તે આચાર્યોના આધારબૂત થઈ રહે છે.

જ્ઞાની શુ આપે છે તે બતાવે છે.

[૪૬] સાચા જ્ઞાની અને શાસ્ત્રના પૂજ્યો શિષ્યપર ન્યારે પ્રમત્ત થાય છે, ત્યારે શાસ્ત્રના ગંભીર રહસ્યો સમજાવે છે.

[૪૭] અને શાસ્ત્રના શિષ્ય નિઃમદ્દેહ યર્ધને કર્મસંપત્તિમાં મનની ગુચ્છિ લગાડી ગ્રિહિતપ્રત્ન થાય છે. અને તપ, આચાર અને મહાધિને ક્રમથી પ્રાપ્ત કરીને તથા દિવ્યબળોત્તિ ધારીને, પાચ મતો પાળીને—

[૪૮] દેવ, ગાંધર્વ તથા મનુષ્યોથી પૂજાયેલો તે મુમુક્ષુમુનિ મલિન દેહને છોડીને તેજ નન્મમા સિદ્ધ થાય છે. અથવા મહાન ઋદ્ધિધારી દેવ બને છે.

નોંધ —આ વ્રણ શ્લોકોમાં સાધકની શ્રેણિ બતાવી તેનું ફળ દર્શાવ્યું છે. વિનય એટલે વિશિષ્ટનીતિ. નીતિ એ ધર્મનો પાથો છે. શુક્રજનના વિનયથી સર્વસંગ થાય છે, રહસ્ય સમજાય છે અને રહસ્ય જાણ્યા પછી વિકાસપથે જવાય છે. અને એ વિકાસથી દેવગતિ કે મોક્ષગતિ પમાય છે.

એ પ્રમાણે કર્તું છું.

આમ વિનયશ્રુત નામનું પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

પરિપક્વ

૨

વિનય પછીનું બીજું અધ્યયન પરિપક્વનું આવે છે. પરિપક્વ એટલે અનેક પ્રકારથી સહેવું તેનું નામ પરિપક્વ છે. એ અનેક પ્રકારોમાંના આવી ૨૨ બાવીસનું વર્ણન છે. તપશ્ચર્યા અને પરિપક્વોનો ફેર એ છે કે ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યામાં વેઠવાં પડતાં ભૂખ દુઃખ, દાઢ, કે તાપ વગેરે સ્વછમ્ભાએ હોય છે. ત્યારે ખાવાની છમ્ભા હોવા છતાં કે બાણામાં હોવા છતાં કોઈ આકર્ષિતક કારણથી ન મળે કે ન ખવાય છતાં પ્રતિક્રિયા કર્યા સિવાય સમભાવે તે કષ્ટનું વેદન કરી લેવું તેને પરિપક્વ કહેવાય છે. આ પ્રકરણમાં સંયમીને ઉદ્દેશીને વર્ણન છે. છતાં ગૃહસ્થ સાધકને પણ આવા અનેક પ્રસંગોમાંથી પસાર થવાનું હોય છેજ. સહનશીલતા વિના સંયમ નથી, સંયમ વિના ત્યાગ નથી, ત્યાગ વિના વિકાસ નથી અને વિકાસ એજ મનુષ્યજીવનનું ફળ છે. મુધર્મસ્વામી પોતાના મુશિખ્ય જંખૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા:—

“ મેં સાંભળ્યું છે ” આયુષ્યમાન ભગવાન મુધર્મસ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું: (અહીં ખરેખર બાવીસ પરિપક્વો શ્રમણ-ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે) સાધક ભિક્ષુ; તે સાંભળીને, જાણીને, જાતીને, તેનો પરાભવ કરીને ભિક્ષાચરીમાં ગમન કરતાં પરિપક્વોથી સપડાય તો ન હજાય ! (કાયર ન બને).

શિષ્ય પૂછે છે:—ભગવન્ ! તે બાવીસ પરિપક્વો કયા ? શ્રવણ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે. જેને સાંભળીને

જાણીને, જીતીને તેનો પરાભાવ કરીને બિહુ બિદ્યાચરીમાં ગમન કરતાં પરિપહોથી પકડાતાં કાયર ન બને ?

આચાર્ય કહે છે.—શિષ્ય ! તે આજ ખરેખર બાવીસ પરિપહો થમણુ ભગવાન કાર્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે, કે જેને બિહુ સાંભળીને, જાણીને, જીતીને, પરાભાવ કરીને બિદ્યાચરીમાં જતાં પરિપહોથી સપડાય તો કાયર ન બને.

તે આ પ્રમાણે છે;—(૧) ક્રુધાનો પરિપહ. (૨) પિપાસા (તૃષ્ણા) નો પરિપહ. (૩) દાહનો પરિપહ. (૪) તાપનો પરિપહ (૫) હાંસ મસ્તકનો પરિપહ. (૬) અવસ્થનો પરિપહ. (૭) અરતિ (અત્રીતિ) પરિપહ. (૮) શ્રીનો પરિપહ. (૯) ચર્યા (ગમન) પરિપહ (૧૦) બેઠકનો પરિપહ (૧૧) આક્રોશવચનનો પરિપહ. (૧૨) વધનો પરિપહ. (૧૩) શર્યાનો પરિપહ (૧૪) યાચનાનો પરિપહ. (૧૫) અક્ષાભનો પરિપહ. (૧૬) રોગનો પરિપહ. (૧૭) તૃણસ્પર્શનો પરિપહ. (૧૮) મેલનો પરિપહ (૧૯) સ્તંભર પુરસ્કાર (માનાપમાન)નો પરિપહ. (૨૦) પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) નો પરિપહ. (૨૧) અજ્ઞાનનો પરિપહ. (૨૨) દર્શનનો પરિપહ.

[૧] (હે જાણુ !) પરિપહોનો જે વિભાગ ભગવાન કાર્યપે વર્ણવ્યો છે તે તમોને ક્રમથી કહીશ. મને સાંભળો.

[૨] ખૂબ ભૂખથી દેહ ઘેરાય છતાં આત્મ ઝોજસવાળો તપસ્વી-બિહુ કોઈ વનસ્પતિ જેવી વસ્તુને પણ ન છેદે કે ન છેદાવે. ન પોતે પકાવે કે ન અન્યદ્વારા પકાવે.

નોંધ:—જૈનદર્શન સુક્ષ્મ અર્થસામાં માને છે, ઝેરલે જૈનબિહુઓથી અમિત (જીવરહિત) આહારજન્ય અને તે પણ પર માટે કરેલા હોય તેવા મળે તોજ ખાઈ શકાય. તેનાં ખૂબ કડક વિધિવિધાનો છે. અહીં તેથીજ ઉલ્લેખ કર્યો છે કે ગમે તેવી ભૂખ હોય છતાં કોઈ જીવની હિંસ ન કરવી.

[૩] ધમણની માફક શ્વામોચ્છ્વાસ આવતો હોય (આખા શરીરની નસો દેખાતી હોય), ફૂસ થઈ ગયો હોય, કાગડાની ટાંગ

જેવા અગ થઇ ગયા હોય છતા અન્નપાનમા નિયમિત નહે-
નાર ભિક્ષુ પ્રમથ ચિત્તથી ગગન કરે.

નોંધ.-જોરાકની ઉચ્છા હોય છતા ન મળે તો પણ સંયમી એમ
માને કે ઠીકજ થયુ, આ પણ સદ્ગત તપશ્ચર્યા થઈ

[૪] તૃપાથી પીડાતો હોય છતા દમિતેન્દ્રિય, અનાયાગથી ડરનાર, અને
સંયમની લક્ષ્મી રાખનાર ભિક્ષુ કંડા (મચિત) પાણીને ન
સેવે, પરંતુ મળી શકે તો છારદિત (અચિત) પાણીની સેવ કરે

[૫] લોભની આવગ્ન વગરના માગમા આકુળ તથા તૃપાથી પીડાતો
હોય, અત્યંત મુખ સુકાતુ હોય તો પણ જનમ દીન ન થના
તે પગિયદને પ્રસન્નતાથી મહન કરે

નોંધ -આવગ્ન વગરના માગમાં કેઈ જવાશય હોય તો અહીં કેઈ
નથી તેમ ધારી પોવાનુ મન થઈ નય, જે હેતુએ અહીં તે સ્થાન લીધુ છે

[૬] આભોગામ વચરતા અને દિસાદિ વ્યાપાન્થી નિરમેવા, રક્ષ
(સુકુ) અંગવાળા ભિક્ષુને કદાચિત દાદ વાય તો જૈન-
શામનના નિયમોને યાદ કરીને કાયાતિક્રમ ન કરે

નોંધ:-દાદથી બચવાના રૂપાય માટે ચિંતનને વખતે (તે કાર્યને
વખતે) નિદ્રાધીન ન થતુ, કે નિયમોથી વિરુદ્ધ બીજા કુપચારે પણ ન કરવા.

[૭] મદનુ નિરાતલુ થાય તેનુ મારુ છાપરુ નથી કે મારી પામે
દાદથી આમડીનુ જાણુ થાય તેનુ વસ્ત્ર (કામજો) પણ નથી
માટે હુ અગ્નિને મેલુ. આવુ તો ભિક્ષુ ચિતવે પણ નદિ

[૮] મીઠા ઝાડુના પન્તિપથી કે બીજા ઝાડુના મૂર્ચના ઉપયોગપથી
કે મરીગ ધામથી અકળાયેલો ભિક્ષુ સુખની પન્દિવના (હાથ
આ તાપ ક્યારે ચાત થાય) ન કર.

[૯] ગન્ધીથી તપી ગયેલો તત્ત્વર મુનિ તે વખતે આનની પ્રાર્થના
ન કરે કે જા-હને જળથી ન નિચે કે તે સગિયદને નિસન્દસ
પોતાને પખાદિથી ન વોંજે

નોંધ:—કષ્ટનો પ્રતિકાર કરવાથી મનમાં નિર્બંધતા પેસે છે સાધકે સદાય ભરતિ રાખવી

[૧૦] વર્ષાઋતુમાં ડામ મચ્છગથી પીડાતો મદામનિ મમત્વાવ ગમે અને પુદ્ગને મોખરે ગ્દેસા હાથીની પેડે શૂંવીર થઇ મનને (ક્રોધને) હણે.

[૧૧] ધ્યાન મમયે ચોલી અને મામ ખાતા તે ક્ષુદ્ર જંતુઓને ન હણે, ન વારે કે ન ગ્રામ આપે. એટલુજ નહિ પણ પોતાનું મન પણ દૂષિત ન કરે, અર્થાત્ તેની ઉપેક્ષા કરે.

નોંધ:—ચિત્તસમાધિ થાય તો શરીરને ઘસતો ખ્યાવ પણ ન રહે.

[૧૨] અતિ જીર્ણ વસ્ત્ર યવાથી “હવે હું વસ્ત્ર ઘસાવતો થઇશ” અથવા “આ જૂનાં વસ્ત્ર ભેદ મને કોઇ વસ્ત્ર આપે તેથી હું વસ્ત્ર મહિન થઇશ” એવી રીતે બિશ્નુ કદી પણ ચિંતવે નહિ.

[૧૩] કોઈ અવગ્યામા વસ્ત્ર વિનાનો કે જીર્ણ વસ્ત્રવાળો અથવા સુવસ્ત્રવાળો હોય તો તે બન્ને દશા સંયમ ધર્મને માટે દિન-કારી છે, એમ જાણીને જ્ઞાની મુનિ બેદ ન કરે.

નોંધ:—કોઇ અવગ્યા એટલે જિનકૃપી અવગ્યા.

[૧૪] ગામેગામં વિચરતા, નિયતગ્યાન રહિત તથા પન્થિકથી મુક્ત એવા મુનિને સંયમ પર અણુમો ઉપજે તો તેને મદન કરે. (મન પર કંટાળો આવવા દે નહિ).

[૧૫] વૈગમી, આત્મરક્ષણમાં ક્રોધાદિકપાપથી શાત અને આત્મ કાર્યથી વિરમેલો મુનિ ધર્મરૂપી અગ્નિમાં વિચરે.

નોંધ:—સંયમમાંજ મનને સ્થાપવું.

[૧૬] આ ચોકમાં જોઓ, મનુષ્યો (પુરુષો)ને આમકિતના મદાન નિમિત્તરૂપ છે. જે ત્યાગીએ આટલું જાપર્યુ તેનું આધુપાદું નક્કી થયું નમજવું.

નોંધ:- સ્ત્રીઓના સંગથી વિષય જન્મે છે. વિષયથી કામ, ક્રોધ, સંમોહ અને ક્રમથી પતન થાય છે. મુમુક્ષુઓએ તે વાતને ખૂબ વિચારી સ્ત્રીસંગને તજ દેવો. પુરુષોના સંગધર્મા સ્ત્રીઓએ પણ તેમજ સમજવું.

[૧૭] આ પ્રમાણે વિચારીને શાણા માધકે સ્ત્રીઓનો સંયર્ગ કાઢવ જોવો મલિન માનીને તેનાથી કમાવું નહિ. આત્મવિકાસનો માર્ગ ગોધી મંયમમાજ ગમન કરવું.

[૧૮] મંયમી માધુ પરિપક્વથી પીડિત થવા છતા ગામમાં, નગરમાં, વણિકની વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં કે રાજધાનીમાં પણ એકાકી (પરિપક્વને) સહન કરતો વિચરે.

નોંધ:- દુઃખમાં ખીલને બાગીદાર ન કરે. અને પોતાના મનને વશ કરીને વિદરે.

[૧૯] કોઈની હોડ (વાદ) ન કરતાં ભિક્ષુએ એકાકી (રાગદ્વેગમહિત થઈ) વિચરવું. કોઈ ક્ષણે મમતા ન કરવી. શૂદ્રઓમાં અનામકત રહીને કોઈ ખામ રથાનની મર્યાદા રાખ્યા સિવાય રિહાર કરવો.

નોંધ:- આખી પૃથ્વીને પોતાનું કુદંબ માની સંયમીએ મમત્વભાવ ગળ્યા વિના સર્વ ક્ષણે વિચરવું.

[૨૦] સ્મશાન, શૂન્ય ઘર કે વૃક્ષના શૂળમાં એકાકી શાંત ચિત્ત રાખી (ચિત્તર આમને) એમણે જગ પણ ખીલને ગ્રામ ન આપવો.

[૨૧] ત્યાં બેસનાં તેને ઉપમર્ગો (કોઈએ ઈરાદાપૂર્વક આપેલા કપ્ટો) આવે તો તેને દૃઢ મનથી મદન કરવા. પણ ગંદિત કે ભવ્યલીલ (ખીકણ) થઈ ઉઠીને ખીજ જગ્યાએ ન જવું.

નોંધ:- એકાંતમાં કયા અને કવી રીતે મુનિ બેસે તેનું આ વિધાન છે.

[૨૦] મામર્થ્યવાળા તપસી ભિક્ષુએ અનુદાન કે પ્રાતઃક્રમ ઉપાશ્રય (રહેવા માટે મળેલુ ગ્યાન) મળ્યે કાયાતિક્રમ કરવો નહિ કાન્યુ કે “આ મારુ છે, આ ખરાબ છે ” એવી પાપદષ્ટિ નાખનાર માધુ આચાર્યી પનિત થાય છે.

[૨૧] સ્ત્રી, પશુ, પદ્મ ઇત્યાન્થી ગદિત, આગે કે ખરાબ ઉપાશ્રય મેળવીને, ‘ આ એક મત્રિના ઉપયોગથી મને શુ સુખ દુઃખ થઈ જવાનુ છે ? ’ આ પ્રમાણે ભિક્ષુએ ચિંતની લેડુ

નોંધ:—સ્ત્રી, પશુરહિત સ્થાનમાં રહેવાનુ કારણ એ છે કે તેના નિર્જન સ્થાનમાં ભિક્ષુ સમાધિમાં વધુ િશર થાય (ચિન્તચિત ન થાય).

[૨૪] કોઇ ખીન્ને મનુષ્ય ભિક્ષુ પર આક્રોશ કરે તો તેની મામે કઠોર વર્તન કે કોપ કરવો નહિ. (કારણુ કે તેમ કન્યાથી) મૂખ્ જોવો બને માટે શાણો ભિક્ષુ કોપ ન કરે.

નોંધ:—આક્રોશ એટલે કઠોર શબ્દ કે તિરસ્કારના વચનો.

[૨૫] શ્રવણાદિ ઇન્દ્રિયોને કંટકતુલ્ય તેમજ સહમનુ ધૈર્ય નાશ કરે તેવી ભયકર કે ડરેર વાણી માંભણીને પણ સુપચાપ (મૌન ધાન્યુ કરી) તેની ઉપેક્ષા કરવી, તે વાણીને મનમાં ગ્યાન આપવુ નહિ

[૨૬] (પ્રાપ્તી) હણાય તો પણ ભિક્ષુ ન પ્રાપ કરે કે મનમાં સામા માટે દ્રેષ ન ગણે. પણ તિલિક્ષા (મદનશીલતા) ને ઉત્તમ ગણીને તેજ ધર્મને આચરે.

[૨૭] સયમી અને દાન્ત (ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર) એવા શ્રમણને કોઇ સ્થળે કોઇ પણ મારે કે વધ કરે તો “ જીવનો નાશ થવાનો નથી ” આમ એ મંચતિ (મયમી) ચિંતવે

નોંધ — પોતાપર આવેલા મૃત્યુસંકલને પણ મનમાં શાંત્યા વિના

સહન કરવું તે સમાધર્મ કહેવાય છે. સમાધાન, કાંઈ નવતની પ્રતિક્રિયા ન કરે તેમ પોતાના મનમાં દુઃખ પણ ન લાવે.

[૨૮] “રે ! ઘર ત્યાગી જનાર ભિક્ષુનું જીવવું હમેશાં દુષ્કર હોય છે.” કારણ કે તે બધું માગીનેજ મેળવી શકે છે, તેને અપાયિત કશું હોતું નથી.

[૨૯] ભિક્ષાએ ગૃહસ્થને ઘેર જતાં ભિક્ષુને પોતાનો હાથ લાંબો કરવો તે સહેલો નથી. (પાચના કરવી તે દુષ્કર છે) માટે ગૃહસ્થવાસ એજ ઉત્તમ છે. એમ ભિક્ષુ ચિંતવે નહિ.

નોંધ:—સાચા ભિક્ષુને માગવું ધણીવાર દુઃખદ થાય છે છતાં માગવું એ તેમના માટે ધર્મ છે. આથીજ તેમને પરિપદમાં રથાન છે.

[૩૦] ગૃહસ્થોને ત્યાં (મિત્ર મિત્ર રથજે) ભોજન તૈયાર થાય તે વખતે ભિક્ષાચારી માટે જવું. ત્યાં ભિક્ષા મળે કે ન મળે તો પણ બુદ્ધિમાન ભિક્ષુ અનુતાપ (ખેદ) ન કરે.

[૩૧] “આજે હું ભિક્ષા ન પામ્યો. પરંતુ કાલે ભિક્ષાનો લાભ થશે ! તેમાં શું ?” જો એમ ચિંતવે તો ભિક્ષાની અપ્રાપ્તિ તેને ખટકે નહિ.

નોંધ:—ઉચ્ચ જાવના કે વિચાર સાધકના સંકટનો પરમ સાથી છે.

[૩૨] (કવચિત) વેદનાના દુઃખથી પીડાયેલો ભિક્ષુ ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને જાણીને પણ મનમાં જરાય દીનતા ન લાવતાં બુદ્ધિને સ્થિર રાખે અને રોગથી ઘેરાવા છતાં તે દુઃખને સહન કરે.

[૩૩] ભિક્ષુ ઔષધને (રોગ પ્રતિકારને) ન ઇચ્છે, પરંતુ આત્મ-શોધક યદ્ય શાન્ત રહે. પ્રતિઉપાય ન કરે કે ન કરાવે તેમાંજ ખરેખર તેનું સાધુત્વ છે.

નોંધ:—દેહાધ્યાસને છોડી દેનાર ઉચ્ચ થોગીની ભૂમિકાની આ વાત છે. અહીં આનુબાનુના સચોટબળનો વિવેક કરવો ઘટે.

[૩૪] વસ્ત્રવિના રહેનારા તથા રૂક્ષ શરીરવાળા તપસ્વી માધુને તપ (દર્શાદિક) ઉપર ચતા શરીરને પીડા થાય—

[૩૫] કે અતિ તપ પડવાથી અતુલ વેદના થાય એમ જાણીને પણ એ ધામ વડે પીડા પામેલા માધુઓ વસ્ત્ર ન મેવે

નોંધ—ઉચ્ચ ભૂમિકાના જે બિહુઓ અંગપર વસ્ત્રો નથી રાખતા તેવાને ધાસની રાધ્યા અંગપર ખૂંચે છતા તેઓ તે કષ્ટ સહન કરે, પણ વસ્ત્ર ન વાપરે.

[૩૬] શ્રીમ્મ કે બીજી કોઈ ઋતુમાં ધામવડે રજથી કે મેલથી મલિન શરીરવાળો બુદ્ધિમાન ભિક્ષુ સુખ માટે ઝંખના ન કરે (આ મેલ કેમ દળે ? તેવું ન ઈચ્છે).

[૩૭] પોતાના કર્મફલને ઈચ્છનાર ભિક્ષુ પોતાના હચિત ધર્મને મમજીને ત્યાંસુધી શરીરનો નાશ ન થાય ત્યાંસુધી શરીર વડે મેલને ધારણ કરે.

નોંધ—ઉપરના શ્લોકો દેહાધ્યાસ વિનાના ઉચ્ચ ભૂમિકાવાળા મુનિઓ માટે છે છતા સામાન્ય રીતે પણ શરીરસત્કાર એ ભિક્ષુધર્મનું દ્વય છે માટે તે દ્વયને તથા દેહું, અને વિવેક પૂર્વક સાધન તરીકે શરીરનો ઉપયોગ કરવો.

[૩૮] રાજાદિક કે શ્રીમત અમારું અભિવાદન (વંદન) કરે, સામા આવી મનમાન કરે કે ભોજનાદિનું નિમંત્રણ કરે. આવી ઈચ્છાઓ જે કુત્મિત (હવડા) ભિક્ષુઓ રાખે છે, તેની મૃદા આદર્શ મુનિ ન રાખે.

નોંધ—સન્માન પાતે ન ઈચ્છે કે ઈચ્છતા હોય તેઓ ઠીક કરે છે એમ પણ ન માને.

[૩૯] અથ્થ કપાય (કોધાદિ) વાળો, અથ્થ ઇચ્છવાન, અચાત શુદ્ધ-રથોને ત્યાં ભિક્ષાર્થે જનાર તથા મરમ આહારમા તૃપ્તિ ન રાખનાર તત્ત્વબુદ્ધિવાળો ભિક્ષુ રસોમા આસક્ત ન અને અને અનુનાય પણ ન કરે (કોઈનો ઉત્કર્ષ જોઈ જાણીશું પણ ન મો).

[૪૦] “મેં ખરેખર અજ્ઞાન ફળવાળાં (જ્ઞાન ન પ્રગટે એવાં) કર્મો કર્યાં છે કે જેથી હું ‘ક્યાંક કોઈથી પણ પૂછાઉં તો કશું જાણી શકતો નથી કે જવાબ આપી શકતો નથી.

[૪૧] પણ હવે પાછળથી જ્ઞાનફળવાળાં કર્મ ઉદય પામશે!” આમ કર્મના વિપાકને ચિંતવી આત્મા સમયે આચારસન લે.

નોંધ:—પુરુષાર્થ કરવા છતાં અકપણુદિને લઈને તકબુદ્ધિ ન ઉદ્ભવે તો તેથી હતાશ ન થતાં પુરુષાર્થ કર્યા કરવો.

[૪૨] “હું નિરર્થકજ મૈથુનથી નિવૃત્ત થયો, (ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી બ્રહ્મચર્ય ધારણ કર્યું.) ફાકટજ ઈંદ્રિયોનાં દમન કર્યાં, કારણ કે ધર્મ એ દલ્સાણકારી છે કે અશુભ ફળ આપનાર છે તેને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતો નથી. (કર્મના ફળને સાક્ષાત્ ન જોઈ તો શા માટે કષ્ટ વેઠવું ?)

[૪૩] વળી તપશ્ચર્યા, આયંબિત્ત ઇત્યાદિ મહત્ત્વ કરીને તથા સાધુની પ્રતિમા (લિશ્તુઓના ખાર અલિમહોની ક્રિયા)ને પાળીને વિચરવા છતાં મારું સંસાર જમણુ કેમ જતું નથી ?

[૪૪] માટે પરલોકજ નથી કે તપસ્વીની ઝાલિ પણ લાગતી નથી. માટે ખરેખર હું સાધુપણું લઈ ફગાયો છું.” એવું એવું લિશ્તુ ન ચિંતવે.

[૪૫] ઘણા તીર્થકરો (ભગવાનો) યજ્ઞ ગયા, યાય છે અને યશે. તેઓએ જે કહ્યું તે બધું ખોટુંજ કહ્યું છે. (અથવા તીર્થકરો યજ્ઞ ગયા, યાય છે અને યશે તેમ કહેવાય છે તે ખોટું છે) એમ પણ લિશ્તુ ન ચિંતવે.

નોંધ:—જ્ઞાનવણુદિ પરિમિત છે. જ્યારે ભાવો અપરિમિત છે. જગતની બધી વસ્તુ આપણે જોઈ પણ ન શકીએ તેમ કશી પણ ન શકીએ. તેથી વિવેકપૂર્વક ભદ્રા રાખી આમળ વધતું એજ ઉત્તમ છે.

[૪૬] આ બધા પરિષદો કાશ્યપ ભગવાન મહાવીરે કહેલા છે. તેને જાણીને (અનુભવીને) બિશ્વ કોઈ રથએ તેમાંના કોઈથી પણ પીડાયા છતાં ન હણાય.

નોંધ:—આમાંના ઘણા પરિષદો ઉચ્ચ ચોળીને, કેટલાક મુનિને તથા કેટલાક સાધકને લાગુ પડે છે. છતાં આમાંથી આપણા જીવનમાં પણ ઘણું ઉતારી શકીએ છીએ. અણુઆરિ માર્ગ અને અત્રારિમાર્ગ બેટ જુદા હોવા છતાં તેનો સંબંધ બહુ ગાઢ છે. બન્ને એકજ ધ્યેય જનારા છે. તેથી શ્રમણવર્ગનાં ઘણાં વિધાનો શુદ્ધસ્થને પણ લાગુ પડે છે.

પરિષદ એ સાધકનું અમૃત છે. મુશ્કેલીની સાળા સાધકને આમળ અને આગળ ધપાવે છે.

એમ કહું છું.

આમ પરિષદ નામનું બીજું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

૮

ચતુરંગીય

ચાર અંગ સંબંધી

૩

વૃક્ષો; પહેલાં મૂળ, શાખા, પ્રશાખા, પુષ્પ અને પછી ફળ પ્રસવે છે. અર્થાત્ કે ક્રમપૂર્વક ઉગે છે, ફુલે છે, અને ફળે છે. જેમ આખી સૃષ્ટિમાં આ નિયમ વ્યાપક છે, તેમ જીવનની ઉન્નતિનો પણ ક્રમ છે. જીવનવિકાસની ભિન્નભિન્ન ભૂમિકાઓ એ તેનો ક્રમ કહેવાય, ક્રમ વિના આગળ પણ ન વધાય, માટે એ જીવનવિકાસનો અનુક્રમ જે ચાર ભૂમિકાઓમાં ભગવાન મહાવીરે બતાવ્યો છે, તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવાયો છે.

ભગવાન જોડ્યા:—

[૧] પ્રાણીમાત્રને આ ચાર ઉત્તમ અંગો (જીવન વિકાસના વિભાગો) પ્રાપ્ત થવાં આ સંસારમાં દુર્લભ છે. ॥ ૧ ॥ મનુષ્યત્વ ॥ ૨ ॥ શ્રુતિ (સત્ય શ્રવણ) ॥ ૩ ॥ શ્રદ્ધા (અડગ વિશ્વાસ) ॥ ૪ ॥ સંયમની શક્તિ.

નોંધ:—મનુષ્યત્વ એટલે મનુષ્ય જાતિનો વાસ્તવિક ધર્મ. મનુષ્યદેહ મજ્યા પછી પણ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છેજ. મનુષ્યત્વનાં વાસ્તવિક ચાર ભક્ષણો છે ૧૧ સદ્ગત સીગ્યતા ૧૨ સદ્ગત કેમળતા ૧૩ અમત્સરતા (નિરભિમાનિતા) ૧૪ અનુકંપા. આટલી સારાસાર વિચારોની યોગ્યતા પછીજ સત્વરેતુઓનું શ્રવણ થાય. શ્રવણ થયા પછીજ સાચો

વિશ્વાસ નગે વિશ્વાસ થાય એટલે અર્પણતા પ્રાપ્ત થાય અને આટલી અર્પણતા પછીજ ત્યાગ સભવે

[૨] આ સસારમા લિંગ જાન પ્રમરના જુદા જુદા કર્મો દ્વારાને જોત્ર અને જુદી જુદી જાતિઓમાથી લિંગ લિંગ સ્થાને પ્રગ્નઓ (શ્વે) ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનાથી વિશ્વ વ્યાપ્ત થયુ છે

નોંધ—કર્મવશાતજ શ્વે સસારમા જુદે જુદે સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે (ઈશ્વર તેને ઉત્પન્ન કરે છે તે સગત લાગતુ નથી)

[૩] જેના પ્રમરના કર્મો હોય, તેની રીતે શ્વે કાચિત્ દેવલોકમા, નરક યોનિમા અને કદાચિત્ આસુરી યોનિમા ગમન કરે છે

નોંધ—કર્મવશાત્ શ્વેઆત્માની જેવી ચોગ્યતા સ્વાભાવિક રીતેજ બની ગઈ હોય છે તેવા સ્થાનમા તે યોગ્ય છે

[૪] એકાદ વખતે ક્ષત્રિય થાય છે કદાચિત્ ચક્રાવર્ત થાય છે, કાચિત્ બુદ્ધસ થાય છે કોઈ વખતે ક્રીડા કે પતંગ થાય છે વગી કોઈ વખતે કુચ્ચો (નાનો જતુ) કે ક્રીડી પણ થાય છે

નોંધ—જેની માતા બ્રહ્મણી તથા પિતા ચાક્રાદ હોય તે બુદ્ધસ કહેવાય છે અર્થાત્ એવી મિશ્ર જાતિમા જન્મ લે છે

[૫] ક્રમથી વિદાયેના પ્રાણીઓ આ પ્રકારે સસાર ચક્રમા ફરે છે અને જેમ સર્વાર્થોમા ક્ષત્રિયોજ, તેમ સંમાનમા રહેવા છતાં વૈરાગ્ય પામતા નથી

નોંધ—ચાર વર્ણોમા ક્ષત્રિયોને વધારે ભોગ્ય માની તેની ઉપમા ગ્રહી આપેલી છે

[૬] કર્મના પાસથી જકડાયેલા અને તેથી બહુ વેદના પામેલા દુખી શ્વે અમાનુષી (નરક કે તિર્થંચ) યોનિમા હોવાય છે

[૭] કર્મોના કમિ નાશ થયા પછી શુદ્ધિ પામેલા શ્વે અનુક્રમે મનુષ્ય ભવને પામે છે

નોંધ—મનુષ્યભવને સાત્ત્વકારોએ ઉત્તમ માન્ય છે કારણ કે વિનાસના બધા સાધનો ત્યાં પ્રાપ્ત થાય છે

[૮] મનુષ્ય શરીર પામીને પણ તે સત્યધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે કે જે ધર્મને સાંભળવાથી જીવે તપશ્ચર્યા, ક્ષમા અને અહિંસાને પામે.

નોંધ:—સત્સંગ, સત્ય કે સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ કે જાંખી ત્યારેજ થઈ જણાય કે જ્યારે આવા સદ્ગુણો જન્મી શકે.

[૯] કદાચિત્ તેનું શ્રવણ પણ થાય છતાં શ્રદ્ધા તો અત્યંત દુર્લભ છે. કારણ કે ન્યાયમાર્ગ (મુક્તિમાર્ગ) ને સાંભળ્યા છતાં પણ ધણા જીવે પતિત થાય છે,

નોંધ—સાક્ષનું અને શુરુવચનનું સત્યબુદ્ધિથી નિશ્ચયપૂર્વક ધારણ કરવું તેવી સ્થિતિને શ્રદ્ધા કહેવાય છે. શ્રદ્ધાજી માણસ સાંભળ્યા પછી ખિસી ન રહે.

[૧૦] મનુષ્યત્વ, શ્રવણ અને વિશ્વાસ પામ્યા પછી પણ સંયમની શક્તિ તો દુર્લભજ છે. ધણા જીવે સત્ય પ્રત્યે રુચિ ધરાવતા હોય છે, છતાં તેને આચરી શકતા નથી.

નોંધ:—આ રથને અનિવાર્ય કર્મનું બંધન બતાવ્યું છે. અન્યથા વસ્તુની રુચિ થયા પછી તેને આચરવા સિવાય રહી શકાયજ નહિ.

[૧૧] જે મનુષ્યત્વને પામેલો જીવ, ધર્મને સાંભળીને શ્રદ્ધાજી બને છે તે પૂર્વ કર્મને રાક્ષીને તથા શક્તિ મેળવી સંયમી થઈને તપસ્વી બની કર્મને ખંજેરી નાખે છે.

[૧૨] સરળ આત્માની શુદ્ધિ થાય છે અને શુદ્ધ મનુષ્યના અંતઃ કરણમાંજ ધર્મ ટકી રહે છે. તેમજ ક્રમશઃ તેવો જીવ ધીથી સિંચાયેલા અમિની માફક શુદ્ધ થઈ શ્રેષ્ઠ મુક્તિને પામે છે.

[૧૩] કર્મના હેતુને જાણ (શોધી કાઢ). ક્ષમાથી કીર્તિ મેળવ. આમ કરવાથી પાર્થિવ (સ્થૂળ) શરીરને છોડીને તું જગ્યા દિશામાં જઈશ.

નોંધ:—પોતાના અંતરાત્માને ઉદ્દેશીને આ કથન થયેલું છે. શિષ્યને ઉદ્દેશી શુરુએ કહેલું છે.

[૧૪] અતિ ઉત્કૃષ્ટ એવા આચારો (મયમ)ના પાલનથી ઉત્તમોત્તમ યજ્ઞો (દેવો) અને છે તે દેવો અત્યંત શુદ્ધ (સ્વેત) ક્રાંતિ-વાળા હોય છે અને ઈગ્નીને ત્યાથી જાણે પતન ન જ થવાનું હોય તેમ તેઓ માનતા હોય છે

નોંધ -દેવગતિમા અકાત સુખ છે, અને બાલકવય, યુવાની તથા વૃદ્ધ અવસ્થા જેવું હોવાનું નથી તે મરણાત સુધી સમાન સ્થિતિમા રહે છે આ દૃષ્ટિએ સાંપ્રકારાનું કથન છે

[૧૫] દેવોના મુખોને પામેના અને ઈન્દ્રિયા મુજબ રૂપ કળનારા તે દેવો ઊંચા કૃપાદિ દેવલોકમા મેંડો પૂર્વ (મોટું કાળપ્રમાણ) સુધી રહે છે

નોંધ -કૃપાદિ દેવલોકની ઉચ્ચ ભૂમિમાં છે અને પૂર્વ એ મોટું કાળપ્રમાણ છે

[૧૬] તે ગ્ધાને (દેહલોચ્છા) યથાયોગ્ય સ્થિતિ કરીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાંથી ન્યુત યજ્ઞને તે દેવો મનુષ્યયોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં તેમને દસ અંગો (ઉત્તમોત્તમ સામગ્રી) મળે છે

[૧૭] ક્ષેન (ગ્રામાદિ) વાસ્તુ (ઘર) સુવર્ણ (ઉત્તમ ધાતુઓ), પશુઓ, દાસો તથા નોકરો આ ચાર કામરકષો જ્યાં હોય ત્યાં તે ઉત્પન્ન થાય છે

નોંધ -આ ચારે વિભાગો મળી માન એક અંગ અને છે

[૧૮] તેમજ મિત્રવાન, જ્ઞાતિમાન, ઉચ્ચગોત્રવાળા, ક્રાન્તિમાન, અસ્પર્શગી, મહાબુદ્ધિવાળો, કુલીન, યશસ્વી તથા બલિષ્ઠ થાય છે

નોંધ -આ નવ અંગો તથા ઉપરનું એક મળી દસ અંગો થયા

[૧૯] અનુપમ એવા મનુષ્યયોગ્ય ભોગોને આયુષ્યના અત્યંત પર્યંત ભોગવતા છતાં પ્રથમના નિશુદ્ધ સત્યધર્મને અનુમરીને તે દ્વારા શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પામીને,

નોંધ:-સમ્યક્ત્વ એ જ્ઞેનદર્શનની મુક્તિનું પ્રથમ પગથિયું છે.

[૨૦] તથા જે પુરુષ ચાર અંગો (વર્ણવ્યા તે) ને દુર્લભ મનહી સંપન્નને સ્વીકારીને, કર્મોશો (કર્મ દક્ષો) ને તપવડે દૂર કરે છે તે નિશ્ચય સિદ્ધ થાય છે. (સ્થિર મુક્તિ પામે છે.)

નોંધ:-જ્ઞેનદર્શનમાં પુણ્ય અને નિર્જરા એવાં આત્મવિકાસનાં બે અંગો છે. પુણ્યથી સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે. અને સત્ય ધર્મને સમજી તે સાધનો દ્વારા પતિત ન થતાં આત્મવિકાસને માર્ગે જવાય છે તેને નિર્જરા કહેવાય છે. સાચા ધર્મોને નદની ઉપમા આપી શકાય. તે નાચવા છતાં તેની દષ્ટિ તો દોર પરજ હોય તેમ સદ્ધર્મોની દષ્ટિ તો સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં કરતાં પણ મોક્ષ તરફજ હોય.

એ પ્રમાણે કહું છું.

આમ ચાર અંગ સંબંધીનું ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

અસંસ્કૃત

૪

શ્રવિત ઘંચલ છે. કર્મનાં ફળ ભોગવવાંજ પડે છે. તેનું નિરૂપણ આ આશયનમાં ખૂબ સરમ રીતે થયું છે.

ભગવાન બોલ્યા:-

[૧] શ્રવિત સધાય તેવું નથી માટે પ્રમાદ ન કર. ખરેખર જગ-વચ્ચાથી ઘેગયેલાને શરણુ નથી એમ ચિતવ. પ્રમાદી અને તેથી હિસક બનેના વિવેકશૂન્ય શ્રવો કોને શરણો જશે ?

નોંધ:-ગૌતમને હૃદયીને આ કથન કહેવાયેલું છે છતાં ગોયમ એટલે ઇન્દ્રિયોનું નિયમન કરનાર મન પણ તેનો અર્થ કયાં નથી થતો ? આપણે આત્માભિમુખ થઈ મન પ્રત્યે તે સંબોધન જરૂર વાપરી શકીએ. (ખીજી બધી વસ્તુ તૂટ્યા પછી સંધાય છે પણ શ્રવિતદોરી તૂટ્યા પછી કદી સધાતી નથી)

[૨] કુશુદ્ધિવશાત્ (અચ્છાનવશાત્) પાપના કામો કરીને જે મનુષ્યો ધનને મેળવે છે, કર્મના પાગથી ઘેગયેલા અને વૈરથી બંધાયેલા તે શ્રવો ધનને અહીંજ મૂકીને નરકગતિમા ચાલ્યા જાય છે.

[૩] ખાતર પાડતા (ચોરી કરતા) પકડાયેલો પાપકર્મ કરનાર ચોર જેમ પોતાના કર્મથી કપાય છે (પીડાય છે) તેમ શ્રવો આદી અને પગ્થોડા પોતાના કર્મ વડેજ પીડા પામે છે કાન્ય કે કરાયેલા કર્મોની (ભોગવ્યા વિના) મુક્તિ નથી

નોંધ:-જે જેવા કર્મ કરે છે તેને તેજ ભોગવે છે કર્તા બીજો અને ભોક્તા બીજો હોઈજ શકે નહિ એ ન્યાયે અપેક્ષાકર્તા જે કર્મના પરિણામ ન મળ્યા હોય તે પરચોક્ષમાં મેળવવા જન્મ ધારણ કરવોજ પડે છે એમ પુનર્જન્મની સિદ્ધિ સ્વયં થઈ જાય છે

[૪] મસારને પામેયો જીવ પારકાને માટે (કે પોતાના જીવન વ્યવહારમાં) જે કર્મ કરે છે તે કર્મના ઉદય (પારણામ) કાળમાં (તેને પોતાનેજ ભોગવવું પડે છે.) તેના (ધનમાં ભાગ પડાવનારા) બાધવો કર્મમાં ભાગ પડાવતા નથી.

[૫] ધનથી પણ પ્રમાદી જીવાતમા આ લોકમાં કે પરચોક્ષમાં શરણ મેળવી શકતો નથી જેમ (અંધારી ગજનિમાં) દીવો જુઝારી ગયા પછી અનંત વ્યામોહ થાય છે તેમ આવો પુરુષ ન્યાય માર્ગને જોવા છતાં જાણે ન જોયો હોય તેમ વ્યામોહ પામે છે

નોંધ:-કેટલાક માને છે કે “ ધનથી યમદૂતને સમજવી નહિ ” તેથી જીવ જતી વખતે ધનાદિ, પણ રાજ્યરૂપ થઈ નથી તે જતાંબુ છે

[૬] મૂતેલાઓમાં જાગૃત રહેનાર (આસક્ત પુરુષોમાં નિનમકત રહેનાર), જુદિમાન અને વિવેકી માધક વિશ્વામ ન કરે, કારણ કે ક્ષણે ભયંકર છે અને સરીર (તેની પામે) અગળ છે માટે ભારપડ પક્ષીની માફક અપ્રમત થઈને વિચરે.

નોંધ:-કાળદ્રવ્ય અખંડ છે ત્યારે સરીર તો વિનાશી છે. એ અપેક્ષાએ ભયંકર બતાવી ક્ષણ માત્ર પણ ગદ્યત ન કંવાઈ કહ્યું છે. ભારંડ પક્ષીને મુખ બે છતાં સરીર એક હોય છે તેથી તે આશતાં, ખેસતાં, ઉડતા મનમાં ખ્યાલ રાખત હોય છે તે પ્રમાણે સાધકે પણ સાવધ રહેવું.

[૭] થોડી પણ આમક્તિ એ જાળ છે તેમ માની પગલે પગલે સાવધ થઈ વિચરવું વાલ મળે ત્યાં સુધી મધમ જીવિત લગ્નાની પછી અંતઃકાળ જાણીને મલિન મરીમ્નો અત લાવવો.

નોંધ:-સાવધ સાધકને પોતાનું આયુષ્ય ક્યારે પૂર્ણ થશે તે ખ્યાલ થઈ નય ત્યારેજ તેનો સમજપૂર્વક ત્યાગ કરે અન્યથા દેહ પર આસક્તિ બલે ન હોય પરંતુ તેને સાધન માની રક્ષણ કરવાની ફરજ ન ચૂકે.

[૮] જેમ શિક્ષિત અને કવચ (અખતર) ધારી ઘોડો વિજય મેળવે છે તેમ માધકમુનિ સ્વચ્છંદને રોકવાથી મુક્તિ પામે છે. વળી પૂર્વ (મોટી સંખ્યાવાળું કાળગ્રમાણુ) વળી મુખી અગ્રમત્ત થઈ વિચરે તે મુનિ નેત્રીજ રીને શીઘ્ર મુક્તિને પામે છે.

નોંધ:-સ્વચ્છંદ અને પ્રમાદ જેમ પતનનાં કારણો છે. મુમુક્ષુએ તેને પ્રયમથીજ દૂર કરવાં અને અર્પણતા વચ્ચે સાવધતા પ્રાપ્ત કરવી.

[૯] સામ્યન (નિયતિ)વાદી મતવાળાઓની એ ઉપમા (માન્યતા) છે કે જે પહેલાં ન પામે તે પછી પણ ન પામી શકે. (અહીં વિવેક કરવો ઘટે છે, નહિ તો તે મનુષ્યને) શરીરનો ચિરદ થતી વખતે કાળથી ઝડપાતી વખતે કે આયુષ્ય શિથિલ પડે ત્યારે તેઓની પણ તે માન્યતા બદલી નળય છે. ક્યને (ખેદ કરવો પડે છે.)

નોંધ:-જે આપણે પહેલાં નથી કર્યું તો હવે શું કરી શકીશું? આમ માનીને પણ પુરુષાર્થ છોડી દેવો નહિ. કોઈ પણ કાળે અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં પુરુષાર્થ કરતાજ રહેવું. અહીં પરંપરા પ્રમાણે એવો પણ અર્થ થાય છે કે સામ્યતવાદી એટલે ચોક્કસ કદી શકનારા એવા જ્ઞાની-જનો (ત્રિકાળદર્શી હોવાથી) આજ પ્રમાણે અત્યારે થશે, પછી નહિ થાય કે અત્યારેજ તે જીવ મેળવી શકશે પછી નહિ વગેરે વગેરે ચોક્કસ જાણે છે તેઓ તો પછી પણ પુરુષાર્થ કરી શકે. પરંતુ આ ઉપમા તો તેવા મહા-પુરુષોને લાગુ પડે બીજા નહિ. જો તેવી રીતે બીજા સાધારણ જીવાત્મા તેમ કરે તો તેને આયુષ્યના અંત વખતે ખેદ કરવો પડે છે.

[૧૦] આવો વિવેક (ત્યાગ) કરવા માટે શીઘ્ર શક્તિમાન (કોઈ) નથી માટે કામો (ભોગો)ને છોડી દઈ મહર્ષિ, સંસાર સ્વરૂપને સમલાવ (સમદષ્ટિ)થી સમજીને, આત્મરક્ષક બની અગ્રમત્તપણે વિચરે.

નોંધ:-કામોને લોખંચવા અને ભગ્વતિ કે નિરાસક્તિ રાખવી એ કામ મહેલું નથી માટે પ્રથમ લોખોને છોડી દેવા એજ ઉત્તમ છે.

[૧૧] વાગ્વાર મોહ ગુણોને છૂતતા અને સંયમમા વિચરતા ત્યાગીને વિષયો અનેક સ્વરૂપે સ્પર્શ કરે છે. પરંતુ તેઓને વિષે લિશ્તુ ખોતાનું મન દુષ્ટ ન બનાવે.

[૧૨] (લયચાલે તેવા) મન્દ મન્દ સ્પર્શો બહુ લોભાવનારા હોય છે. પરંતુ તેઓને વિષે મન ન જવા દેવું, ક્રોધને દબાવવો, અભિમાનને દૂર કરવું, માયા (કષ્ટ)ને ન સેવવી તથા લોભને છોડી દેવો.

[૧૩] જેઓ વાણીથીજ સરકારી ગણાતા તુચ્છ અને પરપ્રવાદ કરનારા છતાં રાગદ્વેષથી જકડાયેલા છે તેઓ પગતંત્ર અને અધર્મી છે એમ જાણી તેમનાથી અલગ રહી શરીરના અંત મુધી સહગુણોનીજ આકાંક્ષા કરવી.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે અમંસ્કૃત નામનું ચોથું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

અકામમરણીય

૫

મૃત્યુકાળ એ જીવનકાર્યનો સરવાળો છે. મરણ તો વારંવાર થાય છે. કારણ કે પ્રમાદ એજ મરણ છે, છતાં આ અધ્યયનમાં તો દેહના ત્યાગ વખતની દશાનું વર્ણન કર્યું છે. આ વર્ણન પરથી તે સ્થિતિની પહેલાંજ સમજી અપ્રમત્ત થવાય તે હેતુ ક્યદ માત્રુમ ૧૬ી આવે છે.

- [૧] દુઃખે કરીને ઉતરી શકાય એવા મહાપ્રવાહવાળા સંસાર સમુદ્રમાંથી અનેક પુરો તરી ગયા. ત્યાં મહાબુદ્ધિવાળા એક જિજ્ઞાસુએ આ પ્રશ્નને પૂછ્યો.
- [૨] દરેક જીવોની મરણાન્તે બે સ્થિતિઓ (ભૂમિકાઓ) હોય છે:-
(૧) અકામમરણ અને (૨) સકામમરણ.

નોંધ:-મરણ સમયે અશાંત રહે અથવા ધ્યેયશન્ય મરણ થાય તે અકામમરણ અને ધ્યેયપૂર્વક અવસાન થાય તે સકામમરણ કહેવાય છે.

- [૩] બાલકોનું તો અકામમરણ કે જે મરણ વારંવાર થાય છે. અને પશ્ચિત પુરોનો સકામમરણ કે જે એકવારજ થાય છે.

નોંધ:-જેનદર્શન, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી જીવના મરણને પંડિત મરણ માને છે. અને તેવો આત્મા વધારેમાં વધારે સંસારમાં ફરીથી એકજવાર જન્મ લે છે. અને સામાન્ય જીવોને અનેકવાર જન્મમરણ કરવાં પડે છે.

- ૪] ત્યાં આગળ આ પહેલી સ્થિતિ મહાવીરે આ પ્રમાણે (તેની)

જતાવી છે કે જે ઈદ્રિય વિષયોમા આમકૃત થયેતો બાળક
(મૂર્ખ) ઘણા કૂટલો કન્ટો હોય છે

નોંધ —> આલ્ય ત કૂટલો જેવા કે હિસાદિ કર્યો કરે છે તેજ
અકામભરણને અનુભવે છે

[૫] જે ગાઈ કામભોગોમા આમકૃત થઈ અમલ્ય કર્મોને આચરે
છે તેની માન્યતા એવી હોય છે કે “ મે પરનો નેયો”
નથી અને આ વિષયનો આનંદ તો પ્રત્યક્ષ છે ”

[૬] “ આ કામભોગો તો હાથમા આવેના પ્રત્યક્ષ છે અને જે
પછી થયાનુ તે તો કાળે કરીને રવાનુ છે (માટે તેની
ચિંતા શી ?) વળી કોણ જાણે છે કે પ તો (પુનર્ભવ) કે
કે નથી ”

[૭] “ બીજાનું ધરો તે મારુ ધરો ” આ પ્રમાણે એ મૂખ બડનડે
છે, અને તેની રીતે કામભોગની આમકૃતિથી આખરે કંઈને
પામે છે

ભોગની આસન્ધિ શુ કરે છે તે સમજાવે છે.

[૮] તેથી ત્રમ અને ન્યાવર જીવો પર દડ આગે છે અને
પોતાને માટે દેવડ અનર્થથી (હેતુપૂર્વક કે અહેતુએ)
ગ્રાણીગધને હાળી નાખે છે

નોંધ — ત્રસ એટલે જે જીવો હાવતા નાવતા દેખાય તે સ્થાવર
એટલે પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવો કે જે આખેથી સ્પષ્ટ
રીતે ન દેખાય તે જો કે હમણા વૈજ્ઞાનિક સોધ જનમહેર થઈ છે અને
પાણી વનસ્પતિ વગેરેમા જીવો મનાયા છે

[૯] કમશ હિસક, લુપો, માધાવી, ચાડીઓ, શર અને મૂર્ખ
એવો તે દારૂ અને મામને ભોગવતો હતો આ મારું છે એમ
માને છે

[૧૦] કાયાથી અને વચનથી મદોન્મત્ત થયેલો અને ધન તથા સ્ત્રીઓમાં આમક્રુત થયેલો, તે અણુમિથું માટીને જેમ જે પ્રકારે ભેગી કરે છે તેમ જે પ્રકારે કર્મરૂપ મળતે એકઠો કરે છે.

નોંધ:--જે પ્રકારે એટલે શરીર અને આત્મા બન્નેથી અશુદ્ધ થાય છે, શરીરનું પતન થયા પછી તેને સુધારવાનો માર્ગ બહુ બહુ કઠિનાઈથી મળે છે પણ આત્મપતનના ઉદ્ધારનો માર્ગ તો મળવો અગત્ય છે.

[૧૧] ત્યાર બાદ પરિણામે રોગ (પીડા)થી ખરડાયેલો અને તેથી ખેદ પામેલો તે ખૂબ તપ્યા કરે છે. અને પોતાનાં કરેલા દુષ્કર્મોને સંભાળી સંભાળીને હવે પરવોડથી પણ અધિક ખીવા માડે છે.

[૧૨] “ દુરાચારીઓની જે ગતિ છે તે નરકનાં સ્થાનો મેં માંભળ્યાં છે કે જ્યાં દૂર (અયંકર) કર્મ કરનારાને અમલ્ય વેદના થાય છે.

નોંધ:--સાત પ્રકારનાં નરકોનું જૈનગાત્રમાં વિજ્ઞાન છે. ત્યાં, કરેલાં દુષ્કર્મોના ફળરૂપે ઉત્તરોત્તર અદૃષ્ટનીય વેદનાઓ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને ભોગવવી પડે છે.

[૧૩] “ ત્યાં ઔપપાતિક (સ્વયં કર્મવશાત્ ઉત્પત્તિ થાય છે તે) (નરક) સ્થાન કે જે મેં આગળ માંભળ્યું છે ત્યાં જઈને જીવ કરેલા કર્મોથી પછી ખુબજ પરિતાપ પામે છે.”

[૧૪] જેમ ગાડીવાન જાણુવા છતાં સારા ધોરી રસ્તાને છોડી દઈને વિષમ માર્ગમાં જતા ધૂંસરી (ધુગ) ભાંગી જાય ત્યારે શોક કરે છે.

[૧૫] તેમ ધર્મને છોડીને તથા અધર્મને અંગીકાર કરીને મરણના મોં આગળ ગયેલો પાપી માણુમ જીવનધૂંસરી ભાંગી ગઈ હોય તેજ પ્રકારે શોક કરે છે.

૧૬] ત્યારબાદ તે મૂર્ખ મરણને અતિ હાથથી ત્રાસ પામી, કલિથી

(જુગારના દાવથી) જિતાયેન દગાગની માફક અકામમરણીય
મરે છે

નોંધ — જુગારમાં મોઢ વળત ધુતારે પણ હારી જાય છે તેમ
અકામ મરણીય તેવો પાપી જીવ જીવ હારી જાય છે

[૧૭] આતો બાવડોનું અકામમરણું કહ્યું હવે પડિતોનું મકામમરણું
કહીય મને સાબજો, એમ લગવાન મુઘમરવામી ખોડ્યા —

[૧૮] પુણ્યગાળા (સુપવિત્ર) પુરો, બ્રહ્મચારીઓ અને મયમી
પુરોનું આનાત રહિત અને અતિપ્રમત્ર એવું મરણ જે મે
માગ્યું છે—

[૧૯] તે મધા ભિક્ષુઓને કે બધા ગૃહસ્થોને પ્રાપ્ત થતું નથી પણ
કનિ મતો પાગનારા ભિક્ષુઓ અને લિખલિખ પ્રકારના સદા-
ચાર સેવનારા મહાગૃહસ્થો જ તે મૃત્યુને વરે છે.

[૨૦] કેટલાક કુમાધુઓ કરતા ગૃહસ્થો પણ અધિક મયમી હોય
છે પરંતુ માધુનાની અપેક્ષાએ તો મધા ગૃહસ્થો કરતા માધુઓ
અધિક મયમી જ હોય છે

નોંધ — આ ગાથા અત્યંત બહીષ્ અને માયા સંયમનું પ્રતિપાદન
કરનારી છે તેજા & અવત્યા વિરોધ સંયમના પોષક કે બાધક છેજ નહિ
[૨૧] લામા વખતના ચર્મ, નગનત્ર, જટા, સધાટિ (બુદ્ધ માધુ-
ઓનું ઉત્તરીયવસ્ત્ર) કે મુકન આ બધા ચિહ્નો તે દુરાચાર-
વાળા વેશધારી ને સરથુજીત થતા નથી

નોંધ — બધા જિન્ન જિન્ન ચિહ્નો સંયમના રક્ષક નથી સદાચારજ
સંયમનો રક્ષક છે

[૨૨] ભિક્ષાચારી કરનાર ભિક્ષુ પણ જે દુરાચારી હોય તો તે નરકથી
છૂટી શકતો નથી. (સારાશકે) ભિક્ષુ હો કે ગૃહસ્થ હો '
મદાચારી હોય તેજા ચર્મમાં જઈ શકે છે

નોંધ:—સાધુને નરક ન હોય કે આવકને નરક ન હોય તેવો માનવે ઈનકારે હોતો નથી જે કોઈ જે સ્થિતિમાં રહી દુઃખચ્છા સેવે તેને નરક અને સગચ્છાર સેવે તેને સ્વર્ગ મળી શકે છે.

શુદ્ધસ્થી સુમતી (સદાચારી) કેવી રીતે હોય તે બતાવે છે.
[૨૩] શુદ્ધસ્થ પણ મામાયિકાન્નિ અગોને અદ્વાપૂર્વક, (અર્થાત મન વચન કાયાથી) અર્પણ કરે અને મામની બંને પાખી (પાશ્વિક)ઓમાં એક પાખી પણ પૌષ્ઠ વિના ખાવી જવા ન દે.

નોંધ:—સામાયિક એ યૌનકર્મનંદી આત્મચિંતનની ક્રિયા છે. યોગ-સાધનની ક્રિયા શુદ્ધસ્થાને પ્રાયઃ હમેશાં કરવાની હોય છે અને તે ક્રિયા શુદ્ધ રીતે કરતાં આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ મોક્ષ મેળવી શકાય છે. સામાયિક માત્ર એકજ ક્રિયાક્રી કર્યા છે. અને પૌષ્ઠ ક્રિયા એ બાળી અહોગત્રિ (ગત્રિ દિવસ) આત્મચિંતન કરવાની ક્રિયા છે. ઔપધને દિવસે ઉપવાસ કરી શ્વેદ્ય અસને બેસી આત્મચિંતન કર્યા કરવાનું કહ્યું છે.

[૨૪] આ પ્રમાણે સમજણપૂર્વક શુદ્ધચારામમા પણ મારા વ્રતથી (મદાચારી) રહી સકનારો જીવ આ ઔદારિક શરીર (મનિન શરીર) ને છોડી દેવયોગમાં ગર્હ શકે છે.

નોંધ:—પશુ અને માનવોના દેહને જ્વેતશાસ્ત્ર ઔદારિક શરીર કહે છે. ઔદારિક એટલે હાડ, માંસ, ચામ, શુધર ઈત્યાદિ બિજાત્સ વસ્તુઓનો પુંજ.

[૨૫] વળી જે સંવર કરનારો (સંસારથી નિવૃત્ત થયેલો) બિંદુ હોય છે તે સર્વદુઃખ નષ્ટ કરીને મુક્ત અથવા મદાન પ્રદિ-વાળો દેવ (આ બે પૈકી એક) થાય છે.

નોંધ:—અહીં એક શંકા થાય કે મુનિને મુક્તિ ને શુદ્ધસ્થને શા માટે નહિ ? પરંતુ એ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે શુદ્ધસ્થજીવનમાં ત્યાગ એ અપવાદ છે. જે શુદ્ધસ્થજીવનમાં દુ સાધ્ય છે તેજ ત્યાગ સાચી સાધુતામાં મુસાધ્ય છે અને વિશેષતઃ છે આથી શુદ્ધસ્થ કરતા ત્યાગી ગૌરવતર અને

ચહેરોઈથી મુક્તિ મેળવી શકે ! વાસ્તવિક રીતે તો જૈનદર્શન માને છે કે લ્લાઝ એજ મુક્તિનું અનુપમ સાધન છે. પણ એ મૃદસ્થાવાસમાં હો કે સાધુજીવનમાં હો !

દેવતાં નિવાસ સ્થાનો કેવાં હોય છે તે વર્ણવે છે.

[૨૬] અત્યંત ઉત્તમ, વિશેષ કરીને મોદ પમાડનારાં (આકર્ષક) અનુક્રમે અધિકાધિક નિબ્યકાન્તિવાળાં અને યશસ્વી સ્થાનો કે જે જ્યાં ઉચ્ચ પ્રકારના દેવોથી વિભૂષિત છે.

ત્યાં વિરાજમાન દેવો કેવા હોય છે તે બતાવે છે.

[૨૭] ત્યાં રહેનારા દેવો પણ દીર્ઘ આયુષ્યવાળા, ખૂબ સમૃદ્ધિવાળા, ધન્ય પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરનારા, શ્રદ્ધિવાળા, વળી સૂર્ય-સમાન કાન્તિવાળા, અને જાણે હમણાંજ ઉત્પન્ન થયા ન હોય ! તેવા દેહીયમાન હોય છે.

[૨૮] જે સંસારની આસક્તિથી નિવૃત્ત થઈને સંયમ તથા તપશ્વર્પાનું સેવન કરે છે તે સિદ્ધુઓ હો કે ગૃહસ્થો હો, અવશ્ય તે (ઉપર કહેલાં) સ્થાનોમાં જાય છે.

[૨૯] સાચા પૂજનીય, જલ્દયારી (જિતેન્દ્રિય) અને સંયમીઓનું (વૃત્તાન્ત) સાંભળીને શીલવાન અને બહુમૂત્રી (શાસ્ત્રને યથાર્થ જાણનાર) મંરણાન્તકાળે ત્રાસ પામતા નથી.

[૩૦] પ્રજાવાન પુરુષ દયાધર્મ તેમજ ક્ષમાવડે (બાલપંડિત મરણુનો) તોડ કરી તેમાં વિશેષ ધ્યાન આપીને અર્થોત્ તે પ્રકારની ઉત્તમ આત્મશિયતિએ પહોંચીને વિશેષ પ્રસન્ન થાય (જીવનગુપ્તી).

[૩૧] અને ત્યારબાદ મૃત્યુ નજીક આવે ત્યારે શ્રદ્ધાળુ સાધક ઉત્તમ એવા ગુરુની પાસે જઈને લોમકાંધને (દેહ મૂર્છાને) દૂર કરે અને દેહના વિયોગની આકાંક્ષા રાખે.

નોંધ:—જેણે જીવનને ધર્મથી વણી નાખ્યું હોય તેજ અંતકાળે મૃત્યુને આનંદથી બેઠી શકે છે.

[૩૨] આવો મુનિ કાળ પ્રાપ્ત થયે (મૃત્યુ વખતે) પ્રાપ્ત થયેલા શરીરને દૂર કરીને ત્રણ પ્રકારનાં સકામ મરણ પૈકી એકથી અવસ્ય મરણ પામે છે.

નોંધ:—તે સકામ મરણ ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે. (૧) બક્ષાપ્રત્યાખ્યાન મરણ (મૃત્યુ વખતે આહાર, પાણી, સ્વાદ્ય કે ખાદ્ય કોઈપણ પ્રકારની વસ્તુ ન લેવી તે) (૨) ઇચ્છિત મરણ (આર્થા આર પ્રકારના આહારના ચચ્યદુખાણુ ઉપરાંત જગ્યાની પણ મર્યાદા બાંધવાની હોય છે). (૩) ચાદોપગમન મરણ (કપિલી વૃક્ષનો શાખાની માફક એકજ પાસે જામો-મજાસ નીકળી નવ ત્યાંસુધી પડી રહેવું તે)

એવી રીતે ત્રણ પ્રકારનાં સકામ (ઇચ્છિત) મરણ હોય છે.

એ પ્રમાણે કર્મ છું.

આમ અકામમરણ મંજાથી પાંચમું અધ્યયન મમાપ્ત થયું.

શુદ્ધક નિર્ગ્રંથ

અનાચારી ભિક્ષુઓનું અધ્યયન

૬

અજ્ઞાન કે અવિદ્યા એજ સંસારનું મૂળ છે. તે દેવળ શાસ્ત્ર ભણ્યેથી કે વાણીદ્વારા મોક્ષની વાતો કરવાથી નાશ થઈ શકે નહિ. અજ્ઞાનને નિવારવા તો કઠણમાં કઠણ પુરુષાર્થ અને વિવેક કરવો જોઈએ. આ જન્મમાં મળેલાં સાધનો જેવાં કે ધન, પરિવાર આદિનો મોઢ પણ સહજ રીતે છૂટી શકતો નથી તેનાથી આસક્તિ હઠાવવા પણ કઠિનમાં કઠિન તપશ્ચર્યાઓ કરવી પડે છે તો જન્મોજન્મથી વારસામાં મળેલા અને જીવનનાં આણુઓ અણુનાં સંસ્કારમાં જડાએલા અજ્ઞાનને નિવારવા કેટલો પ્રયત્ન કરવો પડે તે સ્પષ્ટ વસ્તુ છે.

માત્ર વેશ પરિવર્તનથી વિકાસ ન થઈ શકે. વેશ પરિવર્તનની સાથે હૃદયનું પરિવર્તન જોઈએ. આથીજ નૈનદર્શન જ્ઞાન અને ક્રિયા (વર્તન)નું સાદચ્ચર્ય સ્વીકારે છે.

જગવાન બોધ્યા:—

[૧] જોટલા અજ્ઞાની પુરુષો છે તે બધા દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારા છે (દુઃખી છે). તે મૂઢ પુરુષો બહુવાર અનંત એવા સંસારને વિશે નષ્ટ થાય છે. (દુઃખ પામે છે).

નોંધ:—અજ્ઞાનથી મનુષ્ય સ્વયં દુઃખી તો થાયજ છે અને પાડોશીને પણ દુઃખકર નીવડે છે.

[૨] માટે જ્ઞાતી પુરુષ જાડુ જન્મોની જાણતા માર્ગને સમજીને [તજીને] પોતાનાજ આત્મા વડે મલને શોધે. [સત્ય ગોધનનું પહેલુ માધન મૈત્રી છે માટે] અને પ્રાણીમાત્ર અથે મિત્રભાવ ગ્રાપે

[૩] સ્ત્રી, પુત્રો, પૌત્રો, માતા પિતા ભાઈઓ અને પુત્રવધૂઓ પોતાના કર્મથી પીડાતા એવા તને શરણ આપવા માટે લેશ-માત્ર મમર્થ નથી.

[૪] મમ્યક દર્શનમાળા પુરણે પોતાની (શુદ્ધ દૃષ્ટિથી) બુદ્ધિથી આ વાતને વિચારી અને પૂર્વ પરિચયની આકાશા ન ગમ્યવી. આમકિત અને ગ્નેહને તો છેદીજ નાખવા જોઈએ.

નોંધ—મમ્યક દર્શન એટલે આત્મજ્ઞાન આસક્તિ અને રાગ દ્વેષ ધર્તાં જય તેમ તેમ આત્મદર્શન થાય. અહીં ભોગવેલ ભોગોનું સ્મરણ ન આવવા દેહું અર્થાત્ જન્યતિ રાખી એ બતાવેલ છે.

[૫] ગાય, ઘોડા ઇત્યાદિ પશુધનને, મણિકુંડલોને તથા દારા ચાકરો વગેરે મર્વને તુ છોડી દધને કામગીરી (દુઃખ પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરનાર) દેવ યર્થ ચક્રીશ (અતઃકચ્છથી આ પ્રમાણે |વચારવું).

[૬] તેવીજ રીતે સ્થાવર કે જંગમ દ્રોષ પ્રકારની મિત્રક (ધન) ધાન્ય કે અલંકારો કર્મોના પરિણામે પીડાતાને દુખથી મૂકાવવા માટે શક્તિમાન નથી તેમ સમજે.

[૭] પોતાની માકકજ મર્વ ગ્યજે સર્વને જોઈને અર્થાત્ પોતાની માકક અન્ય જીવોને પણ પોતાના પ્રાણ વહાલા છે તેમ જાણીને ભય અને વૈરથી વિરગેલો આત્મા દ્રોષપણ પ્રાણી-ઓના પ્રાણોને ન હણે.

નોંધ—ભય એ ક્રૂતાથીજ જન્મે છે જોડેલો મનુષ્ય કૂર તેરયોજ અધિક ભયભીત. વૈર એ રાત્રતાની લાગણી છે. આ બે ભાવોથી વિરમાય એ હે સર્વજીવો પ્રત્યે પ્રેમામૃત નહા કરે. પોતાની ઉપમાથી દરેક જીવો સાથે વર્તે તો પ્રાણીમાત્ર પર સહજ પ્રેમ સ્ફુરે

[૮] કામની આત્મા સિવાય કંઈપણ લેવું તે નગ્નગતિમા લઈ જનાર છે એમ માનીને ધાસનું તગણું પણ આખ્યા વગર તેણે નહિ બિમુએ પોતાની ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરીને પોતાના પાત્રમા (રાત્રી ખુરીથી) કાઢીને આપેતું ભોજનજ મહણ કરવું

નોંધ — અદત્તની આખ્યા શુદ્ધ સ્થ માટે પણ છે કે માત્ર એણે કે પુરુષાર્થ કરીને તે હકનું વિવેકપૂર્વક સ્વીકારે નીતિનો ભંગ કરી ને કંઈ દીવેયું લેવું તે પણ અદત્તજ અણુાય

[૯] અહીં પ્રનામ તો એમજ માને છે કે પાપકર્મ છોડ્યા સિવાય પણ આર્યમને ગણીનેજ સર્વદુ રોથી મુક્ત થવાય છે (તે વસ્તુ ઉચિત નથી)

નોંધ — આ પ્રોકમા જ્ઞાન કર્તા વર્તનની ગદિકતા બતાવી છે વર્તન ન હોય તો વાતી નિરર્થક

[૧૦] બધા અને મોમની વાતો કરનારા કહ્યા છતાં કરતા નથી તે માત્ર વાણીની બહાદુરીથી પોતાના આત્માને આશ્વાસનજ આપે છે

[૧૧] જુદી જુદી જાતની (વિચિત્ર) લાખાઓ શરણરૂપ થતી નથી તો વિદ્વાનુ અનુશાસન પણ કયાથી શરણુલિત થાય ? પાપ કરોથી પચાથેના મુખીઓ નહિ જાણવા છતાં પોતાને પવિત્ર માનનારા હોય છે

[૧૨] જે પ્રનામ બાવત્તવો (અત્તાની) શરીરમા, શરીરના વર્ણ અને મૌદર્ધમા મર્વગ્રકારે એટલે મન, વચન અને કાયાથી આમકત હોય છે તે મૌ દુ બનાજ ભોગી બને છે

[૧૩] તેઓ અતત એવા આ મમાગમા લામે માર્ગે પડે કે (મસાગ્યકમા ખૂમ લામે કે) માટે જની બાણુથી નેઈ તપા મીને મુનિ અપ્રમત્ત યદ્દનિજ વિચરે

[૧૪] બાહ્યસુખને આગળ કગીને કદી પણ કરુ ન ઇચ્છે. માત્ર પૂર્વે થયેલા (સચિત) કર્મના ફાયદાને માટેજ આ દેહનો મદુપયોગ કરે.

નોંધઃ—સરીર, ધન, સ્વજન આદિ સામગ્રી મુખ્ય નથી પણ જોણ છે તેનો સદુપયોગ કરવાથીજ સુખ મળે તેની લાવસામા જીવન ખર્ચે તે બધુએ ગુમાવે

[૧૫] કર્મના મૂળ કાગણો (ખીજ) નો વિવેક કરીને (વિચાર કરીને) અવમર (ચોખ્ખતા) જોઇને મયમી બને (મંથમી બન્યા પછી) નિર્મીય જોગન અને પાણીને પણ માપથી ગ્રહણ કરે.

નોંધઃ—ચોખ્ખતા વિના સંયમ ન રહે માટે અવસર જોનાર એ વિરોધજીવી છે. તેમજ ત્યાગ અને તપ વિના પૂર્વ કર્મેના ફાયદા અસંભવિત છે માટે ત્યાગને અનિવાર્ય બતાવેલો છે.

[૧૬] ત્યાગીએ લેશ માત્ર પણ મંત્રદ ન કરવો. જેમ પક્ષી પાખને સાથે બાંધે જ કરે છે તેમ મુનિ પણ (સર્વ વસ્તુ પરથી) નિરપેક્ષ (મમત્વરહિત) થઈ વિચરે.

[૧૭] લગ્નમણુ (સંયમની લાજ ધરાવનાર) અને ગ્રહણ કરવામાં પણ મર્યાદા રાખનાર લિશ્તુ ગામ, નગર ઇત્યાદિ રથજે, બંધન રહિત (નિરાસકત) થઇ વિચરે. અને પ્રમાદીઓમાં (એટલે મૃદસ્થોના સંમર્ગમાં રહેવા છતાં) પણ અપ્રમત રહી લિક્ષાની ગવેપણા (શોધ) કરે.

“ એ પ્રમાણે તે અનુત્તરજ્ઞાની અને અનુત્તર દર્શનધારી અર્હન્ત પ્રજ્ઞ સ્વાતંત્ર્ય મહાવીર વિશાલી નગરીમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન કરતા હતા.” (એમ) જાણુઆમીને મુધર્મસ્વામીએ કહ્યું —

એ પ્રમાણે કહ્યું છું.

એવી ગીતે ક્ષુલ્લક નિર્ઘ્રય મબધીનું છકુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

એલક

—૪૪—

બકરાનું અધ્યયન

લોગમાં તુસિ નથી : જડમાં કયાંય શુખ નથી.

લોગોમાં જેદસી આસક્તિ તેટલુંજ આત્માથી દૂર રહેવાય. આત્માથી દૂર રહેવાય તેટલો દુઃખર્મોનો પુજ લેજો. થાય અને તેના પરિણામે અધોગતિમાં જવું પડે. માટે મનુષ્યજાવને સાચાંક કરવો. એજ આપણું પરમ કર્તવ્ય છે.

- [૧] જેમ અતિથિ (મહેમાન) ને ઉદ્દેશીને (માટે) કાંઈ માણુમ પોતાને આંગણે બકરાને પાળી ચોખા અને જવ આપી પોખ્યા કરે,
- [૨] ત્યારપછી તે હુટપુટ, મોરા પેટવાળો, જાડો, બદુ મેદવાળો (ચર્મ ખૂબ ખુશી થાય) અને ત્રિપુલ દેહવાળો બને ત્યારે ત્યારે અતિથિની વાટજ ન જોતો હોય ! (તેમ મદમાતો કરે.)
- [૩] જ્યાંસુધી એ પરાણો ઘેર આવે નહિ ત્યાંસુધીજ તે ગિયારો છવી શકવાનો છે. પણ જ્યારે અતિથિ ઘેર આવે ત્યારે (ધરના બધા માણસો અને પરાણાઓ) (તેનું) માથું કાપીને (વધ કરીને) તેને ખાઈ જાય છે. (મૃત્યુવશ થાય છે.)
- [૪] ખરેખર તે બકરો જેમ પગેણાને માટેજ (પુટ કરાય છે) રખાય છે. તેમ અધર્મી-ખાત્રજીવ પણ (દૂર કર્મો કરી) નરકનું આયુષ્ય બાંધવા માટેજ કામભોગો વડે પાપોથી પોપાય છે.

નોંધા:—જેમ બકરા ખાતી વખતે ખૂબ મન માણે છે તેમ ભોગો ભોગવતી વખતે જીવાત્મા દક્ષિણ સુખ માણી શકે છે. પરંતુ અતિચિરં કાળ આવે ત્યારે તેની મહાદુર્ગતિ થાય છે. અને પહેલાંનું માનેલું સુખ મહા ભય કરે દુઃખરૂપ નીવડે છે.

નરકને યોગ્ય બાલજીન કયા દાષોથી ઘરાયેલો
હોય છે તે દાષો બતાવે છે.

- [૫] બાલજીવ, હિંમક, ભુકુ બોનનાગ, માર્ગમા ચોરી કરનાર (બહારવટીયો) બીજાની વસ્તુને ઝુટી લેનાર, માયાની, અધમનું ખાનાગ, રાંઠ તથા
- [૬] સ્ત્રીઓમા આમકત, દંડિયબોલુપી, મહારાબી, મહાપરિગ્રહી, દારૂ અને મામનો ભક્ષક, પગને પીડા આપનાર, (પાપમા વડેના પરિવ્રત) પાપી,

નોંધા:—જીમ, ધન, નાક, રૂપરૂ અને ચતુર્દિશાદિ દંડિયોના વિષયમા આસક્ત હોય તે દંડિય લોભુપી કહેવાય છે મહારાબી એટલે મહા (સ્નાર્થી) હિંસા, મહા પરિગ્રહી એટલે અત્યંત (વૃક્ષાણુ) આસક્તિમાન,

- [૭] બાગાનું માન ગેટી મોળા કરી ખાનાગ (બકરા વગેરે પશુઓને ખાઈજનાગ), મોટી ફાદવાળો તથા અપદ્યખાઈને શરીરમા લોહીને જમાવનાર એવો અધર્મી જીન, જેમ બકરા અતિચિની વાટ ભુખે છે તેમ તે નરકગતિના આયુષ્યની વાટ ભુખે છે. (નરકગતિ પામે છે)

- [૮] મગના આમન, ગચ્ચાઓ, મવારીઓ (ગાડી, ઘોડા વગેરે) ધન તથા કામ ભોગોને (લણનાગ) ભોગવીને, દુઃખથી મેળવેલુ ધન તજીને તથા બહુ કર્મમેલને એકરો કરીને,

- [૯] આની રીતે કર્મોથી ભારે થયેલો જીવાત્મા વર્તમાનકાળમાજ મથાનૂન ગ્રહી, જેમ બકરા અતિચિ આવ્યે તે ગિચિતિમા શોક કરે છે તેમ મૃત્યુકાળે અત્યંત ગોક કરે છે

નોંધ.—પ્રત્યુત્પન્નપ્રગયણુ એટલે, પછી શું થશે? તે પરિણામ નહિ વિચારનાર જીવ કાર્યના આરંભમાં જે પરિણામ ન વિચારે તે પાછળથી ખૂબજ પસ્તાય છે પરંતુ પાછળનો પસ્તાવો ત્વન નિરર્થક છે

[૧૦] તેમજ એવા ધોર હમકા આયુષ્યને અતે આ દેહને ડાડી કર્મથી પરત ન થઈને આસુરી દિગ્માને પામે છે અથવા તો નરકમાં આ યા જાય છે

નોંધ —જેનદરાંન અમુરગતિ કિંવા નરકગતિ એ જે ગતિઓના આવા આનંદ હિ સમને માટે માને છે

[૧૧] જેમ કાણી કોડીને માટે એક મનુષ્ય હમરો માના મહારો હારી ગયો અને એક (રાગમુક્ત) ગંગા અપર્ય એના આત્મ કળને ખાઈને રાત્ર્ય હારી ગયો, (તેમ માનવજન હારી જાય છે)

નોંધ —આ જન્મે રાઓખ દર્શાવે છે તાત્પર્ય એ છે કે કલ્પમાં એવા આત્મસુખને કે જેના મૂલ્ય ન થઈ શકે તે ઊગને પરમુખ એટલે જડજનના પામભોગો જે હિંચે છે તે કાણી કોડી માટે મુવર્ણુ શુભાવે છે રાત્રી મુકા કરે ન વેલે ચળને પર્ય પાળવા માટે આખાનુ ફળ ખાવાની મના દરી હાલી છતાં જૂલથી (રસાસકિતથી) ખાઈને તેણે એક સદજ દવાદ માટે પોતાનો પ્રાણુ શુભાવ્યો તેજ રીતે સસારભોગી થેડી જૂલથી આત્મિક જીવન વેડડી સસાર પગિજમણમાં પડે ?

હવે દેવગતિના ભોગો સાથે મનુષ્યના ભોગોની તુલના કરે છે.

[૧૨] એ પ્રમાણે મનુષ્ય મળધીના કામો દેવકામોની પામે તુ-૭ છે દેવકામો (મનુષ્યના ભોગો કરતા) મદસગણા અને આયુષ્ય પર્યંત દિવ્યસ્વરૂપમાં રહ્ય છે.

[૧૩] તે દેવોની ગિયતિ પણ અમર્યાદિત (અનેક વર્ષાની મજ્યાથી પણ વધુ) કાગની હોય છે આ જધુ જાણવા જના મો (૧૦૦) થી પણ ઓછા વર્ષાની (મનુષ્યની) આયુષ્યગિયતિમાં (પણ) દુષ્ટ બુદ્ધિનાગા પુરુષા વિવિધમાર્ગમાં ફમાઈ જાય છે

[૧૮] જેમ નાણુ સાચિયાઓ મૃત (મુડી) પ્રદણ કરીને (ધમાયા અથે) નીમ્બેના, ત્યા તમાનો એક નાભ મેગરે છે, બીજો પોતાની મગ મુડીજ પાછી નાવે છે—

[૧૯] આ નીજો મુડી ગુમાની। આવે છે આતો વ્યવહારિ ઉપમા છે પરંતુ એજ પ્રમાણે ધર્મમા પણ જાણુ

નોંધ—આ ત્રણ દ્રાવ્ય સામ્યમા છે આરી મોક્ષમા તે સ્પષ્ટ કરે છે

[૧૯] મનુષ્યન પ્રગટાવે છે તે મૂળ મુડીને આખાદ રાખે છે, (મનુષ્યનો મૂળ મળે તે મૂળ મુડીજ છે) મૃતગતિ પામે છે તે લામ મેગરે છે પણ જે એ નગક અને તિર્યચ (પશુચોનિ) લાન પામે છે તેતો ખગેખર મુડીને પણ ગુમાવે છે

નોંધ—જેઓ સત્કર્મથી દેવગતિ પામે છે તે મનુષ્યમત્તવથી કઈક વધુ મેગરે છે અને દુષ્કર્મ કરે છે તે અધોગતિ પામે છે

[૧૭] જ્ઞાનકની (મૂઠાનની) આપત્તિ અને વધ જેના ગર્ભમા છે તેવી જે પ્રકારની ગતિ (ઉપર કહી ગયા તે) થાય છે આસ કિતને વશ થયેતો તે શઃ દેવત્વ અને મનુષ્યત્વ બને હારી જાય છે

[૧૮] તે એકવાર નિર્લેખી છનાયો (નિર્યાસકત થયો) કે તેના વડે તેની મે પ્રકારે દુર્મતિ યાન છે ત્યાથી ધણા લામા કાગ સુધી પણ નીકળવુ તેો પછી દુર્નિભ યમ પડે છે

નોંધ—વિકાસ એ દુર્લભ છે પણ પતન તો સુલભ છે એકવાર પતન થયુ કે ઉચ્ચ ભાગમથી ઠેક નીચે પડી જવાય છે

[૧૯] આ પ્રમાણે વિચારીને તથા જ્ઞાન (અજ્ઞાની) અને પડિતની ગુનના કરીને જે પોતાની મુડીને પણ મયમ રાખે છે તે મનુષ્ય ચોનિને પામે છે

[૨૦] આવી લિખલિખ પ્રકારની શિક્ષાઓ દ્વારા જે પુરવો ગૃહસ્થા-
શ્રમમા ગદીને પણ જે મદાચારી રહે તો તે અવશ્ય મૌમ્ય
એની મનુષ્ય યોનિને પામે છે. કારણકે ખરેખર પ્રાણીઓ
કર્મનુ કળ અચૂક ભોગવનારા હોય છે.

નોંધ:—કર્મવગ્તાત્મ જીવોની દૈવ્ય કે નીચ ગતિ થતી હોય છે.

[૨૧] જેઓની વિપુલ શિક્ષા છે (મહા જ્ઞાની છે) તેઓ પોતાની
મુક્તિને ઓળંગી જઈ (મનુષ્ય ધર્મથી આગળ વધી), શીલ-
વાન અને વિશેષ સદાચારી થઈ અને અદીન (તેજસ્વી) બની
દેવપણાને પામે છે.

નોંધ —મનુષ્યે મનુષ્યધર્મ સાચવે તો તે સામાન્ય કર્તવ્ય છે
ત્યાંસુધી તો પોતાની મુક્તિ જળવી ગણાય પરંતુ મનુષ્યધર્મ કરતા
આગળ વધે અર્થાત્ વિશ્વધર્મમા પ્રવેશે ત્યારે જ વિશેષતા ગણાય

[૨૨] એ પ્રકારે ભિક્ષુ અદીનતા અને અનામક્રિતને જાણીને (વિચા-
રીને) શામાટે આવું ન હતું (પામે) ? અને હતીને શાંતિનું
મ વેદન (અનુભવ) શા માટે ન કરે ?

નોંધ —જપરની સુદર માતને સાધક થઈ શા માટે ન આરાધે ?

[૨૩] દામડાની ટોચ પર રહેલું જ્ઞાનિંદુ મમુદ્રતી માથે શી ગીતે
મગ્જાવાય ? તેજ રીતે દેવોના બોલો આગળ મનુષ્યના બોલોનું
પણ મમજી શેવું થયે.

[૨૪] જે આ દામડાની ટોચના જ્ઞાનિંદુ જેવા અચળ કામબોલો
છે તો કીજી થતા દુકા આપુષ્ય કાળમાં શામાટે (ક્યા હેતુને
લક્ષને) ક'યાણુ માર્ગને ન જાણવો ?

[૨૫] અહી કામોથી અનિજ્ઞ (કામામક્રત) થયેવાનો સ્વાર્થ (આ-
ત્મોત્તતિ) દર્શાય છે અને તેવો પુરુષ ન્યાય (મોક્ષ) માર્ગને
સામળ્યા છતાં ત્યારી પનિત થાય છે

નોંધ:—કામ એ બધા સેજોનું અને આપત્તિઓનું મૂળ છે એથી સાવધ રહેવું

[૨૬] “કામભોગોથી નિજત થયેનાની આત્મોન્નતિ હણાતી નથી, બલકે અપવિત્ર દેહને ત્યાગી તે દેવ સ્વરૂપ બને છે. એ પ્રમાણે મે માનવ્યુ ૪”

[૨૭] તેવો જીવ, ત્યા ક્રદિ કીર્તિ, કાન્તિ, આયુષ્ય તથા ઉત્તમ મુખ હોય છે ત્યા મુદ્દર મનુષ્યોના વાનાવગ્ણમા જઈ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે તારવણી કરે છે.

[૨૮] બાળકનું બાલત્વ જુઓ કે જે ધર્મને છોડી, અધર્મને અંગીકાર કરીને અર્થાત અધર્મી બનીને નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

[૨૯] હવે સત્યધર્મને અતુમરનારા ધીરપુરુષનું ધીરપણું જુઓ. કે જે ધર્મિષ્ઠ યજ્ઞ, અધર્મથી દૂર રહીને દેવગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે.

[૩૦] પડિતમુનિ આ પ્રમાણે બાલભાવ તથા અબાલભાવની તુલના કરીને બાલભાવને ત્યાગી અબાલભાવને મેવે.

નોંધ:—બાલશબ્દ કેવળ અજ્ઞાનતા કે મૂર્ખતા સૂચકજ નથી બલકે બાલશબ્દ અનાચારનું પણ સૂચન કરે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું

એમ એવક મંબધીનું માતમુ અપ્યધન સમાપ્ત થયુ.

કાપિલિક

કપિલમુનિનું અધ્યયન

૮

મન એજ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનને દુષ્કેશ બંધન કરે છે અને મનની નિર્મળતા યુગ્મકૃતા જગાડે છે. શિવનું અનિયંત્રિતપણું ક્યાંસુધી ધસી જાય છે. અને અંતરાત્માને એકજ અવાજ લક્ષ્ય આપવાથી કેવી રીતે અધઃપતનમાંથી બચાવી લે છે? “કપિલ મુનીશ્વર કે જે આખરે અતંત સુખ પામી મુક્ત થયા છે તેના પૂર્વજીવનમાંથી” તેને મૂર્તિમાન બોધપાક અહીં મળી શકે છે.

કપિલ કૌશાંબી નગરીમાં વસેલા એક ઉત્તમ એવા બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મ્યા હતા. યુવાન વયમાં માતાની આજ્ઞાથી આવસ્તી નગરીમાં આવી એક દિગ્ગજ પંડિતને ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ માટે લાગી પડ્યા હતા. યૌવન વય એક પ્રકારનો નીસો છે. એ નીસાને વશ થઈ કેક યુવાનો માર્ગને ભૂલી જાય છે.

કપિલ પોતાનો માર્ગ ચૂકયા. વિષયોની પ્રબળ વાસના લાગી. વિષયોની આત્મહિની સ્ત્રીસંગનો નાદ લાગ્યો. સ્ત્રીસંગની તીવ્રતર લાલસાએ પાત્ર કુપાત્રને ખાદ્યવા ન દીધું. અને એ કૃત્રિમ રનેહના ગર્ભમાં રહેલી વિષયની ઝેરી વાસનાને પોષનાર તેવુંજ એક સમાન પાત્ર રોધી દીધું અને સંસાર વિલાસી જીવને સર્વોત્તમ જાગતા એવા કામભોગને ભોગવવા જાગ્યા. ખારંવાર ભોગવવા છતાં તેને જે રસની પિપાસા છે તે સંતોષતો નથી. અને

તેમ તેમ અજ્ઞાનતાથી વિવશ થઈ અધઃપતનની ખાડમાં નીચેને નીચે તે ધનડાતો જાય છે.

એકદા લક્ષ્મી અને સાધનોથી હીન અને હીન બનેલો તે પત્નીની ગ્રેરણાથી મહારાજના દરબારમાં (પ્રતિદિન પ્રાતઃકાલમાં પ્રથમ આવનારને સોના મહોરો આપવાનું વ્રત છે) જવા રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે નીકળે છે. ત્યાં ચોર ધારી રાજ પુરુષો વડે પકડાય છે. ત્યાંથી મહારાજની અનુકંપા વડે છૂટો થાય છે, અને મહારાજ તેના પર પ્રસન્ન થઈ ઈચ્છા મુજબ વરદાન માગવાનું કહે છે.

કપિલ વિચારમાં પડે છે ‘આ માયુ’ તે માયુ’ તેની લાલમા એકસેથી તૂસ થતી નથી. આખરે આયુ’ રાજ્ય માગવા તેનું મન લલચાય છે. અને જેવું તે વચન બહાર કાઢવા જાય છે. તેજ ક્ષણે અચાનક અંતઃકરણનો અવાજ આવે છે કે રાજ્ય મેળવ્યા પછી પણ તુસિ ક્યાં હતી ?

કપિલનું હૃદય રફટિક જેવું નિર્મળ હતું. તેથી એકાએક કપિલનો વિચારવેગ વળી જાય છે. ભોગોમાં ક્યાંય તુસિજ નથી. લાલમાના પરિણામે બે માસા (મુવર્ણના સિલ્લો) માટે આવેલો હું રાજ્ય માગવા તત્પર થયો છતાં તેમાં પણ તુસિ ક્યાં ?

આખરે એ પૂર્વચોગીશ્વરના પૂર્વ મંસ્કારો જાગૃત થઈ ગયા. માયા મુખનો માર્ગ સમજાયો. અને તેજ વખતે તેણે મો કંઈ બહારની ગણ્યાતી મિલકતનો મોઢ કણવારમાં ત્યાગી દીધો. બે માસાની પણ જરૂર તેને લાગી નહિ. મહારાજ અને મૌને વિરિમત કરી ચૂક્યા અને પોતાના અંતઃકરણને જાગૃત કરી દીધું.

સતોષ સમાન મુખ નથી. તૃષ્ણા એજ દુઃખની જનની છે. તૃષ્ણા સમાપવાથી તે કપિલનાં અનેક આવરણો ક્ષય થયાં. તેનું અંતઃકરણ પ્રકૃતિજ્ઞત બન્યું. ઉત્તરેત્તર ઉત્તમ ચિંતનના પરિણામે આત્મધ્યાન કરતાં કરતાં કૈવલ્યને પામ્યા.

- [૧] અનિત્ય, અસ્થિર અને દુઃખથી ભરેલા મંસારમાં હું કયું કર્મ કરું ? કે જેથી દુર્ગતિ ન પામું. (કામ જિજ્ઞાસુએ પૂછ્યું.)
- [૨] પરેલાંની આમકિતને છોડી દઇને કોઈ રથને રાગમંધન ન કરતાં (મજી દેતાં દેતાં), વિશ્વેથી માવ વિરક્ત થાય તો મોષો અને મદાદોથી પણ બિશુ મૂકાઇ જાય છે.
- [૩] યજ્ઞ સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને દર્શનવાળા તથા મર્વ જીવોનું દિત્ત અને દૃશ્યોણ ચિંતનનારા વીતમોહ મુનિવર મદાવીર પણ જીવોની મુક્તિ માટે આ પ્રમાણે કહે છે.
- [૪] સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાઓ (આમકિત) તથા કપલ (કવેશ-ચિત્ત) ને બિશુએ છોડી દેવા. મર્વ કામ મમત્તેને (ભોગેને) જોવા છતાં સાવધ એવો સાધક લેવાતો નથી.
- [૫] પણ ભોગકપ આમિય (ભોગ્ય વસ્તુ)ના રોગોથી કલુષિત, દિત્તકારી માર્ગ અને મુમુક્ષુ જુદીથી વિમુખ એવો બ્રાહ્મ, મંદ્ર અને મૂઢ જીવાતમા જળખામાં માખીની માફક (મંસારમાં) બધાના જાય છે.
- [૬] અધીર (આગકિત) પુરોથી તો આ કામભોગે ખડેખર દુઃખ કરીને તજાય છે. સુખેથી ત્યાજ્ય નથી. જે મદાચારી માધુઓ હોય છે તેજ દુરનર એવા આ મંસારને તરી જાય છે.
- [૭] ઇચ્છાક દુષ્ટ અને અજ્ઞાની વિદ્યમા એમ કહેતા હોય છે કે પ્રાણીવધ થાય તેમાં શું ? આમ કહેનારા મગલા (આરુક્ત) અને મદજુદિવાળા અજ્ઞાતીઓ, પાપી દ્રષ્ટિઓ વડે કરીને નગ્નમાં જાય છે.

નોંધ:—કોઈ જાનનાં (અન્ય માણસો) પ્રાણીઓનો વધ કરી આદાક કપલને તો તે પણ માધુજને આદેખ છે.

[૮] “ખરેખર પ્રાણીનધ કરવો તો શુ? પણ તેને અનુમોદન આપતા પણ કદી સર્વ દુ ખોથી તે શુ છૂતી શકતો નથી” જે આચાર્યોએ સાચા ધર્મની નિરૂપણ કરી છે તે બધાએ આ પ્રમાણે રસાવેલું છે.

નોંધ —કોઈ પણ મત, વાદ કે દર્શનમા અદિ સાત્ત્વ સિવાય ધર્મ ખતાવ્યો નથી જૈનદર્શન અદિ સાની ખૂબ મળીર સમાલોચના કરે છે તે કહે છે કે તમે ખીલને દુઃખ ન દો તેટલામાજ અદિ સા સમાપ્ત થતી નથી પરંતુ કોઈપણ દિ સના કાર્યને ઉત્તેજના ન મળે તેવો વિવેક રાખવો તે અદિ સા છે

[૯] જે પ્રાણીનો અતિપાત (ધાત) ન કરે તે અમિતિ શુક્ત, અને સર્વશ્રવેનુ રક્ષણ કરનાર (અદિ સક) કહેવાય છે આવો મન-વાથી સ્થગમાથી પાણીની પેડે તેમનું પાપકર્મ નીકળી જવા માટે છે

નોંધ.—જૈનદર્શનમા પાપ સમિતિઓ છે તેમા આહાર, જાપા રોધન, વ્યવસ્થા તથા પ્રતિષ્ઠાપન (ભિક્ષાદિ વધે તે કેવે સ્થળે મૂકવી) વિધિનો સમાવેશ થાય છે

[૧૦] જગતમા વ્યાપ્ત થયેના ત્રમ (હાનતા આવતા) અને ધ્યાવર (સ્થિર રહેના) શ્રવે પર મન, વચન અને કાયાથી દડ ન આગલવો.

નોંધ:—સૂક્ષ્મ કે રચળ શ્રવેની દિસા, મન, વાણી કે વર્તનથી નજ કરવી

[૧૧] શુદ્ધ ભિક્ષાને જાણીને તેમાજ ભિક્ષુ પોતાના આત્માને સ્થાપે સંયમધાના માટે ગ્રામ (કોળીઆ) પ્રમાણે (મર્યાદા પૂર્વક) ભિક્ષા કરે અને રસમા આસક્ત ન થાય

[૧૨] ભિક્ષુ ગૃહસ્થોના વધેના દડા આહારને, જુના અડદના આઠ-ળા, યુતુ, સાયવો કે (પુનાક) જવ આદિના ભુકાનું પણ ભોજન કરે છે

નોંધ:—માત્ર સંયમના હેતુથીજ તેનું શરીર હોય છે. અને શરીર ટકાવવા માટે આહાર લેવાનો હોય છે.

જે વિદ્યાદ્વારા પતન થવાનો ભય છે તે બતાવે છે.

[૧૩] જેઓ લક્ષણવિદ્યા (શરીરનાં કાષ્ઠપણ ચિહ્નોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનું શાસ્ત્ર), સ્વપ્ન શાસ્ત્ર અને અંગવિદ્યા (અંગ ઉપાંગોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનું શાસ્ત્ર)નો ઉપયોગ કરે છે, તે સાધુઓ નથી કહેવાતા. એ પ્રમાણે આચાર્યોએ દર્શાવ્યું છે.

[૧૪] (મંથમ ગ્રહણ કર્યા પછી) જેઓ પોતાના જીવનને નયમમાં ન રાખતાં સમાધી યોગોથી ભ્રષ્ટ થાય છે. તેઓ કામ ભોગોમાં આસક્ત થઈને (કુકર્મો કરી) આસુરો દેહમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

[૧૫] વળી ત્યાંથી (આસુરી ગતિમાંથી) પણ ફરીને સંસાર ચક્રમાં ખૂબ અટક કર્યા કરે છે. અને બહુ કર્મના લેપથી લેપાયેલા તેઓને મમ્મકૃત્વ (મદ્બોધ) થવું અત્યંત દુર્લભ છે.

માટે મુંઢરે રાહ દર્શાવે છે.

[૧૬] ક્રોધ આ આખા લોકને (લોકમનુદિને) એકજ વ્યક્તિને ઉપભોગ અર્થે આપી દે. છતાં તેનાથી પણ તે મતુષ્ટ ન થાય. કારણકે આ આત્મા (બહિરાત્મા-કર્મપાશથી જટકાયેલો જીવ) દુઃખે કળીને પૂરાય તેવો છે. (સદાય અસતુષ્ટ રહે છે.)

[૧૭] જેમ લાભ થતો જાય તેમ લોભ થાય. લાભથી લોભ વધતો જાય છે. એ માસા (જુના વખતના સિક્કાનું નામ છે) માટે દરેકુ કાર્ય કરેડોથી પણ પૂરું ન થયું.

નોંધ:—જેમ જેમ મળવ જાય છે તેમ તેમ વૃષ્ટિ કેવી રીતે વધે છે તેનું ઉપર આપેલ અબેદ્ધન ચિત્રણ છે.

[૧૮] જેનું અનેક પુરોમાં ચિત્ત છે એવી, ઉન્નત જાતીવાળી (સ્તનોવાળી) અને રાક્ષસી જેવી સ્ત્રીઓમાં આમક્ત થવું

નહિ કે જે પુરુષને પ્રથમ પ્રલોભન આપીને પછી તેની માથે ચાકરના જેવું વર્તન રાખે છે.

નોંધા—વેશ્યા કે હલકી વૃત્તિની સ્ત્રીઓના અબંધનો આ શ્લોક છે જેવી રીતે પુરુષોને સ્ત્રીઓમાં ન લોભાણુ તેજ રીતે સ્ત્રીઓએ પુરુષોમાં પણ ન લોભાણુ તે વાત વિવેકપૂર્વક સ્વીકારી લેવી ઘટે આદી શિષ્યને સખાધીને હઠેવાયેલું હોવાથી તે કથનમાં તો સ્ત્રીઓની વાત આવે તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો પુરુષ હો કે સ્ત્રી હો ! વિષયની આત વાસનાજ અધોગતિ આપનારી છે

[૧૬] ધરને ત્યાગી મયમી યથેક્ષો બિશ્નુ સ્ત્રીઓ પર આમક્રાંત ન થાય સ્ત્રીસંગને તણને તેનાથી દૂરજ રહે. અને પોતાના આરિત્ર ધર્મને સુદર જાળીને ત્યાજ પોતાના ચિત્તને રિયગ હરે.

[૨૦] એ પ્રમાણે આ ધર્મ વિશુદ્ધ મતિવાળા કપિનમુનિએ વર્ણુઓ છે. તેને જેઓ આચરશે તે તરી જશે અને તેના પુરુષોએ જ જન્મે લોક (આલોક તથા પરલોક) આગમ્યા સમજવા.

નોંધા—રાગ અને લોભના ત્યાગથી મન સ્થિર થાય છે ચિત્તસમાધિ વિના યોગની સાધના નથી યોગસાધના એ તો ત્યાગીનું પરમ જીવન છે તે સાધવા માટે કંચન અને કામિની એ જન્મેનાં બંધન કાણે કાણે નડ-તગરૂ છે. તેને ત્યાગ્યા તો છેજ પણ ત્યાગ્યા છતાં આસક્તિ રહી જાય છે તે આસક્તિથી દૂર રહેવા સતત જગૃત રહેવું એજ સચમી જીવનનું અનિવાર્ય અણુણ કાર્ય છે.

એ પ્રમાણે કહ્યું છું

એમ કપિનમુનિ મનમીનું આદમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

નમિત્રવ્રજ્યા

નમિરાજપિનો ત્યાગ

૯

મિથિલાના મહારાજા નમિરાજ દાધાજીની દાણુ વેદના-
થી પીડાતા હતા. તે વખતે મહારાણીઓ તથા દાસીઓ ખૂબ
ચંદનો ધસી રહી હતી. હાથમાં પહેરેલી સૂત્રીઓ પરસ્પર અફ-
ળાવાથી જે અવાજ ઉત્પન્ન થતો હતો તે મહારાજાના કર્ણપર
અથડાઈ વેદનામાં વધારો કરતો હોવાથી મહારાજાએ મંત્રી-
શ્વરને કહ્યું: “આ ઘોંઘાટ અસહ્ય છે, તેને બંધ કરો.” ચંદન
ધસનારાઓએ માત્ર હસ્તમાં એકેક ચૂડી સૌભાગ્યચિહ્નરૂપ
રાખી બાકી બધું દૂર કર્યું કે તુરતજ અવાજ બંધ થયો.

ઘોડીવારે નમીશ્વરે પૂછ્યું: “કેમ કાચું પૂર્ણ થયું?”

મંત્રી—નાજી.

નમીશ્વર—ત્યારે અવાજ શાથી બંધ થયો?

મંત્રીએ ઉપરની હકીકત જણાવી. તેજ દાણું પૂર્વયોગીના
હૃદયમાં આકસ્મિક અસર થઈ ગઈ. તેણે વિચાર્યું કે જ્યાં બે છે
ત્યાંજ ઘોંઘાટ છે, એક છે ત્યાં શાંતિ છે. આજ ગૂઢ ચિંતનના
પરિણામે (નિમિત્તથી] પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું અને શાંતિને
મેળવવા માટે બહારનાં બધાં બંધનો છોડી દઈ એકાકી વિચ-
રવાની તીવ્ર નિરાસા જાગી. વ્યાધિ શાન્ત થયો અને તુરતજ
એ યોગી સર્પની કાંચળી માફક રાજપાટ અને રમણીઓના
ભોગવિલાસને તજી, ત્યાગી થયા અને તપશ્ચર્યાના માર્ગે પ્રયાણ

કર્તુ તે અપૂર્વ ત્યાગીની કમોટી ઈદ્ર જેવાએ કરી. તે પ્રજ્ઞોત્તર અને ત્યાગના મહાત્મ્યથી આ અધ્યયન સમૃદ્ધ થયું છે.

[૧] દેવલોકથી ચ્યુન થઇને (ઉતરીને) મનુષ્યલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલો નમિગજ (ઉપન્ના નિમિત્તથી) ગોદનીય કર્મના ગાન્ત થવાથી પૂર્વજન્મોને મભારે છે

[૨] પૂર્વજન્મને મભારીને તે ભગવાન નમિગજ પોતાની મેજે બોધ પામ્યા હવે પુત્રને રાજ્યાગ્રહ કરીને શ્રેષ્ઠ ધર્મ (યોગ-માર્ગ) માં અભિનિષ્ક્રમણ કરે છે (પ્રવેશે છે)

[૩] ઉત્તમ અતપુરમાં રહ્યા રહ્યા તે નમિરાજ દેવલોક જેવા (દેવભોગ્ય) ઊંચા પ્રકારના ભોગોને ભોગવી, હવે જ્ઞાની (તેની અમારતાને જાણનાર) જની બધું છોડી દે છે

[૪] (તે) નાના શહેરો તથા પ્રાન્તોથી જોડાયેલી મિથિયાનગરી, મહારથીમેના, સુવાન રાણીઓ તથા બધા નોકર આકરોને છોડીને નીકળી ગયા (યોગ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા). અને તે ભગવાને એકાન્તમાં જઈ અધિષ્ઠાન કર્યું

[૫] જ્યારે નમિરાજ જેવા મહાન્ રાજર્ષિનું અભિનિષ્ક્રમણ થયું અને પ્રવ્રજ્યા (ગૃહ ત્યાગ) થવા લાગી ત્યારે મિથિયાનગરીમાં કોવાહવ (હાહાકાર) થઈ રહ્યો

નોંધ:—મિથિયા તે કાજમાં મહાન નગરી હતી તે નગરી નીચે અનેક પ્રાંત, શહેર, નગર અને ગામો હતા એવા રાજર્ષિ આવા દેવ ભોગ્ય ભોગોને ભોગવતા હોય ત્યાં એમએક ત્યાગ સ્ફુરે એ પૂર્વજન્મનું યોગ-બળનું સૂચવે છે આવી જ્યક્તિનો સદાચાર, પ્રભુપ્રેમ, ન્યાય વગેરે ખૂબ અપૂર્વ હોય અને તેથી તેના વિરહને લઈને સ્નેહીવર્ગને આઘાત લાગે તે સ્વાભાવિક છે

[૬] ઉત્તમ પ્રમન્યારથાને વિરાજેલા રાજર્ષિને સબોધી ઇદ્રમહારાજ આહ્વાણરૂપે આ વચન બોલ્યા —

નોંધ — નમિરાજર્ણિની કસોટી માટે આવેલા ઇંદ્ર બાહ્યનો સ્વાગ સન્નિધિ હતો તેમણે જે પ્રસન્નતા જણાવે તેનો ઉલ્લેખ છે

[૧૭] ૩ ' આર્ધ ' આજે મિથિનાનગરીમા કોલાહલથી વ્યાપ્ત (હાહારમય) અને ભયકર સમ્રોધો ધરધર તથા મહેન મહેનમા શામાટે મલગાય છે ?

[૮] ત્યારમાદ આ વ્રાતને સાલણીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નમિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ વચન કહ્યું —

[૯] મિથિનામા દડી છાયાનાગુ, મનોહર, કુલ અને પાદગાથી ભરેલુ તેમજ હમેશા બહુજનોને બહુગુણ કરનાર એવું ચૈત્યજ્ઞ છે

[૧૦] ૨ ત્યાં ' તે મનોહર ચૈત્યજ્ઞ (આજે) પ્રચક વાયુથી હરાઈ જતું હોવાથી અશક્ત બની ગયેના અને તેજ કામણે દુખિત અને વ્યાધિથી પીડાયેલા એવા આ પક્ષીઓ આક્રંદ કરી રહ્યા છે

નોંધ — મિથિવાના નગરજનોને પક્ષીઓરૂપ અને નમિરાજને વૃક્ષરૂપ બતાવ્યા છે

[૧૧] આ અર્થને સાલણીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના દેવેન્દ્ર ત્યારમાદ નમિરાજર્ણિને સમોધીને આ વચન બોલ્યો —

[૧૨] હે ભગવન્ ! આ અગ્નિ અને (તેમા મદદ કરનાર) વાયુ આ મંદિરને બાળી રહ્યો છે અને તેથી (તમારું) અતપુર પણ બાળી રહ્યું છે તમે શામાટે તે તરફ જોતા નથી ?

[૧૩] આ અર્થને સાલણીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નમિરાજર્ણિ દેવેન્દ્રપ્રતિ આ વચન બોલ્યા —

[૧૪] જેતુ ત્યાં (મિથિનામા) કર્ષણ છેજ નહિ તેવા અમે સુખેથી રહીએ છીએ અને સુખે કરીને જીવીએ છીએ (તેથી હે બ્રાહ્મણ !) મિથિવા બગવા છતાં મારું કશું બગતું નથી —

[૧૫] કારણકે સ્ત્રીપુત્ર પરિવારથી મુક્ત થયેલા અને સંસારના વ્યાપારથી પર થયેલા લિશ્તુને કંઈ પ્રિય પણ નથી અને કંઈ અપ્રિય પણ નથી.

નોંધ:—ન્યા આસક્તિ છે ત્યા રાગ છે ત્યાઃ દ્વેષ છે. દ્વેષ છે ત્યાં આપ્રયતા છે. જે પ્રિયતાનો નાશ થયાં તો અપ્રિયતા સહેજે સમાઈ નય અને જે બંને વિરમે કે દુઃખ માત્ર મયુ. કારણ કે દુઃખની લાગણી તેવા ભાવને લઈનેજ થાય છે.

[૧૬] શૂદ્રસ્થાત્રમથી પર થયેલા એવા ત્યાગી અને મર્ત્ય જન્મજાથી મુક્ત થઈ એકાન્ત (આત્મ) ભાવનેજ અનુમરનારા લિશ્તુને ખરેખર દરેક સ્થળે બાધુ આનંદ હોય છે.

નોંધ:—રાગ બધો હૃદયમાં છે. હૃદયશુદ્ધિ થઈ ને સતોષ બન્યો કે તુરતજ કલ્યાણ અને મંગલનાં દરેક સ્થળે દર્શન થવાનાં.

[૧૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો દેવેન્દ્ર ત્યારબાદ નમિરાજર્ષિને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૧૮] હે ક્ષત્રિય ! કિલ્લો, ગઢનો દરવાજો, ખાઈઓ અને સેંકડો સુલટને હણી નાખે તેવું ધન (તોપ જેવું ધન) બનાવીને પછી જા.

નોંધ:—તું તારા ક્ષત્રિય ધર્મને પહેલાં સંભાળી પછી ત્યાગીના ધર્મને સ્વીકાર. જે પહેલાં ધર્મને ચૂકીરા તો આગળ કેમ પછી રાકીરા ?

[૧૯] ત્યારબાદ આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ષિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૨૦-૨૧] શ્રદ્ધા (સત્યપર અડગ વિશ્વાસ) રૂપી નગર, સંવર (સંયમ) રૂપી ભાગોળ, ક્ષમારૂપી સુંદરગઢ, ઋણ ગુપ્તિ (મન, વચન અને કાયાનું સુનિયમન) રૂપી દુઃપ્રધર્ષ (દુર્જય સત્ત્વની શસ્ત્ર વિશેષ), પુરપાઈરૂપી ધનુષ્ય, ઈર્ષ્યા (વિવેકપૂર્વક મનન)

રૂપી દોરી અને ધીરજરૂપી લાલુ બનારીને સત્ય માથે પગ
મથન (મત્વચિતન) કરવું જોઈએ

[૨૦] કારણકે તપશ્ચર્યારૂપ બાણોથી યુક્ત તેવોજ મુનિ કર્મરૂપ
અપ્તરને બેઠી સત્રામમા વિજય પામે છે અને જન (સમાજ-
૩૫ બંધન) થી મુક્ત થાય છે

નોંધ —બાણ યુદ્ધનો વિજય ક્ષણિક હોય છે અને પરિણામે
પરિતાપજ ઉપજવે છે શત્રુનો પોતે મરુ જની પોતાના બીજ અનેક
શત્રુઓની પરપગઉત્પન્ન કરે છે આથી તેવા યુદ્ધની પરપરા જન્મોજન્મ
આહ્યા કરે છે અને તેથી યુદ્ધથી વિગમ મળતો જ નથી અને એ
વામનાને કારણે જ અનેક જન્મ લેવા પડે છે, માટે બહારના શત્રુઓ
જેથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે શત્રુઓ કે જે હૃદયમા ભરાઈ બેઠા છે, તેને
હણવા માટે પ્રયાસ આદરવો એજ મુમુક્ષુ કર્તવ્ય છે

તે સત્રામમા ઈ કઈ જાતના રાત્રો જોઈએ તેની બહુ જાણી શોધ
કરી ઉપરના સાધનો નમિ ભગવાને વર્ણવ્યા છે તે યોગીનો અનુભવ
આપણા જીવન સત્રામમા ફાલે ફાલે જરૂરી છે

આ ઉત્તરથી વિસ્મિત થયેલો દંડ યોડીવાર અવાક રહ્યો.

[૨૩] આ તત્વને સાબળાને નગી હેતુ અને કારણથી પ્રેરણેયો
દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ણિ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —

[૨૪] હે ક્ષત્રિય ! જાયા પ્રમરના બગનાઓ, મેડીવાળા ઘરો તથા
બાવાત્રપોતિકાઓ (કીડાના રથાનો) કરારી પછી જ

[૨૫] આ અર્થને સાબળાને હેતુ અને કારણથી પ્રેરણેના એસ
નમિરાજર્ણિ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૬] જે ચાનતા ચાનતા માર્ગમા ધર કરે છે તે ખરેખર સદેહ
ભરેલું છે જ્યાં જવાને ઈચ્છે ત્યાંજ શાશ્વત (નિશ્ચિત) ધરને કરવું જોઈએ

નોંધ:—આ મ્લોકનું હૃદય બહુ ગંભીર છે શાશ્વતસ્થાન એટલે મુક્તિ. મુમુક્ષુનું ધ્યેય ને માત્ર મુક્તિજ છે તેા તે સ્થાન મેળવ્યા વિના માર્ગમાં એટલે કે આ સંસારમાં બીજાં ઘરખારનાં બંધન શામાટે કરે?

[૨૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્પિને આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૨૮] હે ક્ષત્રિય ! લોમહર, ગાંધરી છોડનાર, તરકર અને બદારવટી-આઓને નિવારીને તથા નગરનું કલ્યાણ કરીને પછી જ.

નોંધ:—લોમહર વગેરે બધા ચોરના ત્રિવિધ પ્રકાર છે.

[૨૯] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્પિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૩૦] ધણીવાર મનુષ્યો નિરર્થક દંડને (હિંસાને) યોજે છે. આવા રથજે શુનો નહિ કરનારા વિના વાંકે બંધાર્થ જાય છે. ત્યારે શુનેગાર (ધણીવાર) છૂટી જાય છે.

નોંધ:—વિરોધે કરીને દુષ્ટમન કે દુષ્ટ વાસના જ શુનો કરાવે છે. પરંતુ તેને કોઈ દંડ આપવું નથી. હંદ્રિયો અને શરીર દંડાય છે. આ નિરર્થક દંડ છે દુષ્ટ વાસનાઓને દંડવી એજ સાચો દંડ છે તેને જ દંડવા માટે કોશિશ કરવી જોઈએ.

[૩૧] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્પિ પ્રતિ આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૩૨] હે ક્ષત્રિય ! હે નરાધિપ ! કેટલાક રાજાઓ કે જે તને નમ્યા નથી તેઓને વશ કરીને પછી જ.

[૩૩] આ અર્થને સાંભળીને વળી હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્પિએ દેવેન્દ્રને આમ કહ્યું —

[૩૪] દશલાખ સુલટને દુર્જય સંગ્રામમાં જીતવા કરતાં એકજ માત્ર આત્માને જીતવો તે ઉત્તમ છે અને સાચી જીત છે.

નોંધ — બહારના યુદ્ધમાં લાખો મુલ્યને એવા હાથે જીતનારને પણ જનસાક્ષન વીર નથી ગણાવવું કારણકે તે સાચી જીત નથી, પણ હાર છે એ એક પોતાનાજ આ માને જીતીલે તો તેજ સાચો વિજય છે

[૫] આત્મા સાથેજ યુદ્ધ કરો, બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે ? યુદ્ધ આત્માથી દુષ્ટપ્રકૃતિનાળા આત્માને જીતીને સુખ મેળવી શકાય છે

નોંધ.—વિષય ધણો વિચારણીય અને મહીર છે માટે ખૂબ વિચારવું

[૩૬] પાપ ઇદ્રિયો, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તથા દુર્નૈય એવા આત્માને જીતવો એ ઉત્તમ છે કારણકે આત્મા જીત્યો કે સવ જીતાયુ

[૩૭] આ અર્થને સામળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના દેવેન્દ્રે નભિરાજરિને આમ કહ્યું —

[૩૮] હે ક્ષત્રિય ! મોટા મોટા યજો કરીને, તાપમ, શ્રમણો અને બ્રાહ્મણોને જમાડીને, દાન કરીને, ભોગવીને તથા યજન કરીને પત્રીજ જા

નોંધ.—તે કાળમાં ક્ષત્રિયોને યજ્ઞ કરાવવા માટે બ્રાહ્મણો પ્રેરણા કરતા અને પોતાને જમાડવામાં જ ધર્મ જતાવતા હતા ચૈત્રસ્યાધ્મના ધર્મ કરતા આ ધર્મ વિશિષ્ટ ગણના હોતો તેથી ક્ષત્રિય કર્મ જતાવી અહીં ધર્મ દિશાનું સૂચન કર્યું છે

[૩૯] આ અર્થને સામળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નભિગ જરિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૪૦] જે પ્રતિ મારે (એટલે મહિને) દશ દશ લાખ ગાયો દાનમાં આપે તેના કરતા કેટલેક નહિ આપનારનો સયમ (જે માત્ર અનરથ ઉત્તમ છે) વધી જાય છે

નોંધ:—અપરિનૃદ્વત્તિ એજ ક્ષત્રમ ધર્મ છે. એક સયમી માણસ અગ્નિકા રીતે સેંકડોને પોષી શકે છે. અસંયમી બની કંઈ દાન કરવું તે કરતા સંયમ પાળવો વધુ યોગ્ય છે આ શ્લોક ખૂબજ હાંડાણથી વિચારતા આપણી આત્મની જીવનદશાની વિદેહના મડી નઈ ઉઠતો માર્ગ મળી આવે છે.

[૪૧] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ણિને વળી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—

[૪૨] (ગૃહસ્થાશ્રમ કદંબ છે માટેજ) આ કદંબ આશ્રમને છોડીને તું બીજા આશ્રમ (ત્યાગાશ્રમ) ને ઇચ્છતો લાગે છે. હે ગુણધના પાલક મહારાજ! અહીંજ (ગૃહસ્થાશ્રમમાંજ) પૌષ્ઠ રક્ત થા.

નોંધ:—ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ કયાં ધર્મનિયમ નથી થતાં? માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી પૌષ્ઠ (ઘપવાસ કરી કેવળ આત્મચિંતનમાં અદોરાત્રિ શુભરવી) ક્રિયામાં મરાગલ બન. સામાટે ત્યાગાશ્રમને ઘડણુ કરે છે?

[૪૩] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આમ કહ્યું:—

[૪૪] પ્રતિ માસે જે બાલજન કુશ (દાહડા) ના અગ્ર ભાગ જોટલા ભોજનથી ચલાંવે (અર્થાત તેટલો પણ ભોગી બનેતો) તે પણ સાચાધર્મીની ભોળમી કળાને લાયક થતો નથી.

નોંધ:—ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ, ત્યાગાશ્રમની યોગ્યતા ન હોય તેને માટે યોગ્યજ છે. પરંતુ સાચો ત્યાગ હોય તો તે (ગૃહસ્થાશ્રમનો) ધર્મ તેના આગળ ન્યૂન જ છે. આ વાતને આપણે અનુભવથી પણ કયાં નથી જોઈ શકતા?

[૪૫] આ તત્ત્વને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્રે નમિરાજર્ણિને (વળી બીજી રીતે) આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૪૬] હે ક્ષત્રિય! સોનું, રૂપું, મણિ મોતીઓ, કાંસુ, વસ્ત્રો, વાહનો અને હાંડાર વગેરે વધારીને જા.

[૪૭] આ અર્થને અવધારીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિગ-
જર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૪૮] કૈનાસપર્વત જેવડા, મોના અને રૂપાના અમખ્ય પર્વતો કદાચ
આપવામાં આવે છતાં (તેપણ) એક યોબીને માટે પૂરતા નથી.
કારણકે ઈચ્છાએ ખરેખર આકાશ જેવી અનત છે. (અશાનો
પાગ પમાતોજ નથી. એક પૂગણી ન પૂરાણી કે બીજી અનેક
જાગે છે)

નોંધ:—તુષ્ણાની ખાડજ એવી નિચિત્ર છે કે જેમ જેમ તેમાં ભરતી
ધાય તેમ તે ખાડ ઊડીને ઊડી નવ તુષ્ણા આવી કે પાસેનાં માધને:
“પુણું” દેખાય સંતોષ અભ્યા કે દેખાતુ દુઃખ ભાગ્યુ એટલે સાધનો બધા
મુખદ રનય” બની રહે.

[૪૯] આખી પૃથ્વી, શાલીના ચોખા, જવ, (પૃથ્વીમાં રહેલાં મરં
ધાન્યો) પશુઓ અને મોનુ આ બધુ એક (અસત્તુષ્ટ મનુ-
ષ્ય)ને માટે પણ પૂરતુ નથી એમ જાણીને તપશ્ચર્યા આદરવી.

નોંધ—તપશ્ચર્યા એટલે આશાનો નિરોધ આશાને ફેંકી એટલે જગત
છાડ્યા. આશાધારી તો “નાપું” એ જગત છે જે આશામય પ્રવૃત્તિ તેજ
સસાર છે અને આશા વિરહિત પ્રવૃત્તિ એજ નિવૃત્તિ છે

[૫૦] આ અર્થને માલગીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્રે નમિ-
ગજર્ણને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૫૧] હે પૃથ્વીપતિ! અદ્ભુત એના (મજેવા) બોગોને તુ તજે છે
અને નહિ મજેના એના ઝમોને ઇચ્છે છે ખરેખર તુ મ કંપ
થી હણાય છે.

[૫૨] આ વાતને માલગીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજ-
ર્ણ દેવેન્દ્રને ઉદ્દેશી આમ બોલ્યા.

[૫૩] કામબોગો શક્ય છે કામબોગો વિના (એ) જે કામબોગો

કાળા નાગ જેવા છે. કામોને પ્રાર્થના કરતા કરતાં જીવે
બિચારા કામને પામ્યા વિનાજ દુર્ગતિમા ચાલ્યા જાય છે.

નોંધ—સંસારનો આસક્ત કે હપણ એવો પ્રાણી નથી કે જેની આશા
મરતી વખતે ભોગોથી દૂર થતા થતા પૂર્ણ થઈ શકી હોય. આશા કે
વાસના એજ જન્મની દાતા છે

ચાર કપાયોનાં પરિણામ દર્શાવે છે.

[૫૪] ક્રોધથી અધોગતિમાં જવાય છે. માનથી અધમગતિ થાય છે.
માયા (કપટ) થી સદ્ગતિ મળતી નથી. પણ લોભથી તો
આ લોક અને પરલોક જન્મેનો ભય રહેયો છે.

નોંધ—શાસ્ત્રકારોએ ચારે કપાયોનું પરિણામ બહુ દુઃખકર બતાવ્યું
છે. પરંતુ તેમાં પણ લોભ તો ધણેજ હાનિકર્તા છે. લોભીનું વર્તમાનજીવન
પણ અપકીર્તિવાળું હોય છે. અને તે પાપનો સંચય પણ ખૂબ કરતો
હોય છે આથીજ “લોભને સર્વ વિનાશક કહ્યો છે.”

[૫૫] તેવે જ દાણે આઠણનું રૂપ છોડી દઈને અને ઈંદ્રનું રૂપ ધારણ
કરીને આવા પ્રકારની મધુસ્વાણીઓથી રત્નિ કરતો જીવો
છે વંદન કરે છે. અને કહે છે:—

[૫૬] અહો ! તમે ક્રોધને જીતી લીધો 'છે. માનને (અભિમાનને)
દૂર કર્યું છે. ગાયાને હઠાવી છે અને લોભને સંપૂર્ણ
વશ કર્યો છે.

[૫૭] વાહ હે સાધુજી ! શું તમારું મરણપણું ! શું તમારી ક્રોમળતા !
કેવી તમારી અનુપમ સહનશીલતા ! શું તમારું તપ ! અને
શી તમારી નિરામકિત !

[૫૮] હે ભગવન ! અહીં પણ આપ ઉત્તમ છો, પછી પણ ઉત્તમ
થવાના. લોકમાં સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન એવી મુકિતને તમે નિઃકર્મી
થઈને આવશ્યક પામવાના.

[૫૯] ઈંદ્રદેવ એ પ્રભાણે હિતમ શ્રદ્ધાપૂર્વક નમિરાજર્ણિની સ્તુતિ કરતા અને પ્રદક્ષિણા કરતા કરતા વારંવાર લળી લળી વંદન કરે છે.

[૬૦] ત્યારબાદ ચક્ર તથા અંકુશ ઇત્યાદિ લક્ષણોથી અંકિત થયેલાં મુનીશ્વરનાં ચરણોને પૂજીને લક્ષિત અને ચપક્ક કુંડલ તથા મુકુટને ધારણ કરનાર ઈંદ્રરાજ આકાશમાં અતર્ધ્ધાન થયા.

[૬૧] વિદેહનો રાજવી નમિ મુનિ કે જે ધરખાર તજીને સમણ લાવમાં બરાબર રિધર રહેલ છે તે સાક્ષાત ઈંદ્રદારા પ્રેરાધને પોતાના આત્માને વિશેષ નમ્ર બનાવે છે.

[૬૨] આ પ્રભાણે વિશેષ શાણા અને બુદ્ધિમાન સાધકો સ્વયં બોધ પામીને જેમ નમિ રાજર્ણિ. થયા તેમ ભોગોથી નિવૃત્ત થાય છે.

નોંધઃ—ભોગોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. આસક્તિનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. કષાયોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. સાચા ત્યાગ વિના આનંદ કયાં છે ?

એમ કહું છું.

એ પ્રભાણે નમિ પ્રવચ્ચા નામનું નવમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

દ્રુમપત્રક

વૃક્ષનું પાંદડું

૧૦

વૃક્ષનું પાંદડું ખરી જાય છે, તેમ શરીર છૂટું થઈ ખરી જાય છે મનુષ્યદેહનું પણ તેમજ સમજવું. અનંત મસારમાં કમપૂર્વક ઉન્નતિકર્મે માનવદેહ મળે છે તે માનવ દેહ પાચ્યા પછી પણ મુંદર સાધનો, આર્યભૂમિ અને સાચો ધર્મ પણ અનેક સકંટો પછીજ પ્રાપ્ત થાય છે ભોગો ભોગવવાની અતૃપ્તિ છૂટતો તો દરેક જન્મના, તે તે જન્મયોગ્ય શરીરદ્વારા આપણને રક્ષાજ કરે છે માટે જાણકારીમાં અકપ્ર અચત્નસાધ્ય મધ્યમ શામાટે ન આગવીએ ?

પ્રમાદ એ રોગ છે, પ્રમાદ એજ દુઃખ છે. પ્રમાદને પરહરી પુરુષાય કરવો તેજ અશ્રુત છે. તેજ શુભ છે.

ગૌતમને ઉદ્દેશીને ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પીણુ છણ પાંદડું જેમ રાત્રિના મચ્છો પગાર થયે (કાળ પૂરો થઈ ગયા પછી) પડી જાય છે તેમ મનુષ્યોનું જીવન પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થયેથી પડી જાય છે. માત્ર હે ગૌતમ ! મનય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨] દાસકાના અગ્ર ભાગ પર અવવળીને રહેલું આંજણનું ગિદ્ડું જેમ થોડીદારજ રહી જાય છે તેજ પ્રકારે મનુષ્યોના જીવનનું મગજ હે ગૌતમ ! મનય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આ અસાગતા મૂચવીને કહેવા માટે છે કે અપ્રમત્ર થવું.

[૩] વળી બહુ બહુ રિનોથી ભગ્નૂર અને ઝડપથી ચાલ્યા જતા (નાશવત) આયુષ્યવાળા જીવંતમાં પૂર્વે કરેલા દુષ્કર્મને જન્મદી દૂર કરે. હે ગૌતમ ! એમાં સમયનો પણ પ્રમાદ ન કરે.

[૪] બધા જીવોને ખરેખર વાત્તા કાળે પણ દુ ખે કરીને મળી શકે તેવો આ મનુષ્યભવ છે કારણકે કર્મોના વિપાકો (પરિણામો) ગાદ હોય છે (પરિપક્વ હોયડે) માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કરે.

નોંધ—ગાદ એટલે ભોજન્યા વિના ન છટે તેવાં ઘડ હોય છે મનુષ્યજીવન પામવા પહેલાં ક્રમથી જીવનધી જે સ્થિતિમાંના વિકાસ થાય છે તે અને ત્યાંનું કાળપ્રમાણ બતાવે છે.

[૫] પૃથ્વીકાય (પૃથ્વીરૂપ) મા મયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટ (વધુમાં વધુ પૃથ્વીના ભવ કર તો) અમરજ્યાત (કાળપ્રમાણ) વર્ષો સુધી રહે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કરે.

નોંધ —જો વિકાસભૂમિ રૂપ નરદેહમાં કર્તવ્ય ચૂક્યો તો નીચે જતુ પડે છે કે જ્યાં ઘણો કાળ અવ્યય સ્થિતિમાં જ રહેવાનું હોય છે

[૬] કદાચ જગત્કાયમા (જગત્પોનિમા) જાય તો ત્યાંપણ ઉત્કૃષ્ટ રીતે વારનાર તેજ યોનિમાં ઉત્પન્ન થઈ અમરજ્યાત કાળપ્રમાણ સુધી રહેવું પડે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કરે.

નોંધ —પ્રમાદ એટલે આત્મસ્ખવના અને આત્મસ્ખવના એજ પતન આપણી સોની પ્રત્યેક દૃષ્ટાંતો વિકાસ અર્થે જ હોય છે આત્મવિકાસ માટે જ આપણે માનવદેહ મેળવી ગૌરવ વર્ષે રહ્યા છીએ આપણો પ્રયત્ન એ વિકાસ અર્થેજ છે તેથી આત્મવિકાસમાં ભગ્નરૂક રહેવું કે સાવધાન થવું તેજ આપણું કાર્ય હોવું જોઈએ અને તેનું જ નામ અપ્રમત્તતા છે

જેનદર્શન આત્મસ્ખવના ને પાંચ પ્રકારમાં વિભક્ત કરે છે

(૧) મદ (સાધનો મેળવી અભિમાન-અહંકાર રાખવો) (૨) વિષય (ઇદ્રિયોના કામભોગોમાં આસક્ત રહેવું) (૩) ક્રોધ કપટ, રાગ અને દ્વેષ કર્યા કરવાં (૪) નિન્દા (૫) વિક્રયા (આત્મોપયોગ રહિત કયા પ્રતાપે કર્યા કરવા.

આજ પાચ પ્રમાદો હેરૂપ છે અને અધોગતિમાં લઈ જનાર 'યારંગો' છે. તેથી પાચ હેરોથી અલગ રહી પુરુષાર્થ કરવો તેજ અપ્રમત્તતા છે. તેજ અમૃત છે

[૭] અગ્નિકાયમાં જન્ય તોષણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અસંખ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૮] વાયુકાયમાં ગયેનો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અસંખ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૯] વનસ્પતિકાયમાં ગયેનો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનંતકાળ સુધી અને દુઃખે કરીને અંત આવે તેવી રીતે ભોગવ્યા કરે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિમાં પણ જીવો હોય છે એમ હવે તો વૈજ્ઞાનિક શોધ જગત્કંઠેર ઘડે છે તે સ્થિતિમાં જે ચિંતન રહે છે તેમને સ્થુલ માનસ કે સુદ્ધિવિકાસ હોતો જ નથી અને તેથી સ્થિતિમાં રહીને જે વિકાસ થાય છે, તે (અબ્યક્ત) પરાધીન હોય છે આ બધું જણાવીને શાસ્ત્રકાર એ કહેવા માગે છે કે મનુષ્યદેહ એજ પુરુષાર્થનું પરમસ્થાન છે માટે ત્યાં પ્રમાદ કરવો એતો ન પૂરી શકાય તેવી ખોટ છે.

[૧૦] જે ઇદ્રિય (શરીર અને જીવવાળા) કામમાં ગયેનો જીવ વધુ રહે તો સંખ્યાત કાળ પ્રમાણ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ:—કાળનું જિન્નજિન્ન પ્રમાણ જિન્ન જિન્ન કાણા ધારિ શાસ્ત્રોમાં છે ગણિતશાસ્ત્ર પરાધર્મીની સંખ્યાને અંખ્ય ત કાળ માને છે. પણ જનશાસ્ત્રે તો તેથી પણ આગળ એટલે એકમ, દશક, સો એમ ઉત્તરોત્તર અઠાવીસ રકમ સુધી સંખ્યાતકાળ માન્યો છે અસંખ્યાત કાળ સંબંધી

એટલે કે જોની સંખ્યા ન ગણાય તે કાળ અસંખ્યાત એમ બતાવ્યું નથી, બદલે અસંખ્યાત માટે પણ ચોક્કસ પ્રમાણ છે. અને તે બાંનેથી આગળની સંખ્યા કે જોનો મનુષ્ય બુદ્ધિથી કસો નિર્ણય ન થઈ શકે તેને અનંતકાળ કહ્યો છે

[૧૧] ત્રણ ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ તથા નાક) વાળા શરીરમાં ગયેયો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો મંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૨] ચાર ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ, નાક અને આંખ) વાળા શરીરમાં ગયેયો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો મંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૩] પાંચ ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ, નાક, આંખ અને કાન) કાપામાં ગયેયો જીવ ઉત્કૃષ્ટરીતે ફરીફરી માત કે આકાં જન્મેો મદલ્યુ કરી શકે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૪] તેમાં પણ દેવ કે નરકગતિમાં ગયેયો જીવ તો માત્ર એકજ વાર મળંગરીતે લવ મદલ્યુ કરી શકે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—દેવ અને નરક બન્ને અતિને આપવાતિક કહે છે. કારણ કે, ત્યાં જીવ સ્વયં (વિના યેનિએ) ઉત્પન્ન થાય છે તેનાં શરીર પણ જુદા પ્રકારનાં હોય છે તેથી માનવ કે પશુના શરીરની આકૃષ્ટ આયુષ્ય પણ યથા પહેલાં કાઈ સંસ્થાથી નાશ પામતો નથી. દેવ કે નરક યેનિનેો જીવ એકવાર ત્યાં જઈ આવી હોય તે ફરીને બીજી કાઈ અતિમાં ગયા બાદજ દેવ કે નરકગતિમાં જઈ શકે. આવી કર્માનુસાર ત્યાંનો સ્થાન ઘટના સાચા કારણે કલ્પેલી છે.

[૧૫] શુભ (માગ) અને અશુભ (ખરાજ) કર્મોને લઈને બહુ પ્રમાદવાળો જીવ આ પ્રમાણે (ઉપગતા કમથી) આ ભવરૂપ મંસારગકમાં બંધાયો કરે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—અહીં સુધી અધ્યાત્મિકતામાંથી ઉદ્ધર્ગતિ અને અવિકસિત જીવનમાંથી વિકસિત જીવનસુધીનો સંપૂર્ણ ક્રમ બતાવી દીધો છે. આ ક્રમમાં સામાન્યરીતે સાત્ત્વિક બધી ઉત્ક્રમણ ભૂમિષ્યોનો સમાવેશ થઈ ગયો છે.

[૧૬] મનુષ્યલવ પામીને પણ ઘણા જીવો ચોર અને ચોરે ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આર્યાભાસ (આર્યાભૂમિનું વાતાવરણ) પામવો તે પણ દુર્લભ છે. માટે મમયમાનનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આર્યાધર્મનો અર્થ સાચો ધર્મ કે જેમાં અદ્વિતિયા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને ત્યાગ એ પાંચ અંગોનો સમાવેશ થાય છે. મનુષ્ય શરીર પામ્યા છતાં ઘણા જીવો મનુષ્યશરીરે પણ કે પિશાચ જેવા હોય છે.

[૧૭] આર્યા દેહને પામીને પણ અખડ પચેન્દ્રિયપણું (બધી ઈન્દ્રિયો અખડ હોય તેવી ત્રિયતિ) ખરેખર વિશેષ દુર્લભ છે. કાન્થુકે (ઘણે મથળે) ઈન્દ્રિયોની વિગત (અપૂર્ણ ઈન્દ્રિયો) દેખાય છે હે જાતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—ઈન્દ્રિયો અને શરીર એ બધાં સાધનો છે. જો સાધનો મુદ્દર ન હોય તો પણ પુરુષાર્થમાં ફેર પડે છે.

[૧૮] જીવ સંપૂર્ણ પચેન્દ્રિયપણું (સંપૂર્ણ આધનો) પણ મેળવી શકે છે છતાં ખરેખર સાચા ધર્મનું શ્રવણ અતિ દુર્લભ છે, કાન્થુકે કુતીર્ય (અધર્મ) ને સેવનાર મમુદ્ધ ઘણો દેખાય છે. માટે (તને તો ઉચ્ચ સાધનો મળ્યા છે તો) હે જાતમ ! મમયમાનનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૯] ઉત્તમ શ્રવણ (સત્તમગ-સદ્ધર્મ) પામીને પણ (સત્ય પર) યથાર્થ શ્રદ્ધા થતી બહુ દુર્લભ છે. કારણે અવિદ્યાને સેવનાર (અજ્ઞાની) સમૂદ્ધ સસારમાં બહુ દેખાય છે. માટે હે જાતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૦] મદ્ધધર્મ પદ નિશ્ચય કરનારને પણ સાચાધર્મને કાયાથી અપર્શ

કગ્વો (તે પ્રભાણે વર્તન કરવું) તે અતિઅતિ દુર્બલ છે. કારણકે કામભોગોમાં આમકતા થયેના જીવો સમારમા બહુ દેખાય છે. માટે હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

કામભોગો જે દ્વારા ભોગવાય છે તેની વખત જતાં શી સ્થિતિ થાય છે ? તે સ્પષ્ટ બતાવે છે.

[૨૧] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારા કાનોની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૨] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારી આંખોનું બળ હણધ રહ્યું છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૩] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારું નાસિકાનળ હીન થયું છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૪] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ શીકા પડવા લાગ્યા છે તારી જીભની શક્તિ હરાધ ગઇ છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૫] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ શીકા પડી ગયા છે. તારી સ્પર્શેન્દ્રિયની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે. માટે હે ગૌતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૬] તારું શરીર જીર્ણ થયું છે. તારા કેશ શીકા પડી ગયા છે. તારું સર્વબળ હરાધ રહ્યું છે. માટે હવે તું મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આ કથન બતાવતે ગૌતમને ઉદેશી આપણ સૌને દુરમાન્ય છે. એટલે આપણે આપણા જીવનમા ઉતારવું એજ ઉત્તમ છે આપણામાના

મોઘ તરુણ કોઈ યુવાન અને કોઈ વૃદ્ધ પણ યશ હશે, કોઈઉપરની નિધિ અનુભવતા હશે અને કોઈ હવે અનુભવવાના હશે પરંતુ સૌની આનંદ સ્થિતિ વહેલી મોડી થતી ગ્દે છે. ઉપરના સ્થોકમા ચાલુ વર્તમાનકાળના પ્રયોના હોવા છતાં સંસ્કૃત વ્યાકરણ પ્રમાણે અગ્રતન, પૂર્ણ વર્તમાનકાળમા ભાષાંતર તેટલા માટે મૂક્યું છે કે તેજ સંગત લાગે છે

કદાચ જીર્ણ શરીર ન હોય તેને શાનો ભય છે કે તે પ્રમાદમાં ન પડે ?

[૨૭] (પદાર્થો) પ્રત્યે અરુચિ, ગડગુમડનાં દર્દ, વિસુચિકા (કોલેરા) વગેરે જીર્ણ જીર્ણ જાતના રોગો તને સ્પર્શ કરે, જેનાથી શરીર કષ્ટ પામે અને કદાચ નાશ પણ પામી જાય, માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—આખું શરીર રોગોનું રથાન છે. જેમ જેમ નિમિત્ત મળે તેમ તેમ તેનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. રોગો બાહ્યપણ, યુવાની કે વૃદ્ધાવસ્થા એ બધામાં લાગુ જ છે. માટે જગ પણ શરીર સૌંદર્ય કે સાધનોમાં આસક્ત ન થતાં આત્મસ્વરૂપ વિચારવું.

[૨૮] શરદન્તવૃત્તું ખીલેલું કમળ, જેમ પાણીથી ઉત્પન્ન થવા છતાં નિરાળું રહે છે તેમ તુ તારી આમક્તિથી અવગ થા. અને સર્વ વસ્તુના મોહથી રહિત થઈ હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૯] ધન અને ભાષ્યો (પત્ની) ને છોડીને તે સાધુતાને આદરી છે. માટે તે વમેલા (બેગો) નું ફરીથી પાન ન કર. હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો (સંયમમાર્ગમાં) પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—છોડવાને એક યા ખીલે રૂપે યાદ કરવું કે તેના સંકલ્પ કરવા તે પણ પાપ છે. માટે ત્યાગીઓએ કેવળ અપ્રમત્તપણે આત્મચિંતનમાં જ મસ્ત રહેવું.

[૩૦] તેમજ મિત્રજનો, ભાઈઓ અને ત્રિપુલ ધનસંપત્તિના સંચયને

(સ્વેચ્છાથી) છોડી દઇને હવે ખીજવાર તેની ગવેણા (ઇચ્છા) ન કરે હે જૈતમ ! સમયમાત્ર પણ ગફલત ન કરે

૩૨ મા પ્રલોકનાં બે ચરણોમાં ભગવાને ગૌતમને સંયમમાં સ્થિર કરના માટે ભવિષ્યમાં પણ ઉત્તમ પુરુષો કયું આશ્વાસન લઇને સયમ માર્ગમાં સ્થિર થશે તે બતાવ્યું છે.

[૩૧] આજે તીથ કરે પોતે (આ ક્ષેત્રમાં) વિદ્યમાન નથી તોપણ અનેક મહાપુરુષોએ અનુભવેનો તેઓનો મોક્ષ-શક માર્ગ તો ખરેખર દેખાય છે (આ પ્રમાણે ભવિષ્યમાં ધર્મીજનો આશ્વાસન લઈ સયમમાં સ્થિર થશે) તો હમણાં (મારી હાજરીમાં) હે જૈતમ ! આ ન્યાય યુક્ત માર્ગમાં શા માટે પ્રમાદ કરે છે ? સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરે

નોંધ — જૈતમને સજાથી ભગવાને બતાવ્યું છે કે વર્તમાન કાળેજ સૌએ કાર્ય પરાયણ થવું

[૩૨] હે જૈતમ ! કાટાવાળા માર્ગ (મંસાર)થી દૂર થઈને મહા ધોરીમાર્ગ (જિનમાર્ગ)માં તુ આવ્યો છે માટે તે માર્ગપર નજર રાખ મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરે

નોંધ — સયમ જેવા અમૃતને પામીને વિધવાના હેર કાને ખેંચે ? એકવાર ખાડામાંથી ઉગ્યા પછી તેમાંજ પડવાનું મન કાને થાય ?

[૩૩] ઉનટા માર્ગે ચડી જઈને નિર્જળ ભારવાહક (બોળે વહન કરનાર) પછી ખૂનખૂન પીડાય છે માટે હે જૈતમ ! તુ માર્ગને ન ભૂન સમયનો પણ પ્રમાદ ન કરે

[૩૪] હે જૈતમ ! મોટા સમુદ્રને ખરેખર હવે તુ લગભગ તરી ગયો હવે વળી કાફા સુધી આવી કેમ ઉભો રહ્યો છે ? આ પાર આવવા માટે શીઘ્રતા કર સમયનો પણ પ્રમાદ હવે ન કરે

નોંધ — જીવનના છેલ્લા કાળમાં હવે મોદ શો ?

[૩૫] (સંઘમમાં સ્થિર રહેવાથી) હે ગૌતમ ! અકસ્માત (અગ્નિમાં) ઘેણિને અવલંબી દવે તું સિદ્ધલોકને પામીશ. (ત્યાં ગયા પછી ફરીથી સંસારમાં આવવું પડતુજ નથી.) તે સ્થાન સુખકારી, કલ્યાણકારી અને શ્રેષ્ઠતર છે. ત્યાં જ્યાં માટે સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૩૬] હે ગૌતમ ! ગામ કે નગરમાં જતા પણ સંઘમી, શાન્તી અને નિરાસક્ત યત્ત્રિચર. શાન્તિમાર્ગ (આત્મશાન્તિ)માં વૃદ્ધિ કર. સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૩૭] આવી રીતે અર્થ અને પદોથી શોભતું અને સદ્ભાવનાથી કહેવાયેલું ભગવાનનું કથન સાંભળ્યા પછી ગૌતમ, રાગ અને દ્વેષ બંનેને છેદીને સિદ્ધ ગતિમાં ગયા.

ત્રેાંધઃ—ગૌતમ જ્યારે સંઘમમાં અસ્થિરથિત થયા હતા. તે સમયે ભગવાને આ પ્રમાણે ફરમાવેલું. આ ઉપદેશ ગૌતમ મહારાજના જીવનમાં વણાઈ જવાથી તેઓએ અંતિમ ધ્યેય પ્રાપ્ત કર્યું અને શાશ્વત સુખ પામ્યા.

આપણે ગોચર આપણું મન છે. અંતરાત્માની કૃપા આપણા પર જીવનના ધણા પ્રસંગે થતી રહે છે. જો તે અવાજને સાંભળી જીવનમાં આવરી મૂકીએ તો આપણા પણ બેડા પાર થઈ જાય.

મનુષ્ય જીવનની એકેક ક્ષણ અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે. અમૃતસમાન છે. આપણે જે ભૂમિકા પર છીએ તે ધર્મ પર સ્થિર રહી અપ્રમત રીતે આગળ વધીએ તો આ જીવન-યાત્રા સફળ થઈ જાય. ફરી ફરી આ સમય અને આ સાધનો સાંપડવાનાં નથી. માટે મહેતાને સદુપયોગ કરવો અને કાણે કાણે સાવધ રહેવું.

એ પ્રમાણે કરું છું.

એમ દુરોપક્રમ ગામનું વચનું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

અબુશ્રુતપૂજ્ય

૧૧

જ્ઞાન એટલે આત્મપ્રકાશ. આ પ્રકાશ કદેકે આત્માઓમાં બધો છે. માત્ર તેનાં આવરણો નીકળી જવાં જોઈએ અને ધતનાં ફારો ઉઘરી જવાં જોઈએ. શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ શોધ માટે છે એમ જણી તત્વજ્ઞ પુરુષો શાસ્ત્રોને બહુયા પછી ભૂલી જાય છે.

અહંકાર એ જ્ઞાનની અર્જલા છે. અહંકાર બધો કે ખલતો ખુદયો સમજવો. જ્ઞાનીની પરીક્ષા શીલ (આચાર વિચાર)થી થાય છે. શાસ્ત્રોથી નહિ !

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] મયોગ (આસક્તિથી) વિશેષે કરીને મૂકાયેલા અને મૂલ્યાગી ભિક્ષુના આચારને ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરીશ. મને સાંભળો.
- [૨] જે વૈરાગી બનીને માની, લોભી, અસંયમી અને વારંવાર વિવાદ કરનાર હોય છે, તે અવિનીત અને અબહુશ્રુતી (અજ્ઞાની) કહેવાય છે.
- [૩] જે પાંચ સ્થાનોથી શિક્ષા (જ્ઞાન) નથી મળી શકતી તે પાંચ સ્થાનો આ પ્રમાણે છે:—માન, ક્રોધ, પ્રમાદ, રોગ અને આલસ્ય (આળસ).

• [૪-૫] વારંવાર (૧) હાસ્ય ક્રીડા ન કરનાર, (૨) સદા ઉદ્વિગ્નું દમન

કરનાર, (૩) ગર્ભ (પ્રાપ્તના હિંદ્રા)ને હિંદ્રાગ્ર ન કરનાર, (૮) સદાચારી, (૫) અનાચાર ન કરનાર, (૬) અતોતુષી, (૭) ક્રોધ નહિ કરનાર અને (૮) નત્યમા અનુકૂળ નહિનાર જ સિદ્ધા સીન (ગાની) કહેવાય છે મિદ્યાગ્રીનના આ ન્યાનો છે

નોંધ:-શાંતિ, ઈન્દ્રિયસ્થન, સ્વદોષદૃષ્ટિ, સદાચાર, બદ્ધચર્ય, અના-સક્તિ, સત્યાગ્રહ અને સદિષ્ણુતા આ આઠ લક્ષણો જેનામાં હોય તેજ્ઞ જ્ઞાની છે. માત્ર સાચો જયથે જ્ઞાની જનાર નથી

[૬] નીચેનાં ચૌદ ગ્યાનોમા રહેતો મંથમી અવિનીત (અજાની) કહેવાય છે. અને તે મુક્તિ પામી શકતો નથી.

નોંધ:-અહીં અવિનીતનો અર્થ અત્યંત વ્યથા પાય છે તેથી અક્ષુ પ્રકરણાનુસાર અજ્ઞાની પણ કહી શકાય.

[૭] (૧) વારંવાર ક્રોધ કરે છે, (૨) પ્રમંથને કરતો હોય છે, (૩) મિત્રભાવ કરીને વારંવાર વધી દે છે અને (૪) શાસ્ત્ર લક્ષણે અભિમાની અને છે.

નોંધ:-એક ખીલજોની જાનની વાતો ખીલ પાસે પ્રગટ કરવી તેને પ્રબંધ કહેવામા આવે છે.

[૮] (૫) જે જૂથ દર્ષા પત્રી પણ ન નિવારતાં ઠાંક્યા કરે છે. (૬) મિત્રો ઉપર પણ ક્રોધ કરે છે. (૭) વદાવા એવા મિત્રજનનું પણ એકાતમા ખૂરું બોલે છે.

[૯] તેમજ (૮) અત વાચ્યાળ, (૯) દ્રોહી, (૧૦) અભિમાની, (૧૧) લોભી, (૧૨) અમંથમી, માથેના માણુમો કરતા (૧૩) અધિક ભોગવનાર અને (૧૪) અપ્રીતિ (શત્રુપણ) કરનાર હોય છે તે અવિનથી કહેવાય છે.

[૧૦] નીચેનાં પંદર સ્થાનો વડે મુવિનીત કહેવાય છે. (૧) નીચવતી (નમ્ર) (૨) અચપલ (૩) અમાધી (સરલ) (૪) અકુતૂહલી (કીડાથી દૂર રહેનાર)

નોંધ:—નીચણી—હું કંઈજ નથી તેવી સાધના.

[૧૧] વળી જે (૫) પોતાની નાની જૂલને પણ દૂર કરે છે, (૬) ક્રોધ (ક્રાયા)ની વૃદ્ધિ કરે તેવા પ્રબંધને કરતો નથી, (૭) મર્વ સાથે મિત્રભાવને ભજે છે, (૮) શાસ્ત્ર ભણીને અભિમાન કરતો નથી,

[૧૨] (૯) તેમજ પાપની ઉપેક્ષા કરતો નથી, (૧૦) મિત્રો (સાથી)પર ક્રોધ કરતો નથી, (૧૧) આપ્રય એવા મિત્રનું એકાત્મા પણ કલ્યાણકારી જ યોગે છે.

[૧૩] (૧૨) કલહ અને ડમર વગેરે ક્રીડાનું વર્જન કરનાર, (૧૩) જ્ઞાનયુક્ત, (૧૪) આનંદાન, (૧૫) મંચમની લક્ષ્મણાચાર્યો તથા સંયમી હોય છે તે સુચિનીત કહેવાય છે.

નોંધ:—ડમર એ એક પ્રકારની દિસક ક્રીડા છે.

[૧૪] જે હમેશા ગુરુકુળમાં રહી યોગ અને તપશ્ચર્યા કરે છે, મધુર બોલનાર અને શુભ કરનાર હોય છે તે શિક્ષા મેળવવાને લાયક છે.

[૧૫] જેમ શંખમાં પડેલુ દૂધ એ પ્રકારે શોભે છે તેજ પ્રકારે (જ્ઞાની) બિશ્વ ધર્મ-કીર્તિ અને શાસ્ત્ર બંને વડે (પ્રકારે) શોભે છે.

નોંધ:—શંખમાં પડેલું દૂધ દેખાવમાં સૌમ્ય લાગે છે તેમ બગડતું પણ નથી. તેજ રીતે જ્ઞાનીનું શાસ્ત્ર બહારથી પણ સુદૃઢ રહે છે અને શાસ્ત્રાનુકૂલવર્તન યવાવી આત્માની પણ ઉન્નતિ કરે છે.

[૧૬] જેમ કમ્બોજ દેશના ઘોડાઓમાં આફ્રીજી (બધી જાતની ચાલમાં ચાલાક અને ગુણી) ઘોડો વેગથી ઉત્તમ હોય છે. અને તેથીજ ઉત્તમ કહેવાય છે. તેજ પ્રકારે બહુશ્રુત જ્ઞાની પણ ઉત્તમ ગણાય છે.

[૧૭] જેમ આકીર્ણ (ખતના ઉત્તમ) અથ્થ પર આરઠ થયેલો દંડ પરાક્રમી શત્રુ બન્ને રીતે નન્દિના અવાજે કરીને શોભે છે તેમ બહુશ્રુત (જ્ઞાની) બન્ને પ્રકારે (આત્મિક તથા બાહ્ય વિજયથી) શોભે છે.

[૧૮] જેમ હાથણીથી ઘેરાયેલો માઠ વરમનો પીઠ હાથી બળવાન અને કોઈથી પરાભવ ન પામે તેવો હોય છે તેજ રીતે બહુશ્રુત જ્ઞાની પરિપક્વ-ચિત્તર ખુદ્ધિ અને અન્યથી વાદ કે વિચારમાં ન હણાય તેવો તેમજ નિરાસકત હોય છે.

[૧૯] જેમ તીક્ષ્ણ શિંગડાવાળો અને જેની ખાંધ ભરેલી છે એવો ટોળાનો નાયક સાંઠ જેમ શોભે છે તેમ (સાધુ સમૂહમાં) બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૦] જેમ અતિવિગ્ર તથા તીક્ષ્ણ દાહવાળો પશુઓમાં શ્રેષ્ઠ સિંહ સામાન્ય રીતે પરાભવ પામતો નથી તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાની કોઈથી પરાભવ પામતો નથી.

[૨૧] જેમ શંખ, ચક્ર, અને ગદાને ધારણ કરનાર વાસુદેવ સદાય અપ્રતિહત (અખંડ) બળવાળા રહે છે તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાની પણ (અહિંસા, સંયમ અને તપથી) બલિષ્ઠ રહે છે.

નોંધ:—વાસુદેવ એક હાથે દસ લાખ યોધાઓને હરાવી શકે છે અને પંચજન્ય શંખ, સુદર્શન ચક્ર અને કોમોદકી ગદા એ તેમનાં શસ્ત્રો છે.

[૨૨] જેમ ચતુરન્ત (ધોડા, હાથી, રથ, અને સુલેટો એ ચાર સેના વડે શત્રુનો અંત કરનાર) મહાન ઋદ્ધિવાળો, (ચૌદ રત્નનો અધિપતિ, ચક્રવર્તી) શોભે છે તેજ પ્રકારે ચૌદ વિદ્યારૂપ લબ્ધી વડે) બહુશ્રુત (ચાર ચર્તિનો અંત કરનાર) જ્ઞાની શોભે છે. (રાજાઓમાં ચક્રવર્તી ઉત્તમ છે.)

નોંધ:—ચક્રરત્ન, હન, અસિ, દંડ, ચર્મ, મણિ, કાંગણી, સેનાપતિ,

આયાપતિ, વાર્ધિક, પુરોહિત, સ્ત્રીરત્ન, અશ્વ અને ગજરત્ન. એ ચક્રવર્તીનાં ૧૪ રત્નો છે.

[૨૩] જેમ હળર નયનવાળો હાથમાં વજ્ર ધારણ કરનાર તથા પુર નામના દૈત્યનો નાશ કરનાર દેવોનો અધિપતિ ઈંદ્ર શોભે છે તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાનરૂપ સદસનયનવાળો અને ક્ષમારૂપ વજ્રથી મોહરૂપ દૈત્યને મારનાર જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૪] જેમ અધિકારનો નાશ કરનાર ઉગતો સૂર્ય તેજથી જાણે જાળવત્યમાન હોયતી ! તેમ શોભે છે, તેજ રીતે આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશથી બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૫] જેમ નક્ષત્રપતિ ચંદ્રમા; ગ્રહ અને નક્ષત્રાદિથી વિંટાયેલો હોય પૃથ્વીમાને દિવસે શોભે છે તેજ રીતે આત્મિક શીતળતાથી બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૬] જેમ લોક સમૂહોનો ચિત્તલિપ્ત પ્રકારના ધાન્યાદિથી પૂર્ણ અને સુરક્ષિત બંધાર શોભે છે તેજ રીતે (અંગ, ઉપાંગ શાસ્ત્રોની વિદ્યાથી પૂર્ણ) જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૭] અનાદત નામના દેવનું સર્વ વૃક્ષોમાં ઉત્તમ એવું જંબૂવૃક્ષ શોભે છે તેજ રીતે બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૮] નીલવંત પર્વતમાંથી નીકળી સાગરમાં મળનારી સીતા નામની નદી જેમ નદીઓમાં શ્રેષ્ઠ હોય છે એજ પ્રકારે બહુશ્રુતજ્ઞાની સર્વ સાધકોમા શ્રેષ્ઠ હોય છે.

[૨૯] જેમ પર્વતોમાં જિઓ અને સુંદર તથા વિવિધ ઔષધિથી શોભતો મન્દર પર્વત ઉત્તમ છે તેમ બહુશ્રુતજ્ઞાની પણ અનેક ગુણોવાડે ઉત્તમ છે.

[૩૦] જેમ અક્ષય ઉદક (જેનું જળ સુકાય નહિ તેવો) એવો સ્વયં જૂરમણ નામનો સમુદ્ર જુદા જુદા પ્રકારનાં રત્નોથી પરિપૂર્ણ છે તેજ પ્રકારે બહુશ્રુતજ્ઞાની ઉત્તમ હોય છે.

[૩૧] સમુદ્ર સમાન ગંભીર, બુદ્ધિથી પરાલવ નહિ પામનારા, મંકટોથી ત્રાસ નહિ પામનારા, કામબોગોથી અનામકત રહેનારા, શ્રુતથી પરિપૂર્ણ અને પ્રત્યેક પ્રાણીઓના રક્ષક મહાપુરુષો કર્મનો નાશ કરીને ઉત્તમગતિ પામ્યા છે.

[૩૨] માટે ઉત્તમ અર્થની ગવેષણા કરનાર (મત્ય શોધક) ભિક્ષુ, શ્રુત (જ્ઞાન) માં અધિષ્ઠાન કરે (આનંદિત રહે), કે જેથી પોતાને અને પરને મિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવે.

નોંધ:—જ્ઞાન એ અમૃત છે. જ્ઞાની સર્વ રથને વિજેતા બને છે. જ્ઞાન એ અંતઃકરણની વસ્તુ છે શાસ્ત્રો નારા સત્સંગ દ્વારા કે મહા પુરુષોની કૃપાદ્વારા તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું.

એમ બહુશ્રુત પૂજ્ય નામનું અગીયારમું અધ્યયન અમામ થયું.

હરિકેશીય

હરિકેશ મુનિનું

૧૨

આત્મવિકાસમાં જાતિનાં બંધન હોતાં નથી. ચંડાલ પણ આત્મકલ્યાણનો માર્ગ આશપી શકે છે. ચંડાલજાતિમાં ઉત્પન્ન થનારનું પણ હૃદય પવિત્ર હોય શકે છે.

હરિકેશ મહામુનિ ચંડાલ કુળમાં જન્મ્યા છતાં ગુણના ભંડાર હતા. પૂર્વના યોગ સંસ્કાર હોવાથી નિમિત્ત વશાત્ વૈરાગ્ય પામી ત્યાગી બન્યા. ત્યાગ લીધા પછી એક દેવે તે તપસ્વીની આક્રમમાં આકરી કસોટી કરેલી. સાચા મુવર્જની ભેગ પાર ઉતરેલા તે મહામુનિ પ્રત્યે પ્રસન્ન થયા. પછી તે દેવ મુનિ સાથે દાસ બનીને કાયમ રહ્યો.

એકદા યજ્ઞ મંદિરના સમામંડપની આંદર (કે જ્યાં તે દેવનો વાસો હતો) આકરી તપશ્ચર્યાથી કૃશ થયેલા હરિકેશ ધ્યાનમગ્ન થઈ અડોલ ઉભા હતા.

કૌશલ રાજાનાં પુત્રી બદ્રા તેમની સાહેલીઓ સાથે તેમ મંદિરમાં દર્શનાર્થે આવેલાં.

ગર્ભદ્વાર નજીક જઈ મૌએ દેવનાં ચેટભરી દર્શન કર્યા. દર્શન કરીને પાછા ફરતાં દરેક સહચરીએ કીડાધેં રાજામંડપના દરેક સ્તંભને ખાય ભીડી લીધી પાછળ રહેલી બદ્રા કુમારીએ (અંધારામાં ખરાબર ન સુગંવાથી સ્તંભ જાણી) તપસ્વીને ખાય ભીડી લીધી. બદ્રાના હાથમાં સ્તંભને બદલે તપસ્વી

આવેલા જાણી સૌ સૂખીઓ “ તમારા હાથમાં તે સાચા પતિ ન આવી ગયા, ” એમ કહીને કુતૂહલથી હસવા લાગી. કુમારી ભદ્રા આથી ચિડાઈ ગયાં અને તપસ્વીની મહા અવગણના કરી નાખી.

દેવ આથી ખૂબ દોષી. ભદ્રા તેજ સમયે અવાક થઈ હતી પરી આ વાત વાચુવેગે પસરી ગઈ. દૌશત્રરાજ ત્યાં પધાર્યા. આખરે દેવી કોપ દૂર કરવા તે દેવ પ્રવેશક દેહવાળા તપસ્વીજી સાથે ભદ્રાનાં લગ્ન કરવાની તૈયારી થવા લાગી.

તેજ સમયે સુનિનાદેહમાંથી દેવ અદ્રશ્ય થયા. તપસ્વી સાવધ થયા અને આ બધી ધમાલ જોઈ વિદ્મિત બની ગયા. અતે પોતાના આકરા સંયમની અને અપૂર્વ ત્યાગની પ્રતીતિ આપી એ મહાધોગીએ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું.

ત્યારબાદ આ ભદ્રાદેવીના સોમદેવ નામના પુરોધસ સાથે લગ્ન થયાં છે તે દંપતી ગ્રાહણો પાસે કુળ પરંપરા મુજબ મહાયજ્ઞ કરાવે છે. યજ્ઞમાનરૂપે એ દંપતી ત્યાં મંત્ર જાપાદિ ક્રિયા કરી રહ્યાં છે.

ગામ, નગર, શહેરાદિ સર્વ સ્થળે અન્નેદલાવે વિચરતા એ વિશ્વોપકારક મહામુનિ તેજ યજ્ઞશાળામાં એક માસની તપશ્ચર્યાને પારણે બિહાર્યે પધાર્યા છે. ત્યાં અપરિચિત ગ્રાહણો મથમ તેનો ઉપહાસ, અપમાન અને તિરસ્કાર કરે છે. બિહારને બદલે દંડો લઈ સામે મારવા દોડે છે. આવા કપરા વખતમાં એ તિન્દુકદેવ હાજર થઈ શું કરે છે ? ભદ્રાદેવીને જાણ થયા પછી તેને શી અસર થાય છે ? આખું વાતાવરણ તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે કેવું સુવાસિત બને છે ? તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવ્યું છે.

જાતિનાં વિધાન મહા માટે નથી. વર્ણવ્યવસ્થા કર્મ પ્રમાણે નિયત થઈ હતી. તેમાં હિંચ નીચના ભેદોનું સ્થાન ન હતું. ન્યારથી હિંચ નીચના ભેદોને સ્થાન મળ્યું ત્યારથી તે વ્યવસ્થા મટી તિરસ્કાર અને અભિમાનના પુંજેમાં પતતી ગઈ

ભગવાને જાતિવાદનાં ખંડન કર્યાં. ગુણવાદને સમજાવ્યો. અભેદભાવનાં અસૂત પાયાં અને દીન, હીન અને પતિત જીવોનો ઉદ્ધાર થો.

ભગવાન સુધર્મસ્વામીએ જાણ્યું કહ્યું:—

- [૧] ચંડાલકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છતાં ઉત્તમગુણને ધારણ કરનારા હરિકેશ બ્રહ્મ નામના એક જિતેન્દ્રિય શિષ્ય થયા હતા.
- [૨] (૧) હંધાં, (૨) ભાષા, (૩) એપણા, (૪) આદાન, ભંડ નિકેપ અને (૫) ઉચ્ચાર પાસવણુ ખેડ જલ સંધાણુ પારિદાવણીયા એમ પાંચે સ્થિતિઓમાં સંધમી તથા મુસમાધિ-પૂર્વક યતનાવાળા—
- [૩] મનથી, વચનથી અને કાયાથી ગુપ્ત અને છતેન્દ્રિય તે શિષ્ય શિક્ષા માટે બ્રહ્મચર્યમાં યજ્ઞવાકે આવીને ઉભા રહ્યા.
- [૪] તપથી મુકાયેલા અને જીર્ણ ઉપધિ (વસ્ત્ર વગેરે) અને ઉપકરણ (પાત્ર વગેરે) વાળા મુનિને આવતા જોઈને અનાય-
પુરેષો હમવા લાગ્યા.

નોંધ:—મુનિનાં વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, હંત્યાદિ સાધનોને ઉપધિ તથા ઉપકરણો કહેવાય છે.

- [૫] જાતિમન્યા ઉન્નત થયેલા, હિંસાગ્રા ધર્મ માનનારા, અજિતેન્દ્રિય અને અબ્રહ્મચારી (બ્રહ્મચર્યને યથાર્થ ન પાળનારા) મૂર્ખ બ્રાહ્મણો આ વચનને કહેવા લાગ્યા:—

- [૬] દૈત્યજેવા રૂપને ધરનાર, કાળ જેવો ભયંકર, ખેડેલા નાકવાળો, જીર્ણવસ્ત્રવાળો અને મલિનતાથી પિશાય જેવો દેખાતો આ ગળે વસ્ત્ર વીંટાળીને કેણુ ચાલ્યો આવે છે ? (તે લોકોએ આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર્યું.)

હવે મુનિને સંબોધીને કહે છે

- [૭] રે! આવો અદર્શનીય (ન જોવા લાયક) તુ મોળ છે ? અને કઇ આશાથી અહીં આવ્યો છે ? ઇર્ષ્યવન્ન અને મેનથી પિશાચકપ થયેતો તુ અહીંથી જા અહીં શા માટે ઉભો છો ?
- [૮] આજ વખતે તે મહામુનિનો અનુપક (પ્રેમી) તિન્દુ વૃક્ષ-વાસી પક્ષ (કેન) પોતાના શરીરને શુભ રાખીને (મુનિના શરીરમા પ્રવેશ કરીને) આ વચનો કહેવા લાગ્યો —

નોંધ — તે દેવ એ મહામુનિનો સેવક બન્યા હતા તેણે મુનિશ્રીના શરીરમા પ્રવેશ કર્યો

- [૯] હું સાધુ છું બ્રહ્મચારી છું મયમી છું ધન, પરિમલ અને દૂરિત ક્રિયાઓથી વિરમ્ત થયો છું, અને તેથીજ બીજાઓ માટે થયેલી શિક્ષા જોઈને આ વખતે અતને માટે અહીં આ યો છું

નોંધ — જોન સાધુઓ બીજાને માટે થયેલી શિક્ષા જ મદલ્ય કરે છે પોતાને માટે તૈયાર કરેલા આહારને સ્વીકારતા નથી

- [૧૦] તમારુ આ ભોજન ઘણુ અપાય છે, ખરાય છે અને ભોગ વાય છે માટે બાબી વધેતુ ચોકુ આ તપગ્વી પણ ભને મેળવે કારણકે હું શિક્ષાશુભી છું એમ તમે મણો

- [૧૧] (બ્રાહ્મણો બોલ્યા —) આ ભોજન બ્રાહ્મણોને માટેજ તૈયાર થયુ અહીં એક બ્રાહ્મણ પક્ષ માટેજ તે સિદ્ધ થયુ કે અમે આવુ અતપાન તને નહિ આપીએ શા માટે અહીં ઉભો છો ?

- [૧૨] વ્યભિચાર કે નીચ ભૂમિમા (બન્ને ગ્રંથો) કૃતિમરો આશા પૂર્વક યોગ્યતા જોઈ બીજા વાલે છે એ બ્રહ્મચારી મને આપો અને આ ખરેખર પવિત્ર ક્ષેત્ર મમશુ તેની આરાધના કરો

નોંધ:—આ વચનો તે દેવજ મુનિના મુખેથી બોલાવતો હતો.

[૧૩] ત્યાં વાવેલાં પુષ્પો ઉગે છે (જે મુપાત્રમાં નાખ્યાથી દાન ફળે છે) તે ક્ષેત્રો અમોએ જાણી, ક્ષીધાં છે. જાતિમાન અને વિદ્યાવાન બ્રાહ્મણો છે તેજ ક્ષેત્રો ખૂબ મુંદર છે.

નોંધ:—આ વચનો ત્યાં વજ્રશાળામાં રહેલા ક્ષત્રિયોનાં છે.

[૧૪] ક્રોધ, માન, હિંસા, અસત્ય, અદત્ત અને અપરિગ્રહ વગેરે દોષો જેનામાં છે, તેવા બ્રાહ્મણો જાતિ અને વિદ્યા બંનેથી રહિત છે. તે ક્ષેત્રો તો પાપને વધારનારાં છે.

નોંધ:—તે વખતે કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાના બ્રાહ્મણધર્મથી પવિત્ર થઈ મહાહિંસાઓને ધર્મ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેવાઓને હરેશીને આ મ્લોક યજ્ઞની પ્રેરણાદ્વારા મુનિના મુખમાંથી બોલાવ્યા.

[૧૫] રે ! વેદોને જાણ્યા છતાં તેના અર્થને જરાપણ જાણી શકતા નથી. માટે ખરેખર તમે વાણીના ભારવાદક છો. જે મુનિ-પુરુષો સામાન્ય કે હિંચાં કોઈપણ ધરોમાં જઈ બિક્ષાવૃત્તિથી મંથમી જીવન ગુમ્મરે છે તેજ ક્ષેત્રો ઉત્તમ છે.

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણ પંડિતોના શિષ્યો ખૂબ ક્રોધ્યા અને કહ્યું:—

[૧૬] રે ! અમારા ગુરુઓની વિરુદ્ધ બોલનાર સાધુ ! તું અમારી સમક્ષ આ શું બોલી રહ્યો છે ? આ અનપાન ભક્ષેને ન્ખધું નાશ પામે. પણ હવે તને તો નહિજ આપવાના.

[૧૭] સમિતિઓથી મમાહિત (સમાધિરથ), ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત (મૂન, વચન અને કાયાથી સંયમી) અને જિનેન્દ્રિય એવા મને આવું શુદ્ધ જ્ઞાનપાન નહિ આપો તો આજે યજ્ઞોનો લોભ શું મેળવવાના ? આવાં (યજ્ઞદ્વારા) મુનિનાં મુખેથી

વચનો સાંભળીને જ્ઞાહ્યજ્ઞે લાલચોળ થઈ ગયા અને ઘાટો પાડીને કહેવા લાગ્યા:—

[૧૮] અરે ! અહીં ક્ષેત્ર ક્ષત્રિયો, યજ્ઞમાનો કે અધ્યાપકો છે ? વિદ્યાર્થીઓની સાથે મળી તેઓ સૌ લાકડી અને ડાંગરે ભારીને તથા ગળતી દાળીને આને જલ્દી બહાર કાઢી મૂકો.

[૧૯] અધ્યાપકોનું આવું વચન માંભળીને ત્યાં ઘણા કુમારો દોડી આવ્યા, અને દંડ, છડી અને ચાણુક્રેથી તે ઋષિને મારવાને તૈયાર થયા.

[૨૦] તેવા સમયે મુંદર અંગવાળી કૌશલિક રાગની પુત્રી (નામે) ભદ્રા તે સ્થળે હણુલા તે સંયમીને જોઈને ક્રુપિત થયેલા કુમારોને ટુરતજ શાંત પાડે છે. (અને કહે છે:—)

[૨૧] દેવના અભિયોગે કરીને (દેવી પ્રકોપ શાંત પાડવા માટે) વશ થયેલા, પિતાશ્રી વડે દિવનો પ્રભાવ જે શરીરમાં હતો તે) મુનિને હું અર્પણ કરાયેલી હતી. છતાં અનેક મહારાગ્નઓ અને દેવેન્દ્રોથી પણ વંદાયેલા આ ઋષિરાજે મારું મનથી પણ ચિંતન ન કર્યું અને ટુરતજ (શુદ્ધિ આપ્યા પછી) મને વમી દીધી હતી.

નોંધ:—આ ભદ્રાએ સરળતાવથી મંદિરમાં ધ્યાનરૂપ રહેલા મુનીશ્વરનું અપમાન કરેલું તેનો જલ્દયો લેવા તેનાજ શરીર સાથે (મુનિ શરીરમાં પ્રવેશ કરી દેવે) લગ્ન કરાવ્યું હતું. પરંતુ મુનીશ્વર જ્યારે ધ્યાનપાળી સ્વરૂપ થયા કે શીઘ્ર પોતે સંયમી છે તેની પ્રતીતિ આપી, એ બાબતની શાન્તિ ઈચ્છી તેને મુક્ત કરી મૂકી હતી.

[૨૨] ખરેખર અપૂર્વ જ્ઞાનચારી, જિતેન્દ્રિય, સંયમી અને ઉચ્ચ તપસ્વી તેવા આ પોતે તેજ મહાત્મા છે કે જેણે, મારા પિતા કૌશલિક રાગવડે (પછીથી) સ્વર્ગચાથી અપાતી એવી મને ન રવીકારી.

નોંધ:—અસર સમી સ્વરૂપવાન યુવતિ સ્વયં મળવા છતાં તેના પર લેશમાત્ર મનોવિક્ષર ન થવો અને પોતાના સંયમ માર્ગમાં અડોલ રહેવું તેજ સાચા ત્યાગની, સાચા સંયમની અને સાચા આત્મદર્શનની પ્રતીતિ છે.

[૨૩] આ મહા પ્રભાવશાળી, મહાપુરુષાર્થી, મહાન્ પ્રતિધારી અને ઉત્તમ કીર્તિવાળા મહાયોગી પુરુષ છે. તેને અવગણવા મોઘ્ય નથી. રે! એની અવગણના ન કરો. રખે તમે જધાને પોતાના તેજથી તે ભરમ કરી નાખશે!

[૨૪] આવાં ભદ્રાનાં સુમધુર વચન સાંભળીને (વાતાવરણ પર અસર થાય તે પહેલાં તો) તુરતજ દેવો ઝાપની સેવા માટે આવી લાગ્યા. અને કુમારોને નિવારવા લાગ્યા. (પણ કુમારો માન્યા નહિ)

નોંધ:—આ સ્થળે પરંપરા એ પણ ચાલે છે કે અહીં ભદ્રાના પતિ સોમદેવે એ કુમારોનું વારણ કર્યું હતું અને દેવો વારણ કરે તે કરતાં આમ થવું વધુ સંભવિત છે. પણ મૂળ પાઠમાં જક્ષ્ણા શબ્દ હોવાથી અર્થ તેવોજ રાખ્યો છે.

[૨૫] અને તેજ વખતે આકાશમાં રહેલા ભયંકર રૂપવાળા રાક્ષસો ત્યાં આવી એ આખા સમૂહને અદ્રશ્ય રહી મારવા લાગ્યા. (પ્રબળ મારથી) જેનાં શરીર બેદાર્ઘ ગયાં અને લોહીનું વમન થવા લાગ્યું તેવાઓને જોઈને ભદ્રા આ પ્રમાણે ફરીથી કહેવા લાગી:—

[૨૬] તમે જધા તમે વડે પર્વતને ખોદવા લાગ્યા છો, દાંતો વડે લોખંડને ચાવવા લાગ્યા છો અને અગ્નિને પગો વડે કરીને હણવા લાગ્યા છો (એમ માનું છું.) કારણકે આવા ઉત્તમ લિધુનો તમે તિરસ્કાર કર્યો છે.

[૨૭] આવા મહર્ષિ [ક્રોધે તો] વિપક્ષર જેવા ભયંકર હોય છે.

એ ઉગ્ર તપસ્વી અને ઘોર વ્રતવાળા મહાપુરુષાર્થીને તમે બોજનના વખતે મારવા તૈયાર થયા; તો હવે પતંગિયાની મેના જેમ અગ્નિમા વળી મરે તેમ જાગી મરવાના હો.

[૨૮] હજુ જો તમે તમારું ધન અને હજાર ગખવા ઇચ્છના હો તો આખા અમુક સાથે મળીને તેના ગચ્છે જઈ મરતક નમાવો. આ તપસ્વી પોતે જો કુપિત થશે તો આખા લોકને પણ બાળી નાખશે.

નોંધ:—અદ્રા એ તપસ્વીના પ્રભાવને બજાવી હતી. “હજુ તો આ દેવી પ્રકાપ છે. પણ હવે નહિ માનો અને તેમને સારણે નહિ જાઓ તો તે તપસ્વી કદાચ કુપિત થઈ આખા લોકને બાળી નાખશે એવી મને શાંતિ છે.” સૌને હૃદયેશને ત્રણીએ તેથીજ તેમ કહ્યું.

[૨૯] (તેવામાં તો કંઈ વિચિત્ર ઘટના જતી ગઈ.) કોઈની પીઠ ઉપર તો કોઈનું મરતક નીચું તેમ પડી ગયેલા, કોઈ સાત કર્મ અને એટલા વિહીન બનેલા, કોઈ જૂનસ પર હાથ ફેલાવતા પડી રહેલા, કોઈ બહાર નીકળી ગયેલા ડોળા અને હલવાળા, તો કોઈ જામ્યા મરતકે ઢગી પડેલા—

નોંધ:—આ બધું દેવી પ્રકાપથી બન્યું હતું.

[૩૦] આવી રીતે કાષ્ટભૂત બનેલા પોતાના શિષ્યોને જોઈને તે યાજ્ઞ આદિ (અદ્રાનો પતિ) પોતે ખુબ એક પામ્યો. અને પોતાની ધર્મપત્ની સહિત મુનિ પાસે જઈ નમીને વારંવાર વિનવણી કરવા લાગ્યો કે હે પૂન્ય ! આપની નિન્દા અને તિરસ્કાર થયાં છે તેની ક્ષમા કરો.

નોંધ:—કોરાવ રાજાએ તપસ્વીથી તબિયેથી અદ્રાકુમારીને સોમદેવ નામના બ્રાહ્મણ સાથે હસ્તગ્રહણ કરાવી ઋષિપત્નીજ બનાવી હતી. તે કાળમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્રના કર્મભેદો હતા પણ આજના જેવા ભતિભેદો ન હતા. તેથીજ પારસ્પરિક કન્યાઓને લેવા દેવાને બંધબંધાર ચાલુ હતો તેવું અનુમાન થાય છે.

[૩૧] હે વંદનીય ! અસાની, મૂર્ખ અને મંદ બુદ્ધિવાળા બાળકોએ આપની જે અસાતના (દુઃખ-વેદના) કરો છે તે બધું માફ કરો. આપના જેવા ઋષિ પુરુષો મહાદયાળુ હોય છે. ખરેખર તે કદી કોપ કરતાજ નથી.

પોતાનું કાર્ય કરી દેવો ચાલ્યા ગયા. ત્યારબાદ મુનિશ્રી સાવધાન થઈ આ દ્રશ્ય જોઈ વિસ્મિત બની જાય છે. અને વિનયતા પ્રાપ્તિને કહે છે કે:—

[૩૨] આ બનાવની પૂર્વે, પછી કે હમણાં પણ મારા મનમાં લેશમાત્ર કોપ કે દ્વેષ નથી. (પરંતુ આ બધું જોયા પછી મને લાગે છે કે) ખરેખર જે દેવો (મારી અનિચ્છાએ પણ) સેવા કરે છે, તેઓ વડેજ આ કુમારો બિચારા હણ્યા છે.

નોંધ:—જૈનદર્શનમાં સદનશીલતાનાં જ્ઞવંત દ્રષ્ટાંતો છે. ત્યાગી પુરુષની ક્ષમા તો મેરૂ જેવી અકમ હોય છે. તેમાં કોપ કે અંચળતા આવતીજ નથી. કુમારોની આ દરા જોઈ ઋષિરાજને અશ્રુકંપા આવે છે. શાગીપુરુષો અન્યને દુઃખ આપતા નથી તેમ જોઈ પણ શકતા નથી.

[૩૩] (સાચું સ્પષ્ટીકરણ થયા બાદ એ પ્રાપ્તિને ધણીજ ઉત્તમ પ્રકારની અસર થાય છે. તે કહે છે કે:—) પરમાર્થ અને સત્યના સ્વરૂપને જાણનાર ! મહોત્તાની આપ કદી ગુસ્સે ચાઓજ નહિ, સર્વ જનસમૂહ સાથે અમે બધાં આપનાં ચરણોનું શરણુ માગીએ છીએ.

[૩૪] હે મહાપુરુષ ! આપની સર્વપ્રકારે (બહુમાન પૂર્વક) પૂજા કરીએ છીએ. આપમાં એવું કશું દેખાતું નથી કે જેને ન પૂજીએ. હે મહા મુનિરાજ ! બિન્નબિન્ન પ્રકારનાં શાક, રાઈતાં અને ઉત્તમ પ્રકારના ચોખાથી સંસ્કારાયેલું આ ભોજન આપ (પ્રસન્નતા પૂર્વક) જમો. (સ્વીકારો.)

[૩૫] આ મારું પુત્રજા ભોજન પડ્યું છે. અમારા પર કૃપા કરીને આપ મ્વીકારા. (આત્મી અંત કરણની પ્રાર્થના અંગળીને) તે મહાત્મા મામ ખગાયુ (એક માનના ઉપવાસ) ને પાદરો તે ભોજનને મદ્ય સ્વીકાર છે

[૩૬] તેવામાજ ત્યા મુલામિત જળ, પુષ્પ તથા ધનની ધારાબધ આકાશથી દિવ્ય ગૃહિ થવા લાગી. દેવોએ ગગનમા દુન્દુભિઓ વગાડી અને “ અહો ! દાન અહો ! દાન ” એમ દિવ્યધ્વનિ થવા લાગ્યો

નોંધ.—દેવોએ વરસાવેલાં પુષ્પ તથા જલધારાઓ અચેન હોય છે.

[૩૭] “ ખરેખર દિવ્યતપની આ પ્રત્યક્ષ વિશેષતા દેખાય છે. જાતિની વિશેષતા કરીએ નથી. ચંડાલપુત્ર હરિકેશ સાધુ; કે જેની આવી મહા પ્રભાવશાળી મમૃદ્ધિ છે. ” ચંડાલપુત્ર હરિકેશ સાધુને જોઈને સૌ એકા અવાજે આશ્ચર્યચકિત થઈ ઉપર પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા.

તપસ્વીજી કહે છે:—

[૩૮] હે બ્રાહ્મણો ! અગ્નિનો આરભ કરીને પાણીથી બહારની શુદ્ધિને શા માટે શોધી રહ્યા છો ? જે બહારની શુદ્ધિ છે તે આત્મશુદ્ધિનો માર્ગજ નથી. મહાપુરુષો કહે છે કે:—

[૩૯] દ્રવ્યવસ્તુમા દામડાને; (ચૂપ) લાકડાના ખીલાને, તણુ, કાષ્ટ તથા અગ્નિને, તેમજ સવાર અને સાંજ પાણીને સ્પર્શ કરતા એવા મંદ પ્રાણીઓ તમે વારંવાર નાના જીવોને દુઃખ આપીને પાપજ કર્યા કરો છો.

[૪૦] હે ભિક્ષુ ! અમે કેમ વર્તીએ ? કેવું યજ્ઞપૂજન કરીએ ? વળી કેવી રીતે પાપોને દૂર કરીએ ? હે સંયમી ! તે અમેને જણાવો. હે દેવપૂજ્ય ! કઈ વસ્તુને યાત્રીજનો યોગ્ય માને છે ?

[૪૧] છ કાય (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રમ)
જીવોની હિંસા નહિ કરનારા, કષ્ટ તથા અમત્યને નહિ
આચરનારા, માયા (કષ્ટ) અને અભિમાનથી દૂર રહેનારા
તથા પરિમદ અને સ્ત્રીઓની આમક્રિયાથી ડરનારા દાનત પુરુષો
હોય છે તેજ વિવેકપૂર્વક વર્તે છે.

[૪૨] અને પાપ ઇન્દ્રિયોનું નિયમન કરનારા, જીવિતની પણ પરવા
નહિ કરનારા અને કાયાની આમક્રિયાથી રહિત એવા મહા-
પુરુષો, બહારની શુદ્ધિની દરકાર ન કરતા ઉત્તમ અને મહા-
વિજયી ભાવયમ્તનેજ આદરે છે.

[૪૩] તમારું જ્યોતિ શું ? અને જ્યોતિનું સ્થાન શું ? તમારી
કડછીઓ કઈ ? અને અગ્નિ પ્રદીપન કરનારું શું ? તમારાં
લાકડાં કયાં ? અને હે ભિક્ષુ ! તમારા શાન્તિમંત્ર કયા ?
કેવા યજ્ઞથી આપ યજન કરો છો ? (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો બોલ્યા.)

[૪૪] તપ એજ અગ્નિ છે. જીવાત્મા અગ્નિનું સ્થાન છે. મન, વચન
અને કાયાના યોગ રૂપ કડછી છે. અગ્નિને દીપ્ત કરનારું સાધન
શરીર છે. કર્મરૂપી લાકડાં છે. સંયમરૂપ શાન્તિમંત્ર છે. તેવી
રીતે પ્રશસ્ત આરિત્રરૂપ યજ્ઞવડેજ હું યજન કરું છું—તેજ
યજ્ઞને મહર્ષિ જનોએ ઉત્તમ ગણ્યો છે.

[૪૫] તમારો સ્નાન કરવાનો ડંદ (કુંડ) કયો ? (સંસારમાંથી
તરવાનું) તમારું પુણ્યક્ષેત્ર કયું ? અને કયાં સ્નાન કરીને તમે
કર્મરજને ટાળો છો તે દહો. આપની પાસે જળજીવાને ઇન્દ્રીએ
છીએ. (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ બોલ્યા.)

[૪૬] ધર્મરૂપી ડંદ (કુંડ) છે. બ્રહ્મચર્યરૂપી પુણ્યતીર્થ છે. આત્માના
પ્રસન્ન ભાવથી વિશુદ્ધ ધર્મના કુંડમાં નાહેલો હું શાંત યજ્ઞને
કર્મદાપને દૂર કરું છું.

[૪૭] એવું સનાનગ કુગળ પુરગોએ ક્યું છે. અને ઋષિઓએ તેમ મહાગ્નાનને વખાણ્યું છે. જેમા નાહેલા પવિત્ર મહર્ષિઓ નિર્માળ થઇને (કર્મ ગદિન થઇને) ઉત્તમ સ્થાન (મુક્તિ) ને પામ્યા છે.

નોંધ:—હૃદયનાં પરિવર્તન ચારિત્રની ચિત્તગાદીથી થાય છે. જ્યાં ચારિત્રની સુવાસ મહેકે છે ત્યાં મલિન વૃત્તિઓ નાશ પામે છે. ક્ષણવારમાં પ્રબળ વિરોધકોને સેવકરૂપ બનાવી દે છે જ્ઞાનનાં મંદિરો ચારિત્રનાં નંદન-વનથીજ શોભે છે ભક્તિ અને કાર્યના નીચ લેવ્ય ભાવો ચારિત્રના સ્વચ્છ પ્રવાહમાં સાફ થઈ જાય છે. આગ્નિયનાં પારસ ઠંક લોખંડોને સુવર્ણ રૂપમાં પલટી મૂકે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું.

એમ હરિકેશીય નામનું બારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ચિત્તસંભૂતીય

ચિત્તસંભૂતિ સંબંધી

૧૩

સંસ્કૃતિ એ જીવન સાથે જડાયેલી વસ્તુ છે. જીવનશક્તિની તે પ્રેરણા પુનઃ પુનઃ ચેતનને કર્મબળ દ્વારા બિન્નબિન્ન ધોનિમાં જન્માવે છે. પરસ્પર પ્રેમથી ઝઘાણુબંધો થાય છે અને વિરોધક અપમાદ ન હોય તો સમાન શીલના જીવો-સમાન ગુણનાં પ્રાણીઓ એકજ સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે. અને જન્મપર્યંત અખૂદ પ્રેમની સરિતામાં પરસ્પર ઝીણે છે અને પછી પણ સાથેજ જન્મ લે છે.

ચિત્ત અને સંભૂતિ બન્ને બાઈ હતા. અખંડ પ્રેમની માંકથી જડાયેલા હતા. એક નહિ, બે નહિ, ત્રણ નહિ બહે પાંચ પાંચ જન્મો સુધી સાથે રહ્યા, સાથે જીવ્યા. આવા પ્રબળ પ્રેમીખંધુઓ છઠ્ઠે બંને પૃથક્ પૃથક્ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું શું કારણ હશે? છઠ્ઠે બંને બંનેના રાહો શાથી પલટાયા હશે? તે પ્રબળ કારણ એકની આસક્તિ અને બીજાની નિરાસક્તિ છે. બન્ને બાઈઓનો પ્રેમ જેમ જેમ શુદ્ધ થતો ગયો તેમ તેમ તે વિકાસ થઈ સાથેને સાથે ઉઠ્યા.

પ્રથમ જન્મમાં તે દશાણ્ડ દેશમાં દાસ રૂપે સાથે રહ્યા હતા. ત્યાંથી કાળે કરીને કાર્તિકજર નામના પર્વત પર મૃગલા થયા. સંગીત પર તેમની અભાગ રેનેહ હતો. ત્યાંથી મરીને મૃત-ગંગાના તીર પર હંસ રૂપે જન્મ લીધો. ત્યાં પણ

જીવ્યા અને પ્રેમવશાત્ સાથેજ મરણ પામ્યા ત્યાંથી નીકળીને પુનર્જન્મ પામી કાશી ભૂમિમાં ચંડાલ રૂપે ઉત્પન્ન થયા.

તે વખતે નમુચિ નાનનો પ્રધાન ખૂબ બુદ્ધિમાન અને મહાસંગીત શાસ્ત્રી છતાં મહાન વ્યભિચારી હતો. તેણે તે દોષ રાજઅંતઃપુરમાં પણ સેવ્યો. તે જાણી કાશી રાજાએ તેને મૃતદંડની શિક્ષા કરી—

ફ્રાંસીને લાકડે ચડાવતાં ચડાવતાં ચંડાલ કે જે ચિત્ત અને સંભૂતિનો પિતા હતો તેને દયા ઉત્પન્ન થવાથી તેણે નમુચિને બચાવી લીધો. છે અને પોતાને ત્યાં ગુપ્ત રાખી પોતાના પુત્રાને સંગીતવિદ્યા શીખવવા યોગ્યો છે. બન્ને બાઈને તેણે સંગીત શાસ્ત્રમાં પારંગત કરી મૂક્યા. પરંતુ એકઠા ત્યાંથી પણ અબ્રહ્મચર્યાના રોપે તેને જીવ લઈને બાગધું પડયું આખરે તે ફરતાં ફરતાં હસ્તિનાપુરમાં આવી પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી સેંકડો મંત્રીનો શિરમંત્રી થઈને રહેલ છે.

ચિત્ત અને સંભૂતિ સંગીતવિદ્યાના પ્રભાવે ત્યાંની આખી આલમને આકર્ષે છે. આથી કાશીરાજ પાસે ત્યાંના સંગીત શાસ્ત્રીઓ ન્યાય માગી ઇર્ષ્યાથી તેમનું અપમાન કરાવી કાશીની બહાર ઠંઠાવી મૂકે છે. ત્યાં પણ દુઃખી થાય છે. પછી આ પરા-ભવથી કંટાળી પર્વત પરથી પડતું મૂકવા તૈયાર થાય છે. ત્યાં એક મહાન જૈન મહાત્માનો ભેટો થાય છે અને અકાળ મૃત્યુથી બચાવી લે છે.

ચંડાલ કુળજાત હોવા છતાં પૂર્વ સંસ્કારોની પ્રબળતાથી બન્ને બાઈઓ સંસારની અસારતાને યથાર્થરૂપે સમજી ત્યાગ-માર્ગને અવલોકી રહે છે અને પદ્ધતિસર યોગમાર્ગની સારી તાલીમ મેળવ્યા બાદ ગુરુ આજ્ઞાથી છૂટા પડે છે.

એ બન્ને ત્યાગીઓ ફરતાં ફરતાં અનેક સિદ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરીને હસ્તિનાપુરમાંજ આવી થડે છે. કે જ્યાં નમુચિ મહા મંત્રીશ્વર પદે હતો. પૂર્વ પરિચિત ચંડાલોને સાધુ વેશમાં તે ઓળખી લે છે. અને તેથી પોતાનું પોષણ રખેને ખૂબસું થયે. એ બંધથી શહેરની બહાર ઢાંકી ઠંઠાવે છે.

ચિત્ત આ બધું કષ્ટ શાંતિપૂર્વક ચિત્તમાં ખેદ લાગ્યા વગર સહી લે છે. પરંતુ સંભૂતિ આ પરાભવને સહેવા અસમર્થ નીવડે છે. તપશ્ચર્યાના મહાન પ્રભાવથી પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા તૈયાર થાય છે. ચિત્ત પોતાના બધું ત્યાગીનો ધર્મ સમજાવે છે. છતાં સંભૂતિનો કોપ શાંત થતો નથી તેના સુખમાંથી ધૂસ (ધુવાડા)ના ગોરેગોટા નીકળ્યા કરે છે.

આ વાતની જાણુ પ્રજા દ્વારા ત્યાંના મહારાજા (સનતકુમાર ચક્રવર્તી)ને પણ થાય છે. તે પોતે સમ્યક્, સપરિવાર એ મહા તપસ્વીના દર્શનાર્થે આવે છે. સંભૂતિસુનિ તે મહારાજાની સમૃદ્ધિ જોઈ આસક્ત થાય છે.

પોતાની અપૂર્વ બળે પ્રાપ્ત કરેલી તપશ્ચર્યાશ્રય જીવેશતને આવા ક્ષણિક કામલોગશ્રી કોડી ખાતર વેચી ૧ છે. (જેન દર્શનમાં આને નિયાણું કહેવાય છે. નિયાણું એટલે ઉત્તમ કાર્યની પાછળ સ્વાર્થની ભાવના જાગે તે.) ચિત્તનો ઉપદેશ તેને જરાએ અસર કરતો નથી.

ત્યાંથી કાળગત થયા પછી શુભ કર્મદ્વારા એ બન્ને દેવ ધોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંનું પૂર્ણ આયુષ્ય લોગવ્યા પછી આસક્તિને લઈને પ્રેમપ્રવાહ વીખરાઈ જાય છે. અને તેજ કારણને લઈને સંભૂતિ કાંપીવ્ય નગરમાં ચુલની માતાને ક્રોધે ઉત્પન્ન થઈ બ્રહ્મદત્ત નામનો ચક્રવર્તી (મહાન મંડલેશ્વર) રાજા થઈ બેસે છે.

ચિત્ત પુરિમતાલ નગરમાં ધનપતિ નગરશેઠને ત્યાં જન્મ લે છે. ત્યાં પણ પુણ્યપ્રભાવને લઈને મિત્ર, પરિવાર, યુવતિઓ માતાપિતાઓ અને સંપત્તિ સંબંધી અનેક પ્રકારે સુખમોજ માણી રહ્યો છે.

એકદા સંતની પાસેથી એક અતિ ગંભીર ગાથા તેના કર્ણદ્વારમાં અથરાણી. તે પર વિચાર કરતાં કરતાં પ્રથમ આધુ આધુ સ્મરણ થયું, કે “આધુ મેં કયાંક સાભાળ્યું છે” અને એ ચિંતનના પરિણામે પૂર્વ સંસ્કારો તાજ થયા. ગતજન્મોને

તેણે એકજ વારમાં જોઇ લીધા. અને તેજ દાણે સર્પ કાંચળીને
છોડી દે તેમ માતા, પિતા અને સ્વજનોના સ્નેહ, સમજીઓના
લોગવિલાસ અને સંપત્તિના મોડ છોડી દીધા. અને અપૂર્વ
ધોગી બની અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું.

પૂર્વના સંભૂતિ આ જન્મમાં પ્રાણહત ચક્રવર્તી રૂપે હતા.
ચક્રવર્તીનાં અપ્રતિહત અને સર્વોત્તમ દિવ્ય મુખે લોગવવા
છતાં તેના અંતઃકરણમાં કોઈ કોઈ વખત અવ્યક્ત રીતે ત્રીણી
ત્રીણી વિરહવેદના સાક્યા કરતી. એકદા તે બગીચાના વિહા-
રના આનંદ લૂંટી રહ્યા હતા. એકાએક નવપુષ્પનો ફરો જોઈ
તેને આશ્ચર્ય સ્પર્શ આપ્યું કે “આતું મેં જોયું છે,” અને
અનુભવ્યું પણ છે.” તુરંતજ દેવમતિના વિમાનનાં સ્મરણો
અને સાધેજ પૂર્વભવનાં સ્મરણો તાજાં થયાં. ચિત્તનો વિરહ
તેને અસહ્ય થઈ પડ્યો.

ભોગોની આસક્તિમાં હજી મુખી જરા પેણુ ન્યૂનતા આપી
ન હતી. પરંતુ બાઈપરના વિશુદ્ધ અને ગાઢ સ્નેહે બાઈને મળ-
વાની અપાર તાલાવેલી તે જાગી ઊઠતી. તેણે તેમને શોધી
હાંકવા માટે આ “આસિ દાસા મિગા દંસા ઘાંડાલા અમરા
જહા ” અર્ધશ્લોક રચી દેશોદેશમાં પટલ (ઢંઢેરો) વગડાવી
ભાંહેર કર્યું કે આ શ્લોકને જે પૂર્ણ કરશે તેને અર્ધ રાજપાટ
મળશે.

આ વાત દેશોદેશમાં પ્રસરી ગઈ છે. ચિત્તમુનિ ગામોગામ
વિચરતા કાંપીક્ય નગરના ઉદ્યાનમાં આવે છે ત્યાં એક માળી
છોડવાને પાણી પાતાં આ ગાથા ઉચ્ચાર્યા કરે છે આ ગાથા
સાંભળી ચિત્તમુનિ રતબી રહે છે. આખરે તેની પાસેથી વૃત્તા-
ન્ત જાણી એ ગાથાનાં આ પ્રમાણે “હમાણો છઠ્ઠિયા જાઈ
અન્નમન્નેણ જા યિણા ” એ ચરણ આપી તેને પૂર્ણ કરે છે.

માળી રાજ્યમંડપમાં આવી જૂર કચેરીમાં તે પૂર્ણ
શ્લોક સંભળાવે છે. આથી પ્રાણહત ચક્રવર્તી માળીના

હાલમાં પોતાના બાઈને જોતાંવારજ મૂર્છિત થઈ પડી જાય છે. આ સ્થિતિમાં રાજ્યપુરુષો તે માગીને પડી દેદ કરે છે. અંતે તે સાચી વાત જાહેર કરે છે અને જેની પાસેથી તે ગાથા માંબળી છે તે મહા પ્રભાવશાળી યોગીરાજને ત્યાં તેડી લાવે છે.

બ્રહ્મદત્ત પોતાના બાઈનું અપૂર્વ ઓજસપૂર્ણ શરીર જોઈ સ્વસ્થ થઈ જાય છે અને કહે છે કે બાઈ! હું આથી સમૃદ્ધિ પામ્યો અને આપ આ ત્યાગનાં દુઃખો ભોગવો છો તેનું શું કારણ? ચિત્ત પણ પોતાના પૂર્વ આશ્રમનું સુખ જણાવે છે. અને ત્યાગમાં દુઃખ છે કે સાચું સુખ છે તેની પ્રતીતિ આપે છે.

ત્યાગ એ પરમ પુરુષાર્થનું પરિણામ છે ત્યાગનાં શરણ બળવાન પુરુષોજ બ્રહ્મ કરી શકે છે. ત્યાગ એ સિંહવૃત્તિ-વાળા પાત્રમાંજ દેકે છે. મૌ છવો આત્મપ્રકાશને ભેદવા તત્પર છે. ઘટતો પુરુષાર્થ પણ કરે છે અપાર દુઃખ પણ વેઠે છે છતાં વાસનાની આંટીમાં દુઃખાચેતાં પ્રાણીનો પુરુષાર્થ પ્રાણીના બળહતી માફક ત્યાંને ત્યાંજ રાખી મૂકે છે આસક્તિનો શેગ ચિત્તની વિશુદ્ધિ થવાથી નાશ પામે છે શુદ્ધ વૈરાગ્યનાં પરિણમન તેવાજ અંતઃકરણમાં સહજ મહજ થઈ જાય છે.

[૧] ચંડાવના જન્મમા (કર્મપ્રગ્રેયથી) પગમર પામેના મજૂતિ મુનીશ્વરે હસ્તિનાપુરમા (સનત્કુમાર ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ જોષ્ટને) નિયાણુ (આરી મમૃદ્ધિ મજે તો કેવુ સારું એરી વાસનામાં તપ વેચ્યુ) કર્યું. અને તેથી પદ્મગુપ્ત નામના વિમાનથી ચનીને (પત્નીના લગ્નમા) ચુનની રાણીની કૃપે બ્રહ્મદત્ત ઉપે તેને અવતરવુ પડ્યું.

નોંધ:—ઉપરની વાતમાં સ્વસ્તર જિના આપી છે એટલે અહીં આપવાની જરૂર નથી પદ્મગુપ્ત વિમાનમા પહેલા દેવગોષ્ઠ મુખી બન્ને બાઈ સાથે હતા. આ વખતેજ સંભૂનિ જુદો પડી ગયો તેવું કારણ એ કે તેણે નિયાણુ કર્યું હવ નિયાણાથી તેને મહા ઋદ્ધિ મળી ખરી પરંતુ

સમૃદ્ધિનાં ક્ષણિક સુખ કયાં ? અને આત્મદર્શનના આનંદ કયાં ? એની સમાનતા કદી હોઈ શકે ।

[૨] એ પ્રમાણે કાંપીદ્ય નગરમાં સંજ્ઞાનિ ઉત્પન્ન થયા. અને (તેના ભાઈ) ચિત્ત, પુષ્પિનાલ નગરમાં વિશાલ એવા શેઠ કૃષ્ણમાં ઉત્પન્ન થયા. (ચિત્તના અંતઃકરણમાં વૈગમ્યના ગાદ સંસ્કારો હતા એથી) ચિત્ત તે માયા ધર્મને આંબળીને શીઘ્ર ત્યાગી ચમ્પ ગયા.

નોંધઃ—ચિત્ત પણ અદ્યક ધનવાળા ધનપતિને ત્યાં જન્મ્યો છતાં તે અનાસક્ત હોવાથી કામભોગોથી વિરમી શક્યા.

[૩] ચિત્ત અને સંજ્ઞાનિ બન્ને ભાઈઓ (ઉપર કહેલા નિમિત્તથી) કાંપીદ્ય નગરમાં ગળ્યા અને તેઓ પરસ્પર (ભોગવેલાં) સુખ કૃષ્ણનાં કળ તથા કર્મવિષાદને કહેવા લાગ્યા:—

[૪] મદાક્રાન્તિવાળા અને મદાસમૃદ્ધિવાળા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ પોતાના ભાઈને ગદુમાનપૂર્વક આ વચન કહ્યું:—

[૫] આપણે બન્ને ભાઈઓ પરસ્પર એકબીજાને (દગેશાં) અનુસંગનારા, એક બીજાનું હિત કરનારા અને એક બીજાના ગ્રેમમાં ગ્રમ રક્ત હતા.

નોંધઃ—બ્રહ્મદત્તને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન અને ચિત્તને અવધિજ્ઞાન થયું હતું તેથી અનુભવેલા પૂર્વભવની વાત કરે છે. અવધિજ્ઞાન એટલે મર્યાદાવાળું ત્રિકાળજ્ઞાન.

[૬] (પહેલે ભવે) દશાર્જુદેશમાં આપણે બન્ને દાસ રૂપે હતા, (બીજે ભવે) કાશ્ચિંજર પર્વતમાં મૃગસા થયા હતા, (ત્રીજે ભવે) મૃત ગંગા નદીને કાંઠે હંસરૂપે જન્મ્યા હતા. અને (ચોથે ભવે) કાશી જમિમાં ચંડાણકુળમાં જન્મ્યા હતા.

[૭] (પાંચમે ભવે) દેવલોકમાં મદાક્રાન્તિવાળા આપણે દેવ હતા, માત્ર આપણો છટ્ટો જન્મજર પરસ્પર સાથ વગરનો થયો છે.

નોંધ.—આમ બોલી સંભૂતિએ, જહા બને લિન્ન લિન્ન સ્થાને રાથી
હતપન્ન થતુ પડયુ તેનુ કાગલુ પૂછયુ

[૮] હે રાજન ! તમે (મનત્રકુમાર નામના ચોથા ચક્રવર્તીની
સમૃદ્ધિ તથા તેમના સુનંદા નામના સ્ત્રીરત્નને દેખીને આગકિત
હિપજવાથી) તપશ્ચર્યાદિ ઉચ્ચ કર્મોનુ નિવાલુ (આવુ તુરુ ૭ ફળ)
માગી લીધુ તેથી તે ફળના પરિણામેજ આપલે વિયોગ
પામ્યા (આ ચિત્તના વચન છે.)

નોંધ —તપશ્ચર્યાથી પૂર્વકર્મેના ક્ષય થતો હોય છે. પૂર્વકર્મ ક્ષય
થવાથી આત્મા હજીવો બને છે અને તેનો વિકાસ થાય છે પુણ્યકર્મથી
સુદર સપત્તિ મળે પરંતુ સપત્તિથી આત્મા ભારી બનવા સમર્થ છે.
તેથીજ મદ્દાપુરુષો પુણ્ય ન કરતા માત્ર પાપકર્મોના કાયલ ઈચ્છે છે
પુણ્ય એ જો કે સોનાની સાકળ છે છતાં સાકળ એ પણ બધનજ છે.
જેણે બધન ગદિત થતુ હોય તેણે સોનાની સાકળ પણ તજી દેવા પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ અને નિરાસનપણે કર્મેનિ ભોગવી લેવા જોઈએ

[૯] (બ્રહ્મદત્તે કહ્યું —) પૂર્વ કાળમા સત્ય અને કપટ રહિત તપ
શ્ચર્યાદિ શુભકર્મો મેં કર્યાં તેથીજ તેનુ ફળ આજે (હિતમ
મમદિ પામ્યા) હું ભોગવુ છું પરંતુ હે ચિત્ત ! તારી દગા
આવી સાથી થઈ ? તારા શુભકર્મ બધા ક્યા ગયા ?

[૧૦] (હે રાજેન્દ્ર !) જીવોએ આચરેલા સર્વ (સુદર કે અમુદર બધા)
કર્મો ફળવાળાજ હોય છે કરેલા કર્મેને ભોગવ્યા વિના મુખ્તિ
યતીજ નથી. તેથી મારો જીવાત્મા પણ પુણ્યકર્મના પરિણામે
હિતમ પ્રકારની સપત્તિ અને કામભોગોથી ચુન્ન થયો હતો

[૧૧] હે સભૂતિ ! જેમ તુ પોનાને ભાગ્યવાન માને છે તેમ પુણ્યના
ફળથી ચુકત ચિત્તને પણ મદાન સદ્ધિમાન જ્ઞાતુ વળી દે ગમ્નુ
જેવી તે (ચિત્ત)ની મમદિ હતી તેવીજ પ્રભાવત ગઈ
પણ હતી

નોંધ:—ઉપરના બે શ્લોકો ચિત્તમુનિએ કહ્યા આજે તે મુનિ યથા હતા. ઇદ્રિયનિયમનાદિ કહ્યું તપશ્ચર્યા અને શરીર વિભૂષાના ત્યાગથી તેની દેહકાંતિ બદલાયી અંખી દેખાતી હતી છતાં તેના આત્મચોજસ તો કાંઈ અપૂર્વજ હતા

[૧૨] નૃપતિએ પૂછ્યું કે, જો એવી મમૃદ્ધિ હતી તો ત્યાગ શા માટે કર્યો? જવાબમાં ચિત્તમુનિ કહે છે.—પરમાર્થથી પૂર્ણ છતાં અલ્પ વચનવાળી ગભીર ગાથા (મોઢ મુનીશ્વરે એકદા) અનેક મનુષ્યોના સમૂહમાં ફરમાવી કે જે ગાથાને સાંભળીને ધણા ભિક્ષુકો ચારિત્રગુણમાં વધુ અને વધુ લીન બને છે. તે ગાથા માંભળીને હું શ્રમણ (તપસ્વી) થયો.

નોંધ:—સમૃદ્ધિ પામ્યા છતાં સંતોષ ન હતો. આ માયા સાંભળ્યા પછી બંધનો તરતજ દૂર થયા. અને ત્યાગ મહાત્મ્ય કર્યું

[૧૩] (અહમદત આમકતા હતો. તેને ત્યાગ નહોતો ગમતો તેથી તેણે ચિત્તને બોગો માટે આમંત્રણ કર્યું:—) ઉચ્ચ, ઉચ્ચ, મધુ, દર્ક અને અહ નામના પાચ સુદર મહેલો, લિન્નલિન્ન પ્રકારના દ્રશ્યો તેમજ મદિરા અને પાચાલ દેશનું રાજ્ય આ બધું તમારું છે. હે ચિત્ત ! તેને પ્રેમપૂર્વક બોમવો.

[૧૪] વળી હે ભિક્ષુ ! વાજ્રના માથે નૃત્ય તથા સંગીત તેમજ મનોહર મુવતિઓના સગથી ચિટળાઇને આવ્યા ગમ્ય બોગોને બોમવો. તેજ મને ગમે છે ત્યાગ એ તો ખરેખર મદાન કદ છે.

નોંધ —ત્યાગીને બોગોનું આમંત્રણ કરવામાં પણ તેના સ્નેહ અને સહૃદયતા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા

[૧૫] ઉભરાતા પૂર્વ સ્નેહથી અને કામ બોગોમાં આમકતા થયેલા મહારાજા (અહમદત) ને તેના એકાંત દ્વિતચિતક અને મયમ-ધર્મમાં રક્ત ગ્રહેલા ચિત્ત મુનિએ આ વચન કહ્યું —

[૧૬] બધા સંગીત તે એક પ્રકારના વિવાપ મગ્યા છે, સવ પ્રકારના નૃત્ય કે નાટક એ વિટબના રૂપ છે, બધા અવકારો તે બોજનરૂપ છે. અને બધા કામભોગો એકાત દુખનેજ આપનારા છે.

નોંધ:—સ સાગ આબોજન ન્યા નાટક રૂપે છે ત્યા ખીલ નાટકો શા જોવા ? જે રમણે કાણુ પહેલાં સંગીત અને નૃત્ય થઈ રહ્યાં હોય છે ત્યાજ થોડી કાણુ ખાત્ર હાહાકાર ભર્યા કરણુ રૂપો થાય છે ત્યાં કોને સંગીત માનવા ? આમૂરણે બાળકની ચિત્તવૃત્તિને યોગવાનાં રમકડા છે ત્યાં મમજુને મોહ શા ? ભોગો તે આધિ, આધિ અને ઉપાધિ ત્રણે તાપના મૂળ છે દુઃખતા મૂળમા સુખ શી રીતે સંભવે ?

[૧૭] તપશ્વરોરૂપ ધનરાગા, ચારિત્રયુક્તોમા લીન અને કામ ભોગોની આસક્તિથી માવ નિરક્ત એવા લિશુઓને જે સુખ હોય છે તે સુખ, હે રાજન ! અગાનીઓને મનોહર ભાગના છતાં એકાત દુખને આપનાર એવા કામભોગોમા કદી હોઈ શકેજ નહિ

[૧૮] હે નરેન્દ્ર ! મનુષ્યોમા અધમ ગણાતા એવા ચડાલજીવનમા પણ આપણે રહ્યા હતા તે જન્મમા (કર્મવશાત્) આપણે ઘણા મનુષ્યોના અગ્રીતિપાન ચયા હતા. અને ચડાવના રથાનોમા પણ રહ્યા હતા. (તે બધુ યાદ છે ?)

નોંધ:—ચંડાલ જાતિનો અર્થ અહીં ચડાલકર્મને અંગે સમજવો. જાતિથી કોઈ નીચ કે જાચ હોવાનું નથી કર્મથીજ હોય કે નીચ થવાય છે જે ઉત્તમ સાધનો પામીને પણ પૂર્વ ભવે કરેલી મફલત આજે પણ ચરો તે આત્મવિકાસને ટાણે પનિત થઈ જવું પડશે તે સારુ પૂર્વભવની યાદી આપે છે

[૧૯] જેની રીતે ચડાવના ઘરે ઉત્પન્ન થઈ તે દુષ્ટ જન્મમા આખા કોકની જાનને પાત્ર હતા. છતાં પાછળથી શુભકર્મ કરવાથીજ આજે આ ઉત્તમ ગિનિમા પદોચ્ચા છીએ તે પણ પૂર્વે કરેલા કર્મનુજ પન્નિજામ છે (એ ન ભૂલો.)

નોંધ:—એ ચંડાલ જાતિમાંજ મહાપુરુષના સત્સંગ તથા સંસ્કારોને લીધે ત્યાંની થઈ જે શુદ્ધ કર્મો કર્યા છે તેનુંજ આ સુંદર પરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. તે કાળમાં ચંડાલ જાતિમાં મનુષ્યની સમાનતાના અધિકારો પ્રાપ્ત થઈ જઈ જાય છે.

[૨૦] હે રાજન્! પુણ્યનાં ફળે કરીનેજ મહામમૃદ્ધિવાળો અને મહાભાગ્યવાળો તું થયો છે. માટે હે રાજન્! ક્ષણિક ભોગોને તજીને, (શાશ્વત સુખ માટે) મુક્તિ માટે ત્યાગ દશાને અંગીકાર કરી લે.

[૨૧] હે રાજન્! આ (મનુષ્યના) ક્ષણિક જીવનમાં સુંદર કાર્યોને નહિ કરવાવાળો મનુષ્ય ધર્મને છોડી દીધા પછી મૃત્યુના મ્હોંમાં ત્યારે જાય છે ત્યારે પરલોકને માટે ખૂબજ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

[૨૨] જેમ સિંહ મૃગશાને પકડીને લાઇ જાય છે તેમ અંત વખતે મૃત્યુ (૩૫ સિંહ) પણ મનુષ્યને નિર્દય રીતે ગળી જાય છે. ત્યાં માતા, પિતા, ભાઈ વગેરે કોઈ મહાયક થઈ શક્તાં નથી.

[૨૩] તે (કર્મના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલા) દુઃખમાં, નાનિબત્તો, રોદિવર્ગ, પુત્રો કે બાળુઓ કોઈ ભાગ પડાવતાં નથી. કર્મ કરનાર જીવને સ્વયં તેનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. કારણકે કર્મ તો તેના કરનારનેજ અનુસરે છે.

નોંધ:—કર્મ એવી વસ્તુ છે કે તેનું ફળ તેના ભોક્તાનેજ મળે તેમાં પોતાના જીવાત્મા સિવાય કોઈ પણ કાળે ન્યૂનાધિક્ય કોઈ કરી શકેજ નહિ. આથીજ કહ્યું છે કે:—તમેજ તમારો બંધ કે મોક્ષ કરી શકો છો.

[૨૪] નોકરચાકર, પશુઓ, ક્ષેત્રો (ઉઘાડી ભૂમિ), મહેલો, ધન અને ધાન્ય વગેરે સર્વને તજીને માત્ર પોતાનાં શુભ કે અશુભ કર્મની સાથે રહેલા (કર્મથી પરતંત્ર) એકાદી જીવાત્માજ સુંદર કે અસુંદર પરલોક (પરલવ) ને પામે છે.

નોંધા:—શુભકર્મ હોય તો સારી ગતિમાં તેનું આકર્ષણ થાય છે. અને અશુભ કર્મ હોય તો ખાટી ગતિમાં થાય છે.

[૨૫] (મૃત્યુ થયા બાદ) ચિતામાં રાખેલા તેના તે અસાર (ચેતન રહિત) શરીરને અગ્નિથી બાળીને, માતિજનો, પુત્ર અને સ્ત્રી વગેરે (નેને થોડા વખતમાં ભૂલી જઈને) ખીજા દાતાર (ખાલીક) ને અનુસરે છે.

નોંધા:—વિશ્વમાં સૌ કોઈ સ્વાયં પૂરતું સમય પણ રાખે છે. એક તરફનો સ્વાયં જયો એટલે સૌ કોઈ ખીજને અનુસરવાનાં.

[૨૬] હે રાજન! આયુષ્ય તો જરા પણ વિરામ લીધા વિના નિરંતર દાય થતું રહે છે. (જેમ જેમ દિવસો વધે તેમ તેમ આયુષ્યકાળ ઓછો થાય છે) જેમ જેમ જરા અવરધા આવતી જાય છે તેમ યૌવનની કાન્તિ દરાતી રહે છે માટે હે પંચાલના રાજેશ્વર! આ વયનને સાંભળી લે. અને મહારંજ (દિંસા તથા વિષયાદિ) નાં ભયંકર કાર્યોને ન કર. (છોડી દે).

ચિત્તનાં એકાંત વૈરાગ્યોત્પાદક અનુભવનંદ વચનો
સાંભળી બ્રહ્મદત્ત (સંભૂતિ) બોલ્યા:—

[૨૭] હે સાધુપુરુષ! જે વાક્યને આપ કહો છો તે હું પણ હવે જાણી શકું છું. આ ભોગોળ અને આસક્તિ (બંધન) ના કારણરૂપ છે. પરંતુ હે આર્ષ! અમારા જેવા (દુર્જાળ) થી ખરેખર તે દુર્જય છે. (આસક્ત પુરોથી કામભોગો છૂટવા દુઝકર છે.)

[૨૮] હે ચિત્તમુનિ! (તેથીજ હસ્તિનાપુરમાં મહાસમૃદ્ધિવાળા સનતકુમાર ચક્રવર્તીને જોઈને હું કામભોગોમાં આસક્ત થઈ ગયો અને અશુભ એવું નિષાણું (થોડા માટે ઘણું ત્યાગવું) કરી દીધું.

[૨૯] તે નિદાન કર્યા પછી પણ (તમારા કહેવા છતાં) નિવારણ ન કર્યું. તથીજ આ ફળ મળ્યું છે. અને ધર્મને જાણવા છતાં પણ કામભોગોની આમંત્રિત છોડી શકતો નથી.

નોંધ—વાસના જગ્યા પછી પણ જે જંભીર ચિંતનથી તેનું નિવારણ થાય તો પતિત થતાં જ્યાં જવાય.

[૩૦] જળ પીવા જતા કાદવમા ખૂચી ચયેલા હાથી કાદાને જોવા છતાં તેને પામી શકતો નથી. એજ પ્રમાણે કામભોગોમાં આસક્ત થયેલા અમે (કામભોગોનાં દુષ્ટ પરિણામને જાણવા છતાં) ત્યાગ માર્ગને અનુસરી શકતા નથી.

[૩૧] કાળ ઉતાવળો થાય છે. અને રાત્રિઓ જલદી પસાર થતી જાય છે. (આયુષ્યબળ ક્ષીણ થતું જાય છે.) મનુષ્યોના કામ ભોગો પણ નિત્ય નથી. પક્ષીઓ જેમ ફળ ખરી ગયા પછી વૃક્ષને તથા દે છે તેમ પ્રાપ્ત થયેલા કામભોગો પણ પુરુષને તથા દે છે.

નોંધ—દુઃકલ્પવચમાં જે કામભોગો મ્હારા લાગે છે. તેજ વૃક્ષવચમાં અકારણ થઈ પડે છે.

[૩૨] જે ભોગોને સર્વંચા છોડવા માટે મમર્થ ન હો તો હે રાજન્! દયા, પ્રેમ, પરાપકાર ઇત્યાદિ આર્થ કરો કર. સર્વ પ્રજા પર દયાળુ તથા ધર્મપગપણુ ચર્ષશ તો તું અહીં (ગૃહસ્થાશ્રમ)થી પણ અવીને ઇચ્છા પ્રમાણે રૂઢ ધરનારો ઉત્તમ દેવ ચર્ષશ. (ચિત્તમુનિ જોડ્યા.)

નોંધ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ ચચારાકચ ત્યાગ કરે તો તે દેવથોની પામી શકે છે.

[૩૩] (ભોગાસક્ત નૃપતિ કર્યું ન રવીકારી શકવાથી ચિત્તમુનિ નિર્વેદતા અનુભવીને કહે છે:—) પરંતુ હે રાજન્! આ સંસારના આરંભ અને પરિગ્રહોમા તુ ખૂબ આસક્ત થયો.

. છે. ભોગોને છોડવાની તારી જરા પણ ઇચ્છાજ નથી. તે આટલો વાર્તાલાપ મેં ફોકટજ કર્યો એમ માનું છું. હે નૃપ ! હવે હું જવાની ઇચ્છા રાખું છું. (એમ કહીને ચિત્તમુનિ ચાલતા થયા.)

[૩૪] પંચાક્ષરંતિ બ્રહ્મદત્તે તે પવિત્ર માધુનું વચન ન માન્યું અને જેવા ઉત્તમ કામભોગો ભોગવ્યા તેવાજ ઉત્તમ નરકમાં તે ચાલ્યો ગયો.

નોંધ:—જેવાં કામ કરાય તેણું ફળ પમાય.

[૩૫] અને ચિત્તમહર્ષિ કામભોગોથી વિરક્ત રહો, ઉગ્ર ચારિત્ર અને ઉગ્ર તપશ્વર્યા આદરી તથા શ્રેષ્ઠ સંયમને પાળીને શ્રેષ્ઠ એવી સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—ભોગોને ભોગવ્યા પછી ત્યાગવા એ દુર્લભ અને આસક્તિ હઠાવવી એ અતિ દુર્લભ છે. ભોગોની ભજ ઇટવી બહુ બહુ કઠણ છે. માટે પ્રમુખએ ભોગોથી દૂરજ રહેવું.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે ચિત્તસંબૂતિનું તેરમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ઈપુકારીય

(ઈપુકાર રાજા સંખ્યા)

૧૪

સંગની અસર જીવનપર સચોટ થાય છે. ત્રણના અનુ-
ભવો ગાઢ પરિચયથી ભરે છે. સત્સંગથી જીવન અમૃતમય
બને છે અને પરસ્પરના ગ્રેમભાવથી એકબીજા પ્રત્યે સાવધ
રહેલા સાધકો સાથે માથે રહી જીવનના દ્યેય પહોંચી
વળે છે.

આ અધ્યયનમાં આવાજ છ જીવોનું મિલન થયું છે દેવ-
યાનિમાંથી ઉત્તરી આવેલ છ પૂર્વયોગીઓ એકજ ઈપુકાર નગરમાં
અવતર્યા છે. તેમાંના ચાર બ્રાહ્મણકુળમાં અને બે ક્ષત્રિયકુળમાં
ચાલ્યા છે. બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા બે કુમારો યોગ
સંસ્કારોની પ્રબળતાથી યુવાનવયમાં ભોગોની લાલચથી પર થાય
છે. સસારની વાસનાને દૂર કરી યોગ લેવા પ્રેરાય છે તેમના માતા
અને પિતાશ્રેયે ચાલ્યેલા બે જીવો પણ તેના યોગબળથી આ-
ખરે આકર્ષાય છે. અને આખું કુટુંબ ત્યાગમાર્ગને શીઘ્રજ
અંગીકાર કરી લે છે.

ઈપુકારનગરમાં ધનમાલ અને પરિવાર-આદિનાં બંધનને
તોડી એકીસાથે આ ચાર સમર્થ આત્માઓનું મહાભિનિષ્ક્રમણ
અજળ વિરમયતા જગાડે છે. આખા શહેરમાં ધન્યવાદના
શ્વનિઓ ગાજી રહે છે. આ સાંભળી પૂર્વજીવની પ્રેરણા રાણી-
જીને પણ જાગૃત થઈ જાય છે. અને તે જીવનની અસર રાજા-

છને પણ એકાએક થઈ આવે છે અને આવી રીતે એ છએ
જવાતમાએ મયમમાર્ગને અંગીકાર કરી આકર્ષાં તપશ્ચરણ અને
આધુતા મેવી અભિમધ્યયને પામી જાય છે તે બધે ઉદ્દેશ્ય
આ અધ્યયનમા મળે છે

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] પૂનભામા દેવો થઈને એક વિમાનમા રહેવા કેનાક (૭) છવે
૨૧નોક જેવા નમ, સમૃદ્ધ, પ્રાચી। અને પ્રગિદ્ધ એના હુ-
કાર નામના નગરમા ઉત્પન્ન થયા.
- [૨] પોતાના શેર (ખાકી રહેના) કર્મો વડે ઉચ્ચ એના કુળમા
ઉત્પન્ન થયા છે અને પત્રીથી ત્યા મસારભયથી ઉદ્ધિગ થઈ
મઆને છોડીને જિનેદ્રમાર્ગ (મયમ ધર્મ) ને શરણે ગયા છે.
- [૩] તે છ છવે પૈકી એક પુરોહિત અને જરા નામની તેની પત્ની
થયાં અને બીજા બે જીવ પુરુષપણ પામીને તેમના કુમાન્ડે
થયા

નોંધ.—ચાર છવે બ્રાહ્મણ કુળમા ઉત્પન્ન થયા અને બે ક્ષત્રિય
કુળમા જન્મ્યા

- [૪] જન્મ જરા અને મૃત્યુના લયથી ત્રામેના અને તેથીજ સસા-
રની બહાર નીકળવાની ઈચ્છાવાળા તે બે કુમારો સમાગ્ના
ચક્ર (પરિભ્રમણ) થી છૂટવા માટે ઇષ્ટ યોગીશ્વરને જોઈને
(તે નિમિત્તથી) કામભોગથી વિગ્રમ્ત થયા

નોંધ —જગતમા કેટલાએક યોગીજનોના દર્શન થયા પણ પૂર્વ-
યોગનુ સ્મરણ થયુ અને જન્મ, જરા મૃત્યુના કુખથી ભરેલા આ
સસારમાથી છૂટવા માટે આદર્શ ત્યાગની અપેક્ષા જાગી

- [૫] પોતાના કર્મમા પરાયણ એવા પુરોહિત બ્રાહ્મણના તે બન્ને
બાળકોને પોતાના પૂર્વજન્મોન સ્મરણ થયુ અને પૂર્વકાળમા
સયમ તથા તપશ્ચર્યાનું મેવન કરેલું તે પણ યાદ આવ્યા

નોંધ —બ્રાહ્મણનુ કાય તે સમયે વક્ષ્યાગ્રાદિ પરત્વે વિશેષ રહેતુ

- [૬] તેથી તેઓ મનુષ્યજીવનમાં દિવ્ય ગણ્યતા એવા શ્રેષ્ઠ કામના
ગોમાં પણ આમકન ન થયા અને ઉત્પન્ન થયેલા અપૂર્વ
વિશ્વામયી ભાક્ષની અભિનાસવાળા તે કુમારા પોતાના પિતા
પામ આવીને નમ્રતાપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યા લાગ્યા —
- [૭] આ વિદ્યાર-જીવન અનિત્ય છે વળી બૃ. રાગાદિની અતગમ
વાળું અને અત્ય આયુષ્યયુક્ત છે તેથી અમોને આવા
(મમાગ વધાનનાર) મૃદન્ધજીવનમાં (જગપણ) મતોર
થતો નથી માટે મુનિપણ (ત્યાગ-જીવન) પ્રદણ કરવા માટે
આપની પામે આના માગીએ છીએ
- [૮] (આ સામગીને કુખી થયેના) તેમના પિતાજી તે બન્ને મુનિ
(ભાવનાથી ચારિત્રશાલી) એના તપ (મયગી જીવન) મા
બાધા કરનારુ વચન મોઝ્યા,—વેદના પાગત પુરમે “પુત્રરદિન
પુરમે ઉત્તમગતિને પામતા નથી ” તેમ કહે છે

નોંધ —

અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ ।

તસ્માત્ પુત્રમુગ્ધ દૃષ્ટ્વા પથ્યાદ્ ધર્મ સમાચરત્ ॥

વેદધર્મનું આ વચન માત્ર અમુક અપક્ષાએ કહેવાયછું છે
વેદ ધર્મમાં પણ બ્રહ્મચારી અવસ્થામાંથી કેક ત્યાગી પુરમે પાડ્યા છે
અને કહ્યું છે કે —

અનવાનિ સદ્ગુણાણિ કુમારા બ્રહ્મચારિણ ।

સ્વર્ગે ગચ્છતિ રાજન્દ્ર મૃત્વા કુલસતતિમ્ ॥

• તે બન્ને બાળકોએ હજી ત્યાગીનો વેસ ખાસકુ કંઈ ન હતો
અહીં ભાવનાનું પ્રબળપણું બતાવવા માટે મુનિપદ લીધું છે

- [૯] માટે હે પુત્રા ! વેદોને મરાગ ભણીને શ્રાવણોને નતોધીને
તેમજ સ્ત્રીઓ માથે ભોગો ભોગવીને અને પુત્રોને ધનની

વ્યવસ્થા સોંપીને, પછીજ અરણ્યમાં જઈ પ્રસરત સંયમી થજો.

નોંધ:—તે કાળમાં બ્રાહ્મણોને દાન આપવું અને વેદોનું અધ્યયન કરવું તે બન્ને, શુદ્ધ ધર્મનાં ઉત્તમ અંગો મનાતાં. કુળધર્મની છાપ દરેક જીવો પર રહેજ છે તેથી અહીં બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પછી શુદ્ધસ્યાશ્રમ થાળી ત્યાર બાદ વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારવાનું કહે છે. પરંતુ આનું પ્રતિ-
પાદન કરવામાં ખાસ કરીને પુત્રોપરની આસક્તિજ સ્પષ્ટ જણાય છે.

[૧૦] બહિરાત્માના ગુણ (રાગ) રૂપી લાકડાંથી અને મોહરૂપી વાયુથી આધિક જનજન્મભ્રમ એવા પુત્રવિયોગના શોકરૂપી અગ્નિથી બગતા અંતઃકરણવાળા અને દીનવચન (રે પુત્રો ! ત્યાગી ન બનો એમ મોહથી, વક્તવ્યકટ કરતા અને) વારંવાર બોલતા—

[૧૧] વળી જુદાં જુદાં પ્રલોભન આપતા તથા પોતાના પુત્રોને કમ-પૂર્વક ધનપદે ભોગજન્ય સુખનું નિમંત્રણ કરતા એવા પુરો-
હિત (પિતા) ને તે બન્ને કુમારો વિચારપૂર્વક આ વાક્ય કહી લાગ્યા:—

[૧૨] વેદો માત્ર લખી જવાથી તે શરણરૂપ થઇ શકતા નથી. જમાડેલા બ્રાહ્મણો કંઈ પ્રકાર (આત્મભાન) માં લઇ જઇ શકતા નથી. તેમ ઉત્પન્ન થયેલા પુત્રો પણ કંઈ (પાપકર્મનાં ફળ ભોગવવામાં) શરણરૂપ થતા નથી. તો હે પિતાશ્ર ! આ આપનું કૃયન કાણુ માની શકે ?

નોંધ:—પોતાના ધર્મને ભૂલેલા બ્રાહ્મણોને જમાડવાથી કંઈ સદ્-ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. બલકે અજ્ઞાન પેસે છે. વેદોનું અધ્યયન જ કંઈ સ્વર્ગ આપી શકે નહિ. સ્વર્ગ કે મુક્તિ તો આચરેલો સત્યધર્મ જ આપી શકે.

[૧૩] વળી કામભોગો પણ ક્ષત્રીમાત્રજ સુખ અને બહુકાળ દુઃખ આપનારા છે. જે વસ્તુમાં ઘણું દુઃખ હોય તે વસ્તુ સુખ

કરનાર શી રીતે માની શકાય ? એટલે કે કામભોગો એકાત અનર્થની ખાણ અને મુક્તિમાર્ગના શત્રુકપળ છે

[૧૪] વિવિધસુખને માટે જ્યાં ત્યાં ભ્રમતો જીવ, કામભોગથી ન નિવર્તતાં હમેશા રાત્રિ અને દિવસ બળતોજ ગહે છે. વળી કામભોગોમા આમક્રમ થયેવો (જીવન માટે દૂષિત પ્રવૃત્તિ કરનાર) પુરુષ ધનાદિ માધનોને ગોધતા શોધતા જરાવન્યાથી ઘેરાઈને મૃત્યુ પામે છે.

નોંધ:—આસક્તિ એ આત્મમાર્ગથી મૂળવી સંસારમા બટકાવે છે આસક્ત મનુષ્ય અસત્ય માર્ગમા આજી જીવન વેડફી નાખે છે. અને આખરે તે વાસનાનેજ સાથે લઈ મૃત્યુને શરણે જાય છે.

[૧૫] આ (સુવર્ણ, ધરખાર વગેરે) મારું છે અને આ મારું નથી. આ મેં (વ્યાપારાદિક) કર્યું અને આ નથી કર્યું. આ પ્રમાણે બડબડતા પ્રાણીને રાત્રિ અને દિવસોરૂપી ચોરા (આયુષ્યને) ચોરી રહ્યા છે. માટે શા સારું પ્રમાદ કરવો ?

નોંધ:—મમત્વના મદા વાતાવરણમા તેો જીવમાત્ર સળગી રહ્યા છે. પોતાની માનેલ વસ્તુ પર આસક્તિ અને અન્ય પર દ્વેષ એ આખા જગતની મનોવૃત્તિ છે ત્યાં સમજી મનુષ્ય જગત રહી શકે છે અને જે સમય ગયા તે ફરી ફરી મળતો નથી તેમ માની પોતાના (આત્મરોધનના) માર્ગમા પ્રયાણ કરે છે.

[૧૬] (પિતા કહે છે:—) જેને માટે આખો સસાર (બધો પ્રાણી વર્ગ) મહાન તપશ્ચર્યા (જીપ્સ, દુઃખ, ટાક, તાપ) કરી રહ્યો છે. તે અપૂર્ણ મંપત્તિ, સ્ત્રીઓ, અવજનો અને કામભોગો તમોને ખૂબ સ્વર્ત્ર રીતે મળ્યા છે.

નોંધ:—આ વચનો પુરોહિતના છે. તે એમ મનાવે છે કે સંયમને હેતુ સુખ મેળવવાનો છે. તે સુખ તમોને સ્વયં મળ્યું છે માટે સંયમ

સા માટે હો છે ? વાસ્તવિક રીતે સયમ, યોગ કે તપ ભૌતિક સુખ માટે છેજ નહિ કેવળ આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવાનાંજ તે સાધનો છે

[૧૭] (પુત્રોએ કહ્યું -હે પિતાજી !) માયા ધર્મની ધુગના અધિકારમાં—સ્વજન, ધન, કે કામભોગોની કશી આવશ્યકતા હોતીજ નથી તે માટે તો અમે, જગતમાં પ્રતિબધ ગદિત કરનારા અને ભિક્ષાજીની બની ગુણુના મમૂદને ધારણ કરનારા એવા માધુ થઈશ

નોંધ—આ નાના ધનુ મમત્વ છોડી આખા વિશ્વમાં પ્રવેશ કરીશું અને ભિક્ષાજીવી આદર્શ સાધુ બની આત્મગુણની આરાધના કરીશું

[૧૮] જોમ અરણિમાં અગ્નિ, દૂધમાં ઘી અને તનમાં તેન પ્રત્યક્ષ ન દેખાવા છતાં મયોગમળથી ઉત્પન્ન થાય છે તેજ ગીને હે બાળકો ! પચ્ચમૂતાત્મક શરીરમાંથીજ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીરના નાશની સાથેજ જીવ નષ્ટ થાય છે શરીર નાશ પામ્યા પછી ચેતન રહેતોજ નથી (તો પછી ધર્મ સામાટે ? અને મયમ સા માટે ?)

નોંધ—ચાર્વાક મતનુ એ કહેવ છે કે પચ્ચ મદામૂતથીજ કોઈ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે શરીરની સાથેજ ક્ષીણ થાય છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે ચેતન શક્તિનો દાર કદો થઈ શકેજ નહિ અરણી, તલ અને દૂધમાં અગ્નિ, તેવ અને ઘી બદાર ન દેખાવા છતાં તે અચ્ચક્ત રીતે અવશ્ય રહીજ હોય છે તેમ શરીર ધારણ કરતી વખતે કર્મથી સંજોવાયેલુ ચેતનતત્ત્વ રહેલુજ હોય છે, અને શરીર ક્ષીણ થયે (કર્માનુકૂળ) બીજા શરીરમાં થોભય છે

[૧૯] (પુત્રે એ કહ્યું -હે પિતાજી !) આત્મા અમૃત હોવાથી ઈન્દ્રિયોદ્વાગ મદણ કરી (જોઈ કે અપર્ણ) શમનો નથી વળા ખરે ખર અમૃત હોવાથીજ તે નિત્ય અણ્યાય છે આત્મા નિત્ય હોવા છતાં જીવાત્મામાં રહેના અજ્ઞાનાન્દિ દોષોએ કમીન તે

અંધાય છે. આ બંધન એજ મંમાર પશ્ચિમભણુ કારણ છે એમ મહાયુરો કહે છે.

નોંધ:—જેટલા અમૂર્ત દ્રવ્યો છે તે બધાં નિત્ય હોય છે જેમકે આકાશ અમૂર્ત છે. તે તે નિત્યજ છે. પરંતુ આકાશદ્રવ્ય અખંડ નિત્ય છે, અને જીવાત્મા (કર્મથી બંધાયેલો જીવ) પરિણામી નિત્ય છે. અને તેથીજ કર્મવગ્નાત્ તે નાના મોટા આકારમાં પશ્ચિમી હૃદય નીચ ગતિમા ગમન કરે છે.

[૨૦] આજમુખી અમે મોહના બંધનથી ધર્મને માળી શકતા ન હતા અને તેથીજ ભવચક્રમાં કંધાતા અને કામભોગોમા આ-મકત થતા થતા પાપનાં કામો કર્યેજ જતા હતા. પણ હવે જાણ્યા પછી કરીથી તેમ નહિ કરીએ.

નોંધ:—એક વખત અમે પણ અજ્ઞાનથી સરીર મોહમા રાચી પાપ પુણ્ય નથી, પરચોક નથી. એમ તમારા કહેવા પ્રમાણે માન્યતા ધરાવતા હતા. પરંતુ હવે જાણ્યા પછી તે વસ્તુ અંતરમા જરા પણ ઉતરતી નથી.

[૨૧] મર્વાદિશાથી ઘેરાયેલો આ આખો મંમાર તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર ધારાએ (આધિ, વ્યાધિ અને ક્રોધાધિના તાપો) થી હણાઈ રહ્યો છે. તેથી ગૃહજીવનમા લેશમાત્ર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થતીજ નથી.

[૨૨] હે પુત્રો! શાથી આ લોક વીંટાયો છે? શાથી આ લોક હણાઈ રહ્યો છે? મંમારમા કયા તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોની ધારાએ પડી રહી છે? તે ચિંતામા પડેલા મને તમે માત્ર કહો.

[૨૩] (પુત્રો કહે છે -) આ આખો લોક મૃત્યુથી લીડાર્ધ રહ્યો છે અને જીર્ણ અવસ્થા (ધરગાપણ) થી વિંટાર્ધ રહ્યો છે. તીક્ષ્ણ શસ્ત્રધારાએ સત્તિ દિવસો આપુર્યને ઘણે ક્ષણે કોરી ગયાં છે. એ પ્રમાણે હે પિતાજી! તમે આ વાતને ખૂબ વિચારો.

[૨૪] જે જે સત્તિદિવસ ગય છે તે પાઠાં ફરતાં નથી. આવા દૂક

કાળના છવનમાં અધર્મને કરનારના મમયો નિષ્કળ ચાડ્યા
જાય છે

નોંધા—અમૂલી કલ્પો પુનઃ પુનઃ સાંપડતી નથી. સમય જતાં જતાં
પણ પશ્ચાતાપને મૂકી જાય છે.

[૨૫] જે જે રાત્રિદિવસ જાય છે, તે પાછાં ફરતાં નથી. પણ મદ્-
ધર્મના આચરનારને તે સફળ થઈ જાય છે.

નોંધા—સમયનો સદુપયોગ કરનારને સમય હાથમાથી ગયા પછી
પસ્તાઈ પડતું નથી.

● પુત્રનાં અમૃત વચનોએ પિતાનું હૃદય પવટાળું હતું છતાં વાત્સલ્યનો
પ્રવાહ વિખૂટાં પાડતાં રોકી રહ્યો હતો.

તે બોલ્યા:—

[૨૬] હે પુત્રો ! સમ્યક્ત્વસંયુક્ત થઈને (આમક્તિ રહિત બનીને)
થોડો કાળ આરે જણા (માતા, પિતા અને એ પુત્રો) શૂદ્ધ-
રથાશ્રમમાં થોડો વખત રહીને પછી ઘેરઘેર લિક્ષાથી છવન
ચલાવનારા આપણે બધા આદર્શ ત્યાગી થઈશું.

[૨૭] (પુત્રોએ કહ્યું:—પિતાશ્ર !) જેને મૃત્યુ સાથે મિત્રતા હોય,
જે મૃત્યુથી છૂટી શકતો હોય અથવા જે જાણતો હોય કે હું
મરીશ નહિ તેજ ખરેખર આવતી કાલ પર વિશ્વાસ રાખી
શકે.

નોંધા—કેટલી નિષ્ણતા ! કેટલી તાવાવેલી ! આદર્શ વૈરાગીનાં કેવાં
હૃદયભેદક વચનો ! શું આ ભાવ અંતરની હિમ પ્રતીતિ વિના કે ત્યાગની
ચોખ્ખતા વિના હૃદયથી શકે ? સત્યની તાવાવેલી પછી ઘણવાર પણ
ચોખ્ખું તેને અસહ્ય યદ પડ્યું હતું.

[૨૮] માટે જેને મેળવીને ફરીથી જન્મજ ન લેવો પડે તેવા માધુ-
ધર્મ (ત્યાગમાર્ગ) ને આજેજ અંગીકાર કરીશું. આવાં

નિયમસુખ નથી ભોગવ્યા તેણે છેજ નહિ માટે હવે એ રાગ (મસાગ્ની આત્મક્રિા) ને છોડીને બિશુધર્મમા શ્રદ્ધા રાખવી એજ યોગ્ય છે

તજુજુ યુવાનોનાં હૃદયદ્રાવક વચનોએ પિતાજીના પૂર્વ સંસ્કારને જાગૃત કરી દીધા. તેણે પોતાનાં ધર્મપત્નીને ઉદ્દેશીને કહ્યું:-

[૨૬] હે વાગિદિ ! માટે માટે બિજાચારી (બિશુધર્મ અહણ મગવા) નો મમય હવે આવી લાગ્યો છે મન્યુ કે જેમ ઋક્ષ શાખા આથીજ મોભે છે, અને ગિર ગહે છે શાખાઓ છેનાર્મગયા પત્રી તેજ ઉત્તમ ઋત હુકુ મગાય છે તેમ મે પુત્રો વિના મારે પણ ગૃહમથગ્રવનમા ગેવુ યોગ્ય નથી

નોંધ — પત્નીનું વગિષ્ઠ ગોત્ર હોવાથી તે સંબોધન લીધું છે

[૩૦] જેમ પાખરિનાનું પક્ષી, મ આમને મોખરે મેરમ્વિનાનો નગ્ન અને વહાણુમા દ્રવ્યવિનાનો વાણિયો શોભતો નથી અને મોમ્ કરે છે તેજ રીતે પુત્રવિનાનો પુ પણ શોભતો નથી, અને ક ખી થઉં છું

[૩૧] (આ માલગી જશા લાયા પતિને ઉદ્દેશીને કમોગી મરના કહેવા નાગી —) ઉત્તમ પ્રમરના રમવાળા અને મુદર આ બધા મમભોગોના માધનો એમ્મા થયા છે તો લગણા તે મમભોગોને (ઇદ્રિયોના શબ્દાદિ નિરયોને) ખૂન ભોગવી લઇએ પત્રી સયમ માર્ગ અવસ્થ અગીકાન મરોય

[૩૨] હે ભગવતિ ! (કામભોગોના) રસો ખૂન ભોગવી લીધા છે યૌવન હવે ચાલ્યું ગયું છે વળી અમયમય ગ્રમિત ભોગરવા માટે (ક ખીજી કાઈ કંઈ જાથી) ુ ભોગોને તજતો નથી પરંતુ ત્યાગી છતનના લાભ, અનાલ મુખ અને દુ ખને ખૂન વિચારીનેજ મૌન (મયમમાર્ગ) ને આ રુ છું

નોંધ.—બિશુજીવનમાં તો લિસ્ટા મળે ન મળે, અનેક પ્રકારના ખીન સંકટો પણ આવે શુદ્ધજીવનમાં તો બધું સ્વતંત્ર ભોગવવાનું મન્યું છે છતાં ત્યાગી જીવનની ઈચ્છા થાય તે પૂર્વના થોડા સંસ્કારોનું જ કારણ છે ત્યાગમાં જે દુઃખ છે તે જોણ છે, અને આનંદ છે તે મૂખ્ય છે એ આનંદ, એ શાંતિ, એ વિરામ ભોગોમાં કયાય કાંઈએ અનુભવ્યો નથી અને અનુભવશે પણ નહિ

[૩૩] પાણીના પૂગની મામે ચાલનારો જદ્દ હમ જેમ પછીથી જુરે છે (ખેદ પામે છે) તેમ તુ ખરેખર પછી ગેહીજનોને રખે મભારીને ખેદ પામે (કે હાય ' મે શા માટે સંયમમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો ? તેમ) માટે શુદ્ધ્યાશ્રમમાં મારી સાથે ગેહીને ભોગોને ભોગવ લિસ્ટાચરી (લિશુધર્મ) ની વાટ બહુમહુ દુ ખંદે

નોંધ.—આ શ્લોકમાં સયમ માર્ગનાં કષ્ટ અને શુદ્ધજીવનના પ્રયોજન આપી પાકી કસોટી કરે છે

[૩૪] હે ભદ્રે ! જેમ મર્પ શરીરની કાચળી છોડીને ચાલ્યો જાય છે તેમ આ જે તમણુ પુત્રો ભોગોને છોડી ચાલ્યા જાય છે તો હું શા માટે તેને ન અનુસરું ?

નોંધ.—સર્પ પોતાના શરીરમાં હતપન્ન થયેલી લેવા છતાં કાચળીને તજી તેને લેવા પ્રેરતોજ નથી તેમ સાધકોએ આસક્તિની કાચળીને છોડી દેવી એજ ચોચ છે

[૩૫] (જશા વિચારવા લાગી કે આ બધા—) જેમ રોહિત જાતના (શક્તિવાળા) માછલા (તીક્ષ્ણ પૂછડેથી) જીવું જાગે છેદીને જાળમાંથી છૂટી જાય તેમ કામભોગોથી છૂટી જાય છે અને જાતિમાન બ્રાહ્મણી જેમ ચારિત્રના ભારને વહનારા તેમજ ઉદાર તપશ્ચર્યાવાળા તે ધીર પુરુષો ખરેખર ત્યાગ માર્ગમાંજ ગમન કરે છે

[૩૬] જેમ દેવાયેલી જાળોને તોડી નાખીને પક્ષીઓ ખૂબ દૂર દૂર

આકાશપ્રદેશમાં આત્મા જાય છે. તેમ ભોગોની જાળને તોડીને મારા જન્મે પુત્રો અને પતિ ત્યાગધર્મ સ્વીકારે છે તો હું પણ શા માટે તેને ન અનુમરું ?

આવી રીતે એ ચારે સમર્થ આત્માઓ ઘોડાજ કાળમાં અનેક પ્રકારનાં ધન, માલ, પરિવાર, નોકર ચાકરો વગેરેને નિરાસક્તભાવે છોડી ત્યાગધર્મને સ્વીકારી લે છે. અને તેમની મિલકતનો કોઈ વારસ ન હોવાથી તે બધું રાજદરબારમાં પહોંચે છે.

[૩૭] વિશાળ અને કુલીન કુટુંબ, ધન અને ભોગોને છોડીને જન્મે પુત્ર અને પત્ની સહિત ભુગ્ન પુરોહિતનું અભિનિષ્ક્રમણ (સંયમમાર્ગનું સ્વીકારવું) સાંભળીને (અને તેણે તજ્ઞેશા વૈભવને મહારાજા ગ્રહણ કરી રહ્યા હતા તે જોઈને) રાજા પ્રતિ કમળાવતી રાણી વારંવાર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં:—

[૩૮] હે રાજા! વમન કરેલાને ખાપ તે પુરુષ પ્રશંસા પાત્ર ગણાય નહિ. માટે આજણે જે ધનને વધી દીધું (છોડી દીધું) તે ધનને ગ્રહણ કરવાની આપ ઈચ્છા ધરાવો છો તે કાંઈ રીતે થોડી નથી.

[૩૯] હે રાજા! કાંઈ તમને આપું જગત કે જગતનું સર્વ ધન આપી દે તો પણ તમારે માટે તે પૂર્ણ નથી. (તાણાનો પાર કદી આવતોજ નથી.) વળી હે રાજા! આપને તે શરણુરૂપ પણ કદી થવાનું નથી.

[૪૦] હે રાજા! જ્યારે ત્યારે આ બધા મનોહર કામભોગોને છોડીને તમે મરવાના છો. મરણ સમયે આ બધું શરણુરૂપ થવાનું નથી. ખરેખર હે નરપતિ! તે સમયે એક માત્ર સાચો ધર્મજ શરણુભૂત થશે. બીજું કશું (ધનાદિ) પણ શરણુભૂત થઈ શકશે નહિ.

નોંધ:—રાણીનાં આ વચનો એકાદ તેમના હૃદય વેરાવળના સૂચક છે મહારાજાએ ચિકિત્સા માટે કહ્યું— જો આટલું સમજો છો તો ગૃહ-સ્થાપનમા હજુ શા માટે રહ્યા છો ?

[૪૧] જેમ પિજરામા પક્ષિણી (પખિણી) આનંદ પામી શકતી નથી. તેમ (આ રાજ્ય) સુખથી ભરેલા અંત:પુરમાં)હું પણ આનંદ પામતી નથી માટે રોદરૂપી તાંતણાને છેદીને તથા આરજ (સુક્ષ્મહિસાદિ ક્રિયા) અને પરિમલ (મંત્રહૃત્તિ) ના દોષથી નિવૃત્ત, અકિંચન (પાસે કરું પણ ધન ન ગળનાર), નિરાસક્ત અને મરણભાવી બનીને સયમમાર્ગમાં ગમન કરીશ.

[૪૨] જેમ જંગલમાં દવામિત્રી પશુઓ બળતાં હોય ત્યારે દાવાનળથી દૂર રહેવા બીજાં પ્રાણીઓ રાગદ્વેષને વશ થઇને આનંદ પામતાં હોય છે. પરંતુ પાછળથી તેઓની પણ તેજ મતિ થાય છે.

[૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગોમાં લુબ્ધ થયેલાં આપણે રાગ અને દ્વેષરૂપ અમિત્રી બળી રહેવા આખા જગતને મૂઠની પેઠે જાણી શકતાં નથી.

[૪૪] ભોગવેલા ભોગોને અધઃગતી વખી (તણને) સંયમને વિગે આનંદપૂર્વક જેમ પખી પોતાની ઈચ્છાપૂર્વકે વિચરે છે. તેમ આપણે પણ ગામ, નગર ઇત્યાદિ સ્થળે અપ્રતિબદ્ધ થઇને વિચરવું જોઈએ.

[૪૫] આપણા હાથમા આવેના આવા ભોગો પણ ચિર રહેવાના નથી. (સ્પંદન કરી ગયા છે). માટે જેમ આ (પુરોદિત વ.) ચારે જાણીએ ત્યાગ કર્યો તેમ આપણે પણ ત્યાગ કરવો ધરે.

[૪૬] માંમવાળા પક્ષી (ગીધ)ને જોઈને સૌ કોઈ (બીજાં પક્ષીઓ) મામ લેવા માટે તેને દુ:ખી કરે છે. પરંતુ મામ વિનાનાને

કાઈ દુઃખી કરતું નથી. માટે પરિગ્રહ રૂપી માંસને સર્વથા છોડીને હું નિરામિષ (નિરાસક્ત) થઈ વિચરીશ.

[૪૭] ઉપર કહેલી ગીધની ઉપમાને જાણીને તેમજ કામભોગો એ સંસારને વધારનારા છે તેમ સમજીને જેમ ગરડયા સર્પ ડરી ડરીને ચાલે છે તેમ આપણે પણ ભોગોથી ડરીને વિવેકપૂર્વક ચાલવું જોઈએ.

[૪૮] હે મહારાજ ! હાથી જેમ માકળ વગેરેના જંધન છોડીને પોતાની વમતિ (વિંધ્યામળ, અટવી વગેરે)માં જવાથી આનંદ પામે (તેમ સંસારના જંધન છૂટી ગયા પછી જીવાત્મા ખૂબ આનંદ પામે) હે ઇન્દ્રકાર રાજા ! મેં આવું (અનુભવી પુરુષો પાસેથી) સાંભળ્યું છે અને તેજ કિતકર છે. એમ આપ જાણો.

નોંધ:-સન્નારી પણ પુરુષ જેટલુંજ સામર્થ્ય ધરાવે છે. પુરુષ અને સ્ત્રીઓ એ બન્ને આત્મવિકાસનાં સમાન સાધક છે. જેમ પુરુષને જ્ઞાન અને મોક્ષના અધિકાર છે તેમ સ્ત્રીઓને પણ છે. યાત્ર્યતાજ આગળ ધરાવે છે પછી તે સ્ત્રી હો કે પુરુષ હો !

[૪૯] (કમળાવલી મહારાણીના અમરકારક ઉદ્દગારો સાંભળીને ઇન્દ્રકાર મહારાજની મોહ-નિદ્રા ઉડી ગઈ) ત્યારબાદ રાણી તથા રાજાજી વિરતારવશું મોહું રાજ્ય અને દુઃખે ડરીને તબલ તેવા આકર્ષક કામભોગોને તજી દઈને ત્રિપદમુક્ત, રનેહમુક્ત, આસક્તિમુક્ત અને પરિગ્રહથી રહિત થયાં

[૫૦] ઉત્તમ કામગુણોને તબલ પછી અતિ પુરુષાર્થવાળાં તે દંપતીએ સાચા ધર્મને સમજીને મર્વ પ્રસિદ્ધ એવી તપશ્ચર્યાને અંગીકાર કરી.

નોંધ:-આંતરિક અને બાહ્ય એવી બાર પ્રકારનો તપશ્ચર્યા છે. ક્રમેશ્વ કાદને બાળવામાં તપશ્ચર્યા અગ્નિ જેવું કાર્ય કરે છે. તેનું વિસ્તૃત વર્ણન આગળ ૩૦ માં અધ્યયનમાં આવશે.

[૫૧] એ પ્રમાણે તે કમપૂર્વક જીવે જરા અને મૃત્યુના ભયથી ખેદ પામીને ધર્મપરાયણ થયા અને દુઃખના અંતની (મોક્ષમાર્ગની) શોધ કરી કમપૂર્વક જુદા થયા.

[૫૨] વીતમોહ (મોહથી રહિત તેવા) જિનેશ્વરના શાસનમાં પૂર્વે ભાવેલી ભાવનાઓ (ગત જન્મોમાં કરેલું ચિંતન)ને સંભારીને ચોડાજ કાળમાં તે જીવે જીવે દુઃખના અંતને પામ્યા.

[૫૩] દેવી કમળાવતી, રામ, પુરોહિત બ્રાહ્મણ (ભૃગુ), જશ્ન નામની બ્રાહ્મણી, અને તેના બન્ને પુત્રો એમ જીવે જીવે મુક્તિને પામ્યા.

મુધર્મસ્વામીએ જાણીને કહ્યું:-

“એમ ભગવાન બોલ્યા હતા.”

એ પ્રમાણે ધ્રુવકાર સંબંધી ચૌદમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સ ભિક્ષુ

તે જ સાધુ

૧૫

સંસારમાં પતનનાં નિમિત્તો પુષ્કળ છે. માટે સાધકોએ સાવધ રહેવું. ભિક્ષુ આહાર અને વસ્ત્રાદિ આવશ્યક વસ્તુઓમાં પણ સંયમ રાખે એ સાધકદશા માટે ઉપયોગી છે. પરંતુ સત્કાર, માન કે પ્રતિષ્ઠાની લાલસા શકવી એ પણ તેદનું ઉપયોગી સમજવું.

વિવિધ વિદ્યાઓ કે જે ત્યાગી જીવનમાં ઉપયોગી નથી. તે શીખીને સમયનો દુરુપયોગ કરવો તે સંયમ જીવિતને બાધકરૂપ છે. તપશ્ચર્યા અને સહિષ્ણુતા એજ આત્મવિકાસના ગગનમાં ઉડવાની પાંખો છે. ભિક્ષુઓ એ બંને પાંખોને ખૂબ સંભાળી સાથે લઇને ઉડે તે ઉડે ઉડે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] માયા ધર્મને વિવેકપૂર્વક જાગીકાર કરી, અન્ય ભિક્ષુઓ સંગાથે રહી નિયાણા (વાનના)ને છેદી, સરળ થઇ અને ચારિત્રધર્મમાં ચાલે. તેમજ કામજોગોને ન ઈચ્છી, પૂર્વાશ્રમના સંબંધીઓની સાથે આસક્તિ છોડી દે અને અસાત (નરિ ભણેલા) ઘરોમાં ભિક્ષાચરી કરીને આનંદપૂર્વક મંયમધર્મમાં ગમન કરે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—અસાત એટલે “આત્મે અમારે ત્યાં સાધુજી રહ્યોવાના છે માટે ભોજન કરી રાખીએ.” તેમ ન ભણનારાં ઘરો

[૨] ઉત્તમભિક્ષુ રાગથી નિવૃત્ત થઈ, પોતાના આત્માને પતનથી બચાવી, અમંયમથી નિવૃત્ત થઈ કષ્ટોને મહી; અને મર્વ છવોને આત્મતુલ્ય જાણીને કોઈ વસ્તુ વિશે મૂર્છા (આમંત્રિ) ન પામે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૩] કોઈ આદેશ (કોર વચન) કહે કે મારે, તો તેને સ્વકર્મનું ફળ જાણીને ધૈર્ય રાખનાર, પ્રશસ્ત અને આત્માને નિત્ય શુભ રાખનાર અને અધ્યાત્મિક ચિત્ત રાખી હર્ષ અને દુઃખથી રહિત બની જે કંઈ સંયમમાં કષ્ટ પડે તેને સદન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૪] અપ્પ અને શુર્ય સંપા અને આમનને ભોગવે કંડી, તાપ, ડાંમ, મચ્છર ઈયાદિ બધું વ્યાકુળતા રહિત થઈ શાંતિપૂર્વક મદન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૫] મત્કાર કે પૂગની લાવમા ન મળે. કોઈ પંદન કે શુભની પ્રશંસા કરે તો પણ અભિમાન ન લાવે. તેણે મંયમી, મદાચારી, તપસ્વી, જ્ઞાનવાન, ક્રિયાવાન અને આત્મદર્શનના જે શોધક હોય તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૬] જેનાથી મંયમી શ્રવન દબાવું હોય તેવું કાર્ય ન કરે, નકળ મોઢને દગાવે અને નરનાર્મનો (મોઢવર્ધક) મંજ હાંડીને તપસ્વી થઈ વિચરે, તેમજ તમામ જેવી વસ્તુઓમાં એ ન બે તે જ ભિક્ષુ કહેવાય.

નોંધ:-આ શ્લોકનો અર્થ આ રીતે પણ થાય છે કે નરનારી (સ્વજનસમૂહ) થી (પૂર્વ પરિચય દોષાવા) મોઢ કપાત થાય અને મંયમરૂપ દબાવ તેવાથી સર્વે જાણી હર્ષ તપસ્વી થઈ વિચરે અને ખેલ વખામમાં રસ ન લે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૭] નખ, વજ અને દાંત વગેરે હેલવાની વિદ્યા, શામ (સ્વઃ)

વિદ્યા, બુદ્ધિ, જ્ઞાન, આકાશમા તારા વગેરે તુટે તેનું જ્ઞાન, સ્વપ્નવિદ્યા, સ્વો પુરુષોના લક્ષણ જાણવાની વિદ્યા, અગરકુરુણી વિદ્યા, દરુદવિદ્યા, ઘરમાં દોરેલું ધન વગેરે જાણવાની વિદ્યા, શુભાલાદિના અંગ ઓળખી કાર્ય કે વિનય યથે કે કેમ? તે જાણવાનું શાસ્ત્ર—આવી વિદ્યાઓદ્વાગ પોતાનું સમયી જીવન જે ન ચલાવે તેજ સાધુ કહેવાય.

[૮] મત્ર, જડીબુટ્ટી, આદિ મૂળીયા, અને જુદી જુદી જાતના વૈદિક ઉપચારો જાણીને આચરવા કે વખન કરાવવું, જીવાન આપવા, ધૂપ દેવા, આખના અજન બનાવવા, રનાન કરાવવું, રોગ આગ્રે આતુરતાપૂર્વક માતાપિતાદિને મહારવા અને વૈદ્યક શીખવું એ ત્યાગીઓને માટે યોગ્ય નથી, માટે તેને છોડી દે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—કપરની વિદ્યાઓ અને તેને અંગે થતી ક્રિયાઓ પરિણામે એકાન્ત ત્યાગ ધર્મથી પતિત કરાવનારીજ નીવડે છે. માટે જેન મુનિઓ તેવી ક્રિયા કરતા નથી, કરાવતા નથી અને કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

[૯] ક્ષત્રિયોના મમ્મ, ઉચ્ચકુળના રાજપુત્રો, બ્રાહ્મણો, ભોગીઓ કે લિખલિખ પ્રકારના શિષ્યોઓની પૂજા કે પ્રશંસા ન કરે. તેઓની પૂજા કે પ્રશંસા સંયમી જીવનને ઉપકારક નથી. એમ જાણીને છોડી દે તેજ લિપ્તુ કહેવાય.

નોંધ:—રાજાઓ કે તેવા ભોગી પુરુષોની કિંવા જ કોઈનું તે વખતે ખૂબ જોર હતું તેવા પુરુષોની લિપ્તુઓએ ખોટી પ્રશંસા કરવી તે ત્યાગી જીવનનું ભયંકર દૂષણ છે. યોગીએ તો સદા આત્મમગ્ન રહીને વિચરવું. તેવી પ્રશંસાત કરવાથી આત્મધર્મ હણાય છે.

[૧૦] ગૃહસ્થાશ્રમમા જે ગૃહસ્થીઓ સાથે અતિપરિચય થયો હોય તે અને ત્યાગાશ્રમમા જે ગૃહસ્થોના સહવાસમા આવેલ હોય

તેઓમાના કોઈ સાથે આ લોક સંબંધી રૂળની ઇચ્છા માટે પરિચય ન કરે તેજ માધુ કહેવાય.

નોંધ:—ગૃહસ્થોના ગદ્ગદ પરિચયથી તેના નિમિત્તે કદી આત્મધર્મને હણી નાખે તેવાં કાર્યો કરી નાખવાં પડે માટે ગૃહસ્થોનો આ લોકના કોઈ પણ સ્વાર્થ માટે પરિચય ન વધારવો. સૌ સાથે મુનિરાજને કેવળ પાર-માર્થિક (ધાર્મિક) જ સંબંધ હોવો જોઈએ.

[૧૧] આવશ્યક શય્યા (ધાસની શય્યા વપરાતી તે) પાટ, પાટલા આદાર પાણી કે બીજી કોઈ ખાવાલાયક વસ્તુ કિંવા મુખ-વાસાદિની ગૃહસ્થ પાસે લિપ્તુ યાચના કરે અને કદાચ કોઈ ન આપે તો તેના પર જરાએ મન કે વચનથી દ્વેષ ન કરે કે ખોટું ન લગાડે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—ત્યાગીને માન અને અપમાન બન્ને સરખાં છે.

[૧૨] અનેક પ્રકારના અન્ન પાણી (અચિત્ત) મેવા કે મુખવાસ વગેરે ગૃહસ્થ પાસેથી મેળવીને સંગ્રાહી માધુને લાગ આપીને પછી બોજન કરે તેમજ મન, વાણી અને કાયાનું અવગણ કરે તેજ લિપ્તુ કહેવાય.

[૧૪] આ લોકમા દેવ, પશુ કે મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના અત્યંત ભયંકર અને દેવ ઉત્પન્ન કરાવનારા રાક્ષસો થાય છે તેને નાભળીને ખીએ નહિ તેજ માધુ કહેવાય.

નોંધ:—અગાઉના મિશ્રુઆ જગ્યોમા વિશેષ ભાગે રહેતા તે પરિસ્થિતિને અંગે આવી પરિસ્થિતિનો વિશેષ સંભવ ગ્રહેતો.

[૧૫] લોકમા પ્રવર્તતા લિન્નભિન્ન પ્રકારના વાદ (તર્કોદ્દિશાઓ) ને સમજી, પોતાના આત્મધર્મને જાળવી સયમને અનુમગ્દેષો પડિતપુરપ મર્વ પરિપહેને છતીને, સર્વ જીવોપર સમાન ભાર કેળવી ઉપશાત થયેવો અને કોઈ જીવને પીડા ઉપજાવે નહિ તેવો યર્ધને વિચરે તેજ લિશ્તુ કહેવાય.

નોંધ:—મનુષ્યો તેટલા મત અને વિચારો હોય છે અને તેને અંગે ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો કે પંથો પડી જાય છે. પરંતુ વાસ્તવિક ધર્મ કે સાત્યના વિભાગો કદી કોઈ રીતે નહિ તે તો સર્વ સ્થળે સમાન જ હોય છે.

[૧૬] જે શિષ્ય વિદ્યાર્થી પોતાનું જીવન ચલાવનાર ન હોય તેમજ જિતેન્દ્રિય, આંતરિક અને બાહ્યબંધનથી છૂટેલો, અદ્ય કપા-યરાળો, થોડું અને પરિમિત ભક્ષણ કરનાર અને ધરને છોડી રામદેવ રહિત યદ્ય વિચરે તે લિશ્તુ કહેવાય.

નોંધ:—વેશના પરિવર્તન એ સાધુતા નથી પણ સાધુતું ચિહ્ન છે. સાધુતા અપ્રમતતામાં છે; સાધુતા અક્રોધ, અવેર અને અનાસક્તિમાં છે. સૌ કોઈ આની સાધુતાને સાધી રવ અને પરકર્યાલુને સાધે.

એમ કહું છું

એ પ્રમાણે તા લિકખૂ નામનું પદરમુ અધ્યયન મમાત્ર થયું.

બ્રહ્મચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો

૧૪

બ્રહ્મ (પરમાત્માનું સ્વરૂપ) માં ઘર્યા કરવી અથવા આત્મસ્વરૂપની પૂર્ણપણે પ્રાપ્તિ કરવી તે મિા દેાઇનું ક્ષેત્ર છે. એટલે બ્રહ્મચર્યની આવશ્યકતા એ જીવનની આવશ્યકતા જોવીજ અનિવાર્ય છે. અબ્રહ્મચર્ય એ જન્મ-સર્ગથી જન્મોત્તર વિહાર છે. આ વિહારની જીવાત્મા પર જોડણી મોહનીય કર્મ (મોહ ઉત્પન્ન કરે એ વાગના) ની અમર હોય છે તે પ્રમાણમાં ભયંકર નીવડે છે. સંસારમાં જોડણી અનર્થો, આપત્તિઓ અને દુઃખો જીવાત્મા અનુભવે છે તે પોતાથી થયેલી ભૂલોનુંજ પરિણામ છે. ભૂલોથી બચવા માટે કે આત્મસાંતિ મેળવવા માટે જે ઉત્તુક થઇ પુરુષાર્થ કરે છે તે સાધક કહેવાય છે. આવા સાધકને અબ્રહ્મચર્યથી નિવૃત્ત થઇ બ્રહ્મચર્યમાં રિધર થવું એ ક્રિયા માટે જોડણી આંતરિક ચોક્કસદારી રાખવી પડે છે તેટલીજ અને તેથી પણ વધુ બાધ નિમિત્તોથી પણ ચેતવું પડે છે. ગમે તેવા ઉચ્ચ કોટિના ધ્યાગીને પણ નિમિત્ત મળતાં સંસારમાં બીજકે રૂપે રહી ગયેલી વાસના અવશ્ય ઉત્તેજિત થવાનો ભય રહે છે. આથી જગજ્જ્ઞ સાધકે આત્મોત્પત્તિ માટે અને વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય આશાધવા માટે ભગવાન મહાવીરે કહેલ અનુભવમાંથી પોતાને ઉપધ્યાગી વાતો ધારી રાખવી અને આચરવી તે સુમુક્ષુ માત્રનું મર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે.

“મુખમંસ્વામીએ જપ્તસ્વામીને આમ કહ્યું:—“હે આયુષ્મન્! મેં સાંભળ્યું છે.” તે ભગવાન મહાવીરે આમ કહ્યું:—

જિનશાસનમાં સ્થવિર ભગવાનો (પૂર્વ તીર્થંકરો) એ બ્રહ્મચર્યની સમાધિનાં દશ સ્થાનો ફરમાવ્યાં છે. જે (સ્થાનો)ને સાંભળીને તેમજ હૃદયમાં ધારીને ભિક્ષુ; સંયમપુટ, સંવરપુટ, સમાધિ (ચિત્તસમાધિ) પુટ અને છતેન્દ્રિય થઈ ગુપ્ત (આદર્શ) બ્રહ્મચારી બની; અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

(શિષ્યે પૂછયું) કયા તે બ્રહ્મચર્ય સમાધિ સ્થાનો સ્થવિર ભગવાનોએ ફરમાવ્યાં છે ? કે જેને સાંભળીને તેમજ અવધારીને ભિક્ષુ; સંયમપુટ, સંવરપુટ, સમાધિપુટ અને છતેન્દ્રિય થઈ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

(ગુરુએ કહ્યું :-) ખરેખર સ્થવિર ભગવાનોએ આ પ્રમાણે દશ બ્રહ્મચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો ફરમાવ્યાં છે કે જેને સાંભળીને તથા અવધારીને ભિક્ષુ સંયમપુટ, સંવરપુટ, સમાધિપુટ અને જિતેન્દ્રિય થઈ, ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

“ તે આ પ્રમાણે છે. ”

[૧] સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક સહિત ઉપાશ્રય તથા સ્થાનને સેવે તેજ નિર્ગ્રંથ (આદર્શ મુનિ) કહેવાય છે. જે સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક સહિત ઉપાશ્રય, શય્યા કે સ્થાન ભોગવે તે નિર્ગ્રંથ ન કહેવાય.

શિષ્યે પૂછયું:—“ તેમ શા માટે ? ”

આચાર્યે કહ્યું:— “ ખરેખર સ્ત્રી, પશુ કે નપુંસક સહિત આસન, શય્યા કે સ્થાનને સેવનાર બ્રહ્મચારીને બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં (૧) શંકા (બ્રહ્મચર્ય પાળું કે ન પાળું ?) ઉત્પન્ન થાય અથવા બીજાને શંકા થાય કે સ્ત્રી ઈત્યાદિ સહિત સ્થાન ભોગવે છે તો તે બ્રહ્મચારી હશે કે કેમ ? (૨) આકાંક્ષા (ઇચ્છા) —મૈથુન ભોગવવાની કનાચિત્ત નિમિત્ત મળતાં ઇચ્છા જાગે. (૩) વિચિકિત્સા (બ્રહ્મચર્યના ફળનો સંશય) બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શે

લાભ ? એવા દુર્વિચારો ઉત્પન્ન થાય અને વિચારો થવાથી એકાત હોવાથી પતન થવાનો ભય ગ્રહે અને તે મૈથુનની લાલચથી ઉન્મત્ત થઇ જવાય. તથા તેવા વિચારો કે દુષ્કાર્યથી દીર્ઘ કાળ ટકે તેવો શારીરિક રોગ થાય. અને એમ પતન થવાથી જ્ઞાનીએ જનાવેલા સત્યધર્મથી વ્યુત થાય. આવી રીતે વિચિત્રતા અનર્થોની ખાણ હોવાથી તેના નિમિત્તરૂપ સ્ત્રી, પુત્ર કે નપુંમક જ્યાં રહેતા હોય તેવા સ્થાનો નિર્ગ્રંથ કદો ન ભોગવે.

[૨] સ્ત્રીઓની કથા (શૃંગારરસજનક વાર્તાકાવ્ય) કરે નહિ તેને માધુ કહેવા. શિષ્યે પૂછ્યું—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું—“ સ્ત્રીઓની શૃંગારવર્ધક કથાઓ કહેવાથી પણ બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે. માટે બ્રહ્મચારી પુરુષે સ્ત્રી સંબંધી તેવી કથાઓ ન કહેવી. ”

નોંધ:—શૃંગારરસની કથાઓ કહેવાથી કે કરવાથી સ્ખલનનો સંભવ છે તે ઓળખેલી સ્ત્રી સાથે પણ કથાકાવ્ય એકાંતના પ્રસંગે કરવાના યોગ્ય આવવા હેવા જોઈએ નહિ.

[૩] સ્ત્રીઓની સાથે એક આમને ન જોડે તેને આદર્શ બ્રહ્મચારી કહેવો. શિષ્યે પૂછ્યું—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું—“ સ્ત્રીઓની સાથે એક આમન પર લગોલગ એમવાથી એક બીજા પ્રત્યે મોહ થવાનો અને તેવે રથજો ખન્નેના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે માટે બ્રહ્મચારી પુરુષે સ્ત્રી સાથે એક આમનપર એસવું નહિ ”

નોંધ:—જો આસનપર સ્ત્રી પૂર્વે બેઠેલ હોય તે આસને અંતર્મુદ્ગત (૪૮ મિનિટ) સુધી પણ બેસવાનો જ્ઞેનસાસન બ્રહ્મચારીને નિયેધ કરે છે. જેવી રીતે બ્રહ્મચારીને ભગતિ રાખવાની છે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મચારિણીને પણ ભગતિ તો રાખવાનીજ છે. ખાસ કરીને આવા પ્રસંગો એકાંતથી બને છે. આકસ્મિક આવી પડેલી આવી રિધતિમાં વિવેકપૂર્વક વર્તવું ધટે.

[૪] સ્ત્રીઓની સુંદર, મનોહર અને આકર્ષક ધ્વનિયોને (વિષય બુદ્ધિએ) બુદ્ધિએ (કેવાં સુંદર છે ? કેવાં ભોગયોગ્ય છે ?) કે ચિંતવે નહિ તેજ સાધુ કહેવાય. “ તે કેમ ? ” શિષ્યે પૂછ્યું. આચાર્યે કહ્યું:—“ ખરેખર સ્ત્રીઓની મનોહર અને આકર્ષક ધ્વનિયોને જોનાર કે ચિંતવનાર બ્રહ્મચારી (સાધુ) ના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાંક્ષા કે વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય, બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થાય, ઉન્માદ ગ્રાસ થાય, અને પરિણામે દીર્ઘકાલિક રોગની પીડા થાય. તેમજ (આંતરિક પણ) કેવળીએ ફરમાવેલ ધર્મથી પતિત થઈ જાય. માટે ખરેખર બ્રહ્મચારી સાધકે સ્ત્રીઓનાં મનોહર અને મનોરમ એવાં અંગોપાંગને (વિષય બુદ્ધિથી) જોવાં કે ચિંતવવાં નહિ. ”

[૫] વસ્ત્રના પડદાને આંતરે કે પાપાણુની ભિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના કૃન્નિત (કાપલના જેવા) શબ્દ, રોવાના શબ્દ, ગીતના શબ્દ, હસવાના શબ્દ, સ્નેહવાળા શબ્દ, કંદિત શબ્દ તેમજ (પતિના વિરહથી થયેલા) વિલાપના શબ્દને સાંભળે તે આદર્શ બ્રહ્મચારી કે નિર્ગ્રંથ ન કહેવાય.

“ તે શા માટે ” શિષ્યે પૂછ્યું. ગુરુએ કહ્યું:—“ ભિંતને આંતરે કે વસ્ત્રના પડદાને આંતરે રહેલી સ્ત્રીના તેવા કૃન્નિત, રૂદિત, ગીત, હસિત, સ્તનિત (રતિપ્રસંગના ધ્વનિ) આકંઠમય કે વિલાપમય શબ્દોને સાંભળવાથી બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ક્ષતિ પડે કે ઉન્માદ થાય, શરીરમાં રોગ થાય કે સ્ત્રીઓએ કહેલા સન્માર્ગથી પતિત થાય માટે ખરેખર બ્રહ્મચારીએ વસ્ત્રના પડદા કે ભિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના તેવા શબ્દો સાંભળવા નહિ. ”

નોંધ:—બ્રહ્મચારી જે સ્થળે હોય ત્યાં ભિંતને આંતરે રહેલાં સ્ત્રી-પુરુષો પરસ્પર ઈંગારહીડા કરતાં હોય તે વખતના વચ્ચે પણ વિષય-જનક હોય માટે તેવા શબ્દો સાંભળવા કે ચિંતવવા નહિ.

[૬] પૂર્વે (ગૃહસ્થ જીવનમાં) સ્ત્રીસંગાથે જે ભોગોને ભોગવ્યા હોય કે જે રતિક્રીડાઓ કરી હોય તેને સંભારે તે સાધુ ન કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તે શી રીતે ! ” આચાર્યે કહ્યું:—“ બ્રહ્મચારી જે પૂર્વ રતિ કે પૂર્વની રતિક્રીડા સંભારે તો તેના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાંક્ષા અને વિચિકિત્સા થાય. બ્રહ્મચર્યનો ભંગ થાય કે ઉન્માદ થાય, શરીરમાં (વિષય ચિંતનથી) રોગ થાય અને જ્ઞાનીના માર્ગથી પતિત થઈ જવાય. માટે નિર્ગ્રંથે પૂર્વરતિ કે પૂર્વ રતિક્રીડાને સંભારવી નહિ.”

નોંધ:—શંકા, કાંક્ષા અને વિચિકિત્સાના અર્થો પૂર્વે આપેલા છે માટે ફરીફરી લખ્યા નથી.

[૭] અતિ રસવાગાં ભોજન ન કરે તે સાધુ કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તે કેમ ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ સરસ આહાર કરવાથી (ખરેખર રમવાગાં આહારથી) બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર કહેવાયેલી ક્ષતિ થાય. અને જ્ઞાનીના માર્ગથી પતિત થવાય માટે અતિરસાગ્ર ભોજનો ન ખાવાં.”

નોંધ:—રસવાગામાં વીખાં, તમતમતાં અને સ્વાદની દ્રષ્ટિએ લેવાતાં ઘણાં ખાનપાનનો સમાવેશ થાય છે. સ્વાદેન્દ્રિયનો અસંયમ બ્રહ્મચર્ય ખંડનનું સૌથી પહેલું અને જોરદાર નિમિત્ત છે. સ્વાદેન્દ્રિયના સંયમથી શીઘ્ર બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ થઈ શકે છે.

[૮] મર્યાદા ઉપરાંત અતિ આહાર પાણી કરે નહિ તે સાધુ કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ અતિ ભોજન કરવાથી ઉપર કહેવાયેલી રીતે બ્રહ્મચર્યનું ખંડન થાય છે અને સંયમધર્મથી પાતત થવાય છે.”

નોંધ:—અતિ ભોજન કરવાથી અંગમા આગસ થેસે છે દુષ્ક્રિયાને છે અને એમ ક્રમથી બ્રહ્મચર્ય માર્ગમાં પહોંચીવાર બાધા કે

[૬] શરીર વિભૂયાને અનુમરનારો (ગૃહાગ્ર નિમિત્તે અતિ દાષટીય ક્યો કરે તે) માધુ કહેવાતો નથી. શિષ્યે પૂછ્યું :—“તેમ શા માટે ?” આચાર્યે કહ્યું :—“અરેખા મૌઢ્યમાં બ્રૂયેયો અને શરીરને ગમ્ભીરનાગ્ર બ્રહ્મચારી સ્ત્રીઓને આકર્ષક નીવડે છે અને તેથી તેના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાક્ષા અને વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય, બ્રહ્મચર્ય અડિન થાય માટે બ્રહ્મચારીએ વિભૂયાનુગમી ન થયું.”

નોંધ :—સૌંદર્યની આસક્તિ કે ગરીરની ગમ્ભીય કરવાથી વિષયની ધામના ભગવાનો સંભવ રહે છે. સાદાઈ અને સંયમ એજ બ્રહ્મચર્યનાં પાપક છે.

[૧૦] શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ દત્વાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં જે આસક્ત થતો નથી તે નિર્ગ્રંથ કહેવાય છે. શિષ્યે પૂછ્યું :—“તેમ શા માટે ?” આચાર્યે કહ્યું :—“શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શને અનુમરનાગ્ર બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર કહેલી ક્ષતિ થાય અને ક્રમથી સંયમ ધર્મથી પતિત થવાય માટે શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આમક્ત થાય નહિ તે નિર્ગ્રંથ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે દુઃખે બ્રહ્મચર્ય અમાધિ રથાનો પૂર્ણ થયાં. હવે તે (સંમધીના) મ્લોઘ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે :—

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] (આદર્શ) બ્રહ્મચારીએ બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે સ્ત્રી, પશુ અને નયુમક રહિત એવા એકાંત (આત્મ ચિંતનને યોગ્ય) સ્થાનને એવવુ જોઈએ.

[૨] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલા બિંબુએ મનને ક્ષોભે પમાડે તેવી અને વિષયોની આમક્તિને વધારનારી સ્ત્રીઓની કથાને છોડી દેવી.

[૩] પુન પુનઃ સ્ત્રીઓની સુંગાર વર્ધક કથા કરવાથી (દિવા

વારંવાર સ્ત્રીઓ માથે કથા વાર્તાના પ્રસંગમાં આવવાથી) કે સ્ત્રીઓ માથે બહુ પરિચય કરવાથી બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થાય છે. માટે બ્રહ્મચર્યના પ્રેમી બિશુએ તે બાબતોનો હમેશાં ત્યાગ કરવો.

[૪] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો માધુ સ્ત્રીઓના અંગ પ્રત્યંગ કે આકૃતિને ધ્રિરાદા પૂર્વકે વારંવાર જોયા ન કરે. તેમજ સ્ત્રીઓનાં કટાક્ષ ઉપર કે મધુર વચનો પર આમકત ન થાય.

[૫] સ્ત્રીઓના કોયલ જેવા શબ્દો, રુદન, ગીત, હાસ્ય, પ્રેમીના વિગ્દથી થતાં કંઈ કે શૃંગાર મમયનાં સ્નેહાળ વચનો પર લક્ષ્ય ન આપવું. આ બધી કર્ણેન્દ્રિયના વિષયની આમકિત છે. બ્રહ્મચર્યના પ્રેમી માથે તેનો ત્યાગ કરવો.

[૬] શુદ્ધ (અસંયમી) જીવનમાં સ્ત્રી મંગાથે હામ્ય, ક્રીડા, વિષય મેયન, શૃંગાર રમ જમાવવા પરસ્પર માન રાખ્યું હોય, બાળાત્કારથી કે ત્રાસથી વિષયમેયન કર્યું હોય ઇત્યાદિ કોઈ જાતના પૂર્વે બોલોને બ્રહ્મચારીએ કદીપણ ચિંતવવા નહિ

નોંધ:—પૂર્વે જે જાતના બોલો બોલ્યા હોય તેના ચિંતનથી પણ બોલોના વિચારો અને કુમંદલો જન્મે છે કે જે બ્રહ્મચર્યમાં મક્કાન દાનિકર્તા છે.

[૭] હમેશા બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો બિશુ વિષયની મગ્ની વધાજનારા રસવાળા બોજનને જલ્દી ત્યાગી દે.

[૮] મંયમી જીવન નિભાવવા માટે બિશુ ધર્મને જાગવી, મળેલી નિશાને પણ નિશા વખતેજ માપ પૂર્વકે પ્રદણ કરે. બ્રહ્મચર્યના ઉપાસક અને તપસ્વી બિશુએ અધિક આદાર કદી ન કરે.

નોંધ.—શિશુઓનું ભોજન સંયમીજીવન ટકાવવા માટેનું હોતું હોય છે. અતિભોજન આહાર્યાદિ દોષોને લત્પન્ન કરી સંયમી જીવનથી બ્રહ્મ કરી શકે છે.

[૬] બ્રહ્મચર્યને વિશે રક્ત રહેવા શિશુએ શરીરની વિશુદ્ધિ અને શરીરનો શય્યાગાર છોડી દેવો વસ્ત્રાદિ કાંઈ પણ વસ્તુઓ શૂભ્રગાર માટે ધારણ ન કરવી

નોંધ.—નળ કે કેરા સમારણ કે શરીરની અનુપયોગી વાગવાર ટાપપીપ કરવી અને તેને માટેનું સતત લક્ષ્ય રાખવું તે અનાવશ્યક છે એટલું નહિ પરંતુ શરીર પરની આસક્તિ કેટલીક વાર પતનના નિમિત્તશૂલ પણ થાય છે

[૧૦] શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિય અર્થ-
ધીના કામ ભોજોને છોડી દેવા.

નોંધ.—આસક્તિ એજ દુઃખ છે આસક્તિ એજ બંધન છે તેજ બંધન જેથી થાય છે તે વસ્તુઓને છોડી દેવી. અને પાંચ ઇન્દ્રિયોને સયમમા રાખી તેનાથી થાયે કાર્ય લેવું એજ સાધકને માટે આવશ્યક છે. કાનથી સત્પ્રત્યયોના વચનામૃતો પીવાં, જીભથી સત્ય બોલવું શરીરથી સત્કર્મ કરવું, આંખોથી સદૃશ્યન કરવું અને મનથી ધ્યાન અને જીવં ચિત્ત કરવું એજ ઇન્દ્રિયોનો સંયમ માણાય

[૧૧] સારાશ કે (૧) સ્ત્રીજનોવાળું ધ્યાન, (૨) મન લોભાવે તેવી સ્ત્રી કથા, (૩) સ્ત્રીઓનો પરિચય અને (૪) સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ જોયા કરવા.

[૧૨] (૫) સ્ત્રીઓના કાચલ જેવા શબ્દો, ગીત, રુદન, હાસ્ય, (૬) સ્ત્રી સાથે ભોગવેલા ભોગો તથા સ્ત્રી સંગાથે પૂર્ણ જીવનમાં ભોગવેલા ધ્યાનો હોય તે બધું સંભારવું (૭) સરમ ભોજનો ખાવાં કે (૮) ગર્વાદા ઉપરાત ભોજનો ખાવા.

[૧૩] (૯) કૃત્રિમ સૌંદર્ય વધારવા માટે કરેલી શરીરની શોભા

અને (૧૦) દુર્ગ્ય એવા પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગો આ દશે વસ્તુઓ આત્મશોધક ગિર્યાસુને તાલપુટ (બચંકર વિં) ઝેર જેવી છે.

નોંધ:—આ ત્રણ મ્લોકમાં પૂર્વકથિત વસ્તુઓ વધુ સ્પષ્ટ બતાવી છે.

[૧૪] હમેશા તપસ્વી, ભિક્ષુએ દુર્ગ્ય એવા કામ ભોગોને જીતીને બ્રહ્મચર્યમાં ક્ષતિ થવાનો સંભવ રહે તેવાં બધા શંકાનાં સ્થાનો પણ છોડી દેવા.

[૧૫] ધૈર્યવાન અને મદ્ધર્મરૂપ રથ ચલાવવામાં મારણિ મમાન ભિક્ષુએ ધર્મકાંક્ષી બગીચામાં વિચરવું; અને ધર્મરૂપ બગીચામાં રક્ત થઇને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી બ્રહ્મચર્યમાંજ મમાધિ (દત્તયિત) કેળવવી.

[૧૬] દેવો, દાનવો અને ગાંધર્વ જાતિના દેવો યક્ષો, રાક્ષસો અને કિન્નરજાતિના દેવો પણ જે દુષ્કર એસા બ્રહ્મચર્યને પાળે છે તેના પુરુષને નમસ્કાર કરે છે. (દેવો પણ બ્રહ્મચારીના દામ બને છે.)

[૧૭] આ બ્રહ્મચર્ય ૭૫ ધર્મો નિરંતર સ્થિર અને નિન્ય છે. તે ધર્મોનું પાલન કરી અનેક છાત્રાત્માઓ અનિમ લક્ષ્યે પહોંચ્યા છે, પહોંચે છે અને પહોંચશે. એમ તીર્થંકર જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે.

નોંધ:—આદર્શ બ્રહ્મચર્ય તો કાળને મટ સુવત્ત નથી. છતાં આકારકુસુમની મારફત અસાક્ય પણ નથી. બ્રહ્મચર્ય યુગ્મયુગ્મ તો જીવન બન છે. સત્યશોધકનો માર્ગદીપક છે અને આત્મવિકાસનું પનથિયું છે. મન, વચન અને કાયાથી વધારાકય બ્રહ્મચર્યનું અરાધન કરવું; બ્રહ્મચર્યની પ્રીતિ ભગવતી અને બ્રહ્મચર્યના રક્ષણ માટે ઉપર કહેલા નિયમોપર લક્ષ્ય આપવું.

એમ કહું છું:

એમ બ્રહ્મચર્યનાં મમાધિ (ચક્ષુષ) રથાનો નામનું મોળમું અધ્યયન મમાત્ત થયું.

પાપ શ્રમણીય

પાપી સાધુનું અધ્યયન

૧૭

સંયમ લીધા પછી તેને નીલાવવામાંજ સાધુતા છે. ત્યાગી જીવનમાં પણ આસક્તિ કે અહંકાર નાગે તો ત્યાગની ધમારત બળબળે તેવા અમણે ત્યાગી નથી ગણાતા પણ પાપી શ્રમણ ગણાય છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] ત્યાગ ધર્મને સાંભળીને કર્તવ્યપરાપણ થઈ જે કોઈ દીક્ષિત થાય તેણે દુર્લભ એવા બોધિલાભને મેળવીને પછી મુખ-પૂર્વક ચારિત્ર પાળવું.

નોંધ:—બોધિલાભ એટલે આત્મજ્ઞાન પામવું. આત્મજ્ઞાન પામ્યા પછી ચારિત્રમાર્ગમાં વધુ સ્થિર થવાય. ચારિત્રમાર્ગમાં સ્થિર થવું તેજ દીક્ષાનો હેતુ છે. ખાવું, પીવું કે સરીર સુશુષ્ક કરવી એ ત્યાગનો હેતુ નથી.

[૨] કોઈ સંયમ લીધા પછી એમ માને છે કે ઉપાશ્રય (રહેવાનું સ્થાન) સુંદર મળ્યો છે. પહેરવાનાં વસ્ત્રો મળ્યાં છે. જમવાને માટે માલપાણી પણ ઉત્તમ મળ્યાં કરે છે. અને જીવાદિક પદાર્થો જે છે તેને પણ નાખી નેમ શકું છું. તો હવે (પિતાના ગુરુ પ્રત્યે) હે આશુબ્યમન ! હે પૂત્ય ! શાસ્ત્રો ભણવાનું પ્રયોજન શું છે ?

નોંધ:—આવી વિચારણા પ્રમાદની સૂચક છે. સંયમીએ હમેશાં સાસ્ત્રવચનને અશ્વસ્ત કરવાં અને ખૂબ ખૂબ વારંવાર ચિંતવવાં.

[૩] જે સંયમી ઊંઘવાનો સ્વભાવ ધણો રાખે કે આહારપાણી કરી ને ઘણીવાર લગી મુખે સ્પર્શ રહે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—સંયમીને માટે દિનચર્યાનાં અને રાત્રિચર્યાનાં ભિન્નભિન્ન કાર્યો હોય છે. તે બધાને કમપૂર્વક આચરવાં જોઈએ.

[૪] વિનયમાર્ગ (સંયમમાર્ગ)નો અને જ્ઞાનનો જે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય વડે લાલ થયો છે તેવા ગુરુએને જ્ઞાન થયા બાદ નિદે કે તિરસ્કાર કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૫] અહંકારી થઈને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સંગાથી સાધુઓની સહભાવપૂર્વક સેવા ન કરે, ઉપકારને ભૂલી જાય કે પૂજા સન્માન ન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૬] ત્રસ (હાસતાચાસતા) જીવેને, સચેત (મજ્જવ) બીજોને, વનસ્પતિ કે સૂક્ષ્મજીવોને પણ ચાંપે કે હિંસા કરે તો અસંયમી ગણાય છતાં પોતાને સંયમી માને તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે,

[૭] તૃષ્ણાદિની શય્યા, પાટ કે બાજી, સ્વાધ્યાયની ભૂમિકા, બેસવાની ભૂમિકા, પગ લુંછવાનું વસ્ત્ર, કામળી વગેરે બધી વસ્તુને સંભાળપૂર્વક તપાસવી, તપાસ્યા વિના તેને વાપરે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—સંયમી માટે પોતાનાં ઉપયોગી સાધનોને દિવસમાં બે વાર તપાસવાની નૈનસાસમાં આજ્ઞા છે. કારણ એ છે કે તેમ ન કરવામાં સૂક્ષ્મજીવોની હિંસાનો સંભવ છે. અને તે સિવાય બીજા પણ કેટલાક અન્યોનો સંભવ છે.

[૮] પોતાના સયમધર્મને ન જાજે તેવું કાર્ય કરે. વારંવાર ક્રોધ કર્યા કરે કે પ્રભાતપૂર્વક ઉતાવળો ઉતાવળો ગમન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૯] જ્યાં ત્યાં જોયા વિના અવ્યવસ્થિત પોતાનાં પાત્ર, કંબલ ઇત્યાદિ સાધનોને મૂકી દે અને જુએ તોપણ અસાવધાનતાથી નિરીક્ષણ કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—અવ્યવસ્થા અને અસાવધાનતા સયમમા બાધક છે.

[૧૦] પોતાના ગુરુનો વચનથી કે મનથી પરાભવ કરે છે તેમજ અનુપયોગી વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં અસાવધાનતાથી પ્રતિ લેખન (નિરીક્ષણ) કરે છે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૧] જે ધણું કપટ કર્યા કરે. જૂઠું ખોસે, અહંકારી હોય, લોભી કે અનિતેન્દ્રિય હોય, અવિશ્વાસુ અને અસંવિભાગી (પોતાના સંગાથી સાધક કરતા ગુમરીતે વધારે ચીજો ભોગવે તેવો) હોય તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૨] જે અધર્મી (કુરાચારી), પોતાની કુબુદ્ધિથી ખીજની બુદ્ધિનો પરાભવ કરનાર, વિવાદને ઉત્પન્ન કરનાર તેમજ લગાઈ અને કલહમાં સદા રક્ત રહેનાર હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૩] અસ્થિર અને કચકચાટ શબ્દો ચાલે તેવા આચનને વિશે જ્યાં ત્યાં ખેસે કે અસાવધાનતાથી આસનપર ખેસે તેમજ ક્રોધપણ કાર્યમાં બરાબર ઉપયોગ ન રાખે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૪] રજો ખરડેલા પગને પુંજ્યાવિના શય્યાપર સૂવે કે ઉપાશ્રય કે શય્યાને વિવેકપૂર્વક જુએ નહિ તેમજ શય્યામાં સૂતાં સૂતાં અસાવધાનપણે વર્તે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ —આદર્શ સયમી મટે સામાન્ય રખવાના થાય તે પણ પાપ છે

[૧૫] જે દૂધ, દહીં કે તેવો રસવાળો પાણીને વાર-વાર ખાધો કરે છે તેમજ નાશ્વર્ય તરફ પ્રીતિ ધરાવતો નથી તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૬] સૂર્યોદયથી માડીને સૂર્યાસ્ત થતા સુધી વાર-વાર વેળા કંવે જાએ આહાર કર્યા કરે અને કોઈ ગુરુ કે વડીલ શિષ્યામણ આપે તો તે ન માનતા શિક્ષાની અંગણુના કરે છે તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૭] જે સદ્ગુરુને ત્યાગી દુરાચારીઓનો સંગ કરે છે, છ માસે પોતાના સપ્રદાયને ઊડી ખીજ સપ્રદાયમાં ચાલી જાય છે અને નિંન્નીય ચારિત્રવાળો હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —સપ્રદાય એટલે ગુરુકુલ સાધક જે ગુરુકુલમાં રહીને પોતાની સાધના કરતો હોય છે તેને ખાસ કારણ સિવાય ઊડીને ચાલી જનારો સ્વચ્છવી સાધક પતિત થાય છે

[૧૮] પોતાનું ઘર (ગૃહસ્થાશ્રમ) ઊડીને સયમી થયો છે અને રમ લોનુપી કે ભોગી બની પર (ગૃહસ્થોના) ઘરે કર્યા કરે અને નરોત્તિન વગેરે વિદ્યાથી પોતાનું જીવન ચલાવે (તે સાધુનો ધર્મ નથી માટે) તેવું ધરનાં પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યા પછી પણ જે મોહ, ક્રોડ અને આસન્નિ એક અથવા બીજા રૂપમાં હોય તો તે ત્યાગનો કરો અર્થ રહેતો નથી

[૧૯] શિક્ષુ થયા પછી તો તેને “વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્” હોતું નેપથ્યે તેમ જતા સામુદાનિક (બાર કુળની) બિજાને ન

છત્રગતા માન પોતાની જ્ઞાતિનોજ આદ્ય નમ્ર બિહાર કરે તેમજ કાન્થ મિત્રાય શુદ્ધ્યને ત્યા વારનાર મેમે ક તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —> કુળમાં અવલક્ય (માસાદિ) આધારાં થતા હોય તેમજ હલકા માચારવિચારા હોય તેજ વગર ગી જન્ય સ્થગોથી બિહાર લેવી એ પ્રમાણે જનસાસ્ત્રકરોએ જન સાધુજીને જ આપી છે શુદ્ધ્યને ત્યા વૃક્ષ રોગી કે તપસ્વી સાધુજ કારણુવશાત્ મેસી ગઈ તે સિવાયના તો નહિજ મારણુ કે શુદ્ધ્યના અતિપરિચયથી પતન અને એક જ્ઞાતિનાજ પિંડ લેવાથી બંધન થઈ જાય છે

[૨૦] પૂર્વોક્ત કલા તેવો-(પાસત્યા-પતિત, ઉમના (રમતોગુપી), અહાઠહા (સ્વચ્છદી), સસત્તા (આમમ્તા) અને કુલીન એમ) પાંચ પ્રકારના કુલીનના લક્ષણો મહિત-દુગચારી તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય એ પાંચે ગુણોથી રહિત કુલીન, માન ત્યાગીના વેરનેજ ધારણ કરનાર એવો પાપી શ્રમણ આતોકમા ઝેરની માફક નિદનીય અને છે તેમજ આતોકમા કે પરતોકમા ગુપ્તી પણ થતો નથી

[૨૧] ઉપરના બધા દોષોને જે સદાય ત્યાગી દે અને મુનિઓના વૃદ્ધમાં સાચો સદાચારી હોય તેજ આ લોકને વિષે અમૃતની માફક પૂજય છે તથા તેવોજ સાચો સાધુ આતોક અને પરલોક જન્મેને આરાધે છે

નોંધ —આ લોકમાં સર્વનો વદનીય અને છે અને પરતોકમા દિવ્યગતિ પામે છે અથવા કર્મબંધનથી સર્વથી મુક્ત થઈ જાય છે

સચમ લીધા પછી સ્થાન પુરતી જવાબદારી વધે છે હાવવા આવવામાં, ખાવાપીવામાં, ઉપયોગી સાધનો રાખવામાં, વિદ્યા મેળવવામાં, શુકુલનો વિનય જળવવામાં કે ચોતાનું કર્તવ્ય સમજવામાં જરાપણ ગંદગત માય તો સચમ હાણાય અપ્રમતતા અને વિવેકને

ક્ષણે ક્ષણે સ્થાન આપી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિષય, મોહ, અસ્ત્યા, ઇર્ષ્યા આદિ આત્મશત્રુઓનો વિનય મેળવતો નય અને આગળ વધે તે ધર્મશ્રમણ કહેવાય. જો મળેલાં સાધનોનો દુરપયોગ કરે કે પ્રમાદી બને તો પાપીશ્રમણ કહેવાય. માટે શ્રમણ સાધકે ખૂબ સાવધાન રહેવું, અને સમાધિ સાધવી.

એમ કહ્યું છું:

એમ પાપીશ્રમણનું સત્તરમું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

સંયતીય

સંયતિ રાજર્ષિ સંબંધી

૧૮

ચારિત્રશીલનું મૌન જે અસર ઉપજાવે છે તે હજારોં પ્રવ-
ક્તાઓ કે લાખો અથો ઉપજાવી શકતા નથી. જ્ઞાનનું ફળ
ચારિત્રનું સ્ફુરણ છે. ચારિત્રની એક જ ચિનગારી સોંકડો જન્મોનાં
કર્માવરણ (માયાજાળ) ને બાળી શકે છે. ચારિત્રની સુવાસ
કશોડો કમવો (પાપો) ને નિર્મળ કરી શકે છે.

એકદા કાંપીક્ય નગરના સંયતિ મહારાજ મૃગયા (શિકાર)
માટે એક ઉદ્યાનમાં નીકળી પડયા છે. આથી એ કાંપીક્યદેસર
ઉદ્યાનમાં નિર્દોષ એવાં મૃગાદિ પશુઓ ત્રાસી ઉઠયાં છે. રસમાં
આસક્ત થયેલા મહારાજના હૃદયમાં અનુકંપા દેવીને બદલે
નિર્દયતાનો વાસ જાગ્યો છે.

ઘોડા પર બેસી કૈંક મૃગલાઓને બાણો માર્યા બાદ જેવો
તે ધવાયેલા મૃગલા પાસે આવે છે તેવોજ તે તેની પાસે
પદ્માસને બેઠેલા એક યોગીશ્વરને જુએ છે, અને જોતાં વારજ
ચમકે છે. તુરતજ અશ્વચરથી ઉતરી સુનીશ્વરની પાસે આવી
વિનયપૂર્વક તેમનાં ચરણપૂજન કરે છે, નમસ્કાર કરે છે.

ધ્યાનમાં અટોલ રહેલા ગર્દભાલી યોગીશ્વરને કશોએ
ખ્યાલ નથી. તે તો મૌન સમાધિમાં બેઠા છે. પરંતુ મહારાજ
યોગીરાજ તરફથી પ્રત્યુત્તર ન મળતાં બયબીત થાય છે. વિના
વાંકે કશેલી નિર્દોષ પશુઓની હિંસા તેને વારંવાર ખટકયા કરે
છે. અનુકંપાની લહેરો ઉછળી પડે છે.

યોગીશ્વર ધ્યાનમાંથી નિવૃત્ત થાય છે કે શીઘ્ર મહારાજ પોતાનું નામ જણાવી યોગિરાજના કૃપા પ્રમાદને મેળવવાની જિજ્ઞાસા રજુ કરે છે યોગિરાજ તેમને યથાર્થ જ્ઞાન કરાવે છે અને ત્યાંજ એ સંસ્કારી આત્માનો તેજ કાણે ઉદ્ધાર થાય છે

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] (પચાન દેશમાં) કાપીય નગરમાં ચતુરંગી મેના તથા ગાડીઘોડા, પાવખી વગેરે ઋદ્ધિવાળા એક સયતિ નામના મહારાજ રાજ્ય કરતા હતા એકદા તે મૃગયા (શિકાર) કરના માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યા
- [૨] અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ અને પાવદળ એ ચાર પ્રકારની મોગી મેનાથી ચારેતરફ ઘેરાયેલા—
- [૩] રસ (પશુ માસનો ગ્રાહ) માં આસક્ત થઈ અશ્વપર ચડેલા તે મહારાજ કાપીયકેસર નામના ઉદ્યાનમાં મૃગનાઓને લગાડીને (ખાંડગ દોડી) બીનરાવેલા અને દોડીને થાકી ગયેના એવા મૃગોને વીંધી નાખતા હતા
- [૪] તેજ કેસર ઉદ્યાનમાં તપોધની (તપગ્રી) અને ગ્રાધ્યાય (ચિત્તન) તથા ધ્યાનમાં જોડાયેલા એક અણુગાર (સાધુ) ધર્મધ્યાનમાં લીન થયા હતા
- [૫] વૃક્ષથી વ્યાપ્ત એવા નાગરવેનના મડપ નીચે તે મુનિ આસન (પાપમળ) ને દૂર કરીને નિમજ ચિત્તે ધ્યાન કરી રહ્યા છે તેની પાસે આવેના (એક) મૃગલાને પણ તે રાજા હણી નાખે છે

નોંધ — રજને ખબર ન હતી કે અહીં કોઈ મુનિરાજ છે નહિ તેા શિષ્ટતા જળવવા ખાતર તે કદી તેવા મદ્યધોગીની પાસે આવું દિસક કૃત્ય કરી શકત નહિ

- [૬] (મૃગો હણાયા પછી) પાછળ ઘોડાપર જનદી દોડી આવતો તે

રાગ તે ન્યત્રે આવીને હણાયેલા મૃગવાને જુએ ઠ, અને તેને જોતાજ પામે ધ્યાનગ્ય બેઠ્યા ત્યાગીને પણ જુએ છે.

[૭] (જોતા વાજજ મારા બાણથી મુનિનજ હણાયા હશે ' મુનિ ન હણાયા હોય તો મૃગ તેની પામે આવી ગયો માટે જ્ઞાન મૃગ તે યાગીના હશે અને તે હણાઈ ગયો, હવે મારું શુ થશે ? અથવા આના અનકપદ યોગી પામ આવુ દ્વિસક કૃત્ય થયું તેથી તેને કુ ખ થશે. આ પ્રમાણે વિચારો આવે છે) તેથી ભયભીત અને શકાગ્રસ્ત બની ગયેલો તે માને છે કે " મદ પુષ્પવાળા, રસામક્ત અને દ્વિસક એવા મે ખરેખર મુનિશ્રીની લામણી કુભાવી. "

[૮] તે રાગ દુરતજ પોતાના ઘોડાપરથી ઉતરી ઘોડાને દૂર મૂકી ને મુનિશ્રી પાસે જઈ તે આદર્શ ત્યાગીનાં બન્ને ચરણોને ભક્તિપૂર્વક નમે છે અને મરજ હૃદયપૂર્વક કહે છે કે ભગવન્ ! મારા અપરાધને આપ માફ કરો.

[૯] પરંતુ તે વખતે એ યોગીશ્વર મૈત્રાપૂર્વક ધર્મધ્યાનમાં તક્ષીન હોવાથી નબળા પ્રત્યુત્તર ન આપી શક્યા આથી રાગ ભય વડે ખૂબ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો.

નોંધ — શુનેમારદું અંતઃકરણ સ્વયં બળમજ્યા કરે છે તેથી તેના હૃદયમાં પ્રથમથી ભય તો હતોજ પરંતુ યોગીશ્વરના મૈત્રે તેને વધારે વ્યાકુળ બનાવી મૂક્યા.

[૧૦] (પોતાની ઓળખાણ આપવા કહે છે કે) હે ભગવન્ ! હું સયતિ (નામનો રાગ) છું. મને કંઈક કહો. કાન્યકે મને બહુ બીક લાગે છે કે રમે કૃપિત થયેલા અણગાર પોતાના શક્તિપ્રભાવ (તેજોવેશ્યા) થી કરોડો અનુજ્યોતિ બાળા નાખે '.

નોંધ:—તપસ્વી અને યોગીપુરુષોને અનેક પ્રકારની સિદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ આદર્શપુરુષો તેનો દુરુપયોગ કદી કરતાજ નથી છતા મદ્ધારાત્નને તેવો ભય ઉત્પન્ન થાય તે તો સ્વાભાવિકજ છે મુનિશ્રી ધ્યાનમાથી જાગૃત થઈ સ્વસ્થ થયા અને ભયભીત રાત્રને જોઈ દુરતજ બોલી ઉઠયા:—

[૧૧] હે રાજન્! તને અલય હો ! અને તુ પણ દવે (તારી નીચેના જીવોને માટે) અભયદાનનો દાતા બની જા અનિત્ય એના આ જીવલોક (મંસાર) ને વિષે હિસાબા કાર્યમા શા માટે આગ્રહ થાય છે ?

નોંધ:—જેમ મારા ભયથી તુ મુક્ત થયો તેમ તુ પણ સર્વ જીવોને તારા ભયથી મુક્ત કર અભયદાન જેવું એકે ઉત્તમ દાન નથી ક્ષણિક એવા મનુષ્યજીવનમાં આવાં ઘોર દૃશ્યો શા માટે કરે છે ?

[૧૨] જો તારે રાજપાટ, મેડી, મદિર, બાગબગીચા, મંજન પરિવાર અને શરીર વગેરે મધુ છોડીને કર્મવશાત્ જોડે મોકુ જવાનુજ છે તો અનિત્ય એના આ મંમારમા રાત્ર્યપર પણ આસક્ત શા માટે થાય છે ?

[૧૩] જેનાપર તુ મુઝાઈ રહ્યો છે તે જીવન અને રૂપ એ બંધુ તો વિદ્યુતના ચમકારા જેવું ચચળ છે. માટે હે રાજન્! આ લોકની ચિંતા છોડી પરલોક માટેનો કમક વિચાર કર શા માટે પછીના પરિણામને ચિંતાતો નથી ?

[૧૪] સ્ત્રી, પુત્રો, મીત્રો કે બધુઓ જીવનાનેજ અનુમરી તેમા ભાગીદાર બને છે. મરણ થયા પછી કોઈ અનુમરતુ નથી

નોંધ:—આ દેખાણ સમગ્રજીવન સુધીનુજ છે અને મનુષ્યજીવન પણ ક્ષણિક અને પરતંત્ર છે. તો તેવા ક્ષણિક સમયમા માટે જીવન દારી જુલું કાઢ રીતે કચિતજ નથી.

[૧૫] જેમ આનિ દુષ્ટી થયેના પુત્રો મરેલા પિતાને વચ્ચેનાર કાંટે

છે તેમ મરણા પુત્રોના દેહને પિતા ત્યાગે છે. મગા બાધવોનું પણ તેમજ મમજવું. મારે હ ગજન' તપશ્વર્યા અને ત્યાગ (અનામકિત) માર્ગમા મમન કર.

નોંધ:—ચેતન ગયા પછી સુદૃઢ દેહ પણ સડવા માટે છે એટલે પ્રમીલન પણ તેને જનદી બહાર કાઢી નિવામા સળગાવી દે છે.

[૧૬] હે નજન' ધરધમ્મી મરી ગયા પડી તેણે એકદુ કરેલુ ધન અને પોતે પોતેની સ્ત્રીઓને કાંઈ બીજા મનુષ્યોજ ભોગવે છે અને ધનના બધા હાર અને મતો'પૂર્વક તે મરેલાના આશ્રુપણેથી અલકૃત થઈ આનંદ કરે છે.

નોંધ:—મરેલાનો વિરહ થોડો વખત સાહે છે. પરંતુ સંસારની ઘટનાજ એવી છે કે સ્વાર્થ હોય તો લાંબા કાળે અને સ્વાર્થ ન હોય તો થોડાજ વખતમા તે દુઃખ ભૂલી જવાય છે.

[૧૭] મગાબ્ધાસા, ધન, પંચિાર એ બધુ અહીં રહી જાય છે અને માત્ર તે જીવે કરેલા શુભ કે અશુભ કર્મજ સાથે આવે છે. તે શુભાશુભ કર્મથી જોડાયેલો જીવાતમા એન્દ્રોજ પગલવમા ચાલ્યો જાય છે.

નોંધ:—આવી જાતની સંસાર ધનના બતાવવાથી તે સરકારી શાનતું હૃદય વૈરાગ્યમય બની જાય છે.

[૧૮] એ પ્રમાણે થોગીશ્વરની પામે સન્યધર્મને આભળીને તે રાજા (પૂર્વ સરકારોની પ્રજાજાતથી) તેજ સમયે સવેગ (મોક્ષની તીવ્ર અભિલાષા) અને નિર્વેદ (દેવ તથા મનુષ્ય સબધીના કામભોગોથી વૈરાગ્ય) ને પામ્યા.

[૧૯] હવે સંયતિરાજ ગજ્યને છોડીને ગર્દભાસી મુનિ પાસે જૈન-શામનની દીક્ષા વધ મયનિમુનિ મની ગયા.

નોંધ:—સાચો યોગ્ય જગે પછી ફાલુભર પણ કેમ રહેવાય ? આવા મંસ્કારી છવો અપૂર્વ આત્મજળ ધરાવનારા હોય છે.

જર્દભાલી મુનિશ્વરના શિષ્ય સંયતિમુનિ સાધુજીવનમાં પરિપક્વ તેમજ ગીતાથ (જ્ઞાની) બની ગુરુ પાસેથી આજ્ઞા લઈ એકદા ગ્રામાતુ-
મામ વિચરતા વિચરતા એક સ્થળે આવે છે ત્યાં તેમને એક ખીન રાજપિં મળે છે આ ક્ષત્રિયરાજપિં દેવચોકથી ચ્યવીને (નીકળીને) મનુષ્યભવ પામ્યા છે. તે પણ પૂર્વના પ્રબળ સસ્કારી હોવાથી કંઈક નિમિત્ત મળતા જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું છે અને તેથી ત્યાંની બની દેશોદેશ વિચરી જિનસાસનને ગોખાવી રહ્યા છે.

[૨૦] રાષ્ટ્રને ત્યાગીને દીક્ષિત થયેલા તે ક્ષત્રિયમુનિ મંયતિ યોગી-
શ્વરને પૂછે છે કે જેવું આપનું કૃપ દેખાય છે તેવુંજ આપનું અંત કરણ પણ પ્રગળ દેખાય છે.

નોંધ:—જેવી આપની આકૃતિ સૌમ્ય છે તેવુંજ અંત કરણ પણ નિર્મળ દેખાય છે.

[૨૧] આપનું નામ શું ? પૂર્વોત્તમમા આપનું ગોત્ર શું હતું ? આપ શાથી શ્રમણ બન્યા ? (ત્યાગ કેવી રીતે લીધો ?) કયા આચાર્ય (ગુરુદેવ) ને મેત્રો છો ? તમે વિનીત મેત્રી રીતે કહેવાઓ છો ? (આમ ક્ષત્રિયમુનિએ પૂછ્યું હતું.)

[૨૨] મારું નામ સંયતિ છે. જૈતમ એ મારું ગોત્ર છે જ્ઞાન અને ચારિત્રયુક્ત એવા મર્દભાવી નામના આચાર્ય મારા ગુરુદેવ છે.

નોંધ:—મુક્તિને માટે યોગ્ય એવા ગુરુવગ્ને હું સેવુ છું હવે વિનીત કેમ કહેવાય ? તે પ્રશ્નના ઉત્તરમા પુનઃ કહે છે—

[૨૩] અહો ક્ષત્રિયજન મહામુનિ ! (૧) ક્રિયાવાદી (મમજીવિના માત્ર ક્રિયા કરનાર, (૨) અક્રિયાવાદી (માત્ર પોષ્ટિકાં જ્ઞાનને માનના), (૩) વિનયથીજ મિદ્ધિ માનનારા અને (૪) અજ્ઞાન-વાદી આ ચારે વાદમા ગ્રહેવા પુરો જિજ્ઞાસુ પ્રકારના માત્ર

વાદોજ ઈર્ષ્યા કરે છે પરંતુ તત્ત્વ માટે કોનો પ્રયત્ન કરતા નથી. તે સંજ્ઞાધર્મા તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ શ કહ્યું છે ?

નોંધ:—આમ કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે તેના મતને માનનાર એકાતવાદી સાધક વિનીત કહેવાતો નથી તેથી એકાતવાદોને હું સ્વીકારતો નથી તેમ સચિત્તમનિએ કહ્યું

[૨૪] તત્ત્વના જ્ઞાણ, સાચા પુરુષાર્થો અને ક્ષાયિકજ્ઞાન (શુદ્ધજ્ઞાન) તથા ક્ષાયિક આગ્નિવડે મયુક્ત એવા જ્ઞાતપુત ભગવાન મદા નીચે પણ આ પ્રમાણે પ્રકટ કર્યું હતું

[૨૫] અહીં જેઓ અમત્ય પ્રરૂપણા કરનાર, (કે પાપ કરનારા) હોય છે તે થોડા નરકમાં પડે છે અને જે આર્ય (સત્ય) ધર્મને આચરે છે તે મનુષ્ય દિવ્યગતિને પામે છે.

નોંધ:—મધ્યયુગમાં જૈનશાસન સર્વોપરિ ગણાવે કારણ કે પૂર્ણ પુરુષો તેના પ્રવર્તક હતા. અને તે તપ, ત્યાગ તથા અદ્વિસાના મુક્તિ સિદ્ધાંતોનું પ્રરૂપણ કરતા.

[૨૬] તે મિયાવના માત્ર કષ્ટયુક્ત મત પ્રસારી રહ્યા છે તે નિર્ગર્થક અને જોટા વાદોજ છે. એમ જ્ઞાત્રીને હું મંથમમાં પ્રવર્તન કરી ઈર્ષ્યા મમિતિમાં વશ છું.

નોંધ:—સર્વ એક જૈનશાસનને જ્ઞાની તે માર્ગમાં હું ગમન કર છું ઈર્ષ્યા મમિતિ એ જૈન શ્રમણોની ક્રિયા છે વિવેક અને ઉપયોગ પૂર્વક ગમન કરવું તેનું નામ ઈર્ષ્યા

[૨૭] (ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ કહ્યું —) એ જ્ઞાતા અનુદ્ધ અને અમત્ય દષ્ટિવાળા અનાર્ય મતો એ પણ જાણ્યા છે. અને પરચોક્કને પણ જાણ્યા છે તેથી હવે આચાર પ્રકારે આત્મગવરૂપને ઝોળખી જૈનશાસનમાં વિચરે છું.

નોંધ:—ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ જોને પહેલાં જ્ઞાત્રી લીધા હતા અને તેમાં અપૂર્ણતા જાણવાથી પછીજ જૈન એવા વિશાળ શાસનની દીક્ષા લીધી હતી

આ સાંભળી સંયતિમુનિએ કહ્યું:-

[૨૮] હું પણ પહેલાં મહાપ્રાણ નામના વિમાનમાં પૂર્ણ આયુધ્ય-
વાળા કાન્તિમાન દેવ તરીકે હતો. ત્યાંની સો વર્ષની ઉપમા-
વાળી દિવ્યઆયુ સ્થિતિ છે તે મોટા કાળ પ્રમાણની હોય છે.

નોંધ:-પાંચમા દેવલોકમાં હું દેવરૂપે હતો ત્યારે મારું
આયુષ્ય દસ સાગરોપમનું હતું. સાગરોપમ એ સર્વ સંખ્યાતીત મોટું
કાળપ્રમાણ કહેવાય છે.

[૨૯] હું તે પાંચમા (અહા) દેવલોકથી નીકળીને મનુષ્યના ભવને
વિષે સંયતિરાગ રૂપે અવતર્યો હતો. (ત્યાંથી નિમિત્તવશાત્
દીક્ષિત થઈ) હવે હું મારા અને પરના આયુષ્યને બરાબર
જાણી શકું છું.

નોંધ:-સંયતિ રાજર્ષિને તેડું વિશુદ્ધ જ્ઞાન હતું કે જે વિશુદ્ધ
જ્ઞાનદ્વારા તે પોતાનો અને પરનો જીવિત કાળ જાણી શકે.

[૩૦] (હે ક્ષત્રિય રાજર્ષિ!) ભિન્નભિન્ન પ્રકારની રચિઓ અને
અવ્યક્તિદાને સંયમીએ ત્યાગી દેવા જોઈએ. અને સર્વ કામ-
ભોજો અનર્થનાં મૂળ છે એમ જાણી જ્ઞાનમાર્ગમાં ગમન
કરવું જોઈએ.

[૩૧] તેમ જાણીને દૂષિત (નિમિત્તાદિ શાસ્ત્રોદ્ધાર કહેવાતા) પ્રશ્નો
થી હું નિવૃત્ત થયો છું. તેમજ શૂદ્રરથ સાથેની યુદ્ધ રહસ્ય
ભરી વાનોથી પણ નિવૃત્ત થયો છું. આહો! ખરેખર મંસાર
ને ત્યાગી સંયમમાર્ગને પામેલા પુરૂષે દિનરાત્રી જ્ઞાનપૂર્વક
તપશ્ચર્યામાંજ વિચરવું જોઈએ.

નોંધ:-આ પ્રમાણે સંયતિ રાજર્ષિએ બહુ મધુર રીતે સાધુની
જીવની (જીવન) વર્ણવી છે તે તે મુજબ આવે છે તેની પ્રતીતિ આથી
વિનીત અર્થાત્ નૈનગાસનને અનુકૂળ જમણની બાજબા કહી સંબોધાવી.

ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ આ સાંભળી પોતાનું પણ તેજ મંતવ્ય છે. અને આપણે બન્ને એકજ જિનશાસનના અનુયાયીએ છીએ તેમ ખાત્રી આપી કહ્યું:-

[૩૨] માયા અને ગુદ્ધ અત કુણ્ણથી પૃઠો તો હું પણ તેજ કહું છું જે વસ્તુ તીર્થંકર (જિનેશ્વર) દેવોએ બનાવી છે તે અપૂર્વજ્ઞાન જિનશામનમા ઝાડે છે

[૩૩] તે જ્ઞાની પુરોએ કહ્યું છે કે અક્રિયા (જડક્રિયાને છોડી ધીર માધકે સાચા જ્ઞાન મહિત ક્રિયાને આચરવી અને સમદ્રષ્ટિથી સુકત થઇ કાપર પુરોએ કહિન એના સદ્ધર્મમા ગમન કરવું

નોંધ:-સમકિત દ્રવિનનાં ચરમા શીઘ્રા હોય છે તે મહિના દેવો દેખતો નથી માત્ર સૂર્યનો શોધક બની તેનેજ આચરે છે જૈનદર્શન જોમ જડક્રિયા (જ્ઞાનરહિત ક્રિયા) ને માનવ નથી તેમ શુદ્ધજ્ઞાન (ક્રિયા રહિત પોષ્ટિયુ જ્ઞાન) ને પણ સ્વીકારવું નથી તે જ્ઞાન અને ચારિત્ર બન્નેની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે

[૩૪] મોક્ષરૂપી અર્થ અને સદ્ધર્મથી શોભતા એવા આ પુણ્યપદ પવિત્ર ઉપદેશને માભણીને પૂર્વદાળમા ભરત નામના ચક્રવર્તીએ પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય અને દિવ્ય કામગોગોને છોડીને ચારિત્ર-ધર્મને અંગીકાર કર્યો હતો.

[૩૫] (પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશામા સમુદ્ર સુધી અને ઉત્તર દિશામા ચુવહિમવત પર્વત સુધી જેની આણુ હતી) તેના બીજા સગર ચક્રવર્તી પણ સાગરના છેડા સુધી રહેવા ભારત ક્ષેત્રના રાજ્યને તથા સંપૂર્ણ દક્રમતને છોડીને સયમ અંગીકાર કરી મુક્તિ પામ્યા છે.

[૩૬] અપૂર્વ ઋદ્ધિમાન અને મહા કીર્તિમાન એવા મધ્ય નામના ચક્રવર્તી પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય છોડી પ્રવ્રગ્યા લેવાને માન-ધાન થઈ ગયા હતા.

- [૩૭] ચોથા મનતકુમાર નરેન્દ્ર ચક્રવર્તી કે જે મહા ઋદ્ધિવાળા હતા છતાં તેમણે પણ પુત્રને ગળ્ય મોપીને (મંચમ લઈ) નપશ્ચર્યાનો માર્ગ આપરી દીધો હતો.
- [૩૮] લોકને વિષે અપાર ગાન્ધિ કરનારા પાંચમા શાંતિનાથ નામે ઋદ્ધિમાન ચક્રવર્તી પણ ભારતક્ષેત્રનું રાજ્ય છોડી, પ્રવ્રજ્યા વધને મુક્તિ પામ્યા.
- [૩૯] ઈશ્વરકુ વંશના ગજગોમાં પ્રથમ મહાન ઉત્તમ અને વિખ્યાત કીર્તિવાળા નરેશ્વર, જ્યાં ચક્રવર્તી કુયુગળ પણ રાજ્યપાટ તથા ગંધર્વ છોડીને ત્યાગી ખની અનુત્તરગતિ (મુક્તિ) ને પામ્યા.
- [૪૦] માગના છેડા સુધી રહેલા ભગતદોનના નરવરેશ્વર માતમા ચક્રવર્તી અરનામના નરેશ્વર પણ તે બધી વસ્તુને છોડી કુર્મથી ગદિન થઈ શ્રેષ્ઠ ગતિ (મુક્તિ) ને પામ્યા.
- [૪૧] નવમા મહાપદ્મ નામે ચક્રવર્તી પણ મોટી સેના, ભારતવર્ષનું મહાન રાજ્ય તથા ઉત્તમ દામભોગોને છોડી તપશ્ચર્યાના માર્ગમા વ્રજ્યા હતા.
- [૪૨] પૃથ્વીના પ્રત્યેક ગજગોના માનને મર્દન કરનાર અને મનુષ્યોમા હ્રદયમાન એવા આરમા ચક્રવર્તી દરિયેણું પણ મહીમડગમા પોનાનું એકજ જગ પ્રવર્તારી આખરે તેને છોડીને ત્યાગી ખની ઉત્તમ ગતિમા ગયા.
- [૪૩] દક્ષિણે ગજગોથી ઘેરાયેલા અગિયારમા જય નામના ચક્રવર્તીએ પણ માત્રા ત્યાગી ચર્મ આત્મદમન કર્યું અને ઉત્તમ ગતિ (મોક્ષગતિ) મા ગયા.

નોંધ:-ચક્રવર્તી એટલે જ ખંડના અધિપતિ તેવા મહાન પુરુષોએ

અપાર સમૃદ્ધિ અને મનોરમ્ય કામભોગોને છોડી દીધો હતો. અને ત્યાજ અંગીકાર કર્યો હતો. હરતખંડના બાજુ ચક્રવર્તી પૈકી ઉપરના દસ ત્યાગી યદ્ય મોક્ષે ગયા હતા. અને આઠમા સુબ્રમ ચક્રવર્તી અને બારમા વલ્લભ ચક્રવર્તી એ બન્ને ભોગે ભોગની નરકગતિ પામ્યા હતા.

જૈનશાસનમાં જે સામાન્ય રાજાઓ ભલ્યા તે બતાવે છે.

[૪૪] પ્રત્યક્ષ શકેન્દ્રની પ્રેરણા યથાર્થી પ્રસન્ન અને પર્યાપ્ત એવા દશાર્જુ રાજ્યને છોડી દશાર્જુભદ્રે ત્યાગમાર્ગને આદર્યો.

[૪૫] નમિરાજ તો ભોગો પ્રત્યે આકાંક્ષા શકેન્દ્રની પ્રેરણા હોવા છતાં પોતાના આત્માને વશ રાખી વૈદેહી નગરી તથા ધરબારને છોડીને ચારિત્રધર્મમાં સાવધાન થયા હતા.

[૪૬] તેમજ કલિંગ દેશમાં કરકંડુરાજ, પંચાલ દેશમાં દ્વિમુખરાજ વિદેહ દેશમાં (મિથિલા નગરીમાં) નમિરાજેશ્વર અને ગંધાર દેશમાં નિર્ગત (નગધ) નામના રાજેશ્વર ત્યાગી બન્યા હતા.

નોંધ:—આ ચારે પ્રત્યેક પુદ્ધ (કોઈ એક વસ્તુ જોઈને બોધ પામેલા) જ્ઞાની પુરુષો થઈ ગયા છે.

[૪૭] રાજાઓમાં ધોરી સમાન એ બધા રાજાઓ પોતાના પુત્રોને રાજ્ય સોંપીને જિનશાસનમાં અનુરક્ત બન્યા હતા અને ચારિત્રમાર્ગની આરાધના કરી હતી.

[૪૮] સિંધુ, સોલીર દેશના ધોરીસમાન ઉદાયન નામના મહારાજાએ રાજ્ય છોડીને સંયમ આદર્યો અને આખરે ઉત્તમ એવી મોક્ષગતિને પામ્યા.

[૪૯] તેજ પ્રકારે કાશીદેશના (સાતમા નંદન નામના બળદેવ) રાજાએ પણ રાજ્ય તથા કામભોગોને તથા દીધા, તથા સંયમ આદર્યો. અતિ હલ્યાણુ અને સત્યમાર્ગમાં પુરપાક કરીને મંડૂપી મહાવનને કાપી નાંખ્યું.

નોંધ:—વાસુદેવનું બળ તથા ઋષિ ચક્રવર્તીથી અર્ધી હોય છે, તેમના નાનાભાઈ હોય તે બળદેવ ગણાય. બળદેવ ધર્મપ્રેમીજ હોય છે તે ભોખામાં રક્ત થતા નથી.

[૫૦] અપયક્ષને હણી નાખનાર અને મહાકીર્તિવાળા એવા વિજય નામના રાજાએ પણ ગુણસમૃદ્ધ (ગુણે કરીને પૂર્ણ) રાજ્યને છોડીને દીક્ષા લીધી હતી.

નોંધ:—વિજય એ બીજા નંબરના બળદેવ હતા.

[૫૧] તેજ પ્રકારે પ્રમન્નચિત્તપૂર્વક ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આચરીને મહા-બળ નામના રાજાએ પણ માયા સાટે કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને મેળવી મુક્તિ પામ્યા હતા.

નોંધ:—પૂર્વોક્ત સિવાય બીજા પણ સાત બળદેવ રાજાઓ તથા બીજા અનેક રાજાઓ જૈનશાસનમાં સંયમી થયા છે. અહીં માત્ર થોડાંજ પ્રસિદ્ધ દ્રષ્ટાંતો કહ્યાં ગયા છે.

[૫૨] ધીરપુરુષ નિષ્પ્રયોજનવાળી વસ્તુઓ સાથે ઉન્મત્તની માફક થઇ પૃથ્વીમાં સ્વચ્છંદી થઈ કેમ વિચરે ? એમ વિવેક કરીનેજ ઉપર કહેવા (ભરતાદિક) ચરવીર અને પ્રબળ પુરુષાથી પુરગો જ્ઞાન અને ક્રિયાથી યુક્ત એવા જૈનમાર્ગને આદરતા હતા.

[૫૩] મંમારનાં મૂળ શોધવામાં સમર્થ એવી આ મેં (પૂર્વ આગમની સત્ય વાણી આપને કહી છે. તે સાંભળીને આચરવાથી કેક મહાપુરુષો તરી ગયા છે. વર્તમાનકાળે તમારા જેવા કેક તરે છે અને ભવિષ્યકાળમાં અનેક તરી જશે.

નોંધ:—આ પ્રમાણે અહીં એ બન્ને આત્માથી અણુમારોનો સત્સં-મસવાદ પૂર્ણ થાય છે. અને તે બન્ને મુનીશ્વરો પોતાના પંથે પ્રયાણ કરે છે.

[૫૪] ધીરપુરુષ સંસારની નિરર્થક વસ્તુઓ શારુ પોતાના આત્માને શા માટે દર્શે ? અર્થાત્ નજ દર્શે. એમ વિવેક કરે તો સર્વસંગથી મુક્ત થઈ ત્યાગી બની તે અંતે નિષ્કર્મ થઈ મિત્ત થાય છે.

નોંધ:—ચક્રવર્તી જેવા મહારાજાઓ મનુષ્ય લોકની સંપૂર્ણ ક્ષત્રિ અને શક્તિવાળા હોય છે. તેના ભોજનમાં શી ખામી હોય ? છતાં ત્યાં પણ તૃપ્તિ હોતી નથી. તૃપ્તિ ત્યાગમાં છે. તૃપ્તિ નિરાસક્તિમાં છે. તૃપ્તિ નિર્મોહકાંક્ષામાં છે. તેથીજ તેવા ધરણીપતિ બાહ્ય સંપત્તિને ઇચ્છી આંતરિક સંપત્તિને પ્રેમવવા સંયમમાર્જને સ્વીકારે છે.

સુખનો એ એકજ માર્ગ છે. શાંતિને ભેટવાની એ એકજ શ્રેણી છે. સંતોષનું એ એકજ સોપાન છે અનેક છવાત્માઓ બૂંદી, ભટકી, રખડી રવડીને આખરે અહીંજ આબ્યા છે. ત્યાંજ વિશ્રામ લીધો છે અને ત્યાંજ ને કંઈ નોંધવું હતું તે પામ્યા છે.

એ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું તે તને કહ્યું છું.

એમ શ્રીસુધર્મારવામીએ જાળીને કહ્યું. આમ સંપત્તિમુનિનું અદ્વારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

મૃગાપુત્રીય

મૃગાપુત્ર સંબંધી

૧૯

કુકર્મનાં પરિણામ કંઠવાં છે. દુરાત્માની દુષ્ટ વાસનાને અનુસરવામાં ખૂબ લોખંડ છે. એકમાત્ર સહજ ભૂલથી આલોક અને પરશોકમાં અનેક સંકટો સહેવાં પડે છે. દુર્ગતિનાં દારૂણ દુઃખો સાંભળતાં પણ ત્રાસ ઉપજાવે તેવાં હોય છે. તો અનુભવની તો વાતજ શી ?

મૃગાપુત્ર પૂર્વના સંસ્કારવશાત્ યોગમાર્ગમાં જવા તત્પર થાય છે. માતાપિતા સંયમ માર્ગનાં સંકટો પુત્રને કહી બતાવે છે. પુત્ર કહે છે:—માતાપિતા ! ક્યાં એ સ્વધર્મિજાએ સહેવાનાં સામાન્ય કંઈ ? અને ક્યાં એ પરાધીનતાએ લોગબવાં પડતાં દારૂણ દુઃખ ?

આખરે મૃગાપુત્રના સંયમની સાચી તાલાવેલી માતાપિતાને પિગળાવી મૂકે છે. સંસારને ત્યાગી તપશ્ચર્યાના માર્ગને આદરી તે યોગીશ્વર આજ જન્મમાં પરમ પુરુષાર્થદારા કર્મકંથુકને લેહીને અંતિમ દ્યેયે મળી શુદ્ધ શુદ્ધ અને સિદ્ધ થાય છે.

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] મોટા વૃક્ષોથી ઘટ એવાં કાનન (જંગલ) અને કીડા કરવા લાયક ઉવાનોથી સુશોભિત અને સમૃદ્ધિથી રમણીય એવા

મુગ્રીવ નામના નગરને વિષે જગલદ્ર નામના રાજા રહેતા હતા. અને તે રાજાને મૃગાવતી નામનાં પટરાણી હતાં.

[૨] માતાપિતાનો વધુલ અને યુવરાજ એવો જગત્રી નામનો નેને એક કુમાર હતો કે જે દમિતેન્દ્રિયોમા શ્રેષ્ઠ અને મૃગાપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

[૩] તે દોગુન્દક (ત્રાયસ્ત્રિંશક) દેવની માફક મનોહર રમણીઓ સાથે હમેશા નંદન નામના મહેલમાં આનંદપૂર્વક કીડા કરતો હતો.

નોંધ:—દેવલોકમાં ત્રાયસ્ત્રિંશક નામના બોગી દેવો હોય છે.

[૪] મણિ અને રત્નોથી નેનું ભોંયતળાયું જડેલું છે, તેવા મહેલને જોખે ખેસીને એકઠા તે નગરના ત્રણ રસ્તા, ચાર રસ્તા અને મોટાં ચોગાનોને લિખલિખ રીતે જોયા કરે છે.

નોંધ:—મણિ અને રત્નોત્તું જડતર એ અઢી ઉપમેય કથન હોયું નોંધએ, કારણ કે અપાર સંપત્તિ હોવા છતાં તેનો આવી રીતે ઉપયોગ તો નજ થઈ શકે. પરંતુ તે એવા પ્રકારતું જડતર હોય કે જોનારને ત્યાં અમૂલ્ય એવાં મણિ કે રત્નોજ પાથરેલાં લાગે.

[૫] તેવામાં તે મૃગાપુત્રે તપશ્રયા, સંયમ અને નિયમોને ધારણ કરનાર, અપૂર્વ ક્ષણચારી અને ગુણની ખાણરૂપ એક સંયમીને ત્યાંથી પમાર થતા જોયા.

[૬] મૃગાપુત્ર મટકું ગાર્યા વગર એક દ્રષ્ટિથી તે યોગીશ્વરને જોયા કરે છે. જોતાં જોતાં તેને વિચાર આવ્યો કે આવું સ્વરૂપ (વેશ) પહેલાં મેં અવશ્ય ક્યાંક જોયું છે.

[૭] સાધુજના દર્શન થયા પછી આ પ્રમાણે ચિંતવતાં શુભ અધ્યવસાય (મનોભાવના) જાગૃત થયા. અને ક્રમથી જોહનીય ભાવ ઉપશાંત થવાથી ત્યાંને ત્યાં તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

નોંધ:—જેનદર્શન છવાત્માને આઠ કર્મોથી ઘરાચલો માને છે, અને એ કર્મવશાતજ જન્મમરણાદિ દુઃખો વેઠવાં પડે છે. આ આઠ કર્મો પૈકી

ખીન સાત કર્મોમાં કેવળ મોહનીય કર્મજ મહાન છે તેની સ્થિતિ પણ ૭૦ મારા કોડી સાગરોપમ એટલે કે બધા કર્મો કરતા વધુ અને પ્રમળ માની છે આ કર્મો એટલે અરો ક્ષય થતો જર તેટલે અરો આત્માત્મિ મુખ થવાય મૃગાયુત્રના મોહનીય કર્મનું ઉપગમન થયું હતું અને તેથી તેમને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું આ જ્ઞાન થવાથી સજી પચન્દ્રિય (મન વાળા ૫ ચેન્દ્રિય) વાળાને પોતાના ૮૦૦) નવસોની સખ્યા સુધીના પૂર્વભવો સાંભરે છે ભતિસ્મરણજ્ઞાન મતિજ્ઞાનનોજ એક ભેદ છે

[૮] અ સગી (મનવાળા) જીવનેજ ઉત્પન્ન થાય તેવું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પ્રથમ તેણે ગત જન્મ જોયો અને જાણ્યું કે દેવ લોભાથી ઉતરીને હું મનુષ્યભર પામ્યો છું

[૯] ઘ મહાન સદ્ધિમાન મૃગાયુત્ર પૂર્વજન્મને સભાર છે પૂર્વ જન્મને સભારતા સભારતા પૂર્વભવે આદરેલું સાધુપણુ પણ યાદ આવ્યું.

નોંધ — આ જાણા કોઈ કોઈ પ્રતિભા વધુ આવેની હોવાથી ગાનુ વાદન કર્યું છે

[૯] સાધુપણુ યાદ આવ્યા પછી ચારિત્રને વિશે ખૂબ પ્રીતિ ઉદ્ભવી અને વિચારને વિશે તેટલીજ નિરક્તિ (વૈરાગ્ય) ઉત્પન્ન થઈ આથી માતાપિતાની મમીપમા આવી આ વચન કહે —

[૧૦] હે માતાપિતા ! પૂર્વકાળમાં મેં પાપ મહામતરપ સયમ ધર્મ પામેલો તેનું અમરણ થયું છે અને તેથી નરક પશુ ઈત્યાદિ અનેક ગતિના હુ ખથી ભરેલા મસાર સમુદ્રથી નિઃશ્ચય થવાને ઈચ્છુ છું મારે મને આજ્ઞા આપો હું પવિત્ર પ્રમત્યા (ગૃહત્યાગ) અગીકાર કરીશ

નોંધ — પૂર્વકાળમાં પયમહામતરપ કહે છે તેથી જણાય છે કે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના વખતમાં મૃગાયુત્ર સયમી થયા હશે

[૧૧] હે માતાપિતા ! પરિણામે મિત્ર (કિપાક) રૂળની પેડે નિરતર

કડવા રૂળ દેનારા અને એકાત દુખની પગપરાથીજ વિટળા-
યેના એવા ભોગો મે (પૂર્વકાળમા અને હમણા) ખૂન
ભોગની લીધા છે.

[૧૨] આ શરીર અનુચિ (શુક્રવીર્યાદિ) થી હિતવન્ન થયેલું હોઈ
કન્યા અપવિત્ર અને અનિત્ય છે (રોગ, જરા ઇત્યાદિના)
દુખ અને કલેશોનુજ માન લાજન છે તેમજ અશાશ્વત
(અગિયર) દશાવળી છે

[૧૩] પામ્પીના શીલુ કે પરપોટા જેના ક્ષણિક શરીરમા આગકિત
લી ? તે હમણા કે પછી (ખાલ, તરણ કે જરાનરથામા)
જરૂર જવાનું છે તો તેમા હું કેમ લોભાઉ ?

[૧૪] પીકા અને કુષ્ટાદિ રોગનું ધન અને જરા તથા મન્યથી
ઘેરાયેના આ અસાર અને ક્ષણભગુર મનુષ્ય દેહમા હવે એક
ક્ષણ માન હું ગતિ (આનંદ) પામી શકતો નથી

[૧૫] અહો ! આ આખો સસાર ખરેખર દુખમય છે. તમા
રહેના પ્રાણીઓ બિચાગ જન્મ, જરા, રોગ અને મરણના
દુખોથી પીવાઈ રહ્યા છે

[૧૬] (હે માતા પિતા !) આ બધા ક્ષેત્ર (ઉઘાડી જમીન), ધન,
સુતર્ય, પુત્ર, સ્ત્રી, બધુઓ અને આ શરીરને છોડીને પણ
પરાધીનપણે મારે વહેલું કે મોડું અવસ્ય જવાનું છે

નોંધ —જે છવાત્મા કામભોગોને સ્વયં નથી તજતો તેને કામ-
ભોગો તણ દે છે માટે પોતાની જાતે તજેલા મમભોગો દુખડર નહિ
પણ સુખડર નીવડે છે

[૧૭] જેમ દિપાકે ફળનું પરિણામ સુન્દર નથી તેમ ભોગવેના
ભોગોનું પણ પરિણામ સુન્દર નથી

નોંધ — કિંપાકૃત્વના ફળ જોવામા રમણીય અને ખાવામા તેા
અનિ મધુર હોય છે પરંતુ ખાધા પછી થોડીજ વારમા મૃત્યુ
નિવળતી દે છે

[૧૮] (વળી હે માતાપિતા ') જે મુમ્બદર અટવી જેના લાખા
માર્ગમા ભાતુ લીધા વિના પ્રયાણ કરે છે તે રગ્તે જતા
શુધા અને તૃણથી ખૂબ પીડાય છે અને દુખી થાય છે

[૧૯] તેજ પ્રમાણે જે ધર્મને આદર્શ વિના પરભવ (પગેક) મા
જન્ય છે, તે ત્યા જઈ અનેક પ્રકારના રોગો અને
ઉપાધિઓથી પીડાય છે

નોંધ — આ સસાર અટવી છે, છવ મુમ્બદર છે અને ધર્મ ભાતુ
છ ને ધર્મરૂપી ભાતુ હોય તોજ ને ગતિ પામે ત્યા તે શાંતિ મેળવી
શકે છે અને એમ સસારરૂપી આખી અટવી સુખેથી પસાર કરી
શકે છે

[૨૦] જે મુમ્બદર અટવી જેના લાખા માર્ગમા ભાતુ લઈને પ્રયાણ
કરે છે તે કુધા અને તૃણથી નહિન ઘર્ષ સુખી થાય છે

[૨૧] તે પ્રમાણે જે માયા ધર્મનું પાનન કરીને પરભવમા જન્ય છે
તે ત્યા હાકમી (અ પકમી) અને અરોગી થઈ સુખી
થાય છે

[૨૨] વળી હે માતાપિતા ' ધર મગતુ હોય ત્યારે તે ધર્મનો ધણી
અસાર પરતુઓને ઠોડી પહેના જુ મૃત્યુનાગી વસ્તુઓજ
કાઢી શકે છે

[૨૩] તેમ આ આખો લોક જરા અને મરણથી જગી જળી રહ્યો
છે આપ મો આત્મા આપો તો તેમાથી (તુરંત એના
મામજોગેને તજીને) કેવળ માન આત્માને / ઉગારી લઈગ

[૨૪] (તરુણપુત્રની તાનાવેની જોઈ તેને) માતાપિતાએ કહ્યું — હ

પુત્ર ! માધુપણ્ય (આગ્રિ લેનુ) એ કદાચ ને, માધુપુરમે
હમરો ગુણોને ધારણ કરના પડે છે

નોંધ:—સાચા સાધુએ દોષો છૂટ કરી હલસા ગુણોનો વિકાસ
કરવો પડે છે.

[૨૫] જીવનપર્યંત જગતના જીવમાન પર મમભાવ નાખવો પડે છે.
શત્રુ અને મિત્ર બન્નેને મમાન દ્રષ્ટિથી જોવાના હોય છે,
અને હાનતા, આલતા, ખાના એમ પ્રત્યેક ક્રિયામાં યતી
રૂક્ષમ હિસાથી પણ વિરમવું પડે છે તેવી ગિયતિ ખરેખર
સૌ કાંઈને માટે દુર્લભ છે

[૨૬] સાધુએ આખા જીવન સુધી જૂલેચૂક પણ અમલ્ય બોલવાનું
હોતું નથી મતત આપ્રમત (સાવધાન) રહીને હિતકારી
છતા મલ્ય બોલવું એ બધું બધું કંઈ છે.

[૨૭] સાધુજી દાત કોતરવાંની મળી સુદા પણ મજી ખુશીથી
દીધા વગર લઈ શકે નહિ. તેની રીતે દોષ રહિત ભિક્ષા
મેળવવી એ પણ અતિ કઠિન છે.

નોંધ —શૈવશાસ્ત્રિક સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં બેતાલીસ દોષોનું
વર્ણન છે. ભિક્ષુને તેવા સૂક્ષ્મદોષોથી ગદિત બોજન લેવાની આજ્ઞા છે

[૨૮] કાગ બોગોના રસને જાણનારાએ અશ્વઘ્નચર્ય (મૈથુન) થી
ભાવ વિરક્ત ગહેનું એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી આવું ધોગ
(અખડ) યજ્ઞચર્યમત પાળવું અતિ અતિ કઠિન છે

નોંધ —જાલપણથી જેણે ભોગો ન ભોગવ્યા હોય તે કળતા ભોગવી
લીધા હોય તેને વારંવાર તેનું સ્મરણ આવવું એ સાવ સંભવિત છે
અને સ્મરણથી કુસંકલ્પ યતા નય તો આનસિક, વાચિક અને કાર્યિક
અશ્વચર્ય પાળી શકાય નહિ

[૨૯] ધન, ધાન્ય કે દામાદિ કોઈપણ વસ્તુનો પરિગ્રહ ન ગખવો તેમજ મંભારની હિસાદિ અર્વ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવો તે દુષ્કર છે. ત્યાગ કરીને કોઈ વસ્તુ પર મમતા પણ ન રાખવી તે અતિ દુષ્કર છે.

[૩૦] અન્ન, પાણી, મેવા કે મુખવાસ એ ચારે પ્રકારમાંના કોઈ પણ આહારનો રાત્રે ઉપયોગ કરી શકે નહિ તેમજ કોઈ પણ વસ્તુનો બીજા દિવસ માટે સંગ્રહ પણ રાખી શકે નહિ. આવું છૂંદવું છે તે પણ દુઃખ છે.

નોંધ:—જૈનસાધુને અહિંસા, સત્ય અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ આ પાંચે વ્રતો મન વચન અને કાયાથી વિશુદ્ધ રીતે જીવનપર્યંત પાળવાના હોય છે અને રાત્રિભોજનનો પણ સર્વથા ત્યાગ કરવાનો હોય છે.

સાધુ જીવનમાં જે આકર્ષિતક સંકટો આવે છે તે બતાવે છે.

[૩૧] ક્ષુધા, તૃપ્તા, દાઢ, તાપ, (ધ્યાનમાં) ડાંસ અને મચ્છરનું દુઃખ, કઠોર વચનો, દુઃખદ ગ્રંથ, તૃણસ્પર્શ અને મેલનું આવી ૫૨નું દુઃખ,

[૩૨] તેમજ તાડન (માગ) તર્જન (દંપકો) વધ અને બંધનનાં કષ્ટો પણ સહેવાં મહેવા નથી. મદા બિહ્વાચર્યા કરવી, ચાચીને પણ આપેલુજ એવું અને માયના કરતા પણ અપ્રાપ્તિ થાય એ બધું દુષ્કર છે.

[૩૩] આ કાપોતી (પારેવાની જેમ કાટાને તડ પરિમિત કણુજ ખાવા) વૃત્તિ-સંયમી જીવન, દારણુ (ભય કર) દેશયુગ્મન અને દુઃકર બ્રહ્મચર્ય પાવન આ બધું પાળવું શક્તિવાળાને પણ કઠિન થાય છે.

નોંધ:—જૈન મુનિજ્ઞાને જીવનપર્યંત કેશોને હાથવટે કાઢી નાખવાની તપશ્ચર્યા પણ કરવાની હોય છે.

[૩૪] માતાપિતાએ કહ્યું — હું પુત્ર ! તું મુકોમળ, મુમન્જિત
(ભોગમા કુમેલો) અને ભોગ મુખને ચોખ્ય છે હું પુત્ર !
માધુપાણ પાણસ માટે ખરેખર તું મમર્થ નથી

[૩૫] હું પુત્ર ! ભાગે ચોખ્ય કના ભાગની જેમ જીવનપર્યંત અનિવાન-
પણે મમર્થીના ઉચિત ગુણોનો ભાર નહતો કરવો દુષ્કર છે

[૩૬] આકાશમા ઊંચા એવા મુન લિમ્બન પર્વતથી પડતી ગંગા
નદીના આમેપરે જવું અને બે હાથથી સાગર તરવો જેટલો
ઠકણ છે તેટલુંજ મમર્થીના ગુણોને તરી જવું (પ્રાપ્ત કરવા)
દુર્લભ છે

નોંધ — ગમારની અસમ્મિ જેટલી ઘટે તેટલીજ સયમશુભની
પ્રાપ્તિ થાય

[૩૭] વેશુનો મળિયો જેટલો નીચો છે તેટલોજ (વિરમ મુખથી
ગદિત) મમર્થ પણ નીરસ છે તરવારની ધાગ પર જવું
જેટલું ઠકણ છે તેટલુંજ તપશ્ચર્યાના માર્ગમા પ્રમાણ કરવું
કઠણ છે

[૩૮] નગી હું પુત્ર ! મર્ષની માફક એમત આત્મદ્રષ્ટિથી ચારિત્ર
માર્ગમા ચાલવું દુષ્કર છે ચોખ્ય કના જય આવના જેટના
દુષ્કર છે તેટલુંજ સયમ પાનન પણ દુષ્કર છે

[૩૯] જેમ બાળી અગ્નિની જાગ પીરી દોલની છે તેમ તરણ
વયમા સાધુપણુ પાળવું દુષ્કર છે

[૪૦] વાયુનો કાયળો ભરવો જેટલો મુશ્કેલ ન કે અશક્ય છે તેટલું
કાયળે માધુપાણ પાળવું મુશ્કેલ છે.

[૪૧] જેમ ત્રાજવેથી લક્ષ્ય યોજનનો ગેઝ પર્વત તોળવો દુષ્કર છે
તેમ શકા નહિત અને નિશ્ચય સયમ પાળવો દુષ્કર છે

[૪૨] જેમ જે હાથથી આખો સમુદ્ર તરી જવો અશક્ય છે તેમ અનુપશાંત (અશક્ત) જીવ વડે દમનો સાગર તરવો દુષ્કર છે.

નોંધ:--દમ એટલે હૃદય તથા મનને દમવું તે કઠણ છે.

[૪૩] માટે હે પુત્ર ! તું શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ એ પાંચે વિષયોના મનુષ્ય સંબંધી ભોગોને ભોગવ, અને ભુક્ત ભોગી થઇને પછી ચારિત્ર ધર્મને ખુશીથી સ્વીકારજે.

[૪૪] આ પ્રમાણે માતાપિતાનાં વચન સાંભળીને મૃગાપુત્રે કહ્યું:-- હે માતાપિતા ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે પરંતુ નિઃસ્પૃહી (પિપાસારહિત) ને આત્મોક્તમાં કશુંએ અશક્ય હોતુંજ નથી.

[૪૫] વળી આ સંસાર ચક્રમાં દુઃખ અને ભય ઉપજાવનારી શારીરિક અને માનસિક વેદનાઓ હું અનંતવાર સહન કરી ચૂક્યો છું.

[૪૬] જરા અને મરણથી ઘેરાયેલા અને ચાર ગતિરૂપ ભયથી ભરેલા આ સંસારમાં મેં જન્મ મરણ અને ભયંકર વેદનાઓ ઘણીવાર સહન કરી છે.

નરક યોનિમાં પૂર્વે અનંત વેદના વેઠેલી તે કહી ખતાવે છે.

[૪૭] અહીંના અગ્નિ જેટલો ઉષ્ણ હોય છે તેના કરતાં અનંતગણી નરક યોનિમાં ઉષ્ણ અગ્નિ હોય છે નરક યોનિઓમાં આવી ઉષ્ણ વેદનાઓ મેં (કર્મના પ્રભાવે) સહન કરી છે.

[૪૮] અહીંની દંડી કરતાં નરક યોનિમાં અનંતગણી ટાઢ હોય

છે મે નરક ગતિઓમા તેની મખત દડીની વેદનાઓ
વેરી છે

[૪૯] કદુનામરી કુબીઓ (ચોદાદિના ભાગ્ય) મા આકદ કરતા
કરતા ઊંચા પગે અને નીચા મસ્તક રહેયો હું (સ્વકૃત)
બાળના અભિમા પૂર્વે ધણીનાર પકાવાયો છું.

નોંધ--નરકયોનિમા કદુ વગેરે નામનાં ભિન્નભિન્ન કુબી સ્થાનો
હોય છે ત્યાં નારક છવો હત્યન્ન થાય છે અને તેવા છવોને પરમા-
ધાર્મિક નામના ત્યાના અધિષ્ઠાતાઓ અનેક ચાલનાઓ આપે છે

[૫૦] પૂર્વ કાળે મલા દાવામિ જેવી મરૂ (વેરાન મેદાન) ભૂમિની
વજ્ર જેની વેણુવાળી કદમ્બ વાણુકા નદીમા હું અનતવારૂ
બાળ્યો હતો

[૫૧] કદુ કુબીઓમા ઊંચે બધાયેલો અસહાયી (સહાય નિના)
હું કરવત અને કકચ વગેરે શસ્ત્રોથી પૂર્વે ધણીવાર બરાણ
પાડતો હોયો છું.

[૫૨] અતિ તીક્ષ્ણ કાટે કરીને વ્યાપ્ત એવા મોટા મિબબિ વૃક્ષ
ની માથે બધાયેના મને આપો પાછો ઉતરો સુનરો ખેચીને
પરમાધાર્મિ પ્રાપ્તે આપેલી વેદના મે મદન કરી છે.

નોંધ-- સિબલિવૃક્ષ તાલથી પણ મોટું હોય છે

[૫૩] પાપકર્મના પગિણામે હું પૂર્વકાળે (યોનાનાજ કર્મથી) મોટા
યત્રોમા ગેરડીની માફક અતિ બચકર અવાજ કરતો ખૂમ
પીડાયો છું

[૫૪] શકર અને શ્વાન જેવા સ્થામ અને મમળ જાતના પરમા-
ધાર્મિક દેવોએ અનેખ્યા બુધિપર તરફકરો અને પાડ્યો,
(શસ્ત્રાગ્રિએ કરી) છંદી નાખ્યો અને મચ્છાનનાની ખૂમ પાડના
જતા બેદી નાખ્યો હતો

[૫૫] (પરમાધાર્મિકોએ) પાપકર્મથી નરકસ્થાનમાં ગયેલા મારા શરીરના અણસીના પુષ્પવર્ષો તલ્લવાર પડ્યો અને ભાલા-એ કરીને મેં ખંડ, ઘણા ખંડ અને અતિસૂક્ષ્મ વિભાગો કરી નાખ્યા હતા.

[૫૬] જલવસ્થામાં સાંમેલ અને ધુંસી વાળા તપેલા લોખંડના રથમાં પરંવશપણે ચોળાયેલા મને જોતરના બંધને બાંધી રોઝને જેમ ઘાફડીના પ્રદારે મારે તેમ મને પણ મર્મસ્થાનોમાં પાડીને ખૂબ માર્યો હતો.

[૫૭] ચિતાઓમાં પાડાઓને જેમ બાળે છે તેમ પાપકર્મોથી ઘેરાયેલા મને પગધીનપણે જલવસ્થામાં અગ્નિમાં શેક્યો હતો અને બાળીને ભસ્મ કર્યો હતો.

[૫૮] ઢંક અને ગીધ પંખીરૂપ બની લોહના માણુમાં સરખી મજામુન આંચે કરી વલ્લવલાટ કરતા એવા મને પરમાધાર્મિકોએ અનંતવાર કાપી નાંખી કુઃખ દીધું હતું.

[૫૯] એ નરકગતિમાં તૃણથી ખૂબ પીડાતાં દોડતાં દોડતાં ચૈતરણી નદીને જોઈ પાણી પીવાની આશાએ તેમાં પડ્યો પરંતુ ત્યાં રહેલા અસ્ત્રાની ધારાઓથી ખૂબ હણાયો હતો.

[૬૦] તાપથી પીડાતાં અગ્નિ (તલ્લવાર) પત્ર નામના વનમાં ગયો ત્યાં ઉપરથી તલ્લવારની ધાર જેવાં તીક્ષ્ણ પત્રો પડવાથી અનંતવાર છેદાયો હતો.

[૬૧] મુહુર્ગજો, મુમંદી નામનાં યજ્ઞો, યજ્ઞો તથા સાંમેલનાં વડે ગાત્રો ભાંગી ગયાં હતાં અને તેવું કુઃખ મેં અનંતવાર બોગવ્યું હતું.

- [૬૨] છુરીની તીક્ષ્ણ ધાર વડે ખાવ ઉતારીને દણાયો હતો અને કાતરણીએ કરી અનેક વખત કપાયો અને છેદાયો હતો.
- [૬૩] ત્યાં પાસલાની કપદગ્નજોમા જટકામ્મ મગની પેટે પગ્વશપણે ઘણી વખત હું વહન કરાયો, બધાયો અને ઈંધાયો હતો.
- [૬૪] મોટી જાળ જેવા નાનાં ગાઠવાને ગળી જનાર મોટા મોટા મગરમરડો આગળ નાના મરડની ગાફક પરવશપણે હું ઘણીવાર તેવા પરમાધાર્મિકથી પકડાયો, મેંચાયો, કડાયો અને મરાયો હતો.
- [૬૫] વિશેષ કરીને દંડવાળા અને લેપવાળા જાજો વડે પક્ષી જેમ પકડાઈ જાય તેમ પરમાધાર્મિકથી હું ઘણીવાર પકડાયો, લેપાયો, બધાયો અને મગયો હતો.
- [૬૬] સુતારો જેમ વૃક્ષને છેદે તેમ કુદાડ કે ફગ્ગીએ કરી પરમાધાર્મિકાએ મને ઠેલા (ને મુગની પેટે) કાઢ્યો, ફૂટ્યો અને ઊંચો હતો.
- [૬૭] જેમ લુહારો ચપેટા અને ઘણું વડે લોદ્યને ફૂટે તેમ હું અતંતવાર કુદાયો, બેદાયો અને મરાયો હતો.
- [૬૮] ખૂન ભય કરે રુદન કરવા છતાં ત્રાંબુ, લોહું, સીસું વગેરે ધાતુઓને ખૂન કળકળતા તપાવી મને પરાણે પીવડાવ્યા.
- [૬૯] (અને પાતાંપાતાં એ પરમાધાર્મિકાએ કહ્યું:—) “રે અનાયક કર્મના કરતાર” તને પૂર્વજન્મમા મામ બહુ પ્રિય હતું” એમ કહીને મારા શરીરમાથી માસ તોડી તોડી તેના કકડા કરી અગ્નિ જેવાં લાલ લાડયા જનાવી જનાવીને મને ઘણી વાર ખવડાવ્યા.

[૭૦] “વળી તને જોજી તથા મહુડાં વગેરેનો અનેક સુરા (દાર) બહુજ પ્રિય હોય” એમ મંભારીને મારાજ શરીરનું રુધિર અને ચરખી જાનવસ્થામાન કરી મને પીવડાવી હતી.

[૭૧] ભય સહિત, ઉદ્વેગ સહિત અને દુઃખ સહિત પીડાયેલા એવા મેં ઘણા દુઃખથી ભરેલી આવી વેદનાઓ સતત અનુભવી હતી.

[૭૨] નરકયોનિમાં મેં તીવ્ર, ભયંકર, અમલ, મહાભયદારક, ઘોર અને પ્રચંડ વેદનાઓ ઘણીવાર મહન કરી છે.

[૭૩] હે તાત ! મનુષ્યયોકમા જેવી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની વેદનાઓ અનુભવાય છે તે કરતા નરકગતિઓમા અનંતગણી વેદનાઓ હોય છે.

[૭૪] (હે માતાપિતા !) જ્યાં મટકું મારીએ તેટલો વખત પણ જાતિ નથી એવી સર્વ ભવોમાં મેં અસાતા (અમુખ) વેદના અનુભવી છે.

[૭૫] આ બધું સાંભળ્યા પછી માતાપિતાએ કહ્યું :—હે પુત્ર ! ભયે તારી ઈચ્છા હોય તો દીક્ષિત થા પરંતુ ચારિત્રધર્મમાં દુઃખ પડ્યે પ્રતિક્રિયા (દુઃખને હઠાડવાનો ઉપાય) નહિ થાય.

[૭૬] માતાપિતાને મૃગાપુત્રે કહ્યું :—આપ કહો છો તે સત્ય છે. પરંતુ હું આપને પૂછું છું કે જંગલમાં પણ પક્ષીઓ વિચરતાં હોય છે તેની પ્રતિક્રિયા કાણ કરે છે ?

નોંધ :—પશુ અને પક્ષીઓનાં દુઃખો એમ ઉપાય કર્યા વિના સાંત થાય છે તેમ માફ પણ દુઃખ સાત ચર્ચ જવાનું.

[૭૭] જેમ જંગલમાં મૃગ એકલો સુખેથી વિહાર કરે છે તેમ મંયમ અને તપશ્ચર્યા વડે હું એકાકી આગ્નિવર્મમાં સુખપૂર્વક વિચરીશ.

[૭૮] મોટા અરણ્યને વિષે વ્રક્ષના મૂળમાં એઠેલા મૃગલાને (પૂર્વ-કર્મવશાત્) ન્યારે રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યાં જઈ તેની સારવાર કોણુ કરે છે ?

[૭૯] ત્યાં જઈ કોણુ તેને ઔષધ આપે છે ? તેના સુખદુઃખની ચિંતા કોણુ કરે છે ? કોણુ તેને ભોજનપાણી લાવીને ખવડાવે છે ?

નોંધ:—જેને સાધનો અધિક છે તેનેજ સામાન્ય દુઃખ અતિ દુઃખ-શ્ય નીવડે છે.

[૮૦] ન્યારે તે નીરોગી થાય છે ત્યારે પોતાની મેળે ભોજન માટે વનમાં જઈ મુંદર ધામ અને સરોવરને શોધી લે છે.

[૮૧] ધામ ખાત્રીને, સરોવરમાં પાણી પીને તથા મૃગચર્યા કરીને પછી પોતાના નિવાસસ્થાને પહોંચે છે.

[૮૨] એજ પ્રમાણે ઉદ્ભવતંત સાધુ એકાકી મૃગચર્યા ચરીને પછી જાંઘી દિશામાં ગમન કરે છે.

[૮૩] જેમ એકલો મૃગ અનેક લિંગલિંગ સ્થળે વસે છે, એકજ સ્થાને નહિ તેમ મુનિ ગોચરી (લિક્ષાચરી)માં મૃગચર્યાની માફક જુદે જુદે સ્થળે વિચરે અને લિક્ષા સુંદર મળે કે ન મળે તે પશુ જરા માત્ર દેનારનો તિરસ્કાર કે 'નિંદા' ન કરે.

[૮૪] માટે હે માતાપિતા ! હું પણ મૃગની માફક તેવી (નિરાસક્ત) ચર્યા કરીશ. આ પ્રમાણે પુત્રના દ્રઢ વૈરાગ્યને જાણી માતા-પિતાનાં દોહર હૃદય પીગળા ગયાં. તેમણે કહ્યું :—હે પુત્ર !

જેમ આપને સુખ પડે તેમ ખુશીથી કરો. આ પ્રમાણે માતાપિતાની આજ્ઞા મળ્યા પછી તે આભરણાદિક સર્વ પ્રકારની ઉપાધિને છોડવા તૈયાર થયા.

[૮૫] પાત્રી આજ્ઞા લેવા માટે ફરીથી મૃગાપુત્રે કહ્યું:—(પ્રસન્નચિત્તે) આપની આજ્ઞા હોય તો હમણાંજ સર્વદુઃખોથી છોડાવનાર મૃગચર્યા રૂપ સંયમને આદરૂં ? આ સાલળી માતાપિતાએ પ્રસન્નચિત્તે કહ્યું —પ્યારા પુત્ર ! યથેચ્છ વિચરો.

[૮૬] એ પ્રમાણે બહુ પ્રકારે માતાપિતાને સમજાવીને અને આજ્ઞા લઇને જેમ મહાન હાથી બખ્તરને બેઠી નાખે છે તેમ મમત્વને છેદી નાખ્યું.

[૮૭] સમૃદ્ધિ, ધન, મિત્રો, સ્ત્રી, પુત્રો અને રવજનોને વસ્ત્ર પર લાગેલી ધૂળને ખખેરી નાખે તેમ બધાને તછને તે નીકળી ગયો.

[૮૮] પાંચ મહાત્રતો, પાંચ મમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓથી સુક્ત બની અબ્યંતર (આંતરિક) અને બાહ્ય તપશ્વર્યામાં ઉદ્યમવંત થયા.

નોંધ:—મહાત્રત, સમિતિ અને ગુપ્તિનું વર્ણન આવી ગયું છે. તપશ્વર્યાનું સવિરતર વર્ણન ત્રીસમા અધ્યયનમાં આવશે.

[૮૯] મમતા, અહંકાર, આમકિત અને ગર્વને છોડી ત્રસ તેમજ રથાવર શ્વેત પર પોતાના આત્મા સમાન વર્તવા લાગ્યા.

[૯૦] વળી લાલમાં કે અલાલમાં, સુખમાં કે દુઃખમાં શ્વિતમાં કે મરણમાં, નિંદામાં કે પ્રશંસામાં અને માનમાં કે અપમાનમાં સમવર્તી બન્યા.

[૯૧] ગર્વ, કપાય, દંડ, મત્સ્ય, દ્વામ્સ, લાય, ગોદ અને વામનાવી નિવૃત્ત યર્ષ સ્વાયમબી બન્યા.

નોંધ:—દંડા ત્રણ છે. મનદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ રાક્ષી પણ ત્રણ છે. ભાષાશાસ્ત્ર, નિદાનશાસ્ત્ર અને મિથ્યાદર્શનમત્સ્ય. કપાય આર છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ.

[૯૨] આયોક મંબધી અને પન્થોક મબધીની આશાથી રૂઢિન થયા. ભોજન મળો કે ન મળો, કોર્મ મરીગને ચંદન લગાડો કે હણો—એ બન્ને દગામાં મળવતી થયા.

[૯૩] અને અપ્રશન્ન એવા પાપેના આસ્રવથી (આગમનથી) અર્વ પ્રકાશે રૂઢિન થયા. તેમજ આધ્યાત્મિક ધ્યાનના યોગો વડે કપાયેનો નાશ કરીને પ્રશન્ત શામનમા ગિય થયા.

[૯૪] એ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન, આગ્નિ, તપ અને વિશુદ્ધ ભાવના-ઓથી પોતાના આત્માને વશુદ્ધ બનાવીને—

[૯૫] ધણું વર્ષો સુધી આગ્નિ (આયુષણ) પાળીને એક માન્ય અલ્પમણુ કરી ગ્રેષ્ઠ સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—અલ્પસણુ બે પ્રકારનાં હોય છે. (૧) મગધપર્વત આ અલ્પસણુ આયુષ્યનો અંતકાળ બળી મરણપર્વતના કાળ મુખી કરાનું હોય છે (૨) કાળમર્યાદિત

[૯૬] જેમ મૃગાપુત્ર રાજર્ષિ ભોગોથી તરણુ વયમા નિવતી રાક્ષ્યા તેમ તત્ત્વને બળુનારા પડિત પુરુષો ભોગોથી સહસા નિવૃત્ત થાય છે.

[૯૭] મહાન પ્રભાવશાળી અને મહાન યશસ્વી મૃગાપુત્રનું આ

મૌમ્ય ચારિત્ર સાંભળી, ઉત્તમ પ્રકારની તપશ્ચર્યા અને સંયમને આરાધી તથા ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવી ઉત્તમ (મોક્ષ) ગતિને લક્ષ્યમાં રાખીને—

[૯૮] તેમજ દુઃખવર્ધક, (ચૌરાદિ) ભયના મહાનં નિમિત્તરૂપ અને આસક્તિ વધારનાર એવા ધનને બરાબર ઓળખ્યા પછી તથા દધને સાચા સુખને લાવનાર, મુક્તિયોગ્યગુણ પ્રકટાવનાર અને સર્વશ્રેષ્ઠ એવી ધર્મરૂપ ધ્રોસરીને ધારણ કરે.

નોંધ:—સંસાર આખો દુઃખમય છે પણ તે સંસાર બહાર નથી, નરકગતિ કે પશુગતિતાં નથી, તે સંસાર તો આત્માની સાથે જડાયેલો છે. વાસના એજ સંસાર-આસક્તિ એજ સંસાર. આવા સંસારથીજ દુઃખ જન્મે છે, ઘોષાય છે અને વધે છે. બહારનાં બીજાં શારીરિક કષ્ટો કે અકસ્માત આવી પડેલી સ્થિતિનું દુઃખ એ તો પતંગમય જેવું ક્ષણિક છે. તે દુઃખનું વેદન થવું કે ન થવું તેનો આધાર વાસના પર છે. આટલું જોઈ જાણ્યું, વિચાર્યું અને અનુભવ્યું તેઓજ આ સંસારની પાસ જવાનો પ્રયત્ન કરી શક્યા છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે મૃગાપુત્રનું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

મહા નિર્ઁથીય

મહાનિર્ઁથીયમુનિ સંબંધી

૨૦

કદાચ શરીરની વેદના હરવાનું ઔપધ હશે. બાહ્ય બંધ-
નેની વેદના તોડવાનાં શસ્ત્રો પણ મળી આવશે. પરંતુ હાડી
હાડી થતી આત્મવેદનાને દૂર કરવાનાં ઔપધ બહાર કયાંય
નથી. આત્માની અનાયતાને દૂર કરવા માટે બહારનાં કોઈ
સામધ્ય કદમ આવી શકતાં નથી. પોતાના સનાય માટે પોતેજ
સાવધાન થવું પડે. બીજાં અવલંબને એ ભદ્રગરના તમાસા
છે. આત્માનાં અવલંબન એજ સાચાં સાથી છે.

અનાથી નામના યોગીશ્વર સંસારની અનિત્યતાને અનુભવી
ચૂક્યા હતા. રાજ્યશ્રદ્ધિ જેવી સમૃદ્ધિ, અપાર વિભાસો અને
તરુણિનાં પ્રલોભન તથા માતાપિતાનો અપાર દેનેહ એ બધું
તેમણે સખળતાથી છોડી દીધું હતું.

એકદા તરુણ વયના તે તેજસ્વી ત્યાગી ઉદ્યાનમાં એકાંત
ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા. તેજ ઉદ્યાનમાં અકસ્માતથી જઈ ચડેલો
શ્રેણિક નામનો રાજગૃહીનો રાજવી યોગીશ્વરની પ્રસન્ન મુખમુદ્રા
જળહળતી આત્મજ્યોત અને તરુણવયની ત્યાગદશા જોઈ મુગ્ધ
બન્યા. શું આવા યુવાનો પણ ત્યાગી હોય ? એ વિચારે તેને
બહુ બહુ ચકિત બનાવ્યા. એ યોગીના વિશુદ્ધ આંદોલને
શ્રેણિકના અંતઃકરણમાં જે કાંત મચાવી તેનું નિરીક્ષણ કરવું
મુશ્કેલને અતિઅતિ આવશ્યક છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] અરિહત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સયમી પુરષોને ભાગ્યથી નમસ્કાર કરીને પરમાર્થ (મોક્ષ) દાતા ધર્મની યથાથ શિક્ષાને કહીશ ધ્યાનપૂર્વક મને સાંભળો

નોંધ:—સચ્ચત્વર્ત, અરિહત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સયમી પુરુષોનું બોધક છે

[૨] અપાર સપત્તિના ગ્રામી અને મગધ રાજાના અધિપતિ શ્રેષ્ઠિક મહારાજા મન્ત્રિ કુશિ નામના અત્ય તરફ વિદારયાત્રા માટે ની જ્યા

[૩] લિન્નલિન્ન પ્રમરના વૃક્ષા અને નતાઓથી વ્યાપ્ત વિનિવ દ્વળ અને પુષ્પોથી જવાયેલું અને વિનિધ પક્ષીઓથી સેવાયેલું તે ઉદ્યાન નદનન સરખું હતું

[૪] ત્યાં શ્રેષ્ઠ વૃક્ષના મૂળ પામે પ્રેરના સુખને યોગ્ય, સુમમજી, મમાધિગ્ય અને મયમી માધુને જોયા

[૫] તે નૃપતિ યોગીશ્વરનું રૂપ જોઈને તે સયમીને વિશે અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો

[૬] અહો ! ઝીંટી ! તિ ! અહો ! ટુ રૂ ! અહો ! એ આર્યની ઝીંટી સૌમ્યતા, દામા, નિર્ભયતા અને ભોગ પ્રત્યે અનામકિત છે !

[૭] તે મુનિના જન્મે ચરણોને નમીને, પ્રદક્ષિણા કરીને અતિ દૂર નહિ કે અતિ પામે નહિ તેમ ઉભા રહી હાથ જોડીને પૂજના નામ્યા

[૮] હે આર્ય! આવી તરણાવરથામાં ભોગ ભોગવવાને વખતે પ્રવર્જિત કેમ થયા? આવા ઉપચારિત્રમાં આપે શી પ્રેરણાએ અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું? આ વસ્તુને સાંભળવા ઇચ્છું છું.

[૯] (મુનિ બોલ્યા:—) હે મહારાજ! હું અનાથ છું. મારો નાથ (રક્ષક) કોઈ નથી. તેમ હજુ મુખી તેવા કોઈ કૃપાળુ મિત્રને હું પામી શક્યો નથી.

[૧૦] આ સાંભળીને મગધદેશના અધિપતિ ક્રૌણિક રાગ દસી પડ્યા. શું આવા પ્રભાવશાળી અને સમૃદ્ધિવાળા આપને હજુ મુખી કોઈ સ્વામી ન મળ્યો?

નાંધ:—ધોગીશ્વરનું ઓજસ જોઈ તેનો સદાયક કોઈ ન હોય તે અસંગત લાગ્યું અને તેથીજ મહારાજને તેમ કહ્યું.

[૧૧] હે સંપન્નિન! આપનો કોઈ નાથ (સદાયક) ન હોય તો હું થયા તયાર છું. મનુષ્યમય ખરેખર દુર્લભ છે. મિત્ર અને સ્વજનોથી ઘેરાયેલા આપ મુખપૂર્વક भारी પાસે રહો અને ભોગોને ભોગવો.

[૧૨] હે મગધેશ્વર ક્રૌણિક! તું પોતેજ અનાથ છે. જે પોતેજ અનાથ હોય તે જીમ્મનો નાથ શી રીતે થઈ શકે?

[૧૩] મુનિનાં વચન સાંભળી તે નરેન્દ્ર નિશ્ચિન્ન થયો. આવું વચન તેણે કદી કોઈની પાસેથી સાંભળ્યું નહતું. તેથી તે વ્વાકુળ અને સંશયી બન્યો.

નાંધ:—તેને એમ લાગ્યું કે આ ધોગી મારાં શક્તિ, સમર્થ અને સંપત્તિને નજીક નહિ હોય, તેથી તેમ કહે છે

[૧૪] ધોગીઓ, લાથીઓ અને કરોડો મનુષ્યો, શહેરો અને નગરી (વાળા અંગદેશ તથા મગધદેશ) નો હું ઘણી છું. સુંદર

અંતઃપુરમાં હું મનુષ્ય સંબંધીના ઉત્તમ કામભોગોને ભોગવું છું. મારી આરા અને ઐશ્વર્ય અજોડ છે.

[૧૫] આવી મનચાંછિત વિપુલ સંપત્તિ હોવા છતાં હું અનાથ શી રીતે ? હે ભગવન ! આપનું કહેલું કદાચ ખોટું તો નહિ હોય !

[૧૬] (મુનિએ કહ્યું) હે પાર્થિવ ! તું અનાથ કે સનાયના પરમાર્થને જાણી શક્યો નથી. હે નરાધિપ ! અનાથ અને સનાયના ભાવને જગપણુ સમજી શક્યો નથી. (તેથીજ તને મદદ થાય છે.)

[૧૭] હે મહારાજ ! અનાથ કોને કહેવાય છે ? મને અનાથતાનું ભાન ક્યાં અને કેવી રીતે થયું અને કેમ પ્રવળ્યા લીધી તે જાણુ સ્વસ્થ ચિત્ત રાખી સાબળ.

[૧૮] પ્રાચીન શહેરોમાં મયોત્તમ એવી દેશાંખી નામની નગરી હતી અને ત્યાં પ્રખૂત ધનમંથય નામના મારા પિતા રહેતા હતા.

[૧૯] એકદા હે મહારાજ ! તરણ વયમાં મને એકાએક આખની અતુલ પીડા ઉત્પન્ન થઇ; અને તે પીડાથી આખા શરીરને દાવજવાર શરૂ થયો.

[૨૦] જેમ કાપેને શત્રુ ગરીરના કેમળ ભાગમાં આતિ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રથી ઘોર પીડા ઉપજાવે તેવી તે આંખની વેદના હતી.

[૨૧] અને ઈંદ્રના વજ્રની પેઠે દાધન્વન્ની દારણુ વેદના કેડના મધ્યભાગ, મગ્તક અને હૃદયને પીડવા લાગી.

[૨૨] તે વખતે વૈદ્યશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને જડીયુદ્ધી, મુગિયા તથા મંત્રવિદ્યામાં પારંગત, શાસ્ત્રમાં કુશળ અને ઔષધ કરવામાં ચતુર એવા ઘણા વૈદ્યાચાર્યો મારે માટે આવ્યા.

- [૨૩] ચાર ઉપાયોથી યુક્ત અને એવી પ્રમિદ્ધ ચિકિત્સા તેમણે મારે માટે કરી પરંતુ તે અમર્થ વૈદ્યો અને તે દુઃખથી છોડાવી ન શક્યા એજ મારી અનાથતા.
- [૨૪] મારે માટે પિતાશ્રી નર્વનપત્તિ આપવા તૈયાર થયા. પરંતુ તે પણ દુઃખથી છોડાવવાને અનમર્થ નીડ્યા એજ મારી અનાથતા.
- [૨૫] વાત્મયના સાગરમગી માતા પોતાના વહાલા પુત્રના દુઃખથી ખૂબ ગોઠાતુ ગઇ જતી હતી પરંતુ તેથી મારું દુઃખ છૂટ્યું નહિ. એજ મારી અનાથતા.
- [૨૬] માતાના એકજ ઉદરમાંથી જન્મેલા નાના અને મોટા ભાઇઓ પણ અને દુઃખથી છોડાવી ન શક્યા એ પણ મારી અનાથતા.
- [૨૭] હે મહારાજ ! નાની અને મોટી મારી સગી બેનો પણ આ દુઃખથી અને જસાવી ન શકી એ મારી અનાથતા નહિ તો ખીજું શું ?
- [૨૮] હે મહારાજ ! તે વખતે મારા પર અત્યંત રમેહવાળી અને પતિવ્રતા પત્ની આશુભર્યા નયને મારું હૃદય ભોળી રહી હતી.
- [૨૯] મારું દુઃખ જોઈ તે નવયૌવના મારાથી જાણે કે અજાણે અન્ન, પાન, સ્નાન કે સુગંધિત પુષ્પમાળા કે વિશેષન સુદ્ધા ભોગવતી ન હતી.
- [૩૦] અને હે મહારાજ ! એક ક્ષણ પણ તે મહાચાન્દી અગામી થતી ન હતી. આખરે (એટલી અગાધ સેવા વડે પણ) તે મારી આ વેદનાને હાથી ન શકી તેજ મારી અનાથતા.
- [૩૧] આવી ચારેકારથી અસહાયતા અનુભવવાથી મેં વિચાર્યું કે

અનંત એવા આ મંમારમાં આવી વેદનાઓ ભોગવવી પડે તે બહુ બહુ અસભ્ય છે.

[૩૨] માટે આ વિપુલ વેદનાથી જો એકજવાર હું મૂકાઉં તો ક્ષાન્ત, દાન્ત અને નિરાસંભી બની તુરંતજ શુદ્ધ સંયમને પ્રદણ કરીશ.

[૩૩] હે નરપતિ ! રાત્રિએ એમ ચિંતવીને હું મૂઢ ગયો. અને રાત્રિ જેમ જેમ જતી ગઈ તેમ તેમ મારી તે વિપુલ વેદના ક્ષીણ થતી ગઈ.

[૩૪] ત્યારબાદ પ્રભાતે તો સાવ નીરાંગી થઈ ગયો અને એ બધા સંબંધીઓની આગા લઇને ક્ષાન્ત (સદ્વિષ્ણુ), દાન્ત (દમિતેન્દ્રિય) અને નિરાસંભી (પાપક્રિયાથી રહિત) થઇ સંયમી બન્યો.

[૩૫] ત્યાગ લીધા પછી હું મારો પોતાનો અને સર્વ ત્રસ (હાલતા આલતા જીવો તથા સ્થાવર સ્થિર) જીવો; એ બધાનો પણ નાથ (રક્ષક) થઇ શક્યો.

નોંધ:—આસક્તિનાં બંધન છૂટવાથી પોતાનો આત્મા છૂટે છે. આત્મ આત્મિક સ્વાવલંબન એજ સનાયતા. આવી સનાયતા સાંપડે એટલે બહારની સહાયોની દૈન્યજન ન રહે. આવી મનાયતા પામે તે જીવાત્મા બીજા જીવોનો પણ નાથ બની શકે. બહારનાં બંધનોથી કાઢીને છોડાવવાં તે કંઈ સાચી રક્ષા ન કહેવાય. પીડાતા પ્રાણીને આંતરિક બંધનોથી છોડાવવાં તેજ સાચું સ્વામિત્વ ગણાય. આવી સનાયતા એજ સાચી સનાયતા. આ સિવાયની બીજી બધી અનાયતાજ સમજવી.

[૩૬] (હે રાજન !) કારણ કે આ આત્મા પોતેજ વૈતરણી નદી અને કૂટશાસ્ત્રલીવૃક્ષ જેવો દુઃખદાયી તથા કામદુધા ઋ અને નંદનવન સમાન સુખદાયી છે.

નોંધ:—આ જ્વાલ્મા પોતાના પાપકર્મો વડે નરકગતિ જેવા અનંત દુઃખોને ભોગવે છે અને તેજ સત્ત્વ મં વડે સ્વર્ગાદિ ગતિના વિવિધ સુખો ભોગવે છે.

[૩૭] આ આત્મા પોતેજ સુખ અને દુઃખોનો કર્તા અને બોક્તા છે, અને આ આત્મા પોતેજ સુમાર્ગે રહે તો પોતાનો મિત્ર અને કુમાર્ગે રહે તો પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે.

આવી રીતે પોતાની પૂર્વાવસ્થાની પ્રથમ અનાયતા કહીને હવે બીજા પ્રકારની અનાયતા કહે છે:—

[૩૮] હે રાજન! ટેટવાક કાપર મનુષ્યો નિર્બળ ધર્મને અંગીકાર તો કરી લે છે પણ પાળી શકતા નથી તે બીજા પ્રકારની અનાયતા છે. હે નૃપ! તુ તે વસ્તુને બરાબર જાનત ચિત્તથી સાભળ.

[૩૯] જે પાંચ મહામતોને મદલ્ય કરી પછી અસાવધાનતાથી તે બરાબર પાળી શકતો નથી અને પોતાના આત્માને અનમ્રદ (અસંયમ) કરી રમાદિ ગ્વાદોમા લુબ્ધ થાય છે તેવો કિશ્કુ રાગ અને દ્વેષરૂપ મસારના બંધનને મૂળથી છેદી શકતો નથી.

નોંધ:—પ્રવચ્ચાનો હેતુ આસક્તિનાં બીજાક ઉખેડવાનો છે વસ્તુ છોડવી સહેલી છે પણ વસ્તુની આસક્તિ છોડવી કઠણ છે. માટે મુનિએ સતત તેજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૪૦] (૧) ઉપયોગપૂર્વક ગમનાગમન (૨) ભાષા (૩) એવાણા (ભોજન વસ્ત્ર વગેરે મદલ્ય કરવાની વૃત્તિ) (૪) ભોજન, પાન, કંબળ, વસ્ત્રાદિનુ મૂકવું તથા લેવું. અને (૫) વધેલી આવશ્યક વસ્તુનો યોગ્ય ગ્રથો ત્યાગ કરવો. આ પાંચ મમિતિઓમાં જે ઉપયોગ રાખતો નથી તે વીનપુરમે આચરેલા (જિન) માગ મા જાછ શકતો નથી.

[૪૧] જે લાંબા કાળસુધી મુણ્ડ (સાધુવ્રતની ક્રિયા) રચિ થઈને પણ પોતાના વ્રતનિયમોમાં અરિયર થઈ જાય છે. અને તપશ્ચર્યાદિ અનુશાનથી બ્રહ્મ થાય છે. તેવો સાધુ ઘણાં વર્ષો સુધી (ત્યાગ, સયમ, કેશલુંચન અને બીજાં કષ્ટોથી) પોતાના દેહને દુઃખ આપવા છતાં મંસારની પાર જઈ શકતો નથી.

[૪૨] તે પોલી મુડી અને છાપ વિનાના ખોટા મિષ્કાની માફક માર (મૂંઝ) રહિત બને છે અને કાચનો કડકો જેમ વૈદ્યમણિ પામે નિર્ઘર્ષ હોય છે તેમ જ્ઞાનીજનો પાસે તે નિર્મૂલ્ય થઈ જાય છે.

[૪૩] આ મનુષ્ય જન્મમાં રમેહરણાદિ મુનિનાં માત્ર ચિદ્વેદો રાખે અને માત્ર આશ્ચર્યા આતર વેશધારી સાધુ બને તે ત્યાગી ન હોવાં છતાં પોતાને ત્યાગી કહેવડાવતો ફરે છે. આવો કુસાધુ પાછળથી બહુ કાળ સુધી (નરકાદિ જન્મોની) પીડા પામે છે.

[૪૪] જેમ તાળપુટ (હાથમાં લેવાથી તાળવું ફાટી જાય તેવું) વિંચ ખાવાથી, અભ્યવરિચિત (અવળું) શસ્ત્ર ઝડલું કરવાથી અને અવિધિથી મંત્રગમ્ય કરવાથી જેમ તે મારી નાખે છે તેજ રીતે વિવ્રમભોગની આસક્તિથી યુક્ત હોય તો તે આરિત્રંધર્મ પશુ તે ઝડલું કરનારને મારી નાખે છે. (હલકી ગતિનાં લઈ જાય છે.)

નોંધ:—જે વસ્તુ વિકાસને પથે લઈ જાય છે તેજ વસ્તુ ઉત્તરી થાય તેા નીચે પણ લઈ જાય છે.

[૪૫] લક્ષણવિદ્યા, સ્વપ્નવિદ્યા, જ્યોતિષ અને વિવિધ કુટુંબલ (ખાશુગર) વિદ્યાઓમાં રક્ત થયેલા અને મેળવેલી હલકી વિદ્યાનાં પાપોથી પેટ ભરનારા તેવા કુમારને તે કુવિદ્યાઓ શરણશૂન્ય થતી નથી.

નોંધ:—ત્રિશ્રા આત્મવિકાસ માટેજ હોય છે જે પતનનુ કારણ
જને તે તે કુવિદ્યા કહેવાય

[૪૬] તે વેશધારી કરી ન માધુ પોતાના અજ્ઞાનરૂપ અધનારથી
મદા દુખી થાય છે અને ચારિત્ર ધર્મનો ધાત કરી અહીં
પણ રિપર્યામ પામે છે અને પત્રી પણ નરક કે પશુચોનિમા
ગમન કરે છે

[૪૭] જે માધુ અમિની માફક મર્વાલક્ષી જનીને પોતાને માટે
કરેલી, મૃત્યુથી લોધેની, કે નિત્ય એક ઘેંચીજ મેળવેલી
મદોપ લિલ્લા પણ લોધા કરે છે, તે કુમાધુ પાપ કરીને મરી
ગયા બાદ દુર્મતિમા ચાપો જાય છે.

નોંધ:—જેનમિશુને બહુજ શુદ્ધ અને નિર્દોષ ભિક્ષાજ લેવાની હોય
છે ભિક્ષા એવા માટે બહુ કડક નિયમો તેને જાળવવા પડે છે

૪૮] મરડાકેને છેત્તાર શત્રુ જે અનર્થ ન કરી શકે તે અનર્થ
પોતાનો જીવાત્માજ કુમાર્ગે જાય તેા કરી નામે છે
પરંતુ જે સમયે તે કુમાર્ગે જતો હોય છે ત્યારે તેને
વિચાર નથી આવતો. જ્યારે મૃત્યુના મુખમા જવુ પડે છે
ત્યારેજ તે જાણી શકે છે અને પત્રી ખૂમ પડતાય છે.

[૪૯] એવા કુમાર્ધુનો ત્યાગ પણ નિન્દ્ય નીરડે છે અને તેનો
પુરપાર્થ પણ રિપનેત ચર્ન જાય છે બ્રહ્માચારીને આલોક કે
પરચોકમા જરાપણુ શાંતિ ચતી નથી તે (આત્મિક અને
બાહ્ય) જન્મે પ્રદાનના દુખનો ભોગ જતી જાય છે.

[૫૦] જેમ ભોગરમની લોતુપી (ભાસવાળી) પંખણી બીજા કિસક
પક્ષી વડે મપદ્ધાને પત્રી ખૂમ પગિતાપ કરે છે તેજ પ્રકારે
દુરાચારી અને અવજાંદી માધુ જિનેશ્વર દેવાના આ મન્માર્ગને
વિરાધીને પછી મન્જાન્તે બહુમદુ પરિણામ પામે છે.

[૫૧] આ જ્ઞાન અને ગુણથી યુક્ત એવો મેધુર શિષ્યામણ સાંભળાને ગણા અને ભુદ્ધિમાન સાધકે દુરાચારીઓનાં ભાગને દૂરથીજ છોડીને મહા તપસ્વી મુનીશ્વરોના માર્ગે જવું.

[૫૨] એ પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રના ગુણોથી ભરપૂર એવો સાધક શ્રેષ્ઠ મંથનને પાળાને તથા પાંપરહિત ગર્ભા પૂર્વકમને હઠાવીને આખરે મર્વોત્તમ અને સ્થિર એવા મોક્ષસ્થાનને પામી શકે છે.

[૫૩] આ પ્રમાણે કર્મગતિ પ્રત્યે હિમ, દમિતેન્દ્રિય, મહાતપસ્વી, વિપુલ યગચી અને દ્રઢવનવાળા મહામુનીશ્વરે (અનાથી-મુનીશ્વરે) સાચા નિર્ગ્રંથમુનિનું મહાશ્રુત અધ્યયન અતિ વિસ્તારપૂર્વક શ્રેષ્ઠિક મહારાજાને કહી સંભળાવ્યું.

[૫૪] 'મનાયતાના સાચા' ભાવને માંભળી મંતુષ્ટ થયેલા શ્રેષ્ઠિક મહારાજાએ જે હાથ જોડી કહ્યું કે હે ભગવન! આપે મને માયુ' અનાયપણું સુંદર રીતે મમળવી દીધું.

[૫૫] હે મહર્ષિ! જલે તમને માનવજન્મ મળ્યો. જલે તમે આવી કાંતિ, પ્રભાવ અને શૌર્યતા પામ્યા. જિનેશ્વરના સત્યમાર્ગમાં (શ્રમણ માર્ગમાં) વ્યવસ્થિત રહેલા આપજ ખરેખર મનાય અને મજાધિય છો.

[૫૬] હે મંથમિત્ર! અનાય જીવોના તમેજ નાથ છો. મર્વ પ્રાણીઓના આપજ રક્ષક છો. હે ભાગ્યવંત મહાપુરુષ! હું આપની ઠામા યાયુ' છું અને માથે સાથે આપની શિષ્યામણ વાંછું છું.

નોંધ:—સંયમી પુરુષની આવશ્યકતાઓ બહુ ઓછી હોવાથી ધણા જીવોને તે દ્વારા રાહત મળે છે. તે પોતે અજાય હોવાથી તેનાથી ખીજ નિર્ભય રહી શકે છે. સાગંસ કે, એક સંયમી કરોડોનો નાથ બની શકે છે.

[૫૭] હે સંયમિત્ર! આપને મેં પૂર્વાશ્રમની વિગત (જાણવા માટે) વારંવાર પૂછી આપના ધ્યાનમાં લઈ પાડ્યો છે અને ભોગો

ભોગવો એમ (ત્યાગીને ન છાજતું) આમંત્રણ કર્યું છે તે બધા અપરાધોને આપ માફ કરજો.

[૫૮] રાજમંડળમા સિદ્ધસમા શ્રેણિક મહાગમ્મએ એ પ્રમાણે પગ્મભક્તિથી તે શ્રમણુમિંદની સ્તુતિ કરી. અને ત્યારથી તે વિશુદ્ધ ચિત્તપૂર્વક અતઃપુર, સ્વજન, અને સકલ કુટુંબ સહિત જૈનધર્મના અનુયાયી બન્યા.

નોંધ:--શ્રેણિક મહારાજ પ્રથમ જીન ધર્મમાં હતા પરંતુ અનાથી મુનીશ્વરના પ્રબળ પ્રભાવથી આકર્ષાઈ તે જૈન ધર્મના અનુયાયી બન્યા હતા તેવી પરપરા થયે છે.

[૫૯] મુનીશ્વરના અમૃત મહાગમથી તેનાં રોમેરોમ ઉદ્ધમિત બન્યા. આખરે તે પ્રદક્ષિણા પૂર્વક શિંગસા વંદન કરી પોતાને રથાને પધાર્યા.

[૬૦] ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત તથા ત્રણ દડો (મનદંડ, વચનદંડ અને કાયદંડ) થી વિરક્ત અને ગુણની ખાણસમા અનાથીમુનિ પણ અનામકતરૂપે પખીની પેઠે અપ્રતિબંધ વિહારપૂર્વક આ વસુધરામાં સુખસમાધિથી વિચરતા હતા.

નોંધ:--સાચી સાધુતામા સનાયતા છે. આદર્શ ત્યાગમા સનાયતા છે. ભોગોના પ્રસંગમા અનાયતા છે, આસક્તિમા અનાયતા છે અને શક્તિ કે વાસનાની પરતંત્રતામા પણ અનાયતા છે. અનાયતાને છોડી સનાય થવું-પોતેજ પોતાના મિત્ર થવું એ પ્રત્યેક મુમુક્ષુનું અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે

એમ હું હું છું :—

એ પ્રમાણે મહા નર્મથ નામનું વીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમુદ્રપાલીય

સમુદ્રપાલનું જીવન

૨૧

વાવેલું અક્ષય જાતુંજ નથી. આજે નહિ તો કાંજે કરીને પણ તે ઓજ ફળવાનુંજ છે. શુભ વાવી શુભ પામી શુદ્ધ થવું એ આપણા જીવનનો હેતુ છે.

સમુદ્રપાલે પૂરે વાંચું હતું. અને શુભ વાવી શુભસ્થાનમાં ચોળાય, મનગમતાં સાધનો પામ્યા. અને તેને લોગવ્યાં પણ ખર્ચાં ને તજ્યાં પણ ખર્ચાં. પરંતુ તેને હેતુ તો કંઈક જુરોજ હતો. અને તે હેતુ પાર પાડવા માટેજ જાણે ફાંસીને લાકડે જતા દોરને નિમિત્તરૂપ જોયો ન હોય તેમ તેને જોતાંજ તેની દ્રષ્ટિનાં પડખો ખુટ્યાં. માત્ર વસ્તુપરજ નહિ પરંતુ વસ્તુના પરિણામ તરફ તેની દ્રષ્ટિ ગઈ. વાવેલું ઉદય આંધું, સંસ્કાર સ્ફુર્યાં, પવિત્ર યવાની ઘેરણા લગી અને એ સમર્થ આત્માએ પોતાની સાધના પૂરી કરી.

ભગવાન જોડ્યા :—

- [૧] ચંપા (નામની) નગરીમાં પાત્રિત નામે એક સાર્થવાહ રહેતો હતો. તે જ્ઞાતિનો વણિક અને મહાપ્રભુ ભગવાન મહાવીરનો આવક શિષ્ય હતો.
- [૨] તે આવક નિર્મય પ્રવચનો (શાસ્ત્રો) માં બહુ કુશળ પંડિત હતો. એકદા વદાણુ રસ્તે પિંદુજ નામના નગરમાં તે વ્યાપાર માટે આવી રહ્યો હતો.

નોંધ:—આ પિંદુજ નગરમાં ઘણાં વર્ષો સુધી તે રહ્યો હતો, ત્યાં

તેના વેપારની સારી જમાવટ થઈ હતી, અને ત્યાં એક વણિકની સ્વરૂપ-
વતી કન્યાને પરણ્યા હતા. આ સંપૂર્ણ કથાનો સંબંધ અન્ય મન્યોમાં
સંવિસ્તર છે. નિઃશ્વાસુએ તે જોઈ લેવો. અહીં આસ આવશ્યક નોંધજ છે.

[૩] પિટુણ્ડ નગરમાં વ્યાપારી તરીકે રહેતાં તેની માથે કોઈ
ખીમ વણિકે પોતાની પુત્રી પરણાવી હતી. એમ ઘણો વખત
જતાં તે બાઈ ગર્ભવતી થઈ. એ ગર્ભવતી પત્નીને માથે
લઈ હવે તે (ઘણો વખત થઈ જવાથી) પોતાના દેશ તરફ
આવવા નીકળ્યો.

[૪] તે પથે ચાલતાં પાલિતની સ્ત્રીએ, સમુદ્રમાં પુત્રને પ્રભવ
કર્યો. તે બાલક, સમુદ્રમાં જન્મવાથી તેનું નામ સમુદ્રપાલ
રાખવામાં આવ્યું.

[૫] તે વણિક આવક વગેરે બધાં કુશળતાથી ચંપાનગરીમાં
પોતાને ઘેર પહોંચ્યાં, અને તેને ઘેર તે બાળક સુખપૂર્વક
ઉછરવા લાગ્યો.

[૬] જોનારને વલ્લભ લાગે તેવો અને સૌમ્ય દાન્તિવાળો તે
બુદ્ધિમાન બાળક ક્રમપૂર્વક જોનેર કુળાઓમાં અને નીતિ-
શાસ્ત્રમાં પંડિત થયો. અને અનુક્રમે હવે યૌવનને પણ
પ્રાપ્ત થયો.

[૭] પુત્રની યુવાનવય જોઈને તેના પિતાએ (અપસરા જેવી)
રૂપવતી રૂપિણી કન્યા સાથે તેને પરણાવ્યો. તે સમુદ્રપાલ રમણીય
મહેલમાં દોગુન્દક (વિલાસી) દેવની પેઠે કીડા કરી રહ્યો
છે અને ભોગો ભોગવી રહ્યો છે.

[૮] (આવી રીતે, ભોગજન્ય સુખો ભોગવતાં ભોગવતાં કેટલાક
કાળ પછી) એકદા તે મહેલના ગોખમાં બેસી નગરવર્ષા
જોવામાં લીન થયો છે. તેવામાં મારવાનાં-ચિન્ન મહિન

વધ્યભૂમિ પર લઈ જવાતા એક ચોરને તેણે જ્નેયો.

નોંધ:—તે સમયમાં ફાંસી પર ચડાવતાં પહેલાં ખૂબ વિષપ્રધાનભૂમથી ગુનેગારને લઈ જવામાં આવતો હતો. તેના ચિદ્વિત્તી તરીકે ગળામાં કણેરની માળા, કુટેલો દોલ, ગદાસવારી અને બાંધન રાખવામાં આવતા.

[૬] તે ચોરને જ્નેઈને ખુબ વિચારો આવી ગયા અને વૈરાગ્યલાભે તે સ્વયં કહેવા લાગ્યો કે અહો ! કેવા આશુભ કર્મોનાં ફલોં કમો આ પ્રત્યક્ષ ભોગવવાં પડે છે ?

નોંધ:—‘જુલું કરીએ તેજુ’ પામીએ’ આ અચળ સિદ્ધાંત સમુદ્રપાલના અંગેજાગમાં વ્યાપક થઈ ગયા. કર્મના અચળ કાયદાએ તેને કંપાવી મૂક્યો. ભોગજન્ય આ ગુણોનાં પરિણામ શાં ? હું જુલું કરી રહ્યો છું ? માફ અહીં આગમનનું પ્રયોજન શું ? આવી અનેક વિચારશ્રેણીઓ સતત જાગી હતી.

[૧૦] અને તેજ વખતે શ્રીગં ચિંતનના પરિણામે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જન્મ્યું, સાચું તત્ત્વ સમજાયું અને પરમ સંવેગ જાગ્યો. સાચા વૈરાગ્યના પ્રભાવે માતાપિતાના અંતઃકરણ મંત્રુષ્ટ કરી આખરે તેમની આત્મા લઈ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી અને તે મંચમી બન્યા.

[૧૧] મહા ક્લેશ, મહા લય, મહા મોહ, અને મહા આસક્તિના મગ્ગરૂપે લક્ષ્મી તથા સ્વજનોના મોહમંથ સંબંધને છોડી ત્યાગધર્મને રુચિપૂર્વક સ્વીકાર્યો અને પાચ મહામત તથા મદ્યાચારને આરાધવા લાગ્યા. તેમજ પરિવ્રજને શ્રુતવા લાગ્યા.

નોંધ:—પાંચ મહામત એ ગુણોના મૂળમુલો છે. તેનું સ્થાન જીવનના અણુઅણુમાં હોય છે અને જાકીના ઉત્તરશુભો છે તેના સંગ્રહ મૂળમુલની પુષ્ટિ માટે હોય છે.

[૧૨] અહિંમા, સત્ય, અસ્તેય, અહિંસા અને આપરિગ્રહ એ પાચે

મહાનતોને અગીકાગ કરીને તે વિદ્વાન મુનીશ્વર જિનેશ્વરાએ
કરમાવેલા દમમા ગમન કરે છે.

જિનેશ્વરે કરમાવેલા ત્યાગમાર્ગમાં ભિક્ષુએ કેમ વર્તવું
તે નીચે બતાવે છે.

[૧૩] ભિક્ષુએ આખા વિશ્વના મમસ્ત શ્રવે પગ દ્યાનુકંપી અને
હિતચિતક થવું ભિક્ષુ જીવનમાં આવેલું બધું કષ્ટ દમમા રાખી
સહેવું. મદા પૂર્ણ બ્રહ્મચારી અને સયમીજ રહેવું તથા
ધર્મિયોને વશ કરી, પાપના યોગ (વ્યાપાર) ને મર્મ્યા તત્ત્વ
દર્શ સમાધિપૂર્વક ભિક્ષુધર્મમા ગમન કરવું.

[૧૪] જે મમયે જે ક્રિયા કરવાની હોય તેજ કરવી. દેશપ્રદેશમા
વિચરતા રહેવું. કાર્ધપણ કાર્ય કરતા પહેલાં પોતાની શક્તિ
કે શક્તિનુ માપ કાઢી લેવું. કોઈ કઠોર કે અમભ્ય શબ્દો
કહે તો મિંદની માફક કરવું નહિ, કે આમે થઇ અમભ્ય
પણ બોલવું નહિ.

નોંધ:—ગમે તે ક્ષેત્રમા હોવા છતાં સાધુજીવનની દિનચર્યાને યોગ્યજ
કાર્ય કરતા રહેવું. ભિક્ષુ દાણે સ્વાધ્યાય કરવો અને સ્વાધ્યાયને વખતે
સર્થ જવું એવી અઘાળ ક્રિયાઓ ન કરતા સર્વસ્થળે વ્યવસ્થિતજ રહેવું.

[૧૫] સંયમીએ પ્રિય કે અપ્રિય જે કંઈ થાય તે તરફ તદ્વચ
રહેવું. કષ્ટ આવે તો તેની ઉપેક્ષા કરી બધું મદદ સહન કરી
લેવું. બધું પોતાના કર્મવશાતજ થાય છે. માટે નિસ્ત્રાદ ન
થવું અને નિદા થાઓ કે પ્રશસા થાઓ તે મબંધમા
કશું લક્ષ્ય આપવું નહિ.

નોંધ:—પૂનની દૃષ્ટ ન રાખવી અને નિન્દાને મનમા ન લાવવી.
કેવળ સત્યચોધક થઈ સત્ય આચરણ કરતા રહેવું.

[૧૬] મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના અભિપ્રયો હોય છે. માટે ભિક્ષુએ

તેનું જ્ઞાનપૂર્વક સમાધાન કરવું. અને મનુષ્ય, પશુ કે દેવોના અતિ અતિ લય કર ઉપસર્ગો પણ સહન કરવા.

નોંધ:—અહીં લોકરૂચિ અને લોકમાનસને ઓળખવાનું અને સમજાવથી તેનો સમન્વય કરવાનું બતાવી ત્યાગીની ફરજ સમજાવી છે (એ પ્રમાણે પાલિત નામના મુનિ વિચરતા હતા.

[૧૭] ત્યારે દુઃખે કરીને સહી શકાય તેવા પરિપહો (વિવિધ સંકટો) આવે છે ત્યારે કાયર સાધકો સિધિલ યર્ધ જાય છે. પરંતુ લડાઇને મોખરે રહેલા હાથીની પેઠે તે ભિક્ષુ (પાલિત) જરા પણ ખેદ પામ્યા ન હતા.

[૧૮] તેજ પ્રમાણે આદર્શ સંયમી દંડી, તાપ, ડાંસ, મચ્છરના સ્પર્શો કે વિવિધ રોગો ત્યારે શરીરને સ્પર્શે ત્યારે ખેદ ક્યાં વિના સહન કરે અને તે બધું પૂર્વે કરેલાં કર્મોનુંજ પરિણામ જાણી કષ્ટો સહી કર્મોને ખપાવે.

[૧૯] ત્રિયક્ષણ ભિક્ષુ સતત રાગ, દ્વેષ અને મોહને છોડીને જેમ વાયુથી મેરુ કંપતો નથી તેમ પરિપહોથી કંપે નહિ પણ ખોતાના મનને વશ રાખી તે બધું સમજાવે સહન કરે.

[૨૦] ભિક્ષુએ ન ગર્વિષ્ઠ થવું કે ન કાયર થવું. ન પૂજન ઈચ્છવું કે ન નિન્દા કરવી. પરંતુ સમુદ્રપાલની પેઠે સરલ જાવ સ્વીકારીને રાગથી વિરક્ત રહી (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રદ્વારા) નિર્વાણ માર્ગની ઉપાસના કરવી.

[૨૧] (સાધુએ) સંયમને ત્રિણે અણુગમ્ભો કે અસંયમમાં રાગ ઉપજે તો નિવારણ, સગથી દૂર રહેવું, આત્મહિતચિંતક થવું. તેમજ શોક, મમતા અને પરિગ્રહની તૃપ્તિ છેદી, સમાધિવંત યર્ધ પરમાર્થપદમાં સ્થિર થવું

[૨૨] આજ પ્રમાણે સમુદ્રપાલ યોગીશ્વર આત્મરક્ષણ અને પ્રાણી-

રક્ષક બની ઉપશેષ વિનાનાં અને પોતાને ઉદ્દેશને નહિ બનાવેલાં એવાં જ એકાંતરથાનોમાં વિચરે છે અને વિપુલ યશસ્વી મહર્ષિઓએ જે જે આચરણો આચર્યા હતા તેને આચરે છે, તેમજ આવી પડેલા અનેક સંકટોને પોતાના શરીરદ્વારા મટી લે છે.

[૨૩] યશસ્વી અને જ્ઞાની એવા સમુદ્રપાત્ર મહર્ષિ નિરંતર જ્ઞાનમાં આગળ વધ્યા અને ઉત્તમ ધર્મ (સંયમધર્મ) ને આચર્યો આખરે કેવળ (સંપૂર્ણ) જ્ઞાનના ધણી થયા. અને જેમ આકાશમાં સૂર્ય શોભે તેમ મટીમંડલમાં આત્મજ્ઞાનિથી ઓપવા લાગ્યા.

[૨૪] પુણ્ય અને પાપ એમ બન્ને પ્રકારના કર્મોને ખપાવાને શરીર અધ્યાસથી સર્વ પ્રકારે છૂટી ગયા. (શૈલેથી અવરથા પામ્યા). અને આ સંસારસમુદ્રની પાર જઈને સમુદ્રપાત્ર અપુનરાગતિ (અપુનરાગમન) અર્થાત્ સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—શૈલેથી અવરથા એટલે અડોલ અવસ્થા. જૈનદર્શનમાં આવી સ્થિતિ નિષ્કર્મ થાગીશ્વરની થાય છે. અને આવી હૃદય દગ્ધ પામ્યા પછી તુરંતજ તે આત્મસિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે.

સરળ ભાવ, તિતિદ્વા, નિરશ્વિમાનતા, અનાસક્તિ, નિંદા કે પ્રશંસા બન્ને રિયતિમાં સમાવતા, પ્રાણી માત્ર પર સમભાવ. એકાંતવૃત્તિ અને સતત અપ્રમત્તતા, આઠ ગુણો એ ત્યાગધર્મની હમારતના પાયા છે. તે પાયા નેટલા પરિપક્વ અને પુષ્ટ તેટલુંજ ત્યાગી જીવન હૃદય અને સુવાસિત. એ સુવાસમાં અનંતમવની વાસનામય દુર્બંધ નહિ બ્રહ્મ થઈ જવાત્મા હોય ને હોય, ભૂમિકામાં જઈ આખરે અંતિમ લક્ષ્યને પામી જાય છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે સમુદ્રપાલીય નામનું એકવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

રથનેમીય

રથનેમિનુ'

૨૨

• શરીર, સંપત્તિ અને સાધનો પૂર્વ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે, પુણ્યાનુગંધી પુણ્ય હોય તો પ્રાપ્ત થયેલાં સાધનો સંભારેજ યોગ્ય છે અને ઉપાદાનમાં સહકારી તીવટે છે.

શુદ્ધ ઉપાદાન એટલે જીવાત્માની ઉન્નત દશા. આવી ઉન્નત દશાવાળો આત્મા ભોગોના પ્રબળ પ્રલોભનોમાં પડવા છતાં સહજનિમિત્ત મળે કે સહેજે છટકી જાય છે.

નેમિનાથ કૃષ્ણવાસુદેવના પિત્રાઈ ભાઈ હતા. પૂર્વજીવન પ્રબળ પુરુષાર્થથી તેનું ઉપાદાન શુદ્ધ થયું હતું. તેનો અંતરાત્મા દેશાટિક જેવો ઉજળો હતો. હજીએ તેને ઉન્નતદશામાં જવું હતું તેથીજ આ ઉત્તમ રાજકુળમાં મનુષ્યભવે તેનું આગમન થયું હતું.

ભરયૌવન, સર્વાંગ સૌન્દર્ય શરીર, વિપુલ સમૃદ્ધિ પાત્ર્યા છતાં તેનું મન તેમાં રાચતું ન હતું. પરંતુ કૃષ્ણમહારાજના અતિ આચક્રવશાત્ તેમનું સગપણ ઉચ્ચતેન મહારાજની રંભા સમાન દેવરૂપવતી પુત્રી રાજમતી સાથે થયેલું.

ભરપુર ઠાઠમાઠથી આખા યાદવકુળ સાથે તે કુમાર પરજીવા આદ્યા. રસ્તામાં બાંધેલાં પશુઓના પોદાર સાંભળી સારથિને પૂછ્યું કે આ બિચારાં શા સારુ ખીડાય છે? સારથિએ કહ્યું:-

પ્રભુ ! એ તો આપના લગ્નમાં આવેલા મીઠામીઠાના લોગન માટે બાંધી રાખ્યા છે.

મારા લગ્નનિમિત્તે આ ઘેર હિંસા ? તેજને ટકોરો બસ છે. તેજ વખતે લગ્નના હર્ષ સુકાર્ય ગયા. એ રાજકુમાર પરણ્યા વિના ઘેર પાછા વળ્યા અને આખરે યુવાનવયમાં રાજપાટ અને લોગવિલાસ એ બધું તજ મહાયોગી થયા.

સહજ વિચાર જીવનના દેવા પત્નિ કરી મૂકે છે ? સાવધ થયેલો આત્મા શું નથી કરી શકતો ?

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પૂર્વે શૌર્યપુર (સોરીપુર) નામના નગરમાં રાજવંશજોથી યુક્ત અને મહાન ઋદ્ધિમાન એક વસુદેવ નામના રાજા થઈ ગયા હતા.

નોંધ:—આ કથા સંબંધ વખતે તે રાજાની પદ આબ્યા ન હતા અર્થાત્ સુવરાજ હતા.

[૨] તેને દેવકી અને રાહિણી નામની બે સ્ત્રીઓ હતી અને તે પૈકી રાહિણીને બલ્લભ (બલ્લદેવ) અને દેવકીને કૃષ્ણવાસુદેવ એવા બે મનોહર કુમારો હતા.

[૩] તેજ શૌર્યપુર નગરમાં બીજા પણ એક મહાન ઋદ્ધિમાન અને રાજવંશજોથી યુક્ત એવા સમુદ્રવિજય નામે રાજા હતા.

[૪] તેમને શિવા નામે પત્ની હતાં. અને તેની કૃપેથી જન્મેલો એક મહા યશસ્વી આખા લોકનો નાથ અને ઇંદ્રિયોને દમન કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવો અરિષ્ટનેમિ નામનો લાગ્યવંત પુત્ર હતો.

[૫] તે અરિષ્ટનેમિ શૌર્ય, ગાંધીય, આદિ ગુણોથી તેમજ સુસ્વરથી

યુક્ત અને (સાધિઆ, શખ, ચક્ર, અને ગદા વગેરે) એક
તત્ત્વને આપે ઉત્તમ લક્ષણોથી સજ્જિત હતા તેમનું જોત
જોતમ હતું અને શરીરનો વર્ણ સ્થામ હતો

- [૬] તેઓ ૧૪૪૪૧નારાયસધયણ અને મમયતુરસ સમ્પાન
(આરે બાહુથી જે શરીરની આકૃતિ સમાન હોય તે) વાગા
હતા તેનું જે મન્ત્ર સમ્પાન રમણીય હતું તે નમીશ્વર સાથે
પરણાના માટે પ્રાર (શ્રીકૃષ્ણ) મહારાજએ ગણમતી નામની
કન્યાનું માગુ કર્યું

નોંધ — સધયણ એટલે શરીરનો બાધો તે બાધાઓ પાંચ પ્રકારના
હોય છે તે પૈકી ૧૪૪૪૧નારાયસધયણ સર્વ એક છે તે શરીર એટલું
તો મજબુત હોય છે કે મહાપી ને પણ તે સદાજ રીતે સહી શકે છે
નેમિશાજ બાલપણથીજ સુસરેકારી હતા ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવવાની તેમને
લેગમાન ઈચ્છા ન હતી તે વૈશમ્પાય તથાજ હતા પરંતુ તેમના બધું
કૃષ્ણમહાગજની આજ્ઞાને આધીન બની તે મૌન રહ્યા તે મૌનનો લાભ
લઈ કૃષ્ણમહાગજે હિમસેન મહારાજ પાસે રાજમતીનું માગુ કર્યું હતું

- [૭] તે રાજમતી કન્યા પણ ઉત્તમકુળના રાજવી હિમસેનની પુત્રી
હતી તે સુશીના, સુનયના આે સ્ત્રીઓના સર્વોત્તમ લક્ષણોથી
સપન્ન હતી, તેની પ્રાન્તિ, સૌદામિની જેવી મનોહર અને
નિમ્નજાત જેવી તેજસ્વી હતી

- [૮] (જ્યારે કૃષ્ણમહારાજએ તેની માગણી કરી ત્યારે) તેના
પિતાજીએ નિપુન સમૃદ્ધિનાજા વામુદેવને કહી મોડલાવ્યું કે તે
કુળી (નેમિનાથ) અહીં પરણના પધારે તો હું કન્યા
(આનંદ) આપી શકું

નોંધ — તે વખતે ક્ષત્રિયકુળોમાં કન્યાના રનેહીજનો કન્યાને સાથે
લઈ વરરાજને ગજાને આજ્ઞા અને લ્હા મહા ૨૨૧ મેળે ધામ દૂમથી
લગ્ન કરતા અને ઇટલાક કટબોમાં વરરાજને બેઠેલે તેમણે (તરવાર

ચિહ્ન મોકલી કન્યાને તેની સાથે પરણાવી લાવતા. તેથીજ અહીં કમરોને આ નવી માગણી કરી હોય તેહું જણાય છે.

[૯] નેમિરાજને ઉચિત દિવસે ઉત્તમ પ્રકારની ઔપધિઓથી ગ્નાન કરાવ્યું અને કરેલાં મંગલ કાર્યો સાથે કપાળમાં મંગલ તિલક પણ કરાવ્યું. ઉત્તમ પ્રકારનાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યા અને તેમને હાર વગેરે ઉત્તમ પ્રકારના અર્ચકારોથી વિભૂષિત કર્યા.

[૧૦] વાસુદેવ ગગનના (૮૨ લાખ હાથીઓમાં) સૌથી મોટા મહોન્મત્ત ગંધર્વગતી પર તે આરટ થયા, અને જેમ મસ્તક ૧૨ ચૂંત્રાણી શાન્ને તેમ ગોલવા લાખ્યા.

[૧૧] તેના ઉપર ઉત્તમ છત્ર અને જે ચામરા ઢાળાઇ રહ્યાં હતાં અને તે દશ દશાઈ વગેરે સર્વ યાદવોના પરિવારથી ચાર બાણુ વિંટળાઇ રહ્યા હતા.

[૧૨] તેની સાથે હરતી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ એમ ચાર પ્રકારની મુખ્યવશિષ્ઠ શણગારેલી મેના હતી. અને તે મમથે લિન્નલિન્ન વાજિત્રોના દિવ્ય અને ગગનરૂપશીં અવાજે આકાશ ગગનની મધ્યું હતું.

[૧૩] આવી સર્વોત્તમ સમૃદ્ધિ અને શરીરની ઉત્તમ કાન્તિથી ઓપના તે યાદવકુળના આશ્રુપણ્ડરૂપ નેમીશ્વર પોતાના ભુવનથી (પરણવા માટે) અહાર નીકળ્યા.

[૧૪] પોતાના શ્વશરગૃહે લગ્નમંડપમાં પહોંચે તે પહેલાંજ રસ્તામાં જતાં જતાં યાડામાં અને પાંજરામાં પુરાએલાં, દુઃખિત અને મરણના ભયથી ત્રામ પામેલાં પ્રાણીઓને તેણે નગરોનગર જોયાં

નોંધ:—આ પ્રાણીઓ લગ્નનિમિત્તે ભોજન માટે રાખવામાં આવ્યાં હતાં કારણકે તે વખતે કટલાક ક્ષત્રિય રાજાઓ કે જે જીન ધર્મને પામી શક્યા ન હતા તે આવી અનર્થ હિંસાઓ કરતા હતા.

[૧૫] માસભક્ષણ કરવા માટે રોકેલા અને તેથી મૃત્યુની મમીય પહોંચેલાં એવાં પ્રાણીઓને જોઈને તે બુદ્ધિમાન નેમિનાથ મારયિને મળોધીને આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

[૧૬] મુખના ઈચ્છુક એવા આ પ્રાણીઓને શા સારું વાડામા અને આ પાજરાઓમા રૂઢી રાખ્યાં હશે ?

[૧૭] આ સાંભળીને સારથિએ કહ્યું:—એ જાધા નિર્દોષ હોવા આપનાજ આ વિવાહકાર્યમા આવેલા લોકોને જનાડવા મારું ચાહી જોધી ગમ્યાં છે.

[૧૮] “તમાગ વસ નિમિત્તે ધણા હોવોનાં વિનાશ ! આ વચન માલખીને સર્વ હોવા પર અનુકંપા ધરાવનાર બુદ્ધિમાન નેમિગજ મુખજ વિચારમા પડી ગયા.

[૧૯] જે માગજ કારણથી આવા અમમ્ય નિર્દોષ હોવા હાનુપ્ત જતા હોય તો તે વસ્તુ મારે માટે આ લોક - પંલોક ઉભયમા લેશ માત્ર કલ્યાણકારી નથી

નોંધ:—અનુકંપાટિના દિવ્યપ્રભાવે તેના હૃદયને હવમલાવી મૂંઝુ પ્રથમ તેણે વિચાર્યું કે ક્ષત્રિકિયા જેવી સામાન્ય ક્રિયામાં પણ આવી ઘોર હિંસા ! લેશ રસાસ્વાદમા આટલો અનર્થ ! સંસારના પામર હોવા શુ અન્યનાં કુખ પારખવાની લાગણી સાર જોઈ બેઠા હશે ? આવા સામાન્ય વિચાર પણ તેમને કેમ રકુરતો નહિ હોય ? ખરેખર જ્યાં તે દ્રષ્ટિજ નથી ત્યાં વિચાર શાના હોય ? જ્યાં અંધ અનુકરણ છે ત્યાં વિવેક ક્યાથી જન્મે ? આવા અનર્થ સંયોગોથી શો લાભ ? આવા સંબંધોમાં પતન સિવાય ક્ષન્નતિ ક્યાં હતી ? આવા ગંભીર ચિંતનના પરિણામે તેને તીવ્ર નિર્વેદ થયો સંસારની આસન્નિ હશે મર્ધ રમણીનાં કામળ પ્રલોભનનો એપ તેને લોભાવો ન મોકલે.

[૨૦] તુરતજ તે યશસ્વી નેમિનાથે પોતાના કાનના યુગલ (અન્ને)

૩૮૫, તમનું ચિન્નમૂલ સૂત્ર તથા મધ્યા આત્મનો આગિને
આત્મ કર્યા અને ત્યારીજ પાલ રાગી ગયા

નોંધ — એતિહાસિક નોંધ મળે છે કે નમિનાથ તેજ સમયે ગાજન
ન વધતા ધરતર પાલ વળ્યા ગેમ મક્કાની જલતા પગિતને તેમના
એલીજનોને અસહ્ય એક ઢાલના પગી તો બાહુ બાહુ કહેતા તા પાલ
ન વળ્યા અને વૈગવ્ય પ્રજાજન થતો ગયો વગ્સીદાન (પ્રાચીન તીર્થકર
દીપા લીધા પહેલાં 'તેજસ' મુધી મદામૂના દાન કરે છે તે) નહિ આખરે
મક દ્વાર સાધકો સાચાદીદિન થય

[૩૧] નેમિનાથે ઘેન આની જેવું આગિ લેતાનું મન કર્યું કે તેજ
અખને તેમના પૂત્ર પ્રભાવથી પ્રેરાઈ દિવ્યનદિ અને મોગી
પરિવહ માથે ધણા (લોકાતિ) ગેવો ત્યાં ભગવાનનું
નિષ્ક્રમણ કરાવવા માટે મનુષ્યયોગમા ઉતર્યા

નોંધ:—નેમિનાથ એ જૈનસામન્યના ૨૪ તીર્થકરો (સર્વોત્તમ
ભગવાનો) પૈકીના બાવીસમા તીર્થકર હતા ધણા ભવોના તીર્થતર પુરુષાર્થ
પછીના તીર્થકર પદ પ્રાપ્ત થાય છે જે સમયે તીર્થકર દેવ અભિનિષ્ક્રમણ
કરે છે તે વખતે દેવગતિમાના જે પ્રસન્ન હોયો ત્યાં આકર્ષાય છે તે
લોકાતિક હોયો તરીકે જાણખાય છે

[૩૨] આની રીતે અને ગેવો અને અનેક મનુષ્યના પગિનાથી
પિટાયેલા તે નેમિનાથ ગલની પ્રાપ્તી પર આક્રંદ થયા
અને હાન્ય (તેમના નિરામય્યાન) નગરીથી નીકળી
જૈવન્ય (ગીગના) પરિતમા આવેના ઉદ્યાનમાં ગયા

[૩૩] ઉદ્યાને પહોંચ્યા પછી તુરંતજ દેવે મનાવેલી ઉત્તમ પાતળી-
માથી ઉતરી પડ્યા અને એક હમ્મર સાધકોની માથે તેણે
ચિન્નાનક્ષત્રમા લા પ્રનલ્યા સ્વીકારી લીધી

નોંધ — શ્રી કૃષ્ણના આઠ પુત્રો, બળદેવના ૩૨ પુત્રો, શ્રી કૃષ્ણના
૫૬૩ ભાઈઓ, ૬૪૨૦ ગલના આઠ પુત્રો, નેમનાથના ૨૮ ભાઈઓ,
દેવસેનમુનિ વગેરે ૧૦૦ અને ૨૧૦ સાદવપુત્રો તથા આઠ મોટા ગલઓ,

એક અદ્રોહ, ખીલો તેનો પુત્ર અને ત્રીજી વરદત્ત એમ બધા મળી એકી સાથે એક હામર પુરુષ સાથે ચિત્રાનક્ષત્રમાં ઘેરથી નેમિનાથ નીકળ્યા હતા.

[૨૪] (પાલખીથી હતથાં પછી) અવગત્યા લેતી વખતે શીઘ્ર તેણે સુગન્ધગય, સુકોમળ અને વાંકડિયા વળેલા કેશનું ગુન્તજ પોતાને હાથેજ પાંચ મુષ્ટિઓથી હુંચન કર્યું અને મમાધિ-પૂર્વક સાધુતા સ્વયં સ્વીકારી લીધી.

[૨૫] જિતેન્દ્રિય અને મુંડત થયેલા તે મુનીશ્વરને વામુદેવે કહ્યું:—
હે સંયતીશ્વર! આપના ઇચ્છિત ત્રેય (મુક્તિ) ને શીઘ્ર પામો.

[૨૬] અને જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રવડે તેમજ ક્ષમા તથા નિર્ક્ષોભ-તાના ગુણો વડે આગળ અને આગળ વધો. (આ કેવું મુંઢર આશીર્વાચન છે ! સાચો મંબંધ આનેજ કહેવાય.)

નોંધ:—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર. એ ત્રણની પૂણું સાધના થયેથી જૈનદર્શન મુક્તિ માને છે. જ્ઞાન એટલે આત્માની ઓળખાણ. દર્શન એટલે આત્મદર્શન અને ચારિત્ર એટલે આત્મરમણતા. આ ત્રિપુરીની તત્ત્વમયતા જેમ જેમ વૃદ્ધિગત થતી જાય તેમ તેમ કર્મનાં બંધનો સિયિલ થાય અને કર્મોથી સાચ મુક્ત થઈ જવાય તે સ્થિતિને મુક્તિ કહેવાય.

[૨૭] એ પ્રમાણે બળભદ્ર, કૃષ્ણ મહારાજ, યાદવો અને દત્તિર નગરજનો અરિષ્ટનેમિને વંદન કરીને ત્યાંથી પાછા દ્વારકા નગરીમાં આવ્યા.

[૨૮] આ તરફ તે રાજકન્યા રાજમતી; અરિષ્ટનેમિએ એકાએક દીક્ષા લીધી તે વાત સાંભળીને હાસ્ય અને આનંદથી રહિત થઈ અને શોકના ભારથી મૂર્છિત થઈ જતીન પર ઢગી પડી.

[૨૯] સ્વસ્થ થયા પછી રાજમતી ચિંતવવા લાગી કે હું જેનાથી

તગ્નદં તે યુવાન ગજપાદ અને બોગમખને તત્ત યોગી
અન્યા અને હૃ હલુએ અર્હોઽ ધુ માન ડનને ધિક્કા-
છે. મારે દીક્ષા વેતી તેજ કલ્યાણુદારી ઝ

[૩૦] ત્યાગ્યાદ પૃથ્વૈ વૈગન્યથી પ્રગ્નિ યર્ધ ધીગ્ન્યાણી તે ગત્ત-
મનીએ કાળા ભમર જેવા અને નગ્મ દાતીયાથી એળેવા
વાળોનું પોતાની મેળેજ લુચન કર્યું અને યોગિની બની ગઈ.

[૩૧] કૃષ્ણ વાસુદેવે મુદિત અને જિતેન્દ્રિય ગજમતીને કહ્યું કે
હે પુત્રી ! આ ભયકર એવા મંમાઃ માગરને જલદી જલદી
તરી જાજે.

[૩૨] તે ક્ષલ્યાણીથી અને વિદુષી ગજમતી દીક્ષિત થઈ ત્યારે
તેની માથે પ્રણી માહેશ્વીઓએ અને મેદિકાઓએ પ્રમન્યા
ગદણુ દરી હતી.

[૩૩] એકદા ગીર્નાઃ પર્વતમાં જતા જતા માર્ગમાં આત્મંત જટિ
થવાથી ગજમતીનાં ચીવરો ભીંજાયાં. અને અંધકાર થવાથી
એક પાસેની શુક્રામાં જઈને ઉભા ગયા.

નોંધ:—અકસ્માતથી જે શુક્રામાં ગજમતી આવી લાગ્યા તેજ
શુક્રામાં સમુદ્રવિનયના અંગતત ગાનપુત્ર રથનેમિ કે જે ચીનનવયમા
ત્યાગી અન્યા હતા તે ધ્યાન ધરી ઉભા હતા

[૩૪] શુક્રાના કોઈ નથી તેમ અધારામાં જાગ્યાથી રાજમતી માવ
નક યર્ધ પોતાનાં ભીંજાયેલા ચીવરો મોકળાં કરવા વાગ્યા
આ દ્રશ્યથી રથનેમિ ભગ્નચિત્ત (વિષયાકુળ) યર્ધ ગયા
તેવામાજ એકાએક રાજમતીએ પાણુ તેમને દીક્ષા.

નોંધ:—એકાદ અતિ ભયંકર વસ્તુ છે. બીજકરૂપ રહેલો વિકાર
એકાંતમાં રાખવામાં છુપાયેલા અગ્નિનો માફક ઝગપી ઉઠે છે. સ્ત્રી અને
પુરુષનો આકર્ષિક સદવાસ પણ અગ્નિ થાગીને થસિત બનાવે છે.

જાંચે ચડેલો રથનેમિ આપા લેશ નિમિત્તથી ફાણવારમાં નીચે પડકાઈ પડે છે.

[૩૫] (રથનેમિને જોતાં વારજ) એકાંતમાં તે સંયમીને જોઈને રાજમતી ભયભીત બની ગઈ. (અજાણતાં મુનિ સમક્ષ નસી બની જવાયું એ) ભયથી કંપવા લાગી. અને પોતાના બન્ને હાથથી ગોપન કરી બેસી ગઈ

નોંધ:—વસ્ત્રો ફર પડેલાં કયાં હતાં. રથજ એકાંત હતું. અભ્યા-
નતિગત કાળ અને ભયની લાગણીઓનું દ્વંદ્વ ભર્યું હતું. આ વખતે તેણે બેસી જઈ પોતાના બન્ને હાથથી મકંટબદ્ધ આસન બનાવી પોતાનાં બધાં શુભ અંગો ગોપવી લીધાં-છુપાવ્યાં.

[૩૬] તે વખતે સમુદ્રવિજયના અંગત રાજપુત્ર રથનેમિ રાજ-
મતીને ભયભીત થયેલી જોઈ આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

[૩૭] હે સરસ્વે ! હું રથનેમિ છું. હે રૂપવતિ ! હે મંજુશ ભાપિણિ !
મારાથી લેશમાત્ર તમને દુઃખ નહિ થાય. હે કોમલંગિ !
મને મેલો.

[૩૮] આ મનુષ્યભવ દુર્ગંભ છે. માટે આત્મા, આપણે બોગોને
બોગવીએ. તેમાંથી તમિ મેળવ્યા પછી ભુક્ત-બોગી થઈ
આપણે બન્ને જિનમાર્ગને આચરીશું. (સંયમ ગ્રહણ
કરીશું).

[૩૯] આવી રીતે સંયમમાં કાયર અને વિહાર જીતવાના ઉલ્લાસમાં
સાવ પરાભવ પામેલા તે રથનેમિને જોઈને રાજમતી સ્વસ્થ
થયાં. સ્ત્રીશક્તિથી પોતાના આત્માને ઉન્નત બનાવી તેજ
વખતે પોતાનાં વસ્ત્રોને લઈ શરીર આચ્છાદિત કર્યું.

[૪૦] પોતાની પ્રતિજ્ઞા અને વ્રતમાં દ્રઢ થયાં અને પોતાની જાતિ,
કુળ અને શીયળનું રક્ષણ કરનાં તે રાજકન્યા રથનેમિને
ઉદ્દેશી આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

- [૪૧] અ કદાચ તુ રૂપમા સાક્ષાત કામએવ હો, લીનામા માલાત નગકુબેરે હો કે પ્રત્યક્ષ ચક્રેન્દ્ર હો, તો પણ તેને ન ઈચ્છુ
- [૪૧] ચ અગધન કુળમા ઉત્પન્ન થયેના મપો અગદગતી અગ્નિમા બળી મરવું પસંદ કરે છે પણ વગેરે વિદા ફરીથી પીનાનું ઈચ્છતા નથી
- [૪૨] અપયશના આલનાશિન ' નને ધિષ્ઠાત હા ' કે જે તુ વામનામય જીવન માટે વગેરેના ભોગોને ભોગવના છડે છે. એવા પતિત જીવન કરતા તારું અત્યુ વધારે ઉત્તમ કે
- [૪૩] હુ ભોજકવિષ્ણુની પૌત્રી અને ઉગ્રમેન મહારાજની પુત્રી છુ અને તુ અધકવિષ્ણુનો પૌત્ર અને મમુદ્રવિજય મહારાજનો પુત્ર છે રમે આપણે ગધનકુળના મર્પ જેવા થઈએ ' આ મયમીશ્વર ' નિશ્ચય થઈ મયમમા ગિયર થા

નોંધ — શ્રી હરિભદ્ર સૂત્રિના કથન પ્રમાણે જી. દર્મન જેઠાણી પાતાની પ્રસ્તાવનામા લખે છે કે ભોજરાજ એ અશુદ્ધ રૂપ છે પરંતુ તેને બદલે ભોજરાજ જેઠાએ આ ભોજરાજનું અપર નામજ ઉગ્રસેન છે અને અધકવિષ્ણુનું અપર નામજ મમુદ્રવિજય છે આથી તે બન્ને વ્યક્તિઓ ભિન્નભિન્ન નથી હુ એકજ છે

- [૪૪] હે મુનિ ! જે જે સ્ત્રીઓને જેઠાશ અને તે સ્ત્રીઓને જેવા પત્રી જે આમ કામભોગોની વાચના રાખ્યા કરીશ તો મમુદ્રકિનારે હડ નામનું વૃક્ષ જેમ પાનથી ઉભડી જાય છે તેમ તારો આત્મા ઉચ્ચ શ્વામકાથી પાતલ થશે

- [૪૫] જ જેમ ગોવાળ ગાયોને હાકના ઠતા ગાયોનો ધણી નથી પણ લાકડીનો ધણી છે અને લડારી દ્રવ્યનો ધણી નહિ પણ ચાવીનો ધણી છે તેમ તુ પણ જે વિભાષિનારી રહીશ તો મયમ પાળના ઠતા ચારિત્રનો ધણી નહિ પણ વેરનોજ માત્ર ધણી રહીશ

[૪૫] ઘ. માટે હે રથનેમિ ! ક્રોધ, માન, માયા અને શોભને દયાવી તારી પાચે ઇદ્રિયોને વશ કરીને તારા આત્માને કામભોગો-માથી પાડેા વાળ.

[૪૬] ઘણ્યાગ્નિની અને માધીના આ આત્મચ્છા અને મર્યોદ વચ્ચેના મામળા જેમ અડુગ વડે મદોન્મત્ત હાથી વશ થાય તેમ રથનેમિ ઝીંઘ વળ થયા અને મયમધર્મમાં જગજગ ગિર થયા.

નોંધ:—ત્યા હાથીરથ રથનેમિ, આવતરથ રાજમતી અને અંકુશરથ વચ્ચેના હતાં રથનેમિનો વિકાર દાણુવાગ્મા ઉપરાંત થયો અને પોતાનું જ્ઞાન થવાથી તે પથાત્તાપપૂર્વક પોતાના માર્ગમાં સ્થિત થયા ચાગિરનો પ્રમાન શુ ન કરે !

ધન્ય હો એ જગજગની ઘણ્યાગ્નિની ચેવાનો માનુષ્યજિનનાં આ જિવ્ય આદોવન આજે પણ સ્ત્રીરાજિની બબ્બતાની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે.

[૪૭] રથનેમિ આજથી મન, વચન અને કાયાથી સુમયમી અને મર્યોદૃષ્ટ જીતેન્દ્રિય બની ગયા. તથા જીવનપર્યંત પોતાના મનમાં અખડ દ્રઢ રહ્યા અને ચાગિરને મળ્યાન સુધી અડગ નિભાવી રાખ્યુ.

નોંધ:—રાજમતીના વચનના પ્રભાવે તેનાં મેમેરોમમાં વાસ કર્યો. તે ચોગી કરી ન પડે તેવા મેઠ સમાન નિષ્કપાયમાન રહ્યા.

[૪૮] એ પ્રમાણે આખરે ઉત્તર તપશ્ચર્યા કરીને એ બન્ને (રાજમતી અને રથનેમિ) કેવળી (દેશજ્ઞાનધારી) થયા અને નર ક્રમોનાં જાધન દૂર કરી ઉત્તમ એરી ગિદ્ગતિને પામ્યા.

[૪૯] જેમ તે પુરોષેષ્ટ રથનેમિને વચ્ચેજાગથી મનને સીધા હડાવી લીધુ તેમ મિયમણ અને તરવજી પુરણે પણ રિપય બોગોથી નિવૃત્ત થઈ પરમ પુરુષાર્થ કરે.

નોંધ:—સ્ત્રીરાજિ કામજ છે તેના ગતિ મંદ છે. તેનું બેધધ બચથી વિઠાયેલું છે. સ્ત્રીરાજિનો સૂચક જગજગનાં વાદજોથી વેગયેતો છે પણ તે કયા સુધી ? મગય ન આવે ત્યા સુધી

સમય આવે ત્યારે જનજનનાં વીરણાં વિખરાઈ જાય છે. કામજતા પ્રચંડતામાં પલટાઈ જાય છે અને તે તેજસ્વી સુયં ઝળદળી ઢઢે છે. ત્યાં જનતણું સર્વજન પરાસ્ત થાય છે. પ્રુકથ સક્તિનો આવેશ પૂરો થઈ ઓસરી જાય છે. અને આખરે એ સક્તિનો વિજય થાય છે.

રથનેમિ પૂર્વના યોગીશ્વર હતા. આત્મધ્યાનમાં મસ્ત રહેનારા હતા. પરંતુ વિકારનાં ખીજ બાળવા માટે તેા તેટલો અને તેગા પ્રયત્ન અપ-યોગ્ય હતો તેથીજ તેમ બનવા પામ્યું હતું.

આ પ્રસંગે રાજમતીનું દીવ તપોબળ અને નિર્વિકારતા સદ્ગતિનું થાય છે. આવાં કટોકટીના પ્રસંગમાં તેનું આ ઘેયં અને આ પરાક્રમ એ તેનાં આત્મઓજસની પ્રતીતિ છે.

રથનેમિ પણ પૂર્વયોગી હતા એટલેજ આત્મભાનમાં આવી શક્યા. અન્યથા પરિણામ શુ આવત તે કલ્પના બહારની વસ્તુ છે. આદી તેને માત્ર ટકાર એઈતી હતી. તે મળી ઈર્ષ્ય

ધન્ય હો—ધન્ય હો એ યોગિની અને યોગાશ્વરને !!! પ્રલોભનના પ્રબળ નિમિત્તમાં સપડાવા છતાં એ બંને આત્માઓ અડગ રહ્યા, અને સાધનો સાધી આત્મજ્યોતિમાં સ્થિર થયા.

એમ કહું છું :—

એ પ્રભાણે રથનેમિ મંબંધીનું બાવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

કેશિગૌતમીય

કેશીમુનિ તથા ગૌતમનો મંવાદ

૨૩

પાંચ મહાનતો એ મૂળગુણ કહેવાય છે. તેજ આત્મોન્ન-
પ્તિના સાચાં માધન છે બાકીની ઇતર ક્રિયાઓ ઉત્તરગુણો
કહેવાય છે અને તે મૂળગુણની પુષ્ટિ માટે યોગ્ય છે.

મૂળ ક્ષેત્ર કર્મજનથી મુક્ત થવું કે મુક્તિ મેળવવી તે છે
અને તે માગે જવાનાં મૂળભૂત તત્ત્વોનો કોઈ પણ કાળે, કોઈ
પણ સમયે, કોઈ પણ સ્થિતિમાં પડતો થઈ શકે નહિ. તે સત્ય
તો ત્રિકાલાબાધિત હોય છે. તેને કોઈ પણ પલટાવી શકેજ નહિ.

પરંતુ ઉત્તરગુણો અને ક્રિયાનાં વિધિવિધાનોમાં કાળ કે
મમય પ્રમાણે પલટા થયા છે, થાય છે અને થવાના. સમય-
ધર્મનો સાદ સાંભળ્યા વિના મતિ કર્યા કરવામાં બધા અને
હાનિ રહેલાં છે સમયધર્મને ઓળખી સરળમાર્ગથી દેવળ
આત્મલક્ષ્ય રાખી ચાલવામાં સત્યની, ધર્મની અને શાસનની
રક્ષા સમાયેલી છે

આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં ભગવાન મહાવીરના મમયની
આ વાત છે ભગવાન મહાવીરે મમયધર્મને ઓળખી માધુ-
શ્વનની ચર્યામાં મહાન પડતો કર્યો હતો. પૂર્વથી ચાલી
આવતી પાર્શ્વનાથની પરપરા કરતાં નૂતનતા લાવી મૂકી હતી.
અને કડક વિધિવિધાનો સ્થાપી જૈન શાસનનો પુનરુદ્ધાર કર્યો
હતો મમયધર્મને ઓળખવાથી જૈનશાસનની ધર્મલક્ષ્મી તે
મમયના વેદ અને ખોલ શાસનના શિરપર ફરકવા લાગી હતી.

ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરંપરાને માનતા કેશી શ્રમણ સપત્તિર વિહરતા વિહરતા આવસ્તીમાં પધારેલા. તેજ વખતે ભગવાન મહાવીરના ગણધર ગૌતમ પણ સપત્તિર ત્યાં પધાર્યા. બંને સમુદાયો મળ્યા, પરસ્પરના શિષ્યોને ધર્મ એક અને ક્રિયા ભિન્ન જોઈ આશ્ચર્ય થયું. શિષ્યોની શંકા નિવારવા બંને ઋષિપુંગવો મળ્યા, હેટ્યા, વિચારેનો સમન્વય કર્યો અને આખરે ત્યાં પછુ કેશી સુનીશ્વરે મમયધર્મને સ્વીકારી લીધો અને ભગવાન મહાવીરની પરંપરામાં જૈનશાસનને જયજયકાર બોલાવ્યો.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] મર્વજ (મર્વ પદાર્થો અને તત્ત્વોના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા), મહાધર્મરૂપ તીર્થના સ્થાપક અને આખા લોકના પૂજનીય એવા પાર્શ્વનાથે અહંનુ જિનેશ્વર થઈ ગયા હતા.

નોંધ:—આ વાર્તા પ્રસંગે ભગવાન મહાવીરનું શાસન પ્રવર્તેલું હતું મહાવીર પહેલાં ત્રેવીશ તીર્થંકરો ધર્મના પુનરુદ્ધારક પુરુષો થઈ ગયા. તે પૈકી ત્રેવીશમા પ્રભુ પાર્શ્વ થયા હતા. પાર્શ્વપ્રભુનો આત્મા તો સિદ્ધ થયો હતો. આ વખતે માત્ર તેમનાં દિવ્ય આંગેણનો અને તેમનું અનુયાયીમંડળ અહીં દસ્તી ધરાવતું હતું.

[૨] શોકાલોકની મર્વ વસ્તુપર જ્ઞાનમદીપ (ગત્યોત્તિ) ના પ્રકાશનાર તે મહાપ્રભુના શિષ્ય મહા યશસ્વી અને જ્ઞાન તેમજ આગ્નિના પારગામી એવા કેશીકુમાર નામના શ્રમણ તે મમયે વિદ્યમાન હતા.

[૩] તે કેશીકુમાર મુનિ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણે જ્ઞાનથી ભરપૂર હતા. એકદા બહોળા શિષ્યસમુદાય સાથે ગામોગામ વિચરતા વિચરતા આવસ્તી નગરીમાં પધાર્યા.

નોંધ:—જૈનદર્શનમાં જ્ઞાનની પાંચ શ્રેણિકાઓ છે:—(૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાન અને (૫) કેવળજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન

કે મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કે શ્રુતઅજ્ઞાન આખા સસારના જીવોમાં તરતમ બાવે હોય છે જ્ઞાન શુદ્ધ હોય તોજ સજ્ઞાન કહેવાય છે.
 ને જ્ઞાન અશુદ્ધ કે વિપર્યાસિવાળું હોય તેને અજ્ઞાન કહે છે સમ્યક્ અવગ્રાહ્ય તે મતિજ્ઞાન અને તેનાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન આ જ્ઞાન જોટલું વિપુલ તેટલો બુદ્ધિવૈભવ વધુ હોવાનો અવધિજ્ઞાન ઉચ્ચ કોટિના મનુષ્યોને અને દેવોને હોય છે અને તે દ્વારા સુદૂર ગ્રહેવા પદાર્થોના પૂર્વ, વર્તમાન અને બાવિ બાવોને પણ જાણી શકાય છે આ ત્રણે જ્ઞાનો અશુદ્ધ પણ હોઈ શકે છે અને ને અશુદ્ધ હોય તો અનુક્રમે મતિઅજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન અને વિશંકજ્ઞાન તરીકે ઓગળાય છે મન પર્યાય એ શુદ્ધ જ્ઞાન છે અને તે જ્ઞાન ઉચ્ચ ભૂમિકાના સયમી યોગીનેજ થાય છે તે દ્વારા તે બીજાના મનની વાત બરાબર જાણી શકે છે સર્વથી વિશુદ્ધ અને કેવળ આત્મજ્ઞાનજ હોય છે તેને કેવળજ્ઞાન કહેવાય છે આ જ્ઞાન તો કર્મના આવરણો સંપૂર્ણ બળ્યા પછીજ ઉત્પન્ન થાય છે આ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થનારનેજ સર્વજ્ઞ કહેવાય છે તેવા સર્વજ્ઞ પુરુષોને સસાગ્રમાં રહીવાગ જન્મ લેવો પડતો નથી (જ્ઞાનના પ્રકારોનું વિસ્તૃત વર્ણન નહીજ વગેરે સૂત્રોમાં જોઈ લેવું)

[૪] તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં નગર મંજીની બહાર એક નિન્દુ-
 નામનું એકાંત (ધ્યાનયોગ્ય ભૂમિ) ઉદ્યાન હતું ત્યાં પવિત્ર
 અને જીવરહિત ધામની રાધ્યા અને આસનો વાચી તે વનુદ્ધ
 ભૂમિમાં તેણે વાસ કર્યો

[૫] તે મમયમાં વર્તમાન ઉદ્ધારક અને વર્મનીર્યના મમ્યાનક
 એના જીનેશ્વર ભગવાન રધમાન આખા વિશ્વમાં નુવર
 રૂપે પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યા હતા

[૬] લમ્યા જ્ઞાનપ્રદોતથી પ્રગટના પ્રતિજ્ઞાને નરસ
 શિષ્ય જ્ઞાન તથા ચાન્ત્રિના પાશનું એવા નરસ
 ગોતમ હતા

૭] માગ અગોના પ્રખ- ના ન નેદન પ્રતુ જર ને

મમુદાય માથે ગામોગામ નિચગ્તા વિચગ્તા શ્રાવતી નગરી
મા પધાર્યા

નોંધ:—અઘાપી તે બાર અજામાનાં અગિયાર વિદ્યમાન છે અને
એક દ્રષ્ટિવાદ નામનું અંગ હપલબ્ધ થતુ નથી. તે અગોમા પૂર્વ તીર્થ-
કર્તાના અને ભગવાન મહાવીરના અનુભવી વચનામૃતો છે

[૮] તે નગર મહાની મગીપ એક ક્રાષ્ટક નામનું ઉગ્રાન હતુ
ત્યા વિગુદ્ધ ગ્યાન અને તૃણાદિની આચરત શમ્યા યાત્રી
નિવાસ કર્યો.

[૯] એ પ્રમાણે શ્રાવતી નગરીમા કુમાર ત્રમણ કરી મુનિ અને
મહાપરમ્પી ગૌતમ મુનિ એ ગને જાણુ સુખપૂર્વક અને
ધ્યાનમગ્ન સમાધિપૂર્વક રહતા હતા.

નોંધ:—તે મમથે મામની બહારના હયાનોમાં ત્યાગી પુરુષો નિવાસ
કરતા. મામમા જઈ ભિક્ષા ગાગી સંયમી જનન શુભરતા

[૧૦] એકદા (ભિક્ષાચરી કરવા નીકળેલા) તે બન્નેના મિધ્ય
'સમુદાય કે જે પૂર્ણ મંથમી, તપરસી, ગુમ્પી અને જીવગુહક'
(પૂર્ણ અદિમક) હતા. તેમને પન્નપગ્ના એકજ માર્ગ હોવા
હતા વેગ અને બાલક્રિયા લિન્ન જોવાથી પગ્ગપગ નિચા
હૃદયગ્યો.

[૧૧] આ ધર્મ વળી કેવો ? અને અમે પાળાએ છીએ તે ધર્મ
કેવો ? આ આચાર ધર્મની ક્રિયા કેવી અને અમે પાળાએ
છીએ તે કેવી ?

નોંધ:—ભગવાન પાર્શ્વનાથનો કાળ જન્મ અને પ્રાણ દાળ હતો.
તે વખતના મનુષ્યો સરળ અને શુદ્ધિમાન હતાં અને તેથી તે પ્રધારની
ધર્મ રચના પ્રવર્તતી હતી તે વખતે માત્ર ચાર મતો હતા. વજ્રો પણ
ગીત મનોહર વપરાતા. કારણ કે સુદર વસ્ત્રપરિધાનમા કે જીર્ણ વસ્ત્ર
પરિધાનમાં મુક્તિ નથી. મુક્તિ તો નિચસક્રિયા છે તેમ ધારી તે

વખતે તે પ્રજાવિકા ચલી હતી અને ધાન સુધી વિદ્યમાન હતી એના જિનધર્મને માનવા છતાં બાહ્યક્રિયામાં આટલોટલો અતર રાખી ? તે શકા થવી સ્વાભાવિકજ છે એ બન્ને ગણધરો તેા જ્ઞાનીજ હતા તેને આ વસ્તુમાં ઈ મહત્ત્વ કે નિઃકલ્પ નહોતું લાગતું પણ આવી શકા શિષ્યવગને થાય તે સ્વાભાવિક હવું તેનું સમાધાન કરવા માટે પરસ્પર મિત્રન કરી સમન્વય કરી લેવો તે પણ મહાપુરુષોની ઉદારતા અને સમયસૂચકતાજ સૂચવે છે

[૧૨] ચાર મહાનતપ ધમ કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથ હોય ૮ અને પાંચ મહાનતપ ધમ ભગવાન મહાવીરે હોય ૮ તા તે બેનો હેતુ શા ?

[૧૩] વળી આ પોપધિ (શ્વેત વસ્ત્ર અને અનસ્ત્ર) વાળા આ સાધુ આચાર કે જે ભગવાન મહાવીરે કર્યા હતા છે, અને આ પચંગી વસ્ત્રા પહેરનાનો માધુ આચાર કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથે બતાવ્યો છે તે બન્નેમાં તરફ શ ? આવું અતર શા માટે ? જે બન્નેના એકજ ધ્યય કે તો ક્રિયાબેદ પણ શા મારું ?

નોંધ —તે વખતે બન્ને પ્રકારના મુનિવરો હતા જેમાંના એક જિનકલ્પી અને બીજા સ્થવિર કલ્પી કહેવાતા જિનકલ્પી સાધુઓ દેહાધ્યાસ છોડી કેવળ આત્મપરાયણ રહેતા સ્થવિર કલ્પીઓનું કામ તેથી વિશેષ કપરું હતું તેમને સમાજના સચમા રહેવા છતાં નિગસક્તપણે કામ કરવાનું હતું અને આત્મક યાણ અને પરકલ્યાણ બન્ને હેતુ જળવી અગળ વધવાનું હતું તેઓ રતપર પરિશ્રદ રાખતા પણ તેમાં મમત્વ ન રાખતા તે પરિશ્રદ રાખીને પણ જિનકલ્પીનો મહાન આદર પામે તેવી આત્માની ઉજ્જ્વલતા અને જ્યોતિ સતત રાખતા

[૧૪] કેશીમુનિ અને ગૌતમમુનિ એ બન્ને મહાપુરુષોએ પોતાના શિષ્યોનો આ સશય જાણી તેા નિવારણ ના માટે મમુદાય મહિન પગપગ નમાગમ કરાવી કેવળ ચક્રત કરી

નોંધ:—ગૌતમ કેશીમુનિ કરતાં વયે નાના હતા. પરંતુ જ્ઞાનમાં મોટા હતા. તે સમયે ગૌતમમુનિને ચાર જ્ઞાન હતા (૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુત-જ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યાવજ્ઞાન

[૧૫] વિનય, ભક્ત તથા અવમરના બંધુ ગૌતમગ્ધામી શિષ્ય-નમુદાય માથે કેશીમુનિ (પાશ્વનાથના અનુયાયી છે માટે) નું વડીલ કુળ બંધુ તેમની પામે તિન્દુક વનમાં પોતે જાતે આજ્યા

નોંધ:—ભગવાન પાશ્વનાથ, ભગવાન મહાવીર પહેલાં મથા છે માટે તેના અનુયાયી પણ વડીલ ગણાય. તે વિનય બળવવા પોતે જ્ઞાની હોવા છતાં ત્યાં પધાર્યા આજ નમ્રતા બંને જ્ઞાનપાથનનું ચિહ્ન છે.

[૧૬] શિષ્ય સમુદાય માથે ગૌતમ સ્વામીને ગ્રવં આવના જોઈને કેશીકુમાર હર્ષિના યર્ષા ગયા અને તેમનું આતિથ્ય મુદ્ગ રીતે કરવા લાગ્યા.

નોંધ:—વેશ અને સમાચારી ભિન્ન હતા સંભોગ-સાપ્રદાયિક વ્યવહારનાં ભૂત ત્યાં નકર્યાં નહિ ત્યાં વિશુદ્ધ પ્રેમ હોયતો હોય અને સંપ્રદાયનો હદામદ ન હોય ત્યાં તેણે વિષવાતાવરણ હોયજ શાનું ? પાહાં તે ફાલ કેની અપૂર્વ છે ? આવા સંતસમાગમની એકજ ફાલ કરોડો જન્મોનાં પાતકને વધ કરી નાખે છે.

[૧૭] કેશીકુમાર શ્રમણ ગૌતમ ભગવાનને આવતા દેખી ઉત્સાહથી તેમને અનુકરણ અને પ્રાસુક (હવરહિત શાલીનું, મોહિનું, કાદરીનું અને ગળ નામે વનરપતિનું એમ) ચાર જાતના પગળ (ધામ) અને પાત્રમુ કાલ અને તુલુના આમનો લમ્પ લઈને કેશીમુનિ તથા તેમના શિષ્ય સમુદાય ગૌતમમુનિ અને તેમના શિષ્ય નમુદાયને તે પર જોમાડે છે

[૧૮] તે વખતનું દ્રશ્ય અનુપમ લાગતું હતું. કુમાર કેશીશ્રમણ અને મહા યશસ્વી ગૌતમમુનિ બંને જાણ ત્યાં જોશ જોશ

જાણે સુર્ય અને ચંદ્રજ ન મેલ હોય' તેની રીતે જોખી રહ્યા હતા

[૧૯] આ પરસ્પરના નિચારનાદનુ કુતૂહલ જોના માટે મૃગના જેવું દૈવ અત્યંત માધુર્યો અને કુતૂહલી જનો તથા પાખડીઓ પણ હાજર થઈ ગયા હતા તેમજ લામોતી સંખ્યામાં ગૃહસ્થો પણ ત્યાં એકઠા થયા હતા

[૨૦] (ગગનમાર્ગે અદ્રશ્ય રૂપે) દેવો, માનવો, ગાધવી, યક્ષો, રાક્ષસો, કિનગ તથા અદ્રશ્ય રહેલા અનેક જૂતો પણ ત્યાં આ દ્રશ્ય તોના માટે એકઠા થયા હતા

[૨૧] તે વખતે પ્રથમજ કૃશીમુનિએ ગોતમને હિંદેશીન કહ્યું —
હે ભાગ્યવત' તમને પ્રસન્ન પૂજવા ઈચ્છુ છું આ પ્રમાણે સોનતા પ્રશીમહાગજરિને નબોધીને ભગવાન ગૌતમ આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૨] હે ભગવન' આપની ઈચ્છા હોય (આપને યાગ્ય લાગે) તે આપ ભલે પૂજો આ પ્રમાણે બત્વારે ગૌતમમુનિએ પ્રશીમુનિને હિંદારતા પૂર્વક કહ્યું ત્યાર અનુગા પામેના કશી ભગવાને ગૌતમમુનિને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૨૩] હ મુને' ચાર મહાવ્રતરૂપ ધન ભગવાન પાર્શ્વનાથ મ્હો છે, પરંતુ ભગવાન મહાવીર તો પાંચ મહાવ્રત રૂપે ધર્મને રહે છે

નોંધ — યામનો અર્થ અહીં મહાવ્રત લીધા છે

[૨૪] તો એ કાંઈ (ગોક્ષના હેતુ) મા પટોચરાને યેગયેના એ બન્નેના આ લિન્નલિન્ન વેશ અને જુલ જુલ આચારનું પ્રયોજન શું હશે? હ મુદ્ધિમાન ગૌતમ' આ એકજ માગ-

માં જે પ્રકારના વિવિધ ધર્મ કેમ પ્રવર્તે છે ? (તેમાં શું આપને સંશય કે આશ્ચર્ય નથી થતું ?)

[૨૫] આ પ્રમાણે જોતના કરી અમણને ઉદ્દેશીને ગૌતમમુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું :—શુદ્ધ બુદ્ધિ વહેજ ધર્મતત્ત્વનો તથા પરમાર્થનો નિશ્ચય કરી ચક્રાય છે.

નોંધ:—જ્યાં સુધી તેવી શુદ્ધ અને ઉદાર બુદ્ધિ હોતી નથી ત્યાં સુધી સાચ્ય કરતાં સાધન તરફજ તે વધુ દબે છે. એટલે મહાપુરુષોએ કાળ જોઈનેજ તેવી સખત ક્રિયાઓ જાળેલી છે.

[૨૬] (ચોવીસ તીર્થંકર પેઢી) પ્રથમ તીર્થંકર (ઋષભ પ્રભુ) ના સમયના મનુષ્યો બુદ્ધિમાં જડ હતાં પ્રકૃતિના સરળ હતા. અને છેલ્લા તીર્થંકર (ભગવાન મહાવીર) ના સમયના મનુષ્યો જડ (બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરનારા) અને વાંકા (કુવિકલ્પ કરનારા) હતા. વચ્ચેના બીસ તીર્થંકરોના સમયના શ્રવે સરળબુદ્ધિવાળા અને પ્રાજ હતા. તેથીજ આવસર જોઈ ભગવાન મહાવીરે કડક વિધિવિધાનો કહ્યાં છે.

[૨૭] ઋષભ પ્રભુના અનુયાયીઓને ધર્મ સમજવો કઠિન પડતો. પરંતુ સમજ્યા પછી આચરવામાં તે સમર્થ હોઈ પાર ઉતરતા. અને આ છેલ્લા (ભગવાન, મહાવીર) તીર્થંકરના અનુયાયીઓને ધર્મ સમજવામાં સહેલ છે. પણ પાળવામાં કઠિન છે. તેથીજ તે જન્મેના કાળમાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ યતિધર્મ સમજાવ્યો છે. અને વચ્ચેના બીસ તીર્થંકરોના સમયમાં ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ સમજાવ્યો છે.

નોંધ:—સમજવામાં કઠિન હોવાનું કારણ બુદ્ધિની જડતા, અને આચરવામાં કઠિન હોવાનું કારણ એ છે કે સમયના પ્રવાહમાં મનુષ્યોની શિથિલતા વધી ગઈ હતી.

[૨૮] આ અપદ વસ્તુ સાલણીને ડ્રી આખી જોયા —હે ગૌતમ !
આપની જુદી સુદ છે અમારા સરાયનુ મમાધાન થઈ
ગયુ હવે બીજો મસય (અન્ન) ગળુ કુદુ હે ગૌતમ !
તેનુ મમાધાન કરે

[૨૯] હે મહામુને ! માધુ મમુદાયને પ્રમાણપૂર્વક અને મન્દ અન્ન
વાપરનાં ધમ શ્રી ભગવાન મહાવીરે કહ્યો છે અને
પાર્શ્વનાથ તો વિવિધ રગરાગા વસ્ત્રો વાતરવાની પણ છદ આરી
સાધુધમ કરમાયો કે

નોંધ —અવેશકનો અર્થ કેટલાક અવસ્થા કરે છે જો કે મામાન્ય
રીતે આપણે નમ સમાસનો અર્થ નકારવાથી મણીએ જાએ એ દ્રષ્ટિબિદુએ
તેમ થઈ શકે પરંતુ તે કાળમા પણ આખો સમુદાય નિર્વસ્ત્ર ન રહેતો
કેટલાક વસ્ત્રસંહિત રહેતા અને કેટલાક વસ્ત્રસંહિત રહેતા કારણ કે વસ્ત્ર
વાપરવા કરતા તેની મૂર્તી પર ભગવાન મહાવીરે ખૂબ ભાગ આપ્યો છે
એટલે આ સ્થળે નન સમાસના છ અર્થો પૈકી અ પનો ઉપયોગ કરવો તે
વધુ સંગત વાગે છે

[૩૦] તે મન્ને એન્ન ધ્યેયમા જોડાયેના હોવા છતાં આ પ્રમાણે
જીતુ બન્ને પ્રમાણ વેશ્યાનો ધારણ કરનાનું અતઃ કેમ
રાખ્યુ હશે ? હે જુદિમન ! આપને અહીં મસય થતો
નથી ?

[૩૧] આ પ્રમાણે મોનતા ટ્રીમુનિને ઉદ્દેશીને ગૌતમ આ પ્રમાણે
જોયા —જુગ વિજ્ઞાનપૂર્વક મમય અને માધુઓના માનમ જોઇને
તે મહાપુરોએ આ પ્રમાણે બિજલિત ધર્મમાધનો ગખરાનુ
વિધાન કરેલું છે

નોંધ —ભગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્યો સરથ અને જુદિમાન હતા
તેથી તે વિવિધ વસ્ત્રો પણ શરીરના આચ્છાદન માટે છે, વિભૂષા અર્થે
નથી તેમ માની અતઃસમ્પન્ન બાવે ઉપયોગ કરી રાખતા હતા પરંતુ

ભગવાન મદદાવીરે જોયું કે આ વર્ષમાં પુષ્કળ નિમિત્તો મળવા છતાં આસક્તિ ન થઈ તે અતિ અતિ કઠણ વસ્તુ છે. માટેજ પ્રમાણપૂર્વક અને સાદો વેગ રાખવા માટે કચ્છાભ્યં અર્થાત્ એ બધુંજ મદદાપુરુષોએ વિચાર પૂર્વકજ આવશ્યક જોઈને કર્યું છે.

- [૩૦] આવો માટે વેગ ગળવાનું કાચું — (૧) શોકમા ભિન્નભિન્ન પ્રકારના વિકલ્પો અને વેગો પ્રવર્તી જ્યાં છે તેમાં આ વેશ પરથી યોગ્યને પ્રતીતિ થાય કે આ જૈન માધુ દશે, (૨) “ હુ માધુ છુ ” તેવું પોનાને વેશથી ધ્યાન રહે માટે, (૩) મયમનો નિર્વાદ તે દાગ થાય. એવા કાચોથીજ શોકમા વેશ ધાન્ય કંપાનું પ્રયોજન છે.

નોંધ:—વેશ એ કંઈ સાધ્ય નથી. માત્ર બાહ્ય સાધન છે. તે બાહ્ય સાધન આત્મિક સાધનની પુષ્ટિમાં અને આત્મવિકાસમાં મદદરૂપ થાય તેટલા પુરતું તેવું પ્રયોજન છે.

- [૩૩] વળી માધુનો વેશ તો દુગચાર ન થવા પામે તેવી મતન જગતિ ગળવા માટે માત્ર વ્યવહારનયથી માધન છે. નિશ્ચયનયે તો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણજ મોક્ષનાં માધન છે આ વાસ્તવિક માધનોમાં તો ભગવાન પાર્શ્વનાથ અને ભગવાન મદદાવીર જન્મે મળતાજ છે. (મૌલિકનામા વેશમાત્ર બેદ નથી)

નોંધ:—વેશ બહોલિત હોય પરંતુ તરનમાં બેદ કરો છજ નહિ જિન વેગ રાખવાનું પણ ઉપર કહ્યું તેજ પ્રયોજન છે.

- [૩૪] કેશાસ્વામીએ કહ્યું :—હે ગૌતમ ! તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે (તમે બહુ મગ્નવ્ય કરી ગયા છો), તમે મારો મંથય દૂર કર્યો છે. હવે એક જીજ્ઞે મથય (પ્રશ્ન) કરું છું તેનું હે ગૌતમ ! તમે મમાધાન કરો.

[૩૫] હે ગૌતમ ! હવેનો વૈરીની વચ્ચે તમે વસી રહ્યા છો, વળી તે તમારી સામે ઝડપી ગયા છે છતાં તે બધાને તમે ગીરીતે છતી શકો છો ?

[૩૬] (ગૌતમે કહ્યું:—) હું માત્ર એક (આત્મા) ને છતવા મતલ પ્રયત્ન કરું છું. કારણ કે તે એકને જીવવાથી પાત્ર અને પાત્રને જીવવાથી દમ અને દમને જીવવાથી મર્વ શત્રુઓ વચ્ચે જીતાર્થ જાય છે.

[૩૭] કેશિમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—કે તે શત્રુઓ કયા ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશિમુનિને ઉદેશીને ગૌતમ મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૩૮] હે મુને ! એક (મનની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને વશ થયેલો) જીવતાત્મા જો ન જીતાય તો તે શત્રુ છે. (આત્માને ન જીવવાથી કપાયો ઉત્પન્ન થાય છે) અને એ શત્રુના પ્રતાપે ચાગ કપાયો પણ શત્રુ છે અને પાત્રે ધ્રિયો તે પણ શત્રુ છે એમ આખી શત્રુની પરપરાને જૈન શામનના ન્યાય પ્રમાણે જીતીને શાંતિપૂર્વક હું વિહાર કર્યા કરું છું.

નોંધ—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાગ કપાયો કહેવાય છે. તેના તત્ત્વમ બાને સોળ બેદો છે. દુષ્ટ મન એ પણ શત્રુ છે પાંચ ધ્રિયોનો અસદ્વેન થવાથી એ પણ શત્રુઓ જેવું કાર્ય કરે છે. પરંતુ બધાનું મૂળ એક માત્ર દુરાત્માજ છે. તેથી તેને જીવવાથી જાય જીતાય છે. જૈનશાસ્ત્રનો ન્યાય એ છે કે બહારના યુદ્ધ કરવા કરતા આત્મયુદ્ધ કરવું તે જીતમ છે. અને ક્ષમા, દયા, તપશ્ચર્યા અને ત્યાગ એ તેમને હજીવાના શસ્ત્રો છે તે શસ્ત્રોદ્ધારાજ કર્મ હજીવર્થ જાય છે.

[૩૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે. તમે માગ સંશયનું સમાધાન સુંદર કર્યું. હવે બીજાને પ્રશ્ન પૂછો છું તેનું સમાધાન કરો.

[૪૦] આ લોકમાં ઘણા જીવો મિત્યાગ કર્મકર્તા જાળીયા જાળીયા-
ચેના દેખાય. ૬. ત્યાં હે મનિ ! તમે શી રીતે બધનથી
ગદિત થઈ વાયુની પેરે હાવા થઈ અપ્રતિબધપણે વિદરી
શકો છો ?

[૪૧] (કેશી મહાગજને ગૌતમે કહ્યું.-) હે મુને ! શુદ્ધ ઉપાયોથી
તે પાવનાઓને છેદીને બધન ગદિત થઈ વાયુની માફક
અપ્રતિબધ રીતે વિચરી શકે છે.

[૪૨] ત્યારે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું.-તે બધનો દયા ? તે તમે
મને કહેશો ? આ પ્રભાણે બોલતા કેશીમુનિને ઉદેશીને ગૌતમ
કહેવા લાગ્યા.

[૪૩] રાગ, દ્વેષ, મોહ, પરિગ્રહ અને સ્ત્રીગ્વજનો પરતી આમકિત
ઓ છે તેજ તીવ્ર, ધારા અને લપટર એકબધનો છે. તેને
છેદીને યથાન્યાયે ક્રમપૂર્વક જૈનશામનમાં રહી મારો વિકાસ
માધુ છે અને વિચરી રહ્યો છે.

[૪૪] કેશીગ્વામીએ કહ્યું.-હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે
તમે મારો સંશય દૂર કર્યો છે. હવે બીજી વાતને પૂછો છો
તેનો જવાબ આપો.

[૪૫] હે ગૌતમ ! હૃદયના ઉગ્રાણુ ભાગરૂપ જમીનમાં એક વેવડી
ઉગી છે. કે જે વેવડીમાં વિષ જેવા ઝેરી ફળો લાગે છે. તે
વેવડી તમે શી રીતે ઉખેડી નાખી ? (કેશી બોલ્યા)

[૪૬] (આ સાંભળીને ગૌતમ બોલ્યા.-) તે વિષવેવડીને તો મે
મૂળ સહિત ઉખેડી નાખી છે. અને તેથીજ એ વિષવેવડીના
વિષફળોથી હું મુક્ત થઈ જિનેશ્વરના ન્યાયમયશાસનમાં
આનંદપૂર્વક વિચરી રહ્યો છું.

[૪૭] તે વેવ કઈ? તે મને કહેશો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું ત્યારે આ પ્રમાણે જોવતા કેશીમુનિને ગૌતમ કહેવા લાગ્યા—

[૪૮] હે મુનીશ્વર! આ સંસારમા મહાપુરુષોએ મ સારને વધારનારી તૃણાનેજ વિવેચન કરી છે. તે વેવ અથંકર અને ઝેરી કળાને આપી છવોને જન્મમરણ કરાવી રહી છે. તેને અગવર જાળી મે ઉખેડી નાખી છે. તે ઉખેડી નાખી હવે હું જિનેશ્વરના ન્યાયશામનમા મુખપૂર્વક ચાલી શકું છું

[૪૯] કેશીમુનિએ કહ્યું હે ગૌતમ! તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે. તમે મારે તે મશય છેની નાખ્યો. હવે ખીજા મંશયને મૂકે છું તેનું સમાધાન કરો.

[૫૦] હે ગૌતમ! હૃદયમા ખૂબ જાળવ'યમાન અને અથંકર એક અગ્નિ મળગી રહી છે. કે જે શરીરમા મળીને તેનેજ બાળી રહી છે. તે અગ્નિને તમે જી રીતે ખુઝારી નાખી!

[૫૧] (આ માલગી ગૌતમે કહ્યું:—) મહામેઽ (મોટા વાદળા)માથી ઉત્પન્ન થયેલા પાણીના પ્રવાહમાથી તે ઉત્તમ પાણી લઈ મતત હું તે અગ્નિને દારી નાખુ છું. અને તેથી તે દરેથી અગ્નિ મને વેશમાત્ર બાળી શકતી નથી.

[૫૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે અગ્નિ કઈ? તે મને કહેશો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિને જોવતા માલગી ગૌતમે પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું:—

[૫૩] કપાયો એજ અગ્નિ છે (કે જે શરીર, મન અને આત્માને સતત બાળી રહી છે.) અને (તીર્થંકર કપી મહામેઽથી વર-મેથી) જ્ઞાન, આચાર અને તપશ્ચર્યાંથી જળાતી ધાગઓ છે. સત્યજ્ઞાનની ધારાઓથી હણાયેલી તે કપાયોત્પ અગ્નિ માન

હરી જાય છે. મને (મારા આત્માને) લેશમાત્ર આળી શકતી નથી.

[૫૪] હે ગૌતમ ! તમારી જુદી મુંદર છે. તમે મારા સંશયને છેદી નાખ્યો છે. હજુપણ હું ખીન્ને સંશય પ્રકટ કરું છું તેનું સમાધાન કરો.

[૫૫] (કેશીમુનિએ કહ્યું:—) હે ગૌતમ ! આ મહા સાહસિક, લયંકર અને દુષ્ટ (માલિકને ખાડામાં ધકેલી દે તેવા) ઘોડા ખૂબ દોડી રહ્યો છે. તે ઘોડા પર બેઠેલા તમે સીધે માર્ગે ચીરી તે જઈ શકો છો ? તેનાથી કેમ ઉન્માર્ગે આધ્યા જતા નથી ?

નોંધ—દુષ્ટ સ્વભાવવાળો ઘોડો માલિકને દોઈને દોઈ વખતે દગો આપ્યા વિના રહેતો નથી પરંતુ તમે તો તેના પર બેસવા છતાં સીધા માર્ગેજ આધ્યા જાઓ છો તેનું કારણ શું ?

[૫૬] (કેશી મહારાજને ગૌતમે કહ્યું:—) તે વેગભરે દોડતા ઘોડાને શાસ્ત્રરૂપ લગામથી બાંધી રાખું છું. જ્ઞાનલગામથી વશ થઈ તે ઉન્માર્ગે ન જતાં સન્માર્ગેજ મને દોરી જાય છે.

[૫૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું—તે ઘોડો કયો ? તે તમે જાણો છો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૫૮] મન એજ સાહસિક, લયંકર અને દુષ્ટ ઘોડો છે તે સંસારના વિવિધ વિધ્યો તરફ આમતેમ દોડી રહ્યો છે. ધર્મ-શિક્ષારૂપી લગામ વડે જાતિમાન ઘોડાની માફક તેનો જરાબર નિયંત્ર કરું છું.

[૫૯] હે ગૌતમ ! તમારી જુદી ઉત્તમ છે. તમે મારો આ સંશય દૂર કર્યો. હવે ખીન્ન સંશયને પણ રજુ કરું છું. તેનો ઉત્તર મને કહો.

[૬૦] આ સંસારમાં ખોટા રસ્તાઓ ઘણા છે કે જે 'રસ્તાઓમાં' જઈ દ્રષ્ટિવિપરીતને કારણે જીવો સાચા માર્ગને ઓળખી શકતા નથી. અને તેથી ઉન્માર્ગે જઈ દુઃખી થાય છે. તો હે ગૌતમ ! આપ એ ઉન્માર્ગે ન દોરવાઈ જતાં મન્માર્ગમાં ગીરીને રહી શકો છો ?

[૬૧] જે કોઈ મન્માર્ગે ચાલ્યા જાય છે તે અને કુમાર્ગે જાય છે તે સૌને મેં બરાબર જાણ્યા છે. અને (સન્માર્ગ કુમાર્ગનું મને બરાબર ધ્યાન છે) તેથી હું મારા માર્ગમાં બરાબર ચાલી શકું છું. નષ્ટ બ્રષ્ટ થતો નથી.

[૬૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે માર્ગ કયો ? એ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૬૩] સ્વકસ્પિત મતોમાં જે સ્વછંદથી વર્તે છે તે પાખંડીઓ બધા ખોટા માર્ગમાં ભ્રમણ કરી ગયા ખાય છે. સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયેલા જનમરોએ મત્યનો જે માર્ગ ખતાવ્યો તે ઉત્તમ છે.

[૬૪] હે ગૌતમ ! તમારી છાદ્ધ બધું ઉત્તમ છે. મારો સશય તમે છેદી નાખ્યો. ક્ષવે એક બીજો પણ મંશય છે. તેનું મમાધાન કરો.

[૬૫] જળના મોટા પ્રવાહમાં તણાતાં પ્રાણીઓને તે દુઃખમાંથી બચાવનાર કયું શરણ, કયું સ્થાન, કયી ગતિ અને કયો આધારરૂપ દ્વીપ તમે માનો છો ?

[૬૬] તે જળના વેગમાં પણ એક વિસ્તીર્ણ મોટો દ્વીપ છે કે જ્યાં એ પ્રાણીના મહાનવેગનું આવડું જવું થવું નથી.

[૬૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે દ્વીપ કયો ? આ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું:—

[૬૮] જરા અને મરણરૂપી વેગથી આ સંભારના પ્રાણીઓ તથાઈ ગયાં છે. તેનું શરણ, તેનું સ્થાન તેની ગતિ અને તેના આધારરૂપ દોષ જે કહો તે એકજ ધર્મ છે

[૬૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ મુદ્દર છે. મારો તે મશય તમે છેતી નાખ્યો. હવે બીજો સમય પણ રજુ કરુ છું તેનો પ્રત્યુત્તર મને કહો.

[૭૦] એક મહા પ્રવાહવાળા મમુદ્રમાં એક નાવ ચારેતરફ ધૂમી ગઈ છે. હે ગૌતમ ! અને આપ તે ઉપર ચડેલા છો તો તમે પાર શી રીતે પામશો ?

[૭૧] જે ઊદ્રવાળા નાવ છે તે પાર ન પહોચાડતાં વચમાં ડૂબી જાય છે અને ડૂબાડે છે. ઊદ્રવિનાની હોય છે તેજ પાર ઉતારે છે.

[૭૨] હે ગૌતમ ! તે નાવ આપ કોને કહો છો ? એ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે જવાબ આપ્યો.

[૭૩] શરીર એજ નાવ છે. આ સસાર પોતેજ મમુદ્ર છે. અને જીવ એજ નાવિક છે. તે મંસાગ્ર સમુદ્રને શરીર દ્વારા મહર્ષિ પુરુષોજ તરી જાય છે.

નોંધ:—શરીર એ નાવ છે. તે કોઈ બાજુથી બેઠય નહિ. તેવી કાળજી રાખવી અને સંયમપૂર્વક નાવિકને પાર ઉતારવો—એ મહર્ષિ પુરુષોનું કર્તવ્ય છે.

[૭૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે. આ મારો સંશય છેદાઈ ગયો. હવે મને બીજો સંશય થયો છે તેનો મને ઉત્તર આપો.

[૭૫] આ સમગ્ર લોકમાં પ્રવર્તતા ઘોર અધકારમાં બહુ પ્રાણીઓ રુંધાઈ ગયા છે. તે બધા પ્રાણીઓને પ્રકાશ કાણ આપશે ?

[૭૬] આ લોકમાં પ્રકાશ કરનાર જે જ્ઞાનુ ઉગેશે છે તે સકળ લોકમાં મક્કળ જીવેને પ્રકાશ આપશે.

[૭૭] વળી હે ગૌતમ ! તે સૂર્ય આપ કોને કહો છો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશી મુનિને ગૌતમે કહ્યું.

[૭૮] સંસારના સમગ્ર અધિકારને વિખેરી પોતાની અનંત ન્યોતિ-થી પ્રકાશેલો સર્વસરૂપી તે સૂર્યજ્ઞ આ આખા લોકના પ્રાણીઓને પ્રકાશ આપશે.

નોંધ:—જે પ્રબળ આત્માનો સર્વ અધિકાર દૂર થયો હોય, જે સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયા હોય તેજ પોતાના અનુભવનો માર્ગ જ્યોતને બતાવી સર્વ દુઃખથી મુકાવી શકે.

[૭૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે. મારો સંશય નષ્ટ થયો. મને એક બીજો પણ સંશય થયો છે તેનો ઉત્તર મને કહો.

[૮૦] હે મુને ! સંસારના જીવો શારીરિક અને માનસિક દુઃખથી પીડાઈ રહ્યા છે. તેને માટે કલ્યાણકારી નિર્ભય, ઉપદ્રવ અને પીડા રહિત કયું સ્થાન ? તે આપના જાણવામાં છે ?

[૮૧] હું તો માનું છું કે જ્યાં જવું બહુ દર્દીલ છે એવું લોકના અગ્રભાગ પર એક એવું સુંદર અને નિશ્ચલ સ્થાન છે કે જ્યાં આગળ જરા, મૃત્યુ, વ્યાધિ કે વેદના, તેમાંનું કશુંજ નથી.

[૮૨] પણ તે સ્થાન કયું છે તે તમે જાણો છો ? એ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું.

[૮૩] જરા—મરણની પીડાથી રહિત અને પરમ કલ્યાણકારી લોકના અગ્રભાગ પર આવેલું તે સ્થાન સિદ્ધિસ્થાન કે નિર્વાણસ્થાન કહેવાય છે. અને ત્યાં મહર્ષિઓજ જન્મ શકે છે.

[૮૪] હે મુને ! તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગમાં દુઃખથી પહોંચી શકાય તેવું, નિશ્ચલ અને પરમસુખસ્થાન છે. સંસારરૂપી

સમુદ્રનો અંત કરનાર શક્તિશાળી પુરુષો ત્યાં પહોંચી શકે છે. ત્યાં પહોંચ્યા પછી ક્વેશ, શોક કે દુઃખ એવું કશું હોતું નથી. અને ત્યાં ગયા પછી પુનરાગતિ થતી નથી.

[૮૫] હે ગૌતમ ! તમારી જુદી મુંદર છે. તમે મારા બધા સંશયોનું બહુ મુંદર સમાધાન કર્યું. હે સંશયાતીત ! હે સર્વ સિદ્ધાંતના પારગામી ગૌતમ ! તમને નમસ્કાર હો !

[૮૬] પ્રબળ પુરુષાર્થી કેશીમુનીશ્વર આ પ્રમાણે (શિષ્યોના) સંશયનું સમાધાન થયા પછી મહા યશસ્વી ગૌતમ મુનિરાજને શિરસાવંદન કરીને—

[૮૭] તે સ્થાને (લગવાન મહાવીરના) પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મને ભાવપૂર્વક સ્વીકારે છે. અને તે સુખ માર્ગમાં ગમન કરે છે. કે જે માર્ગની પ્રથમ અને અંતિમ તીર્થદરે પ્રરૂપણ કરી હતી.

[૮૮] પછી પણ ન્યાસુધી શ્રાવસ્તીમાં રહ્યા ત્યાંમુધી આ પ્રમાણે કેશી અને ગૌતમનો સમાગમ નિત્ય થતો રહ્યો અને શાસ્ત્ર દ્રષ્ટિએ દરેકો શિક્ષામતાદિનો નિર્ણય જ્ઞાન અને આરિત્ર બન્ને અંગમાં વૃદ્ધિ કરનાર નીવડ્યો.

નોંધ:—કેશી અને ગૌતમ બન્ને ગણના શિષ્યોને તે શાસ્ત્રાર્થ અને તે સમાગમ બહુ લાભદાયક થયો. કારણ કે શાસ્ત્રાર્થ કરવામાં તે બન્નેની હદાર દ્રષ્ટિ હતી. એકેને દ્વંદ્વમદ્વંદ્વ ન હતો. અને તેથીજ શાસ્ત્રાર્થ પણ સત્યસાધક બન્યો. દ્વંદ્વમદ્વંદ્વ હોત તો શાસ્ત્રને જોડે અનર્થ પણ થવાનો સંભવ હતો. પરંતુ સાચા જ્ઞાની પુરુષો દ્વંદ્વમદ્વંદ્વથી પર હોય છે. અને સત્ય વસ્તુને સર્વજ્ઞોને સ્વીકાર્યા વિના રહી શકતા નથી.

[૮૯] આખી પરિપદ આથી સંતુષ્ટ બની ગઈ. બધાને સત્ય-માર્ગની ઝાંખી થઈ. શ્રોતાઓ પણ સાચા માર્ગને પામ્યા અને તે બન્ને મહુશ્વરની મંગળસ્તુતિ કરી લગવાન કેશી

અને ભગવાન ગૌતમ સદા પ્રસન્ન રહે તેમ કહેતા સર્વ દેવો, દાનવો અને મનુષ્યો સ્થસ્થાને ગયા.

નોંધ:—સમયધર્મ એટલે આ કાળે આ સમયે આ સ્થિતિમાં સાસનની ઉન્નતિ શી રીતે થાય ? તેની હૃદયસ્પર્શી વિચારણાપૂર્વક ઉન્નતિ કરવી એ અબાધિત સત્ય છે. તે પવટી શકે નહિ. પણ સાચી કરવી તે સાધનિકા સમયધર્મના હાથમાં છે. તેના પરિવર્તન સંભવિત છે.

સમયધર્મની હાલ સૌ કોઈને માટે છે. સમાજ સમયધર્મથી સંકળાયેલો છે. અમલુવર્ગ અને શ્રાવકસમૂહ એ બધાં સમાજનાં અંગો છે, કોઈ પણ અંગ તે તરફ ઉપેક્ષા ન રાખતાં સાસનમાં કહેલાં અબાધિત સત્યને આગળી સંગીન પુરુષાર્થ કરે અને સુખ્યવસ્થિત રહી જૈનસાસનની ઉન્નતિ કરે તેજ અભીષ્ટ છે.

એમ કહું છું :

એ પ્રમાણે કેશિગૌતમીય નામનું ત્રેવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમિતિઓ

૨૪

સંયમ, ત્યાગ અને તપ, આ ત્રણે સુદ્ધિતાં ક્રિયાત્મક સાધનો છે. ભવબંધનોથી મુક્ત કરવા માટે તેજ સમર્થ છે. સુદ્ધિએ પહોંચવાના આપણે સૌ કોઈ ઉમેદવાર છીએ. સૌ કોઈને મોક્ષમાર્ગમાં જવાનો સમાન હક છે. માત્ર ત્યાં જવાનો તૈયારી હોવી જોઈએ.

આ અધ્યયનમાં સુનિવરેણી સંયમજીવનને પોષનારી માતાઓનું વર્ણન છે. છતાં તેનું અવલંબન તો મૌ કોઈ સુમુક્ષુઓને એક સરખું જ ઉપકારી છે. પોતાનું સ્થાન, યોગ્યતા અને સમય જોઈ વિવેકપૂર્વક તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] જિનેશ્વર દેવોએ જે પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ વર્ણવેલી છે તે આડે પ્રવચન માતાઓ કહેવાય છે.

નોંધ:—જેમ માતા પુત્ર પર વાતસલ્ય ધરાવે છે, તેની કલ્યાણ-કારિણી છે તેમ આ આડ વસ્તુ સાધુજીવનની કલ્યાણકારી હોવાથી જિનેશ્વરોએ તેમને ધમણની માતાઓ તરીકે કહેલી છે.

[૨] ઇર્ષ્યા, લાપા, એપણા, આદાનજાંડનિદોષણ અને ઉચ્ચારાદિ પ્રતિપદાપન આ પ્રમાણે પાંચ સમિતિઓ, તેમજ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિઓ કહેવાય.

નોંધ:—(૧) ઇર્ષ્યા:—માર્ગમાં જરાબર ઉપયોગપૂર્વક નોંધને ચાલવું

(૨) ભાષા:-વિચારથી ગળાને સત્ય, નિર્દોષ અને ઉપયોગી વચન બોલવું.
 (૩) એપણા :-નિર્દોષ તથા પરિમિત શિક્ષા તથા અલ્પ વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ લેવાં. (૪) આદાનભંડનિષ્કેપણ :-વસ્ત્ર, પાત્રાદિ ઉપકરણ (સંયમી છવનને ઉપયોગી સાધનો) વ્યવસ્થિત લેવાં મૂકવાં. (૫) મળ, મૂત્ર સ્નેહમ કે એવી કોઈપણ ત્યાજ્ય વસ્તુ કોઈને દુઃખરૂપ ન થાય તેવું સ્થાન ભેઈ ઉપયોગપૂર્વક નાખવી.

(૧) મનોગુપ્તિ:-દુષ્ટ ચિંતનમાં પ્રવર્તતા મનને રોકી લેવાના પ્રયોગ. (૨) વચનગુપ્તિ:-વચનનો અશુભ વ્યાપાર ન કરવો. (૩) કાય-ગુપ્તિ:-ખોટા રસ્તે જતાં શરીરને રોકી લેવાની ક્રિયા.

[૩] જે આ આઠ પ્રવચન માતાઓ સંક્ષેપથી ફરમાવી તેમાં, જિનેશ્વરદેવ કથિત બાર અંગોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. (બધાપ્ર પ્રવચનો આ માતાઓમાં અંતર્ભૂતજ થઈ જાય છે).

નોંધ:-બાર અંગો (અંબજૂત શાસ્ત્રો) નાં પ્રવચનો ઉચ્ચ વર્તનનાં સૂચક છે. અને આ આઠ વસ્તુઓ બરાબર ક્રિયામાં આવે તો તે ઉચ્ચ વર્તન સાધ્ય થયું ગણાય. સાધ્ય હોય હોગે એટલે સાધન તેમાં સમાઈ ગયું કે સરજ થયું ગણાય. જે જ્ઞાન ક્રિયામાં પરિણમે તે જ્ઞાન સંકળ.

ધર્મા સમિતિ વગેરેની સ્પષ્ટતા

[૪] (૧) આલંબન, (૨) કાળ, (૩) માર્ગ અને (૪) ઉપયોગ. એ ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ થયેલી ધર્મા સમિતિમાં સંયમીએ ગમન કરવું.

[૫] જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ સાધનો ધર્મા સમિતિનાં અવલંબન છે. દિવસ એ ધર્માનો કાળ છે (રાત્રિએ ધર્મા શુદ્ધ ન હોવાથી સંયમીને પોતાના સ્થાનથી બહાર નીકળવાની મનાઈ છે) આઠા અવગે માર્ગે ન જતાં સીધા માર્ગે જવું

એ ધર્મા સમિતિનો માર્ગ છે. (ઉન્માર્ગે જવામાં સંયમની વિરાધના થવાનો મંભવ છે.)

[૬] ધર્મા સમિતિનું ચોથું કારણ (ચોથો ભેદ) ઉપયોગ છે. તે ઉપયોગના પણ ચાર ભેદ છે. તે હું આગળ વિસ્તારથી કહીશ. તમે મને સાંભળો.

[૭] દ્વિતીય ઉદ્યોગપૂર્વક જોવું તે દ્રવ્ય ઉપયોગ, માર્ગે ચાલતાં ચાર હાથ પ્રમાણુ સુધીન દૂર જોવું એ ક્ષેત્ર ઉપયોગ, દિવસ હોય ત્યાં સુધીન ચાલવું તે કાળ ઉપયોગ અને ચાલવામાં બરોબર ઉપયોગ (જ્ઞાન વ્યવહાર) રાખવો તે ભાવ ઉપયોગ કહેવાય છે.

નોંધ:—ચાલવામાં કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ પણ પગથી ન કચરાઈ જાય કે બીજું કંઈ નુકસાન ન થાય તે માટે બહુ સંભાળપૂર્વક ચાલવાનું હોય છે. આ ધર્મા સમિતિ અહિંસાધર્મની ખૂબ શ્રીલ્લેખા શિલ્પ કરે છે.

[૮] ચાલતી વખતે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયને તથા પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયોને હોડી માત્ર ચાલવાની ક્રિયાનેજ મુખ્ય ગણી ચાલવામાંજ ઉપયોગ રાખી ગમન કરવું.

નોંધ—રાખ્દ, રૂપ, ગંધ કે કોઈપણ ઇંદ્રિયોના અર્થમાં મન ગયું એટલે ચાલવામાં તેટલો ઉપયોગ ચૂકી જવાય માટે તેમ ન કરવું. તેમ ચાલતાં ચાલતાં સ્વાધ્યાય (ચિંતન) પણ ન કરવો. યદ્યપિ તે ઉત્તમ ક્રિયા છે તથાપિ તેમ કરવામાં મનનો વ્યાપાર ક્રિયામાં રોકાય તો ચાલવાનો ઉપયોગ ચૂકાય. આ સૂચવી તે પ્રતિપાદન કર્યું છે કે તમે જે વખતે જે કાર્ય કરતા હો તે વખતે તેમાંજ લીન રહો. જૈનદર્શન કહે છે કે ઉપયોગ એજ ધર્મ અને પ્રમાદ એજ પાપ (ઉપયોગ એટલે સાંવધાનતા.)

[૯] ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, લાપ, નિદ્રા તથા અનુપયોગી કથા—

[૧૦] એ આડે દોષોને જુદિમાન માધકે છોડી દેવા અને તે સિવાયની નિર્દોષ, પરિમિત અને ઉપયેગીજ ભાષા બોલવી. (તે ભાષા-અભિતિ કરેવાય છે.)

[૧૧] આહાર, અધિકરણ (વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે સાથે રાખવાની વસ્તુઓ) અને શય્યા (સ્થાનક કે પાટ, પાટલા) એ ત્રણે વસ્તુઓને શોધવામાં, સીકારવામાં અને ભોગવવા (વાપરવા)માં સંયમધર્મને અંભાળી ઉપયોગ રાખવો તે એવણા સમિતિ છે.

[૧૨] ઉપરની પ્રથમ એવણા એટલે ઉદ્દગમન અને ઉત્પાદન (ભિક્ષા મેળવવા)માં તથા બીજી અદ્યૈયણામાં તેમજ ત્રીજી ભોગવવાની એવણામાં લાગતા દોષોથી અંયમીએ ઉપયોગપૂર્વક વિરમી જવું.

નોંધ:—ઉદ્દગમનના સોળ દોષો દાતાર ગૃહસ્થને લગતા છે. તેણે તેવા દોષોથી રહિત દાન કરવું. ઉત્પાદનના સોળ દોષો માત્ર સાધુના છે. ભિક્ષુએ તેવા દોષથી રહિત ભિક્ષા મેળવવી અને દસ દોષો અદ્યૈયણાના છે, તે ગૃહસ્થ અને ભિક્ષુ બન્નેને લાગે છે. માટે તે દોષોથી રહિત થઈ ભિક્ષા લેવી. ઉપરાત ચાર દોષો ભિક્ષા ભોગવવાના છે તે દોષોને છોડી ભિક્ષુએ ભોજન કરવું.

[૧૩] ઔધિક અને ઔપત્રિક બન્ને પ્રકારના ઉપકરણો કે પાત્ર વગેરે સંયમી જીવનનાં ઉપયોગી સાધનો લેતા કે મૂકતા ભિક્ષુએ આ વિધિનો ઉપયોગ કરવો.

નોંધ:—ઔધિક એટલે જે વસ્તુ ભોગવ્યા પછી કે લીધા પછી પાછી આપવાની હોય તેવી વસ્તુ જેવી કે ઉપાશયનું સ્થાન, પાટ, પાટલા ઈત્યાદિ તથા ઔપત્રિક એટલે સાસ્ત્રિક લીધા પછી પાછી આપવાની ન હોય તેવી વસ્તુ જેમ કે વસ્ત્ર, પાત્ર ઈત્યાદિ સંયમીનાં ઉપકરણો.

[૧૪] આખેથી બરાબર તે વસ્તુઓને જુએ, પછી પુજે, ત્યારબાદજ તેને લે, મૂકે અને વાપરે.

નોંધ:—નાનો ગોચરો કે જે સંયમીનું પુનર્વાતું ઉપકરણ નહાય છે. જેનાથી સૂક્ષ્મ જીવો પણ ન હણાય તેથી રીતે પાત્રો વગેરે સાદ કરવાની ક્રિયાને પરિમાર્જન (પુનર્જન) કહેવાય છે.

[૧૫] મળ, મૂત્ર, બળખો, નામિકાનો મેલ કે શરીરના અવયવોનો મેલ તથા અપચ્ચ આદાર, ન પહેરી શકાય તેવું શુદ્ધ થયેલું વસ્ત્ર અને કોઈ નિસનું મૂત્ર શરીર કે તે ગિવાયની ખીજ ક્ષેપણીય (ફેંટી દેવા ગોઝ્ય નકામી) વસ્તુઓ હોય તેને (ન્યાં ત્યાં ન કેંકત) ઉચિત જગ્યાએજ નાખવી.

નોંધ:—પરિદ્વાયં સોજ અસ્થાને ફેંકવાથી ગંદકી, રોગ અને ઉપદ્રવ થાય, શુદ્ધવસ્તુઓની દિંગા થાય અને એવા ઘણા મહાદોષો બને તેથીજ બેનદર્શન વૈજ્ઞાનિક, વૈદિક અને ધાર્મિક દ્રષ્ટિનો અપૂર્વ સમન્વય કરી બતાવે છે.

[૧૬] તે સ્થાન દસ પ્રકારનાં વિશેષણોથી સુક્ત હોવું જોઈએ. તેમાં પ્રથમ વિશેષણના ચાર ભેદ કહે છે:—(૧) તે વખતે કોઈપણ મનુષ્ય આવતું જતું ન હોય અને કોઈ દેખતું પણ ન હોય તેવું સ્થાન. (૨) કોઈ મનુષ્ય પાસે આવતું નથી પણ દૂરથી જુએ છે. (૩) કોઈ મનુષ્ય આવે છે પણ તે દેખતું નથી. (૪) કોઈ મનુષ્ય આવે પણ છે અને દેખે પણ છે.

[૧૭] (૧) ઉપરના ચાર ભેદ પૈકી પહેલા ભેદવાળું સ્થાન જોઈ (અર્થાત્ કોઈ આવતું નથી ને દેખતું પણ નથી) ત્યાજ તે ક્રિયા કરવી. વળી સ્થાન (૨) પોતાને કે પરને દુઃખ ઉપજાવે નહિ તેવું હોય. (૩) તે ભૂમિ પણ સખ હોય.

[૧૮] (૪) તે સ્થાન ધાસ, પાંદડાં કે વનસ્પતિ રહિત હોય (૫) તે ભૂમિ અચિત્ત (કીડી, કુંચવા વગેરે છોડો રહિત) હોય. (૬) તે સ્થાન સાવ સાંકડું નહિ પણ પહોળું હોય. (૭) તેની નીચે પણ અચિત્ત ભૂમિ હોય. (૮) પોતે જ સ્થાને હોય ત્યાંથી સાવ નજીક નહિ પણ દૂર હોય. (૯) ન્યાં ઉંદર વગેરેનાં દર

ન હોય. (૧૦) ત્રસપ્રાણીઓ કે ણીજ ન વેગમાં હોય તેવા શુદ્ધ સ્થાનમાંજ મળમૂત્રાદિ ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ.

[૧૯] એ પાંચે સમિતિઓ બહુ સંક્ષેપમાં કહી હવે ત્રયુ ગુપ્તિઓને અનુક્રમે કહીશ (આ પ્રમાણે જ'બૂ પ્રત્યે સુધર્મસ્વામી બોધ્યા.)

નોંધ:—સમિતિઓનો અધિક વિસ્તાર આચારાંગદિ સૂત્રોમાં જોઈ લેવા.

[૨૦] મનોગુપ્તિના ચાર બેદ છે:—(૧) સત્ય મનોગુપ્તિ. (૨) અસત્ય મનોગુપ્તિ. (૩) સત્યામૃષા (મિશ્ર) મનોગુપ્તિ અને (૪) અસત્યા અને અમૃષા (વ્યવહાર) મનોગુપ્તિ.

નોંધ:—સત્ય તત્ત્વ તરફજ મનનો વેગ રહે તે સત્યમનોગુપ્તિ, અસત્ય વસ્તુ તરફ દોડે તે અસત્યમનોગુપ્તિ, ધરીમાં સત્ય ધરીમાં અસત્ય એ બન્નેની કૌચિ જાને અથવા સત્યમાં ઘોડું અસત્ય હોય તે બધાંને સત્ય પ્રકારે માની ચિંતવણું તે મિશ્ર મનોગુપ્તિ કહેવાય. અને સાંસારિક શુભાશુભ વ્યવહારમાં મનનો વેગ દોડે તે વ્યવહાર મનોગુપ્તિ કહેવાય.

[૨૧] સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ એ ત્રણે ક્રિયામાં જતા મનને રોકી શુદ્ધ ક્રિયામાં પ્રવર્તાવણું તે મનોગુપ્તિ છે. માટે સંયમીએ તેવી દૂષિત ક્રિયાઓમાં જતાં મનને રોકી રાખી મનોગુપ્તિની સાધના કરવી.

નોંધ:—સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ એ ત્રણે હિંસક ક્રિયા છે. પ્રમાદી જીવાત્માને હિંસાદિ કાર્યોના પ્રયત્નનો આવેશ ઉત્પન્ન થાય છે તેને સંરંભ કહેવાય છે. પછી એ કાર્યો માટે સાધનોને એકઠાં કરાય છે તેને સમારંભ કહેવાય છે અને છેવટે તે કાર્ય પ્રયોગમાં મૂકાય છે તેને આરંભ કહેવાય છે. કાર્યના સંકલ્પથી માંડીને તે 'પૂર્ણ' થયા સુધીમાં આ ત્રણ અવસ્થાઓ અનુક્રમે થાય છે.

[૨૨] વચનગુપ્તિ પણ તેજ ચાર પ્રકારની છે:—(૧) સત્ય વચનગુપ્તિ.

(૨) અમલ્ય વચનગુપ્તિ (૩) સત્તમૃષા (મિત્ર) વચનગુપ્તિ અને
(૪) અમલ્ય અને અમૃષા (વ્યહવાર) વચનગુપ્તિ.

[૨૩] સંગલ, સમારલ કે આરલની ક્રિયા માટે યોગ્યતા વચનને
ઉપયોગપૂર્વક સંયમીએ નિવૃત્ત કરી લેવું જોઈએ.

[૨૪] હવે કાયગુપ્તિના ભેદો જતાવે છે કે (૧) ઉભા રહેવામાં (૨)
એસવામાં, (૩) સૂવામાં, (૪) ખાડ વગેરે ઉપવિધવામાં અને
(૫) પાચે ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારમાં—

[૨૫] મંગલ, મમારલ કે આરલની ક્રિયા થઈ જતી હોય
તો ત્યાં સંયમીએ કાયને રોકી લેવી, તેને કાયગુપ્તિ
કહેવાય છે.

નોંધ:—મન, વચન અને કાયાનું કેવળ આત્મલક્ષી પ્રવર્તન થાય
અનેનાહ વ્યવહારમાં પણ તેજ રમરણ રહે તેમજ પાપ કાર્યોમાંથી
મન, વચન અને કાયા નિવર્તીભય, આવી સ્થિતિ થઈત્યથ તેને મનગુપ્તિ,
વચનગુપ્તિ અને કાયાગુપ્તિ કહેવાય છે

[૨૬] ઉપર કહેલી પાંચ મનિતિઓ આરિત (મયમી જીવન) ને
અંગે થતી પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી છે. અને ત્રણ ગુપ્તિ, અનુભ
વ્યાપારોથી મર્વંથા નિવૃત્ત થવા માટે ઉપયોગી છે

[૨૭] આ પ્રમાણે આ આઠે પ્રવચનમાતાને માન્ય હૃદયથી સમજીને તેની
જે કોઈ ઉપાસના કરશે તે બુદ્ધિમાન આધક્રમુનિ શીઘ્ર આ
મસારના બંધનથી મુક્ત થશે

નોંધ:—આવતા પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવું અને એકકા થયેલા
પાપોને પ્રલળવાનો પ્રયત્ન કરવો એ જન્મે ક્રિયા-તેનું નામ સંયમ.
આવા સંયમને માટેજ ત્યાગીજીવન સરભયેલું છે અને તેજ દ્રષ્ટિએ ત્યાગની
ઉત્તમતા વર્ણવાયેલી છે.

આવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બુદ્ધિની સ્થિતિ સૌથી પહેલાં

અપેક્ષિત છે. બુદ્ધિને રિષ્ટ કરવાનો અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય એ સર્વોત્તમ સાધન છે. જો કે તે બન્ને શક્તિઓ અંતઃકરણમાં છે. પરંતુ તેને લગ્ન કરવા માટે શાસ્ત્રો અને મહાપુરુષોના સંગની પણ આવશ્યકતા છે.

જો પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવાય અને સંચિત પાપોને બાળવાની તાલાવેલી નળે તો પછી બીજું શું બેઠેલું ? એટલું જ બસ છે, પછી તો આગળનો માર્ગ સહેજે પ્રમળદય રહે છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે સમિતિઓ મંબધીનું ચોવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

યજ્ઞીય

યજ્ઞ સંબંધી

૧૮

વેદોમાં ઠેરઠેર યજ્ઞોનાં નિરૂપણ છે. તેમ જૈન શાસ્ત્રોમાં પણ છે.

પરંતુ ભગવાનમાં સાચા યજ્ઞને મમજનારા દોષ વિરહન હોય છે.

બદારનો યજ્ઞ એ દ્રવ્ય યજ્ઞ છે. આંતરનો યજ્ઞ એ માઓ (ભાવ) યજ્ઞ છે. બદારનો યજ્ઞ હ્રદાય દિગ્ગત પણ હોય પરંતુ આંતરિક યજ્ઞમાં દિગ્માનાં વિષ નથી દેવણ એ દિગ્માનાં અમૃત છે.

બદારના યજ્ઞથી થતી વિશુદ્ધિ સ્વચ્છ અને અદિત છે. પણ આંતરિક યજ્ઞની પવિત્રતા અખડ અને નિત્ય છે પરંતુ માઓ યજ્ઞ દશવામાં યાજ્ઞને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે.

વિજયધોષ અને જયધોષ બન્ને ગ્રાહણકુળમાં જન્મ્યા હતા. (કેટલાક ઇતિહાસકારો બન્નેને મગાણાધ માને છે.) બન્ને પર ગ્રાહણ મંરુતિની અમર હતી. પરંતુ મંરુતિ એ પ્રકાશની હોય છે. એક કુળગત અને બીજી આત્મગત. કુળગત મંરુતિની છાપ ધણીવાર ભૂલાવે અવડાવે છે. વાસ્તવિક રહસ્ય સમજવા દેતી નથી. જીવાત્માને સત્યથી વેગળો ધકેલવામાં સદાયક નીવડે છે. પરંતુ જે જીવાત્માની આત્મગત મંરુતિનું બળ અધિક હોય છે તેજ આગળ વધે છે, તેજ સત્ય

પામે છે. ત્યાં સંપ્રદાય, મત, વાદો અને દર્શનના ઝઘડા રહી શકતા નથી.

જયધોષ વેદોના પારંગામી હતા. વેદમાન્ય યજ્ઞોનો તેમને નાદ લાગ્યો હતો. પરંતુ તે યજ્ઞોથી મેળવેલી પવિત્રતા તેમને દાણિક લાગી. જે ક્ષણ વેદ વર્ણવે છે તે સ્વર્ગકે મુક્તિની તેમને આવા યજ્ઞમાં અસ્વાભાવિકતા દેખાવા માંડી. આત્મગત સંસ્કૃતિના બળે કુળગત સંસ્કૃતિનાં પડળ ઉખેડી નાંખ્યાં. તરતજ તે વીર બ્રાહ્મણે સાચું બ્રાહ્મણત્વ અંગીકાર કર્યું અને સાચા યજ્ઞમાં થી સાચી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરી.

વિજયધોષ યજ્ઞવાલકામાં કુળપરંપરાગત યજ્ઞ કરી રહ્યા હતા. એકદા જયધોષ યાજક ત્યાં આગળ આવી લાગ્યા. પૂર્વના પ્રબળ ઋણાનુબંધોજ લાગે તેને ખેંચી ન ગયાં હોય.

જયધોષનો ત્યાગ, જયધોષની તપશ્ચર્યા, જયધોષની સાધુતા, જયધોષનો પ્રભાવ અને જયધોષની પવિત્રતા ઇત્યાદિ સદ્ગુણોએ અનેક બ્રાહ્મણોને આકર્ષ્યા અને યજ્ઞનો શુદ્ધ માર્ગ સમજાવ્યો.

ભગવાન બોલ્યા:-

- [૧] પૂર્વે વણારસી નગરીમાં બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છતાં પાંચ મહાવતરૂપ બાવપણના કરનાર એક મહાવતરૂપી જયધોષ નામના મુનિ યજ્ઞ મયા હતા.
- [૨] પાંચે ઉદ્રિયોના મર્વ ત્રિપયોમાં નિગ્રહ કરનાર અને મોક્ષ માર્ગમાંજ ચાલનાર (મુમુક્ષુ) તે મહામુનિ જામોગામ વિચરતા વિચરતા ફરી એકદા તેજ વણારમી (પોનાની જન્મભૂમિ) નગરીમાં આવી પહોંચ્યા.
- [૩] અને તે વણારસીની બહાર મનોરમ નામના ઉદ્યાનમાં નિર્દોષ સ્થાન, શર્યાદિ ચાચી નિવાસ કર્યો.
- [૪] તે કાળમાં તેજ વણારસી નગરીમાં ચાર વેદનો જાણકાર વિજયધોષ નામનો બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરી રહ્યો હતો.

[૫] ઉપસૂક્ત જ્યયોપમુનિ માસખમણી મહાતપશ્ર્વર્ણને પારણે તે વિજ્યયોપ આઘણના યજ્ઞવાકામા (તેજ રથજે) મિશ્નાર્થે આવીને ઉભા રહ્યા.

[૬] મુનિશ્રીને ત્યાં આવતા બેઠે તે યાજ્ઞક દ્વરથીજ અટકાવે છે. અને કહે છે કે હે ભિક્ષુ ! તને હું મિશ્ના નદિ આપી શકું. કોઈ ખીજે રથજેથી યાચના કરી લે.

[૭] હે મુનિ ! જે આઘણો ધર્મશાસ્ત્રના તથા ચારવેદના પારગામી, યજ્ઞાર્થી તથા જ્યોતિષશાસ્ત્ર મુદ્ધાં છ અંગને જાણનાર અને જે જિતેન્દ્રિય હોય તેને

[૮] તથા પોતાના આત્માનો તથા પરના આત્માનો (આ સંસાર સમુદ્રમાંથી) ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ હોય તેનેજ પડ્મ સંયુક્ત મનોવાંછિત આ ભોજન આપવાનું છે.

[૯] ઉત્તમ અર્થની ગવેણા કરનાર તે મહામુનિ આ પ્રમાણે ત્યાં નિષેધ કરાયા છતાં ન રાગ થયા, કે ન નારાજ થયા.

[૧૦] અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર કે તેવા કોઇપણ સ્વાર્થને માટે નહિ પણ માત્ર વિજ્યયોપની અચાન મુક્તિને માટે તે મુનિએ આ વચન કહ્યું:

[૧૧] હે વિપ્ર ! વેદના મુખને, યજ્ઞોના મુખને અને નક્ષત્રો તથા ધર્મોના મુખને તું જાણતો જ નથી.

નોંધ—અહીં મુખનો અર્થ રહસ્ય સમજવો.

[૧૨] જે પોતાના અને પરના આત્માનો (આ સંસારથી) ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છે તેને પણ તું જાણી શક્યો નથી. જે જાણતો હો તો કહે.

મહાતપસ્વી અને ઝોજસ્વી મુનિના પ્રભાવશાળી પ્રશ્નોથી આઘણોની આખી સભા નિરૂત્તર થઈ ગઈ.

[૧૩] મુનિના પ્રશ્નોને બિહાપોહ કે ઉત્તર આપવાને માટે અસમર્થ

થયેયો આદ્યજ્ઞ તથા ત્યા રહેલી આખી મહા જે હાય જોડીને તે મદામનિને પૂજ્યા વાજ્યાં.

[૧૪] આપજ વેદોનું, યજ્ઞોનું, નક્ષત્રોનું અને ધર્મોનું મુખ હશે.

[૧૫] પોતાનો તથા પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા જે મમર્થ છે તે કોણ ? આ બધા અમને મંશયો છે, માટે (અમારાથી) પૂછાયેલા આપજ તેનો સુદર રીતે જવાબ આપો.

[૧૬] મુનિએ કહ્યું—વેદોનું મુખ અગ્નિહોત્ર છે (અર્થાત્ અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ જે વેદમાં મુખ્ય છે તેજ વેદ—મુખ છે.) યજ્ઞોનું મુખ યજ્ઞાર્થી (સંયમરૂપી યજ્ઞના કરનાર માધુ), નક્ષત્રોનું મુખ ચંદ્રમા છે. અને ધર્મના પ્રત્યક્ષમાં ભગવાન ઋષભદેવ વીતરાગ હોવાથી તેમણે બતાવેલો સત્ય ધર્મ એજ મર્મ ધર્મમા શ્રેષ્ઠ છે.

નોંધ—અગ્નિહોત્ર યજ્ઞમાં છવરૂપ કુંડ, તપરૂપ વેદિકા, હમરૂપ ઇવન, ધ્યાનરૂપ અગ્નિ, શુભ યોગરૂપી આદવા, શરીરરૂપી ગોર (યાજ્ઞક) અને શુદ્ધ ભાવનારૂપ આદુતિ જાણવી. જે શાસ્ત્રોમા આવા ચક્ષોનું વિધાન હોય છે તે વેદ કહેવાય છે અને આવા ચક્ષો કરે છે તેજ યાજ્ઞકોમા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

[૧૭] જેમ ચંદ્ર આગળ મદ્, નક્ષત્ર, તારાઓ વગેરે હાય જોડી ઉભા રહે છે અને મનોહર રીતે સ્તુતિપૂર્વક વદન કરે છે તેમ તે ઉત્તમ કાસ્યપને (ભગવાન ઋષભને) ઈદ્રાદિ નંભરકાર કરે છે.

[૧૮] માત્રુ જ્ઞાન અને આદ્યજ્ઞની સાચી પ્રતિજ્ઞાને નહિ જાણનાર મૂઢ પુરુષો કેવળ યજ્ઞ યજ્ઞ કર્યા કરે છે, પણ યજ્ઞનું રહસ્ય જાણી શકતા નથી. અને જે કેવળ વેદનું અધ્યયન અને શુદ્ધ તપશ્ચર્યા કરતા હોય છે તે બધા આદ્યજ્ઞ નથી પરંતુ રાખથી દહાયેલા અગ્નિ જેવા છે.

સાચા બ્રાહ્મણ કોણ ?

- [૧૯] આ લોકમાં જે શુદ્ધ અગ્નિની માકક પાપથી રહિત થઇ પુન્યમેક્ષો છે તેનેજ કુશળ પુરુષો બ્રાહ્મણ માને છે. અને તેથીજ અમે પણ તેને બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૦] જે સ્વજનાદિમાં આસક્ત થતો નથી અને સંયમી થઈ (કષ્ટથી) શોક કરતો નથી અને મહાપુરુષોનાં વચનામૃતોમાં આનંદ પામે છે તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૧] જેમ શુદ્ધ થયેલું સોનું મેલરહિત હોય છે તેમ જે મન અને પાપથી રહિત અને રાગ, દ્વેષ અને ભયથી પર હોય છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૨] જે સદાચારી, તપસ્વી, દમિતેન્દ્રિય અને તપશ્વર્મીદ્વારા માંસ અને લોહી શોષવી નાંખ્યા હોય, કૃશ શરીરવાળો (દુર્બળ) અને કષાય જવાથી શાંતિને પામેયો હોય છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૩] જે હાલતા ચાલતા જીવોને અને સ્થાવર (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ) જીવોને પણ મનથી, વચનથી કે કાયાથી હણતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૪] જે ક્રોધથી, હાર્ષથી, લોભથી કે ભયથી ખોટું બોલતો નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૫] જે સચિત્ત (ચેતનવાળા જીવો, પશુ ઇત્યાદિ) કે અચિત્ત (સુવર્ણ ઇત્યાદિ) થોડું કે બહુ આણુદ્રોણિયું કે અણુકકનું લેતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૬] જે દેવતા, મનુષ્ય કે તર્કય સંબંધી મન, વચન, અને કાયાએ કરી મૈથુન સેવતો નથી—

- [૨૭] જેમ કમળ પાણીમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં પાણીથી લેપાતું નથી, તેમ કામ ભોગોથી જે અલિપ્ત થાય તેને અમે આહ્વાણ કહીએ છીએ.
- [૨૮] જે રસભોગુપી ન હોય, માત્ર ધર્મ નિમિત્તેજ સિદ્ધાન્તની હોય અને ગૃહસ્થોમાં આસક્ત ન હોય તેવા અકિંચન સ્વામીનેજ અમે આહ્વાણ કહીએ છીએ.
- [૨૯] જે પૂર્વસંયોગ (માતા, પિતા, ભાઈ વગેરેના સંયોગ જ્ઞાતિબંધનોના સંગ અને બંધુવર્ગને છોડીને પછીથી તેના રાગમાં કે ભોગોમાં જે આસક્ત થતો નથી તેનેજ અમે આહ્વાણ કહીએ છીએ.
- [૩૦] હે વિજયઘોષ ! જે વેદો પશુવધને નિષેધનારા છે તે અને પાપ કર્મો કરી હોમાયેલી આહુતિઓ તે યજ્ઞ કરનાર દુરાચારીનેજ શરણુજૂત થતાં નથી. કાગળ કે કર્મો દ્વેષ આપવામાં બળવાન હોય છે.
- [૩૧] હે વિજયઘોષ ! મસ્તક મુકન કરવાથી સાધુ થવાતું નથી. ઝડકારના ઉચ્ચારણથી આહ્વાણ થવાતું નથી, તેમ અરણ્યવાસથી મુનિ કે ભગવાં વત્ર પહેરવાથી તાપમ થવાતું નથી.
- [૩૨] સમભાવથી સાધુ થવાય છે. અહ્યયર્થપાત્રનથી આહ્વાણ થવાય છે અને જ્ઞાન હોય તે મુનિ તથા તપસ્વી હોય તેજ તાપમ કહેવાય છે.
- [૩૩] વાસ્તવિક રીતે વર્ણવ્યવસ્થા જન્મમન નથી, પણ કર્મગત છે. કર્મથીજ આહ્વાણ થવાય છે. કર્મથીજ દ્વિત્રિય થવાય છે, કર્મથીજ વૈશ્ય અને કર્મથીજ શૂદ્ર થવાય છે.
- [૩૪] આ વસ્તુઓને ભગવાને ખુદ્દી રીતે કહી બતાવી છે. સ્નાતક (ઉચ્ચ આહ્વાણ) પણ તેવાજ મુણોથી યદ્યદ્ શક્ય

માટેજ જ્યાં કર્મોથી મુક્ત હોય, અથવા મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરે તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૩૫] ઉપરના ગુણોથી મુક્ત જે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો હોય છે તેઓજ પોતાના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે સમર્થ છે.

[૩૬] આ પ્રકારે સંશયનું સમાધાન થયા પછી તે વિજયધોષ બ્રાહ્મણ તે પવિત્ર વચનોને હૃદયમાં ઉતારીને પછી જયધોષ મુનિને સંબોધીને—

[૩૭] સંતુષ્ટ થયેલો તે વિજયધોષ હાય જોડીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો :—હે ભગવન ! આપે યથાર્થ બ્રાહ્મણપણું મને સમજાવ્યું.

[૩૮] ખરેખર આપજ યજ્ઞોના યાગક (કરનાર) છો. આપજ વેદોના જાણુ છો. આપજ જ્યોતિષશાસ્ત્રાદિ અંગોના જાણુકાર વિદ્વાન છો અને આપજ ધર્મોના પારગામી છો.

[૩૯] આપ આપના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છો. માટે હે લિક્ષૂતમ ! લિક્ષા પ્રહણુ કરવાની અમારા પર કૃપા કરો.

[૪૦] હે દ્વિજ ! મને તારી લિક્ષાથી કરું પ્રયોજન નથી. જલદી સંયર્મભાર્ગવી આરાધના કર. જન્મ, જરા, મૃત્યુ, રોગ એવા એવા ભયોથી ઘેરાયેલા આ સંસાર સાગરમાં પરિવ્રમણુ ન કર.

[૪૧] કામભોગોથી કર્મબંધન થઈ જીવાત્મા મલિન થાય છે. ભોગરહિત જીવાત્મા શુદ્ધ થઈ કર્મથી લેપાતો નથી. ભોગી-સંસારમાં ભમે છે ભોગમુક્ત સંસારથી મુક્ત થાય છે.

[૪૨] સૂકો અને લીલો એવા બે માટીના ગોળાઓ ભીંનમાં અથડાયા છતાં જે લીલો હોય છે તેજ ચોંટે છે, સૂકો ચોંટતો નથી.

- [૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગમાં આસક્ત, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પાપકર્મ કરી સંસારમાં ચોંટે છે. જે વિરક્ત પુરુષો હોય છે તે સૂક્ષ્મ ગોળાત્રી માફક સંસારમાં ચોંટતા નથી.
- [૪૪] આ પ્રમાણે જ્યઘોષ મુનિવર પાસે શ્રેષ્ઠ ધર્મ સાંભળીને સંસારની આસક્તિથી રહિત ધર્મ પ્રવ્રજિત થયો.
- [૪૪] એ પ્રમાણે સંયમ તથા તપશ્ચર્યા દ્વારા પોતાનાં સકળ પૂર્વ-કર્મોનો ક્ષય કરી જ્યઘોષ અને વિજ્યઘોષ એ બંને ત્યાગીઓ સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધિને પામ્યા.

નોંધ:—જન્મથી સૌએ છવો સમાન છે. સમાન છવી, સમાન લક્ષી અને સમાન પ્રયત્નશીલ છે. જન્મથી સૌએ ચદ્ર છે, સંસ્કારથીજ દ્વિજ બને છે. સારાંશ; પતન કે વિકાસ એજ નીચ અને જાચનાં સૂચક છે. જન્મજત ઉચ્ચ નીચના સેદા માની લેવા એ તો કેવળ ભ્રમ છે.

નતિથી કોઈ ચાંડાલ, કોઈ બ્રાહ્મણ, કોઈ વૈશ્ય કે કોઈ ક્ષત્રિય નથી. ધણા નતિના ચાંડાલ બ્રાહ્મણો જેવા હોય છે. ધણા નતિના બ્રાહ્મણો ચાંડાલ જેવા હોય છે. ધણા નતિના ક્ષત્રિય વૈશ્યો સમાન હોય છે. ધણા નતિના વૈશ્ય ક્ષત્રિય સમાન હોય છે. માટે કર્મથીજ બ્રાહ્મણ, કર્મથીજ ક્ષત્રિય, કર્મથીજ વૈશ્ય અને કર્મથીજ શૂદ્ર કહેવાય છે. શુણ્ણથીજ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય કે ચાંડાલ થવાય છે.

બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાદિ શુણ્ણના વિકાસમાં બ્રાહ્મણત્વનો વિકાસ છે. સાચું બ્રાહ્મણત્વ સાધી બ્રહ્મ (આત્મસ્વરૂપ) ને કે આત્મજ્યોતિને પામવી એજ સૌનું લક્ષ્ય છે. નતિપાંતિના કલેશો ઊઝી બ્રાહ્મણત્વની આરાધના કરવી એ સૌને માટે આવશ્યક છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે યશ સંબંધીનું પચીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમાચારી

૨૬

સમાચારી એટલે સમ્યક્ દિનચર્યા. દેહ, ઈન્દ્રિય અને મન; આ બધાં સાધનો જે ઉદ્દેશથી મળ્યાં છે, તે ઉદ્દેશને લક્ષ્યમાં રાખી તે સાધનોનો સદુપયોગ કરી લેવો એજ ચર્યા.

* અહોરાત્ર મનને ઉચિત પ્રસંગમાં લોડી દેવું અને સતત એકને એક કાર્યમાં રાચણુ રહેવું. તે સાધકની દિનચર્યા ગણાય.

આમ કરવાથી પૂર્વ જીવનગત દુષ્ટ પ્રકૃતિઓને વેગ મળતો નથી. અને નવીન પવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી જવાથી પૂર્વની દુષ્ટ વાસનાઓ નિર્જળ થઈ આખરે ખરી પડે છે અને તેમ તેમ મોક્ષાર્થી સાધક પોતાના આત્મરસના ધુંટડા વધુ ને વધુ પીતો પીતો અમર બની જાય છે.

અહીં ત્યાગજીવનની સમાચારી વર્ણવેલી છે. ત્યાગી જીવન સામાન્ય ગૃહસ્થ સાધક જીવન કરતાં વધારે ઉચ્ચ, સુંદર અને પવિત્ર હોય છે. તેથી તેની દિનચર્યા પણ તેટલીજ શુદ્ધ અને કડક હોય તે સ્વાભાવિક છે.

પોતાના આવશ્યક કાર્ય સિવાય પોતાનું સ્થાન ન છોડવાની વૃત્તિ (સ્થાનસ્થિરતા), પ્રજ્ઞચર્યા અને ચિંતનમાં લીનતા, દોષોનું નિવારણ, સેવા, નમ્રતા અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, આ બધા અંગોનો સમાવેશ સમાચારીમાં થાય છે.

સમાચારી તો મયમી જીવનની વ્યાપક ક્રિયા છે. પ્રાણ અને જીવનનો જોડવો સદભાવ છે તેટલોજ સદભાવ સમાચારી અને મયમી જીવનનો છે

સગવાન બોલ્યા—

- [૧] હે શિષ્ય! સરાન્ના ૨૧ કૃષ્ણી ઓગળનારી મમાચારી (દસ પ્રકારની માધુ મમાચારી) ને કહીશ મને સમાચારીને આચારીને નિર્મય માધુઓ આ મસાર સમુદ્રને તરી ગયા છે
- [૨] પટેલી આવશ્યકી, ખીજી નૌધિકી, ગીજી આપૃચના અને ચોથી પ્રતિષ્ઠના છે
- [૩] આ પાચમી જદના, છટી ઈચ્છામગ, સાતમી મિથ્યામા અને આઠમી તથ્યેતિકાર છે
- [૪] વળી નવમી અબ્યુત્યાન અને દશમી ઉપસયન આ પ્રમાણે મગ પ્રમારની સાધુ મમાચારી મહાપુરોએ કહી
- [૫] (તે દસ પ્રકારની મમાચારીને ચિત્તારપૂર્વક કહે છે—) (૧) ગમન (ઉપાશ્રય, ગુરુકુલસ્થાનની બહાર જનારો) વખતે આશ્રયથી મમાચારી આગ ની અર્થાત્ આશ્રયક માર્ગ માટે બદાન બધુ (૨) નૌધિકીક્રિયા ઉપાશ્રયમા આત્મા પત્રી કરવી અર્થાત્ હવે હ બહાર જવાનો આશ્રયક માર્ગ સિનાય દાખન થયો છું હવે બહાર જવાનો આશ્રયક માર્ગ સિનાય નિર્મય છે એમ માની વર્તવું (૩) આપૃચના ક્રિયા એટલે માર્ગપણ પોતાના માર્ગ પ્રમાણ ગુણે કે વડોન સાધક મુનિ રગને પૂજીનેજ કચ્ચુ (૪) પ્રતિષ્ઠના એટલે ખીમના નામ માટે ફરીથી ગુરુને પૂજવું

નોંધ—પટેલી અને ખીજી ક્રિયામા કોઈપણ આવશ્યક ક્રિયા સિવાય ગુરુકુલવાસ ઓગળો નહિ તેમ જતાવી સાધકની જવાબદારી સમજાવી છે

ત્રીજામાં વિનય એ સાધકનું પરમ કર્તવ્ય છે. તે અને ચોથીમા અન્ય મુનિઓની સેવા તથા વિચારોનો હલ્લાપોદ બતાવ્યા છે.

[૬] (૫) પદાર્થ મમ્લોગ્ના ઇંદના-એટલે પોતાની માથે રહેલા દરેક ભિક્ષુઓને વસ્તુઓનું નિમંત્રણ કરવું. જેમકે ભિક્ષાદિ લાવ્યા બાદ બીજા મુનિઓને આમત્રણ કરે કે કૃપાકરી આપ પણ આમાથી કંઈ મદલ કરી મને લાભ આપો. આવા વર્તનને ઇંદના કહે છે. (૬) ઇંદનાકાર-એટલે પોતાની કે પરની ઇંદના પરરપર ગળણી બાણાવી અનુકૂળ વર્તવું. (૭) મિથ્યાકાર-એટલે ગદ્યલયો થયેલી પોતાની ભૂલોનું ખૂબ ચિંતન કરી તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી તેને મિથ્યા (નિષ્કળ) બનાવવું તે જાતની ક્રિયા. (૮) પ્રતિશ્રુતેતદ્યેતિકાર એટલે કે ગુરુ-જન કે વડીલ ભિક્ષુઓની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી તેમનું કહેલું યથાર્થ છે, તેમ જાણી આદર કરવો તે જાતની ક્રિયા.

નોંધ:-પાંચમીમાં એકલપેટાપણુ છાડી-હૃદયની ઉદારતા, છઠ્ઠીમાં સાથે વસના ભિક્ષુકોનો પારસ્પરિક પ્રેમ, સાતમીમાં સદમનુષ્ટિનું પણ નિવારણ અને આઠમી સમાચારીમા આજ્ઞાની આધીનતા બતાવ્યાં છે.

[૭] (૯) ગુરુ પૂજનમાં અબ્યુત્યાન-એટલે ઉઠવા જેમવામા કે બીજી બધી ક્રિયાઓમાં ગુરુ ઇત્યાદિની અનન્યભાવે ભક્તિ બતાવવાની અને તેમના ગુણોની પૂજા કરવાની ક્રિયા. (૧૦) અવગ્યાન-ને ઉપમંપદા એટલે પોતાની સાથે રહેલા આચાર્ય ઉપાધ્યાય કે અન્ય વિદ્યાગુરુઓ પાસે વિદ્યા મેળવવા માટે વિવેકપૂર્વક રહેવું અને વિનમ્ર ભાવથી વર્તવું તે ક્રિયા. આ પ્રમાણે દશ મમાચારીઓ કહેવાય છે.

[૮] (દશમી સમાચારીમા જે રથજે ભિક્ષુ ગ્લોહાય છે તે ગુરુકુળ વાસમાં તેણે રાત્રિ અને દિવસની શી ચર્ચા કરવી તે વિગતાર-પૂર્વક બતાવે છે.) દિવસના ચાર પ્રહર ચૈત્રી સૂર્ય ઉગ્યા બાદ

પહેના પ્રહરને ચોથે ભાગે (તેટલા કાળ સુધીમાં) વસ્ત્રપાનાદિ (સયમીના હિપકરણો) નું પ્રતિલેખન કરવું અને તે ક્રિયા કર્યા બાદ ગુરુને વદન કરીને—

નોંધ.—દિવસના ચાર પ્રહર હોય છે તેથી જો ૩૨ ધમનો દિવસ હોય તો આઠ ધમનો પ્રહર ગણાય તેનો ચોથો ભાગ બે ધમ (૪૮ મિનિટ) ગણાય જૈન શિક્ષાઓનું હમેશા વસ્ત્રપાનાદિ જે સયમ નિર્વાહના ઉપયોગી સાધનો હોય તેનું દિવસમાં યેચાઝ પ્રતિલેખન (ઝીણી નગર સપ્તર્ષિ નિરીક્ષણ) કરવું જોઈએ

[૯] બે હાથ જોડીને પૂછવું જોઈએ કે હું પૂજ્ય 'હવે હું શું કરું ?' નૈયાજ્ઞત્ય (સેવા) કે સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ) એ બે પૈકી આપ હું વસ્ત્રમા મારી યોગના ઠન્ના ઇન્ડો છો ? હું પૂજ્ય 'મને આજ્ઞા કરો.

[૧૦] જો ગુરુજી વૈયાટ્ય (મધ્યપણ જાતની સેવા) મા જોડાવાનું કહે તો અગ્નાન (ખેદ રહિત) પણે સેવા કરવી અને જો ગ્રાસ્થાના ગ્રાધ્યાયમા યોગે તો સર્વ દુષ્કર્મથી છોડાવનાનું અભ્યાસમા શાંતિપૂર્વક લીન થવું

નોંધ.—(૧) વાચના (ગિજ્ઞાણ લેવું), (૨) પૂજના (મક્ષો પૂજી સમાધાન કરવું), (૩) પરિવર્તના (શીખેવાનું ધુનરાવર્તન કરવું, (૪) અનુપ્રેક્ષા (ચિંતન) અને (૫) ધર્મકથા આ પાંચે સ્વાધ્યાયના બેદો છે

[૧૧] વિચક્ષણ મુનિચરે આખા દિવસના ચાર ભાગો પાડના અને એ ચાર વિભાગોમા ઉત્તર ગુણ (કર્તવ્ય કર્મ)ની ખીલવટ (શક્તિ) કરવી

[૧૨] (ચાર પ્રહરના સામાન્ય કર્તવ્યો કહે છે—) પહેલે પ્રહરે સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ), બીજે પ્રહરે ધ્યાન, ત્રીજે પ્રહરે લિહા ચરી અને વળી ચોથે પ્રહરે ગ્રાધ્યાયાદિ કર

નોંધ:—પહેલા અને દેહવા પ્રદરમાં પ્રતિલેખન અને શારીરિક હાનત નિવારવાની ક્રિયા પણ આદિ સપ્તથી સમગ્ર લેની.

[૧૩] આપાદ માસમાં જે પગલે, પોષ માસમાં ચાર પગલે અને ચૈત્ર નથા આમે માસમાં ત્રણ પગલે પોરસી થાય.

નોંધ:—પોરસી એટલે પ્રદર, સુચંના છાયા પરથી કાળતું પ્રમાણ મળે તે માટે આ વિધાન કરેલું છે.

[૧૪] ઉપર કહ્યા તે સિવાય બીજા આઠ મહિનાને વિષે પ્રત્યેક સાત અહોરાત્રિએ (સાત દવસે) એકેક અંગુલ અને પખવાડીએ બબ્બે અંગુલ અને મહિને ચાર ચાર અંગુલ છાયા પોરસીમાં વધે ઘટે છે.

નોંધ:—આવણ વદી ૧૧ થી પોષ સુદી ૧૫ । મુધા છાયા વધે અને મહા વદી ૧૧ થી તે આપાદ સુદી ૧૫ । મુધા છાયા ઘટે.

જે માસમાં તિથિ ઘટે છે તે કહે છે:—

[૧૫] આપાદ, ભાદરવો, કાર્તિક, પોષ, ફાગણ અને વૈશાખ એ બધાના કૃષ્ણ પક્ષમાં એકેક તિથિ ઘટે છે.

નોંધ:—ઉપરના છએ માસ ૨૯ દિવસના હોય છે તે સિવાયના બધા માસ ૩૦ દિવસના હોય છે. જે હિસાબે ચંદ્ર વર્ષ ૩૫૪ દિવસનું ગણાય.

[૧૬] (પોણી • પોરસીના પગની છાયાનું માપ કહે છે:—) જેદ, આપાદ અને આવણ આ ત્રણ મહિનામાં જે પોરસી માટે પગના છાયાનું માપ કહ્યું છે તે પગલાં ઉપર ૭ આંગળ વધારી દેવાથી તે મહિનાની પોણી પોરસી થાય; અને ભાદરવો, આમે અને કાર્તિક એ ત્રણ મહિનામાં ઉપર જે માપ કહેલ છે તેમાં આઠ આંગળ વધારવાથી પોણી પોરસી

યાય. અને માગશર, પોષ અને મહા આ ત્રણ મહિનામાં કહેવ માપથી દસ આંગળ વધારવાથી પોણી પોરસીનું માપ યાય. કાગણ, ચૈત્ર અને વૈશાખ, આ ત્રણ મહિનામાં જે માપ કહે ૧ છે તેનાથી ૮ આંગળ ઘાયા વધારવાથી પોણી પોરસી યાય. આ વખતે વસ્ત્ર, પાત્રાદિકનું પ્રતિલેખન કરવું.

[૧૭] વિચક્ષણુ સાધુ રાત્રિના ૧૧૭ ચાર ભાગ કરે અને રાત્રિના ચાર ભાગને વિષે પ્રત્યેક પોરસીને યોગ્ય કર્તવ્ય પ્રમાણે શુષ્કોની વૃદ્ધિ કરે.

[૧૮] રાત્રિમાં પહેલે પ્રહરે સ્વાધ્યાય, બીજે પ્રહરે ધ્યાન, ત્રીજા પ્રહરે નિદ્રા અને ચોથા પ્રહરે પાછો સ્વાધ્યાય કરવો.

[૧૯] (રાત્રિની પોરસીનું માપ શી રીતે કાઢવું તે કહે છે:-) જે કાળને વિષે જે જે નક્ષત્રો આખી રાત્રિ પૂર્ણ કરતાં હોય તે નક્ષત્ર આકાશના ચોથે ભાગે પહોંચે ત્યારે રાત્રિનો પહેલો પ્રહર પૂરો થયો જાણી સ્વાધ્યાયથી વિરમવું.

[૨૦] અને તેજ નક્ષત્ર, આકાશનો ચોથો ભાગ બાકી રહે તેટલે સુધી આવે અર્થાત કે ચોથી પોરસીમાં આવે ત્યારે સ્વાધ્યાય શરુ કરવો. અને તે પોરસીના ચોથે ભાગે (જે ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે) કાળ જોઈ મુનિએ પ્રતિક્રમણ કરવું.

[૨૧] (હવે દિવસનું વિસ્તાર પૂર્વક કર્તવ્ય કહે છે:-) પહેલા પ્રહરને ચોથે ભાગે (સૂર્યોદયથી બે ઘડી સુધી) વસ્ત્રપાત્રનું પ્રતિલેખન કરવું અને પછી ગુરુને વંદન કરીને સર્વ દુઃખથી મૂકાવનાર એવો સ્વાધ્યાય કરવો.

[૨૨] પછી દિવસના છેલ્લા પ્રહરના ચોથે ભાગે ગુરુને વંદન કરીને સ્વાધ્યાય કાળનો અતિક્રમ (ઉલ્લંઘન) કર્યા સિવાય વસ્ત્રપાત્રાદિકનું પ્રતિલેખન કરવું.

[૨૩] પહેલા મુખપત્રિકાનું પ્રતિવેષન કરી પછી ગુચ્છકનું પ્રતિ-
ક્ષેપન કરે પછી ગુચ્છાને હાથમાં વધને મુનિ વસ્ત્રોનું
પ્રતિક્ષેપન કરે.

[૨૪] (વસ્ત્ર પ્રતિવેષનની વિધિ કહે છે—) (૧) વસ્ત્ર જમીનથી
ઊંચું ગખવું, (૨) મજાનું પકડવું (૩) ઉભાવણું પ્રતિવેષન
ન કરવું, (૪) આદિથી માડીને આત સુધી અગત્ય વસ્ત્રને
જોવું. (આ માત્ર દૃષ્ટિની પ્રતિવેષના યથા.) (૫) વસ્ત્રને થોડું
ખખેરવું, (૬) ખખેરતાં જ્ય ન ઉતરે તો ગુચ્છથી તેને
પુજવું.

[૨૫] (૭) પ્રતિવેષન કરતી વખતે વસ્ત્ર કે શરીરને નચાવવું નહિ
અને (૮) વાળવું પણ નહિ. (૯) થોડો ભાગ પણ પ્રતિવેષન
ક્યાં વગરનો ન રાખવો. (૧૦) વસ્ત્રને ઊંચું નીચું કે ભીંત
પર અકળાવવું નહિ. (૧૧) ઝાટકવું નહિ. (૧૨) વસ્ત્રાદિકને
વિશે જગ દેખાય તો તે જગ હથેળી પર હિતારી તેનું
રક્ષણ કરવું.

નોંધ:—કેટલાક નવ છોટાનો અર્થ પડિવેડણ કરતાં નવ વાર જોવું
એવો પણ કરે છે

[૨૬] (હવે ૭ પ્રકારની અપ્રશસ્ત પ્રતિવેષના કહે છે—) (૧) આગ-
ભટ્ટા (પ્રતિવેષના વિપરીત રીતે કરતી), (૨) મંગર્જી
(વસ્ત્રને ચોળવું કે મદવું), મૌશવી (જામી, નીચી કે
આડી ધરતીએ વસ્ત્રને લગાડવું), (૪) પ્રદોષ્ટના (પ્રતિવેષન
કરતા વારંવાર ઝાટકવું), (૫) વિશિષ્ટા (પ્રતિવેષન ક્યાં
વિના આધાપાજા સગકારી દેવા), (૬) વેદિકા (ધુંટણ કે
હાથમાં ગખના જવું)

[૨૭] (તે મિવાય બીજી સાત અપ્રશસ્ત પ્રતિવેષનાઓ કહે છે—)

(૧) પ્રશિયિલ (વસ્ત્રને મજબુત ન પડકવું), (૨) પ્રવંચ (વસ્ત્ર લાપ્તું ગળી પડિસેદાણા કરવી), (૩) લોલ (ધગતી માથે વસ્ત્રને ગદોળવું), (૪) એકામર્ષા (એકી વખતે આપું વસ્ત્ર એક દ્રષ્ટિમાં જોઈ લેવું) (૫) અનેક ડપ ધૂના (પ્રતિવેખન કરતાં શરીર તથા વસ્ત્રને હલાવવું), (૬) પ્રમાદપૂર્વક પ્રતિવેખન કરવું, (૭) પ્રતિવેખન કરતા શકા ઉપજે તો આગળીઓથી ગળતાં ઉપયોગ ચૂકી જવો તે આમ તેર પ્રકારની અપ્રશસ્ત પ્રતિવેખના કહી છે.

[૨૮] વધારે ઓછી કે વિપરીત પ્રતિવેખના ન કરવી તેજ પદ (પ્રકાર) પ્રશસ્ત છે અને ખીજા બધા પ્રકારો અપ્રશસ્ત અમળવા.

નોંધ:—પ્રતિવેખનના આઠ ભેદો છે તે પૈકી કપર કહેવો પહેલોજ ભેદ આચરવો. બાકીના છાંડી દેવા.

[૨૯] પ્રતિવેખના કગતા કરતાં જો (૧) પરસ્પર વાર્તાલાપ કરે (૨) કોઈ દેશની કથા કરે, (૩) કોઈને પ્રત્યાખ્યાન આપે, (૪) જોઈને વાચના આપે કે (૫) પશ્ચ પૂછે તો—

[૩૦] પ્રતિવેખનમા પ્રમાદ કરીને તે ભિક્ષુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ વાયુ, વનરપતિ કે હાલના ચાવતા જીવોનો વિરોધક અને છે.

[૩૧] અને જો પ્રતિવેખનમા બરાબર ઉપયોગ ગમે તો તે ભિક્ષુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનરપતિ કે હાલતા ચાલતા જીવોનો રક્ષક જની શરૂ છે.

નોંધ:—જો કે વસ્ત્રપ્રતિવેખના પ્રતિવેખનમાં પ્રમાદ કરવાથી માત્ર હાવતા ચાવતા જીવોનો કે વાયુમાયના જીવોનો ધાત સંભવે છે પરંતુ પ્રમાદ એ વસ્તુજ એવી છે કે તે જીવનમા ન્યાયક યજ્ઞ ભિક્ષુકના હૃદયને બૂલાવી હામયની રક્ષામાં હાનિ લખાવ કરે છે

[૩૨] ત્રીજી પોરસીમાં નીચેનાં છ પૈકી કોઈ પણ એક કારણ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આહારપાણીની ગવેણણા કરવી.

નોંધ:—ખીજે પ્રદરે બિશ્વાચરી માટે જવાનું વિધાન કાળ અને ક્ષેત્ર ભેદને કહેવાયલું છે. તેનો આશય સમગ્ર વિવેકપૂર્વક શોધન કરવું.

[૩૩] ક્ષુધાવેદનાની શાંતિ માટે, (૨) સેવા માટે (શક્ત શરીર હોય તો સેવા કરી શકે તે સારું), (૩) ધર્મચર્ચાને માટે (ખાધા વિના આંખે અધારા આવતા હોય તો તે મટાડી ગમન કરી શકાય તે માટે), (૪) સંયમ પાળવાને માટે, (૫) જીવન નિભાવવા માટે અને (૬) ધર્મધ્યાન અને ચિંતન માટે. આ પ્રમાણે છ કારણોથી નિર્ગ્રંથ આહાર પાણી બોગવે.

[૩૪] ધૈર્યવાન માધુ કે સાધ્વી નીચેનાં છ કારણે આહાર ન કરે તો તે અમંયમી ન ગણાય. (એટલે કે સંયમના સાધક ગણાય.)

[૩૫] (૧) રોગી સ્થિતિમાં, (૨) ઉપસર્ગ (પશુ, મનુષ્ય કે દેવનું કષ્ટ) આવે તે સદન કરવામાં, (૩) બ્રહ્મચર્ય પાળવાને માટે, (૪) નાના જીવોની ઉત્પત્તિ જાણીને તેની દયા પાળવાને માટે, (૫) તપ કરવાને અર્થે અને (૬) શરીરનો અંતકાળ જાણીને અંતિમ સંચારા માટે. (આ છ કારણોથી આહાર ન કરે તો સંયમપાલન થયું ગણાય.)

નોંધ:—સંયમીજીવન પાળનાર માટેજ આહારનો ઉપયોગ કરવો અને સંયમીજીવન હજીવું હોય તો તેની રક્ષા માટે આહાર ન કરવો તેમ જાણીથી સંયમીજીવનનીજ મુખ્યતા બતાવી છે. સંયમીજીવન માટે ખાણું, ખાવા માટે સંયમીજીવન નહિ.

[૩૬] આહાર પાણી લેવા જતી વખતે લિશ્તુએ સર્વ પાત્રો અને ઉપકરણો બરાબર પૂંજી લઈ લિક્ષાર્થે જવું. લિક્ષા માટે વધુમાં વધુ અર્ધો યોજન સુધી જવું.

[૩૭] આદ્ય કથા પછી ચોથી પોશ્મીમાં આગતોને અગમાં બાંધી મર્યાબાવ (પગથ) નો પ્રકાશ કરનાર (એવો) સ્વાધ્યાય કરે.

[૩૮] ચોથી પોશ્મીના ચોથા ભાગે સ્વાધ્યાય દાગથી નિગ્ધ થઈ ગુરુને વંદન કરીને વજ્ર, પાત્ર મૃત્યાદિની બિંદુ પડિસેડાયા કરે.

નોંધ:-ચોથી પોશ્મીનો સાથે ભાગ એટલે સૂર્યાસ્ત થયા પહેલાં બે ધડા.

[૩૯] મૃગા, મન ત્યાગ કરવાની ભૂમિકાને જોઈ આવી (પાછા આવ્યા બાદ દરિયા વલિયા દિયા કરીને) મર્વ દુઃખથી મુક્તિપાત્ર એવો કમપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ:-જેન દર્શનમાં બિંદુ માટે અવશ્ય સવાર અને સાંજ બેમ બે વાર પ્રતિક્રમણ કરવાનાં હોય છે. તે પ્રતિક્રમણમાં થયેલા હોપોની આસોચના અને અભિવ્યથા ન થાય તેવો મંકરણ કરવાનો હોય છે.

[૪૦] તે કાયોત્સર્ગમાં દિવમ મંજુધીનાં જ્ઞાન, દર્શન કે આગ્નિમાં થયેલા દેવોને કમપૂર્વક બિંદુએ ચિંતવયા

[૪૧] કાયોત્સર્ગ પાળીને પછી ગુરુ પાસે આવી વંદન કરે. વંદન કથા પછી બિંદુ દિવમમાં થયેલા અતિચાર (દોષ)ને કમપૂર્વક ગુરુ પાસે રહે

[૪૨] એ પ્રમાણે દેવતા સત્યથી ગ્દિત થઈ (જ્યાં હોવાની કમાપના સે) ત્યારબાદ ગુરુને નમસ્કાર કરીને મર્વદુઃખથી હોડાવનાર કાયોત્સર્ગને કરે.

[૪૩] કાયોત્સર્ગને પાળીને કરીવાર ગુરુને વંદન કરી (પ્રત્યાખ્યાન કરી) ત્યારબાદ પૃથ્વિપુત્રોની શ્રુતિમંત્ર કરીને ગ્રાધ્યાન-દાગની અગેષ્ટા રાખે.

નોંધ:-પ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગ) હોય છે. તે બધી વિધિ ૩૫૨ કહેલ છે.

[૪૪] (હવે રાત્રિની વિધિ કહે છે) પહેલે સ્વાધ્યાય, ખીન્ને ધ્યાન, ત્રીજે નિદ્રા અને ચોથે પ્રહરે મુનિ પુનઃ સ્વાધ્યાય કરે.

[૪૫] ચોથી પોરસીનો આવેલો કાળ જાણીને (ચોથી પોરસીનો કાળ સમજીને) પોતાના અવાજથી ઝૂંઝૂમીઓ ન જાગે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય કરે.

[૪૬] ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ જાગી રહે (સૂર્યોદયથી જે ઘડી પહેલાં સ્વાધ્યાય કાલથી નિવૃત્ત થઈને) ત્યારે આવશ્યક કાળનું પ્રતિજ્ઞાન કરી (પ્રતિક્રમણનો કાળ જાણીને) પછી મુરુને વંદન કરે.

[૪૭] (દેવથી પ્રતિક્રમણની વિધિ કહી છે તે પ્રમાણે બધી વિધિ થયા પછી—) સર્વ દુઃખથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ આવે ત્યારે પ્રથમ કાયોત્સર્ગ કરે.

[૪૮] તે કાયોત્સર્ગમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપ સંબંધી જે અતિચાર લાઝ્યા તે અનુક્રમે ચિંતવે.

[૪૯] કાયોત્સર્ગ પાળ્યા પછી મુરુને વંદન કરીને રાત્રિ સંબંધી થયેલા અતિચારને ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરી આલોચના લે.

[૫૦] દોષ રહિત થઈને અને કામા ચાચીને મુરુને વંદન કર્યા બાદ ફરીથી સર્વ દુઃખથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ:-કાયોત્સર્ગ એટલે દેહભાવથી મુક્ત થઈ ધ્યાનમાં રહેવાની ક્રિયા.

[૫૧] કાયોત્સર્ગમાં ચિંતન કરે કે હવે હું કંઈ જાતની તપશ્ચર્યા આદરું ? પછી નિશ્ચય કરીને કાયોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઈ મુરુને વંદન કરે.

[૫૨] ઉપર પ્રમાણે કાર્યોત્તમર્ગથી નિજતુ યજ્ઞ ગુરુને વંદન કરી તેમની પામેથી તપશ્ચર્યાના પચ્ચક્ષ્યાણ (પ્રત્યાખ્યાન) વધ મિદ્ધો (પગમેથી) નુ સન્મતવન કરે.

નોંધ:—એ પ્રમાણે રાત્રિપ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગો)ની ક્રિયા પૂર્ણ થઇ.

[૫૩] આ પ્રમાણે દમ પ્રકારની સમાચારી સક્ષેપથી કહી. જેને આચરીને આ મંસાગ્રસાગરને ઘણા જીવો તરી ગયા.

અસાવધાનતા વિકાસની રોધક છે અને તેવી મુંદર ક્રિયા હોય, પરંતુ અત્યવરિયત હોય તો તેના કરાણે મૃત્યુ નથી. વ્યવસ્થા અને સાવધાનતા એ બન્ને શુભોદયી માનસિક સંકલ્પના બળો વધે છે. સંકલ્પ બળ વધવાથી આવી પડેલા અંકટો કે વિરોધક બળો પરાસ્ત થાય છે અને ધારેલુ ઈશ્વર પાર પડે છે.

એમ કહ્યું છું.

એમ સમાચારી મળ્યાની ખીમ ખીમ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ખલુંકીય

ગળિયા ખળદ સંખંધી

૨૭

સાધકને સદ્ગુરુ જેમ સહાયક છે, તેટલા અવલંબનરૂપ છે. તેટલાજ સદ્ગુરુને શિષ્યો પણ સહાયક બને છે.

પૂર્ણતા પાઠ્યા પહેલાં સૌ કેઈને સહાયક અને સાધનોની આવશ્યકતા છે. પરંતુ તેજ સહાયક કે સાધનો બાધક બને તે પોતાનું અને પરનું (બન્નેનું) હિત હણાય છે.

ગાઝ્યાચાર્ય મમયુક્તતા, ગણધર (ગુરુકુળપતિ) હતા. તેમની પાસે સેંકડો શિષ્યોનો પરિવાર હતો. પરંતુ જ્યારે તે સમુદાય દેવચંદ્રી બન્યા, સંયમમાર્ગમાં હાનિ પહોંચાડવા લાગ્યા ત્યારે તેણે પોતાનો આત્મધર્મ લાળવી-પોતાનું કર્તવ્ય મમજી સુધારવાના ખૂબ પ્રયત્નો કરી જોયા. પણ આખરે તેમાં તે નિષ્ફળ ગયા.

શિષ્યોનો, મોહ શિષ્યોપરની આસક્તિ અને સંપ્રદાયનું મમત્વ તે મહાયુરુષને સહજ પણ ન હતું. તે પોતાનું લાળવી એકાંતમાં જઈ વસ્યા અને દેવાવલંબનની પ્રબળ શક્તિના સહમારી થઈ આત્મહિત સાધ્યું.

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] સર્વ શાસ્ત્રસપત્ત એક ગાર્ગ્ય નામના ગણધર અને ય્યનિર મુનિ હતા તે ગણિભાવથી યુક્ત રહી હમેશા નમાધિભાવ સાધી ગયા હતા

નોંધ —અન્ય જીવોને ધર્મ વિષે સ્થિત કરે અર્થાત્ જ્ઞાનવૃદ્ધિ, તપોવૃદ્ધિ અને પ્રવ્રત્ત્યાદિ હોય તે સ્થવિર બિહુ ગણાય છે અને બિહુગણના વ્યવસ્થાપક હોય તે ગણધર કહેવાય છે

[૨] પ્રેત નાહનને યોગ્ય નહન (ગમદ) જોડવાથી જેમ ગાડીવાન અગ્નીને ઓળગી જાય છે તેમ યોગ (અયમ) માર્ગમા નહન કરતા શિષ્યમાધિકા અને તેને દોષના ગુરુ મન્ને અમાર ૩૫ અગ્નીને ઓળગી જાય છે

[૩] પરંતુ જે ગણિયા બગદોને ગાડીમા જોડી દોષ છે, (તે ન આનનાથી) તે તેને નારી મારીને ચાકી જાય છે અને અતે ૪૫ પામે છે, તેમ જ અશાન્તિ અનુભવે છે માગતા મારતા ગાડીનાનો પગેણો પગુ ભાગી જાય છે

[૪] તેવા ગમદને પ્રવાસ ગાડીનાનો પૂછડે ૧૦૬ ભરે છે ૨૬ નામ નામના પગણાની આરાથી વીધી નામ છે પરંતુ તે ગણિયા બગદો આનના નથી માનના છતા પ્રવાસ મોગરી ભાગી નામે છે, અને પ્રવાસ કુમારે વર્જિતય છે

[૫] પ્રવાસ આનના નાવના પામાએ પડી જાય ૬, પ્રવાસ એળી જાય ૭ આ પ્રવાસ સુરિ જાય છે ને માનવા હતા ૮ તાજ નથી ૧૧ મગદ કિછો છે, મર્ક દેખની માદ્ર ૬૦૫ માનના મડે છે તે મર્ક ૧૦૦ ધૂર્ત બગદ તમણુ ગાયને જોય તેની પાછળ દોડે છે

- [૬] કેટલાક માયાવી બગદ માથુ નીચું રાખી પડી જાય છે, તેને રૂપી મારથી ટાપી જે બાણુ જલુ હોય ત્યાં ન જતાં ગંદે માર્ગે આવરા માટે છે કોઈક ગળિયો બગદ ઢોંગ કરી જાણે મરી ન ગયો હોય તેમ ખેસી ગહે છે તે વળી કોઈ જુન વેગભર નામવાગ માટે છે.
- [૭] ઘોષ દુષ્ટ બગદ રાસડીને તોડી નાખે છે, કોઈ મ્વચ્છદી બગદ ધોમક ભાગી નાખે છે. વળી કોઈ ગળિયો બગદ તો સુમનાદા ને કુશાઝા મારી ખેડતના હાથમાંથી મગડી ઝડ પનાયન થઈ જાય છે.
- [૮] જેમ ગાડીમા જોડેલા ગળિયા બગદો ગાડીને ભાગી નાખી ધણીને હેરાન કરી ભાગી જાય છે તેમ પ્રકારે તેવા મ્વચ્છદી કુશિખ્યો પણ ખરેખર ધર્મ (નયમધર્મ) રૂપ ગાડીમા જોડાવા છતાં ધૈર્યથી ગહિત થઈ તે મયગવર્ગને ભાગી નાખે છે. (સાચા મનપૂર્વક નયમ પાળતા નથી)
- [૯] (મારી પાસેના) કેટલાક કુશિખ્યો વિદ્યાની ઋદ્ધિના ગરથી મદમાતા અને અહકાની યદ્ય કરે છે. કેટલાક જ્ઞાના બોલુપી છે કેટલાક સાતાગીલીયા (ગની-રુખનેજ મુચ્છનાગ) છે. અને કેટલાક પ્રચડ કોપી છે.
- [૧૦] કેટલાક બિદ્યા (સેવા જવા) ના બાળસુ છે, કેટલાક અહકા-ગીઓ બિદ્યાએ જતા અપમાન યાચ માટે બીરુ થઈ એકરથાને ખેડી રહે છે. કેટલાક મદોન્મત શિખ્યો એવા છે કે જ્યાં દુ પ્રયોજન પૂર્વક (સયમમાર્ગને ઉચિત) શિષ્યામણુ આપુ છું—
- [૧૧] તો વચ્ચેજ મામુ બોલીને દોષોજ પ્રગટ કરી બનાવે છે. અને કેટલાક તો આચાર્યોના વચન (શિક્ષા) થી વાગવા વિરુદ્ધ પડે છે.

- [૧૨] મુલાખને લિહાર્થે મોકલ્યા છતાં જતા નથી અથવા બહાના
 હર છે કે) “તે બાઈ (શ્રાવિકા) મને ઓળખતીજ નથી તે
 મને નહિ આપે તે ઘેરજ નહિ હોય, હું માનું છું કે ત્યા
 ખીન્ન લિશ્તુને મોકલો તો હીક ૬ શુ એમ્હોજ છું ? ”
 આ પ્રમાણે ગુરુને આમો જવાબ આપીને લિહાર્થે જતા જ
 નથી
- [૧૩] અથવા કોઈ પ્રયોજને મોકલ્યા હોય તો તે કાય કરી આવના
 નથી અને જૂહુ બોલે છે કે તો ગુરુ કાર્ય બતાવે છે માટે
 આશ્રમમ્હાનની બહાર આમનેમ લમવામા મમય ગાળે છે
 અને કદાચ મર્થ કરે તો પણ રાજવેદની માફક તેને
 માને છે અને ગેસથી કપાળની ભમરો બચી કરી મોહ
 ચડાવે છે
- [૧૪] તે બવા કુગિબો, લણા-યા, ગણાબ્યા હીક્ષિત કયાં તથા
 ભાત પાણીથી ગેબ્યા પગી જેમ પાખ આ-યા પગી હમ-
 લાઓ દિશાનિદિશામા એ-ગથી ગમેન કરે છે તેમ, ગુરુને
 ઠોડી એકના એ-હતાથી ગમેન કરે છે
- [૧૫] જેમ ગણિયા બગદની માથ રહેલો સારથિ (ખેડત) ખેદ કરે-
 છે તેમ ગાર્ગ્યાચાર્ય પોતાના આવા કુગિબો હાવાથી આમ ખેદ
 કરે છે અને કહે છે - જે શિષ્યોથી માગે પોતાનો આત્મા
 હણાય તેના કુદ શિષ્યોથી શુ ?
- [૧૬] જેના ગણિયા ગધેના હોય તેવા માન શિષ્યો જ એમ વિચારી
 ગાર્ગ્યાચાર્ય મુનીશ્વર તે ગણિયા ગધેડાએની તરુને તપ
 આચરે છે
- [૧૭] ત્યારબાદ સુક્રોમળ, નમતાયુક્ત, ગબીર, મમાધિવત ગ્વાન
 મદાચાગમય વર્તનથી તે ગાર્ગ્ય મહાત્મા આ નમુધાગા નિદ
 રતા હતા

નોંધ:—ગળિયો બળદ ગાડાને ભાગી નાખે છે, ગાડીવાનને રજાંડે છે અને સ્વચ્છંદી દુઃખી થાય છે તેમ સ્વચ્છંદી માધક સંયમથી પતિન થાય છે આદ્યન (સહાયક સદ્ગુરુ ઈત્યાદિ)નો હાથ લઈ નકતો નથી અને પોતાના આત્માને પણ કલુષિત કરે છે સ્વતંત્રતાના આદ્ય નીચે ધો ભાગ બહુજનો સ્વચ્છંદતાને જ પોષતા હોય છે સ્વચ્છંદતા પણ વાસ્તવિક રીતે તો પરતંત્રતા જ છે અને મહાપુરુષો પ્રત્યેની અર્થહતા ઉપરથી પરતંત્રતા બહુાય છે પરંતુ વાસ્તવિક સ્વતંત્રતા છે આવી સ્વતંત્રતાનો ઉપાસક જ આવજ વધી રાકે છે.

એમ કહું છું :

એ પ્રભાણે બલુકીય નામનું સત્તાવીસમું અધ્યયન મમાત્ત યયુ

મોક્ષમાર્ગગતિ

મોક્ષમાર્ગનું ગમન

૨૮

સર્વ જીવોનું લક્ષ્ય એક માત્ર મોક્ષ, નિર્વાણ કે મુક્તિજ છે. દુઃખથી કે કષાયોથી મૂકાવું તે મોક્ષ. કર્મબંધનથી મૂકાવું તે મુક્તિ. શાંતિસ્થાન પ્રાપ્ત કરવું તે નિર્વાણ. તે સ્થિતિમાંજ સર્વ મુખ્ય સમાયાં છે. જૈનદર્શન આખા સંસારને ચેતન અને જડ-જીવ અને અજીવ-માં વિભક્ત કરે છે. અને તે બંને તત્ત્વોનાં સહાયક તેમજ આધારભૂત તત્ત્વો જેવાં કે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળને ઉમેરીને એ છ પદાર્થોમાં આ આખા લોકને સમાવી દે છે.

એટલે જીવની જોગખાણ-જીવનું યથાર્થ જ્ઞાન-એ સૌથી પ્રથમ આવશ્યક છે. આ સ્થિતિ એજ સમ્યગ્દર્શન, આવી સ્થિતિ થયા પછી આત્માના અનુપમ જ્ઞાનની જે ચિનગારી કૃત્રી નીકળે તેજ સાચું જ્ઞાન.

આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાં શાસ્ત્રશ્રવણ, આત્મચિંતન સત્સંગ અને સદ્વર્ત્તન એ બધાં ઉપકારક અંગો છે. આ નિમિત્તોદ્વારા સત્યને જાણી, વિચારી તથા અનુભવી આગળ વધવું એજ એક હેતુ હોયો જોઈએ.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] યથાર્થ મોક્ષનો માર્ગ જે જિનેશ્વરોએ કહેયો છે તેને સાંભળો. તે માર્ગ ચાર કરણોથી સંયુક્ત અને જ્ઞાનર્ગન (ચાન્નિ અને તપ) ના લક્ષણરૂપ છે.

નોંધ:—અહીં “જ્ઞાનદર્શન લક્ષણા”, વિરોધાત્મ આપવાતું પ્રયોજન એ છે કે મોક્ષ માર્ગમાં તે બંનેનીજ પ્રથમ આવશ્યકતા છે.

[૨] (૧) જ્ઞાન (પદાર્થની યથાર્થ મનજ), (૨) દર્શન (યથાર્થ શ્રદ્ધા). (૩) ચારિત્ર (યત્નાદિનું આચરણ) અને (૪) તપ. આ ચાર પ્રકારથી યુક્ત મોક્ષનો માર્ગ દેવજ્ઞાની જિનેશ્વરાએ દર્શાવ્યો છે.

નોંધ:—ચારિત્રથી નવા કર્મોનું બંધન થતું નથી અને તપથી પૂર્વ-કર્મનો ક્ષય થાય છે.

[૩] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી મંયુક્ત એવા આ માર્ગને પામેલા જીવો નદ્દગતિમાં જાય છે.

[૪] તે પૈકી પહેલા પ્રકારમાં કહેલું જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે. (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન, (૩) અયધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાન અને (૫) કેવલજ્ઞાન.

નોંધ:—આ બધા જ્ઞાનનો વિરોધ અગ્નિધાર નંદી વગેરે આગમો-માં છે.

[૫] જ્ઞાની પુરુષોએ દ્રવ્ય, શુણ્ય અને તેનાં સર્વ પર્યાયોને સમજવા માટે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન બતાવ્યું છે.

નોંધ:—પર્યાય એટલે પલટાતી અવસ્થા. તે પદાર્થ અથવા શુણ્ય માત્રમાં હોય છે.

[૬] શુણ્ય જેને આશ્રયે રહેલા હોય છે તેને દ્રવ્ય કહેવાય છે. અને એક દ્રવ્યમાં વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ કે જ્ઞાનાદિ જે ધર્મો રહેલા છે તે શુણ્ય કહેવાય છે. અને દ્રવ્ય તથા શુણ્ય બંનેને આશ્રિત થઇ રહે છે તેને પર્યાયો કહેવાય છે.

નોંધ:—જેમકે આત્મા એ દ્રવ્ય છે જ્ઞાનાદિ એ તેના શુણ્ય છે. અને મર્ગવશાત્ વિન્ન વિન્ન રીતે રૂપાંતર થાય છે તે તેના પર્યાયો છે.

[૭] ધર્માગ્નિમાય, અધર્માસ્તિમાય, આકાશાગ્નિમાય, દાનાસ્તિકાય, પુદ્ગલાગ્નિકાય અને ંનાગ્નિકાય એ છ દ્રવ્યરૂપ બોધ પ્રવૃત્તિમાની વિનેશ્વરાએ બનાવ્યો છે (અગ્નિકાય એ વૈન દશનનો અમુદ્ધારથી પાગિભાવિત સમ્બંધ છે)

[૮] ધર્માસ્તિકાય, અધર્માગ્નિકાય અને આનાશાસ્તિકાય એ ત્રણે એકે દ્રવ્ય છે અને કાળ પુદ્ગલ તથા ંવો સમ્પ્રયાગા અનત છે

નોંધ — સમય ગણનાની અવશ્યકતા મોટી બાળની મનતા બતાવી છે

[૯] ગર્ભમા સદાય કમ્પી તે ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ છે અર્થે ગિયતામા મહાય વચ્ચે તે અધર્માગ્નિકાયનું લક્ષણ છે આમન એ બંધાય દ્રવ્યોન ભાગન ૬ અને મનાન અવકાશ આપવો તે તેનું લક્ષણ છે

[૧૦] પદ્મથની ક્રિયાઓના પરિવર્તન પરથી મન્યની જે ગણતરી થાય છે તેજ દાગનું લક્ષણ છે ઉપયોગ (જ્ઞાનાદિવ્યાપાર) ંનનું લક્ષણ છે અને ત જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને દુઃખથી વ્યક્ત થાય ✓

[૧૧] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયાગ એ ંવના વિશિષ્ટ લક્ષણો છે

[૧૨] મજ્જ, અધકાગ, પ્રકાશ, ક્રાંતિ, છાયા, તાપ, વર્ણ (પીળા, ઘોળા વગેરે નહ) મધ, નમ અને મ્પગ એ મધા પુદ્ગલોના લક્ષણ છે

નોંધ — પુદ્ગલ એ જૈનદર્શનમા જડ પદાર્થમાં વપરાતો પાગિ ભાવિત સમ્બંધ છે

[૧૩] એકદં યદુ, વિષ્ણુરાયુ, નામ્યા, આકાર (વર્ણોદિતો) મયોગ
તથા વિભાગ એ બંધી ક્રિયાઓ ચર્ચાયાની યોગ્ય છે. માટે
તેજ નનું વક્ષ્ય ધ્યાનુ

[૧૪] શ્રવ, અશ્રવ, પુષ્પ, પાપ, આસ્તવ, મંવગ, નિર્ગંગ, બધ
અને મોહ એ નવ પદો છે.

[૧૫] ગ્યાભાવિક ગીતે (જ્ઞાનિમ્બરણુ જ્ઞાન ક્રિયાન્ધી) કે કેઈના
ઉપદેશથી આવપૂર્વક તે બધા પદોની યથાર્થ શ્રદ્ધા થવી
તે સ્થિતિને મહાપુરુષોએ મમકિત કહ્યું છે.

નોંધ:—સમકિત એટલે સમ્યક્ત્વ યથાર્થ આત્મજ્ઞાન, જેન દર્શનમા
વાર્ત્તવિદ્યા ૧૪ ગુણસ્થાનકોમાં એકે ગુણસ્થાનકોથીજ આત્મવિકાસ શકે
થાય છે. તે શરૂઆતને સમન્તિ કહેવાય છે

[૧૬] (૧) નિર્મગરુચિ, (૨) ઉપદેશરુચિ, (૩) આજ્ઞારુચિ, (૪) સૂત્ર
રુચિ, (૫) બીજરુચિ, (૬) અભિગમરુચિ, (૭) વિસ્તારરુચિ,
(૮) ક્રિયારુચિ, (૯) સક્ષેપરુચિ અને (૧૦) ધર્મરુચિ. આ
દસ રુચિઓથી મમકિત તરતજ લાવે પમાય છે.

[૧૭] શ્રવ, અશ્રવ, પુષ્પ, પાપ, આસ્તવ, મંવગ, નિર્ગંગ, બધ
અને મોહ એ નવ પદોની યથાર્થ ગીતે જ્ઞાનિમ્બરણુદિ
જ્ઞાને કરીને જાણ્યા પછી તે પર શ્રદ્ધા થાય તે નિર્મગરુચિ
કહેવાય છે.

[૧૮] જે પુરુષ જિનેશ્વરોએ યથાર્થ અનુભવેલા લાવેનો દ્રવ્યથી
ક્ષેત્રથી, કાળથી અને લાવથી પોતાની મેળેજ જ્ઞાનિમ્બરણુદિ
જ્ઞાન (નિમિત્ત)થી જાણીને તે એમજ છે, બીજી ગીતે નથી
એવી અદગ શ્રદ્ધા ગમી શકે છે તે નિર્મગરુચિવાળો મમ-
કિતી જાણીવે.

[૧૯] ઉપરુક્ત લાવો કે જે કેરણી કે હાસ્યગુણો પડે કહેવાયેલા

છે તેના ઉપર શ્રદ્ધા ગળી ગયે છે તે ઉપદેશરૂચિ ધારી મમકિતી જાણવો.

[૨૦] જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન નીકળી ગયાં છે તેના મહાપુરુષની આગામી તત્ત્વ પર રુચિપૂર્વક શ્રદ્ધા ધરાવે છે તે આગારચિવાળો મમકિતી કહેવાય છે.

[૨૧] જે અંગપ્રવિષ્ટ કે અંગબાહ્યથી સુખને બાળીને તે સૂત્ર વડે મમકિત પામે છે તે શ્વેતરુચિવાળો મમકિતી જાણવો.

નોંધ:—આચારંગાદિ અંગો અંગપ્રવિષ્ટ કહેવાય છે અને તે મિવાયના બીજાં સૂત્રો અંગબાહ્ય કહેવાય છે.

[૨૨] જેમ પાણીમાં તેજનું ચિંદુ વિગતાર પામે અને એક બીજ વાચ્યેથી અનેક બીજ દેખાત થાય તેમ એક પદ્યથી કે એક હેતુથી ઘણાં પદ, ઘણાં દષ્ટાન્ત અને ઘણાં હેતુ મેં પદાર્થ પર શ્રદ્ધા વધે અને મમકિત પામે તેમ પુરુષને બીજરુચિ સમકિતી જાણવો.

[૨૩] કંણે અગિયાર અંગ અને બારમો દ્રષ્ટિવાદ તથા બીજાં ઈતર નિદાંતોના અર્થને જરાખર જાણીને મમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને અભિગમરુચિ જાણવો.

[૨૪] છ દ્રવ્યના મર્વ જાણે, મર્વ પ્રમાણે અને મર્વ નયોથી જેણે જાણીને સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને વિસ્તારરુચિ મમકિતી જાણવો.

નોંધ:—નય એ પ્રમાણનો અંશ છે. નય એટલે વિચારોનું વર્ગીકરણ તેના સાત પ્રકાર છે. (૧) નૈમમ (૨) સંમદ (૩) વ્યવહાર (૪) જલસૂત્ર (૫) શબ્દ (૬) સમસિદ્ધ (૭) એવંભૂત. પ્રમાણ ચાર છે. (૧) પ્રત્યક્ષ (૨) અનુમાન (૩) ઉપમાન (૪) આગમ. જ્યાં પદાર્થોના જ્ઞાનમાં નય અને પ્રમાણની આવશ્યકતા રહે છે.

[૨૫] અમ્યદશન અને જ્ઞાન પૂર્વક, ચારિત્ર, તપ, વિનય, પાત્ર્ય મમિતિ અને ત્રણ શુભિ ક્રિયાદિ શ્રદ્ધ ક્રિયાઓ કરનાં મમકિત પામે તે ક્રિયાશુભિસાથે જાણવો.

[૨૬] જે આત્મ, મન, વાદ કે દર્શનોમા મપડાયો નથી કે મત્ત્ય વિચારના બીજા કોઇ પાત્ર્ય વાગેને માનતો નથી છતાં બીજાનગના પ્રવચનમા અતિ નિષુણ્ણ નથી (અર્થાત્ બીજાસગ માર્ગની શ્રદ્ધા શુદ્ધ છે પણ વિશેષ ભણેયો નથી) તે મંદોષશુભિ મમકિતની જાણવો.

[૨૭] જે અમ્નિકાય (દ્રવ્યગ્વરૂપ), શુભ (શાસ્ત્ર) ધર્મ અને ચારિત્રધર્મને જિનેશ્વરએ કહેય છે તે જીતે શ્રદ્ધા ગામે છે તેને ધર્મશુભિ મમકિતી જાણવો.

[૨૮] (૧) પરમાર્થ (તત્ત્વ) નું શુભાભિર્ભાવ કરવું. (૨) જે પુરુષો પરમઅર્થ-તત્ત્વને પામ્યા છે તેઓની મેથા કરવી. (૩) જે માર્ગથી પતિત થયા હોય કે અમત્ત્ય દર્શન કે વાદમા માનતા હોય તેનાથી દૂર રહેવું એ ત્રણ શુભોથી મમકિતની શ્રદ્ધા પ્રગટે છે. (એ ત્રણ શુભો જાળવી રાખવાથી મમકિત શ્રદ્ધાપૂર્વક જાળવાઇ રહે છે.)

[૨૯] મમકિત વિના આગ્રહ હોઈ શકેજ નહિ અને મમકિત હોય ત્યાં તો આગ્રહ હોય અને ન પણ હોય. જો એટી માથે અમ્યકૃત્વ અને ચારિત્ર ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં પડેલા મમકિત જાણવું.

નોંધ:-સનકિત એ ચારિત્રની પૂર્વવર્તી સ્થિતિ છે. યથાર્થ નવર્યા વિનાનું આવરેલું અર્થવિનાનું છે

[૩૦] દર્શન વિના (મમકિત ગદિન) જ્ઞાન ન હોય, ન ન વિના

ચાગ્નિના ગુણો ન હોય અને ચારિત્રના ગુણ વિના (કર્મથી) મુક્તિ ન મળે અને કર્મમુક્તિ વિના નિર્વાણમતિ (સિદ્ધપદ) થાય નહિ

[૩૧] નિ શકિત (જિનેશ્વરના વચન વિશે શંકા ગ્રહિત થવું), નિ કા-
ક્ષિત (અસત્ય મતોમાં વાચા ગ્રહિત થવું,) નિર્વિચિકિત્સ્ય
(ધર્મકૃતિમાં મંશય રહિત થવું), અમદ દ્રષ્ટિ (ધણાં મનમતાતરો
તેઠને મુઝાવું નહિ તે અર્થાત્ અડમ શ્રદ્ધાવાળું થવું), ઉપ
બૃહા (મત્યધર્મ પામીને જે ગુણી પુરુષો હોય તેમની પ્રશસા
કરે અને ગુણુજ્ઞિ કરે તે) ત્રિયતીકગણુ (ધર્મથી શિથિલ
થતા હોય તેને સ્થિર કરવા), ત્રાત્સત્ય (વધર્મનું સિત સાધવું
અને વધર્મીઓની હાકિત કરી), પ્રભાવના (મત્યધર્મની
ઉત્તતિ કરવી અને પ્રચાર કરવો.) આ આઠ મમ્યત્વ દ્રષ્ટિના
આચારો છે

[૩૨] પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર, બીજુ છેદોપચાપનીય, ત્રીજુ પગિદાર
વિગદ્ધ ચારિત્ર, ચોથુ મુદ્ધમ ન પગય ચારિત્ર

[૩૩] અને પાચમુ કથાય ગ્રહિત યથાખ્યાન ચારિત્ર (તે અગિયારમા
ક્ર આગમા ગુણુચ્યાનકે રહેલા) છદમચ્ચને તથા દેશીને હોય
છે આ પ્રમાણે કર્મને ખપાવનારા ચારિત્ર પાચ પ્રકારનાં
કલા છે

નોંધ —સામાયિક ચારિત્ર પાચ મહામતરુષ પ્રથમ-ચારિત્રને કહેવામા
આવે છે. બીજું સામાયિક ચારિત્રના કાળનો છેદ કરીને ફરી સ્થાપન
કરવું તેનું નામ છેદોપચાપનીય ચારિત્ર કહેવામા આવે છે પગિદાર
વિશુદ્ધ ચારિત્ર હમ્ય પ્રકારના જ્ઞાન અને તપશ્ચર્યા પૂર્વક નવ સાધુઓ
સાથે રહી દોઢ વર્ષ સુધી પળે છે તે સદમ સંપ્રસાય એવો અવસ્થ કલા-
યવાળું ચારિત્ર.

[૮૧] તપ આત્મિક તેમજ બાહ્ય એમ બે પ્રકાર વર્ણવેલું છે.
બાહ્ય તપના અને આત્મિક તપના ૭ ૭ પ્રકાર છે.

નોંધ:—તપશ્ચર્યાના વિશેષ અવિકાત માટે ત્રીયમુ અધ્યયન નુસા.

[૭૫] હવાત્મા જ્ઞાનથી પદાર્થોને જાણે છે, દર્શનથી તે પર જ્ઞાતા
ગણે છે, સાગ્રિયથી આવનાં ક્રોનોના મેધ કૃત છે, અને
તપથી પૂર્વ ॥ કર્મો ખયાતી શુદ્ધ થાય છે.

[૭૬] એ પ્રમાણે મયમ અને તપથી પૂર્વકર્મોને દૂર કરીને મર્મ
દુઃખથી મહિત થઈ મરણિઓ શીઘ્ર મોક્ષગતિ પામે છે.

એમ કહ્યું છું.

એ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગગતિ મંબંધીનું અઠાવીસમું અધ્યયન અમામ થયું.

સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ

૨૯

૧ પરાક્રમ, શક્તિ કે સામર્થ્ય તો જીવમાત્રમાં છે, પરંતુ વિશ્વમાં તેનો ઉપયોગ જુદી જુદી રીતે જુદા જુદા રીતે થતાં જોવાય છે તેજ જીવોની લિંગ લિંગ ભૂમિકાઓ સૂચવે છે. જે શક્તિ અન્ય પર ન વાપરતાં પોતા પરજ વાપરે છે તે શર ન ગણાતાં મૂખમાં ખપે છે. તેજ પ્રકારે પ્રાર્થ થયેલાં વસ્તુનાં સાધનોથી પોતેજ હુએ છે તે ખાલજીવ કહેવાય છે.

ન્યારે ખાલજીવ મટે છે ત્યારે સાધે સાધે તેની નદિ પળ પલટે છે આ દ્રષ્ટિને જૈનદર્શન સમકિત-દ્રષ્ટિ કહે છે. એ દ્રષ્ટિ પાખ્યા પછી જે પુરુષાર્થ થાય છે તે જ માથો પુરુષાર્થ કે માથુ પરાક્રમ કહેવાય છે.

જીવ માત્ર માધક છે મસાર એ માધનાની ભૂમિકા છે. તેમાં પણ મનુષ્યજીવ એ સાધનાનું ઉચ્ચ ક્ષેત્ર છે ત્યાં મળેલાં માધનો સુમારે પ્રયુક્ત થાય તો સાધકની માધના સફળ થઈ તે શીઘ્ર પોતાનું કલ્યાણ સાધે છે.

જેમ જીવો લિંગ લિંગ તેમ તેનાં માધનોમાં અને પ્રકૃતિમાં પણ લિંગતા છે. તેથી સમકિત પરાક્રમનાં લિંગ લિંગ માધનો લિંગ લિંગ રૂપે અહીં ૭૩ લેટોમાં ખતાવ્યાં છે. જેમાંનાં દેટલાંક સામાન્ય, દેટલાંક વિશેષ અને દેટલાંક વિશેષતર કહીને છે તો તે સ્પષ્ટ પોતપોતાને ધણ આધનોનું શોધન કરી પ્રયેક આધકે પુરુષાર્થમાં પયલ કરવો અને વિચારવું અતિ અતિ આવશ્યક છે

બુધર્મસ્વામી મે જન્મ્યુસ્વામીને કહ્યું:—હે આયુધ્યમન ! તે ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે કહેલું તે મેં સાંભળ્યું છે. અહીં ખરેખર સમણુ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામનું અધ્યયન વર્ણવ્યું છે.

જેને મુંદર રીતે સાંભળીને તેના પર વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા લાવીને, (અહ્ય વિશ્વાસ લાવીને) તેની રુચિ જમાવીને, તેનો સ્પર્શ કરીને, તેનું પાલન કરીને, તેનું રોધન, કીર્તન અને આરાધન કરીને તેમજ (જિનેશ્વરોની) આજ્ઞાપૂર્વક અનુપાલન કરીને ધણા છવે સિદ્ધ, બુદ્ધ, સુક્ષ્મ થાય છે, જરિનિર્વાણ પામે છે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

તેનો આ અર્થ આ પ્રમાણે ક્રમથી કહેવાય છે. જેમકે (૧) સંવેગ (મોહાભિલાષ), (૨) નિર્વેદ (વૈરાગ્ય), (૩) ધર્મ-શ્રદ્ધા, (૪) ગુરુસાધર્મિક શુશ્રૂણુ (મનપુરુષો અને સમધર્મીઓની સેવા), (૫) આલોચના (દોષોની વિચારણા), (૬) નિન્દા, (દોષોની નિન્દા-આત્મનિન્દા), (૭) ગર્હા (દોષ પ્રત્યે તિરસ્કાર), (૮) સામાયિક (આત્મભાવમાં દીન થવાની ક્રિયા), (૯) ચતુર્વિંશતિસ્તવ (ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિ, (૧૦) વંદન, (૧૧) પ્રતિક્રમણ (પાપનું આયશ્ચિત કરવાની ક્રિયા), (૧૨) કાયોત્સર્ગ, (૧૩) મત્યાજ્ઞાન (પ્રતિજ્ઞા લેવી), (૧૪) રતવ સ્તુતિમંગળ (ગુણીજનની સ્તુતિ), (૧૫) કાલ પ્રતિલેખના (સમય નિરીક્ષણ), (૧૬) આયશ્ચિતકરણ (આયશ્ચિતની ક્રિયા), (૧૭) સમાપના, (૧૮) સ્વાધ્યાય, (૧૯) વાચન, (૨૦) પ્રતિપ્રવ્રજના (પ્રશોત્તર), (૨૧) પરિવર્તના (અભ્યાસનું પુનરાવર્તન), (૨૨) અનુમેક્ષા (હિંદુ જિન જિન ચિંતન), (૨૩) ધર્મકથા, (૨૪) રાષ્ટ્ર આરાધના (જ્ઞાનપ્રાપ્તિ), (૨૫) ચિત્તની એકાગ્રતા, (૨૬) સંયમ, (૨૭) તપ, (૨૮) વ્યવહાર (કર્મનું વિખરાવું), (૨૯) સુખશાલ (સંતોષ), (૩૦) અપ્રતિબદ્ધતા (અનાસક્તિ), (૩૧) એકાંત અસ્તન, સયન અને સ્થાનનું સેવન, (૩૨) વિનિવર્તના (પાપક્રિયાથી નિવૃત્ત થવું), (૩૩) સંભોગ મત્યાજ્ઞાન (સ્વાવલંબન), (૩૪) ઉપધિ

પ્રત્યાખ્યાન (અનાવશ્યક વસ્તુઓનો ત્યાગ અથવા વસ્ત્ર, પાત્ર
ઈત્યાદિનો ત્યાગ), (૩૫) આહાર પ્રત્યાખ્યાન, (૩૬) કપાય પ્રત્યા-
ખ્યાન, (૩૭) યોગ પ્રત્યાખ્યાન (પાપપ્રમંગલો ત્યાગ), (૩૮)
શરીરનો ત્યાગ, (૩૯) મહાયકનો ત્યાગ, (૪૦) ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન
(અણુસણુ-શરીરનો અંતકાલ લાણી મર્વથા આહારનો ત્યાગ),
(૪૧) રવભાવ પ્રત્યાખ્યાન (દુષ્ટ પ્રકૃતિઓથી નિવૃત્તિ, (૪૨)
પ્રતિરૂપતા (મન, વચન ને કાયાની એકતા-કર્તવ્યપાલન),
(૪૩) વૈયાવૃત્ય (ગુણીજનની સેવા), (૪૪) સર્વગુણમંપન્નતા
(આત્માના સર્વ ગુણોની પ્રાપ્તિ) (૪૫) વીતરાગતા (રાગદ્વેષથી
વિરહિત), (૪૬) ક્ષમા, (૪૭) શુદ્ધિ (નિર્લોભતા), (૪૮) મરણતા
(કપટનો ત્યાગ), (૪૯) મૃદુતા નિરક્ષિમાનતા, (૫૦) ભાવસત્ય
(શુદ્ધ અંતઃકરણ), (૫૧) કરણ મત્ય (સાચી પ્રવૃત્તિ, (૫૨) યોગ
સત્ય (મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર મત્યરૂપ હોય તે દશા),
(૫૩) મનોશુદ્ધિ (મનનો મંથન), (૫૪) વચનશુદ્ધિ (વચનનો
મંથન) (૫૫) કાયશુદ્ધિ (કાયાનો મંથન) (૫૬) મન સમાધારણ
(મત્યમાં ચિત્તની એકાગ્રતા) (૫૭) વાકસમાધારણ (વચનનું
યોગ્ય માર્ગમાં નિરૂપણ), (૫૮) કાય મમાધારણ (સત્યપ્રવૃત્તિમાં
શરીરનું સ્થાપન), (૫૯) જ્ઞાન સંપન્નતા (જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ), (૬૦)
દર્શન સંપન્નતા (સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ) (૬૧) ચારિત્ર સંપન્નતા
(શુદ્ધ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ), (૬૨) ધોત્રેન્દ્રિય નિયંત્ર (કાનનો
મંથન), (૬૩) આંખનો સંયમ, (૬૪) ધ્રાણેન્દ્રિય (તાકનો સંયમ),
(૬૫) જીભનો સંયમ, (૬૬) સ્પર્શેન્દ્રિયનો મંથન, (૬૭) કોષધિવિજય
(૬૮) માનનો વિજય, (૬૯) માયાનો વિજય (૭૦) ક્ષોભનો
વિજય, (૭૧) રાગદ્વેષ અને મિત્રદાદર્શન (અજ્ઞાન) નો વિજય,
(૭૨) કૌલેશી (મન, વચન અને કાયાના યોગનું ધધધુ-પર્વતની
પેઠે આત્મઅડોલતાની રિથિતિ), અને (૭૩) અકર્મતા (કર્મરહિત
અવસ્થા).

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] (શિષ્ય પૂછે છે.—) હે પૂજ્ય ! સર્વે (મુમુક્ષુના) થી જીવાત્મા શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે (ક્યા ગુણને પામે છે ?) ગુરુ બોલ્યા:—સર્વેગથી અનુત્તર ધર્મશ્રદ્ધા જાગે છે અને એવી અપૂર્વ ધર્મશ્રદ્ધાથી શીઘ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તે દ્વારા તે અનંતાનુગ્રાહી (જીવાત્મા માથે દૃઢ બંધાયેલા) ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભને ખપાવે છે. (આ રથને કપાયોને ઉપરામ, ક્ષય કે ક્ષયોપગમ એ ત્રણેમાંથી ચોક્કસતા, પ્રમાણે એક સ્થિતિ હોય છે.) તે જીવાત્મા નવું કર્મ બાંધતો તથા અને કર્મબંધનના નિમિત્તરૂપ મિથ્યાત્વની શુદ્ધિ કરીને દર્શન (સમક્ષિત) નો આરાધક થાય છે. ઉચ્ચ પ્રકારની સમક્ષિતની વિશુદ્ધિથી (ક્ષાયિક મમક્ષિતની ઉચ્ચ સ્થિતિથી) ક્રોધ ક્રોધ જીવે તો તેજ ભવે મોક્ષ પામે છે અને જેઓ તેજ ભવે મોક્ષ ન પામે તેઓ પણ આત્મવિગૃહ્ણિ વડે ત્રીજો ભવે અવશ્ય મોક્ષ પામે છે.

નોંધ—ત્રણ ભવથી-અધિક ભવ તેને કરવા પડતા નથી.

- [૨] હે પૂજ્ય !, જીવાત્મા નિર્વેદ (નિરાસક્તિ) થી શું પામે છે ? નિર્વેદથી દેવ, મનુષ્ય અને પશુ સંબંધીના પ્રત્યેક કામભોગોમ શીઘ્ર વૈરાગ્ય પામે છે અને તેથી બધા વિષયોથી વિરક્ત થાય છે. અને સર્વ વિષયોથી વિરક્ત થયેલો તે આરંભનો (પાપક્રિયાનો) પરિત્યાગ કરે છે. આરંભનો પરિત્યાગ કરીને 'સંસારના માર્ગને' ક્રમપૂર્વક છેદી નાખે છે. અને સિદ્ધિ (મોક્ષ) માર્ગે ગમન કરે છે.

- [૩] હે પૂજ્ય ! ધર્મશ્રદ્ધાથી જીવ શું કૃણ પામે છે ? ધર્મશ્રદ્ધાથી સાતાવેદનીય (કર્મથી પ્રાપ્ત થયેલાં) સુખો મળવાં છતાં તેમ

રાચતો નથી. પણ વૈરાગ્ય ધર્મને પામે છે અગર (ગૃહસ્થાશ્રમ) ધર્મને છોડી દે છે. અને અણુગારી (ત્યાગી) યર્ધ શારીરિક અને માનસિક છેદન, ભેદન. સંયોગ અને વિયોગોના દુઃખનો નાશ કરે છે. (નવા કર્મબંધનથી નિવૃત્ત યર્ધ પૂર્વ કર્મનો કાય કરે છે.) અને અવ્યાગ્રાધ (બાધારહિત) મોક્ષસુખને મેળવે છે.

[૪] હે પૂજ્ય ! ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી જીવ શું પામે છે ? ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી સાચા વિનય (મોક્ષનું મૂળ કારણ) ને પ્રાપ્ત કરે છે. અને વિનય મેળવીને સમ્યક્ત્વનાં રોધક કારણોનો નાશ કરે છે અને તેથી નરક, પશુ, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધીની દુર્ગતિને અટકાવે છે, અને જગતમાં બહુમાન કીર્તિ પામતો તે અનેક ગુણને દીપાવી સેવા-ભક્તિના અપૂર્વ સાધન વડે મનુષ્ય અને દેવજાતિને પામે છે. મોક્ષ અને સદ્ગતિના માર્ગ (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર) ને વિરુદ્ધ કરે છે અર્થાત્ કે વિનયથી પ્રાપ્ત થતાં સર્વ પ્રશસ્ત કાર્યોને તે સાધે છે અને સાથે સાથે બીજા જીવોને પણ તે માર્ગે દોરે છે.

[૫] હે પૂજ્ય ! આલોચનાથી જીવાત્મા શું પામે છે ? આલોચનાથી માયા (કપટ), નિદાન અને મિથ્યાદર્શન (અસદ્દ્રષ્ટિ), આ ત્રણ સત્યો કે જે મોક્ષમાર્ગના વિધાતરૂપ અને સંસારનાં બંધન કરનાર છે તેને દૂર કરે છે. અને તેથી અપ્રાપ્ય સરળતાને પ્રાપ્ત થાય છે, સરળ જીવ કપટરહિત બને છે તેથી સ્ત્રીવેદ કે નપુંસકવેદને બાંધતો નથી અને પૂર્વે બાંધેલ હોય તો તેનો નાશ કરે છે.

નોંધ:--સ્ત્રીવેદ એટલે સ્ત્રી જાતિને આગ્ય મદ્દતિ એન સરીસ્તું પામતું.

[૬] હે પૂજ્ય ! આત્મનિંદાથી શુભ શું પામે છે ? આત્મદોષોની નિંદાથી પશ્ચાતાપની ભટ્ટીને જગાવે છે અને પશ્ચાતાપની ભટ્ટીમા દોષોને બાળા વૈરાગ્ય પામે છે. અને એ વિરક્ત પુરુષ અપૂર્વ કરણની શ્રેણિ (ક્ષપક શ્રેણિ) પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે પ્રાપ્ત કરનાર ને ત્યાગીજન ગૌહનીય કર્મને અપાવે છે.

નોંધ:—કર્મનું સવિસ્તર વર્ણન તેત્રીસમા અધ્યયનમાં જુઓ.

[૭] હે પૂજ્ય ! ગર્હા (અન્ય સર્ગોપે આત્મનિંદા કરવા)થી શુભ શું મેળવે છે ? ગર્હાથી આત્મનમ્રતા (લઘુતારૂપ જુદીને) મેળવે છે અને તેવો શુભ અપ્રસરત કર્મબંધનના હેતુથી યોગોને નિવૃત્ત કરી પ્રસરત યોગો પામે છે. અને પ્રસરત યોગો પામીને તે અણગાર અનંત આત્મઘાતક કર્મોના પર્યાયોને નષ્ટ કરી નાખે છે.

[૮] હે પૂજ્ય ! સામાયિકથી શુભાત્મા શું પામે છે ? સામાયિક કરવાથી (આત્મરૂતોય) વિરાગ મળે છે.

[૯] હે પૂજ્ય ! ચોવીસ તીર્થકરોની સ્તુતિથી શુભ શું પામે છે ? ચોવીસ તીર્થકરોની સ્તુતિથી આત્મદર્શનની વિશુદ્ધિ થતી જાય છે.

નોંધ:—મનુષ્ય જેવું ધ્યાન ધરે છે તેવું જ તેનું આંતરિક વાતાવરણ બની જાય છે અને આખરે તેવો જ તે થઈ જાય છે.

[૧૦] હે પૂજ્ય ! વંદનથી શુભ શું મેળવે છે ? વંદનથી નીચ જોત્રાનું કર્મ બાંધ્યું હોય તે અપાવી જિજ્ઞાસુ જોત્રાનું કર્મ બાંધે છે. (નીચ વાતાવરણમાં ન જન્મતાં ઉચ્ચ વાતાવરણમાં જન્મે છે.) અને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. તથા આત્માનું સફળ સામર્થ્ય પામે છે. (ધણા જીવો-સમાજ-નો નેતા બને છે.) અને દાક્ષિણ્યભાવ (વિશ્વવલ્લભતા) ને પામે છે.

[૧૧] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રતિક્રમણથી શું મેળવે છે ? પ્રતિક્રમણથી (આદરેલા) વ્રતનાં છિદ્રો ઢાંકી શકે છે. અને શુદ્ધ વ્રતધારી તે હિંસાદિ આસ્રવથી નિવૃત્ત થઈ આઃ પ્રવચનમાતામાં સાવધ થાય છે અને વિશુદ્ધ ચાગ્રિ મેળવી સંયમ યોગથી અલગ ન થતાં જીવન પર્વત સંયમમાં સમાધિપૂર્વક વિચરે છે.

[૧૨] હે પૂજ્ય ! કાયોત્સર્ગથી જીવ શું પામે છે ? કાયોત્સર્ગથી જૂત તથા વર્તમાન કાળના દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી વિશુદ્ધ બને છે. અને ભારવાદક જેમ ભારથી રહિત ધર્મ શાંતિપૂર્વક વિચરે છે તેમ તેવો જીવ ચિંતા ગદિઃ ધર્મ પ્રચસ્ત ધ્યાનમાં સુખપૂર્વક વિચરે છે.

[૧૩] હે ભગવન ! પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ શું મેળવે છે ? પ્રત્યાખ્યાનથી નવા પાપો રાહી હઝાનો નિરોધ કરે છે. અને હઝાનો નિરોધ કરવાથી સર્વ પદાર્થોમાં તે વખ્ષારહિત બની પરમ-શાંતિમાં ત્રીકી શકે છે.

[૧૪] હે પૂજ્ય ! સ્તવસ્તુતિમંગળથી જીવ શું પામે છે ? સ્તવસ્તુતિ-મંગળથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્ય બોધિલાભને મેળવે છે અને તે બોધિલાભને મેળવી દેહાતે મોક્ષ પામે છે અથવા (બાર દેવસેક, નવ ઐવેયક ને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાણી) ઉચ્ચ દેવમંત્રિની આરાધના કરે છે.

[૧૫] હે પૂજ્ય ! સ્વાધ્યાયાદિકાળના પ્રતિજ્ઞેખનથી જીવ શું પામે છે ? તેવા પ્રતિજ્ઞેખનથી જીવાત્મા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને દૂર કરે છે.

[૧૬] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી શું પામે છે ? પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી પાપની વિશુદ્ધિ કરે છે અને વ્રતના અતિચારો (દોષો) રહિત થાય છે. અને શુદ્ધ મનથી પ્રાયશ્ચિત્ત મદ્દલ

કરીને કલ્યાણના માર્ગ અને તેના કળની વિગુહિ કરે છે અને તે ક્રમથી ચારિત્ર અને તેના કળ (મોક્ષ) ને આગમી શકે છે.

[૧૭] હે પૂજ્ય ! હમાથી શ્રવણ પામે છે ? હમાથી ચિત્તનો આહ્વાદ થાય છે. અને તેવો પ્રધાન ચિત્તવાળો શ્રવણ જગતના સર્વ પ્રાણી, જન, શ્રવણ અને સર્વ એ ચારે પ્રકારના શ્રવણોમાં મિત્રભાવ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. અને તે વિશ્વમૈત્રી પામી પોતાના ભાવની વિશુદ્ધિ કરી આખરે નિર્ભય બને છે.

નોંધ:—અન્યના દોષો અને ખૂટો જણાવવાથી ચિત્ત પ્રસન્ન રહે છે અને એ સતત ચિત્ત પ્રસન્નતાથી વિશુદ્ધપ્રેમ વિશ્વ પર પ્રગટે છે. તે માઈને ભય આપતો નથી તેથીજ નિર્ભય બને છે.

[૧૮] હે પૂજ્ય ! સ્વાધ્યાયથી શ્રવણું પ્રાપ્ત કરે છે ? સ્વાધ્યાયથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મને ખપાવે છે.

[૧૯] હે પૂજ્ય ! વાચનથી શ્રવણું પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? વાચનથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. અને સુવ પ્રેમ થવાથી જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેવા સૂત્રપ્રેમથી તીર્થકરોના ધર્મનું અવલંબન મળે છે અને તે સત્યધર્મના અવલંબન વડે કર્મની મહા નિર્જરા કરી નિઃકર્મી બને છે.

નોંધ:—વાચનમાં સ્વવાચન અને અધ્યયન એ બન્નેનો સમાવેશ થાય છે.

[૨૦] હે પૂજ્ય ! શાસ્ત્રચર્યાથી શ્રવણું મેળવે છે ? શાસ્ત્રચર્યાથી મહાપુરુષોનાં સૂત્રા અને તેનું સ્મરણ તે બંનેને શોધી શકે છે. અને તેથી કાંક્ષામોહનીયકર્મ (મનિવિષયોસ) ને છેદી નાળે છે.

[૨૧] હે પૂજ્ય ! સૂત્રપરિવર્તનથી શ્રવણું મેળવે છે ? વારંવાર

અભ્યાસને ફેરવવાથી વિસરેલા અક્ષરોને સંભારે છે અને તે જીવાત્મા અક્ષરજ્ઞિ પામે છે.

[૨૨] હે પૂત્ય ! અનુપ્રેક્ષાથી જીવ શું પામે છે ? આયુષ્ય કર્મને છોડી બાકીના ગાત કર્મોના આઠ બંધનથી બંધાયેલી પ્રકૃતિઓને શિથિલ બંધનવાળી બનાવે છે. તે કર્મપ્રકૃતિ લાંબા કાળની સ્થિતિવાળી હોય તો 'દૃઢકાળની સ્થિતિવાળી બનાવે છે. તીવ્ર રસવાળી હોય તો તે મંદ રસવાળી બનાવે છે. બહુ પ્રદેશવાળી હોય તો અસ્પષ્ટપ્રદેશવાળી બનાવે છે. કદાચ આયુષ્યકર્મ બંધાય અગર ન પણ બંધાય (જો પહેલાં આયુષ્ય ન બંધાયું હોય તો બંધાય). અસાનાવેદનીય કર્મ ન બંધાય અને તે જીવાત્મા અનાદિ, અનંત અને દીર્ઘકાલિક એવા આ સંસાર અરણ્યને જાદી બોજાંગી બન્ય છે.

[૨૩] હે પૂત્ય ! ધર્મકથાથી જીવ શું પામે છે ? ધર્મકથાથી નિર્જરા થાય છે અને જિનેશ્વરોનાં પ્રવરુનોની પ્રભાવના થાય છે. એવા પ્રવચનોના પ્રભાવથી ભવિષ્યકાળમાં તે જીવ મુક્તકર્મ પામે છે.

[૨૪] હે પૂત્ય ! મુત્રાગ્રહાંતની આરાધનાથી જીવ શું પામે છે ? મુત્રની આરાધનાથી અજ્ઞાન દૂર થાય છે અને તેથી તે જીવ કાર્મ સ્થાને ક્ષેત્ર પામી નથી.

[૨૫] હે પૂત્ય ! મનની એકાગ્રતાથી જીવ શું પામે છે ? મનની એકાગ્રતાથી તે જીવ ચિત્તનો નિરોધ કરે છે.

[૨૬] હે પૂત્ય ! સંયમથી જીવ શું પામે છે ? સંયમથી અનાસવપાણું (આવનાં પાપને રોકવાં તે) પામે છે.

[૨૭] હે પૂત્ય ! તપથી જીવ શું પામે છે ? શુદ્ધ તપથી પૂર્વ કર્મોના ક્ષય થાય છે.

[૨૮] હે પૂજ્ય ! મર્વ કર્મના વિમરાયાથી (સર્વકર્મની નિવૃત્તિથી) જીવ શુ પામે છે ? કર્મ વિખરાયાથી જીવાત્મા મર્વ પ્રમાણની ક્રિયાથી રહિત થાય છે, અને ત્યાગ્યાદ સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ શાંત થાય છે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે

[૨૯] હે પૂજ્ય ! ભોગજન્ય સુખથી દૂર રહી મતોપથી (જીવન માળનાર) જીવ શુ પામે છે ? સતોપથી અન્યાકુળ શાંત બને છે અને તેવો નિયતબુદ્ધિ જીવ, હર્ષ, વિપાદ કે મોહરહિત ચારિત્રમોહનીય કર્મોનો બપાવે છે

નોંધ — જે આવરણથી સયમની સ્ફુરણા ન થાય તે ચારિત્ર-મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

[૩૦] હે પૂજ્ય ! (વિસ્માદિના) અપ્રતિમધથી જીવ શુ પામે છે ? અપ્રતિમધથી અમગતાનુકૂળ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંગત્યથી ચિત્તની એકાગ્રતા પામી તે જીવ શાંતિ અને દિવ્ય (કદી) કોઈપણ વસ્તુમાં ન મધાતા એકાંતશાંતિ પામે છે અને અપ્રતિમધ પછે વિચરે છે

[૩૧] હે પૂજ્ય ! એકાંત (સી ઇત્યાદિ સંગ રહિત) ધ્યાન, આસન અને શયનને ભોગવતા જીવ શુ પામે છે ? તેવા એકાંત ધ્યાનથી ચારિત્રનુ રક્ષણ થાય છે અને શુદ્ધ ચારિત્રશાળી જીવ રસામક્તિ છોડી ચારિત્રમા નિશ્ચય થાય છે આવી રીતે એકાંતમા રક્ત મોક્ષભાવને પામેવો જીવાત્મા આઠે પ્રકારના કર્મોના બંધનથી મુક્ત થાય છે.

[૩૨] હે પૂજ્ય ! વિશ્વવિરક્તિથી જીવ શુ પામે છે ? વિશ્વ વિરક્તિથી નવા પાપ કર્મો થતા નથી અને પૂર્વે બપાવેલા હોય છે તે દગે છે ને ત્યારમા તે જીવ ચાર ગતિરૂપ સરાર અટવીને એજગી બધ છે.

[૩૩] હે પૂત્ય ! સંજોગના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ શુ પામે છે ? સંજોગના પ્રત્યાખ્યાનથી પરાવચબનનો ક્ષય કરે છે અને તે ગ્યાયવળી જીવાત્માના યોગો ઉત્તમ અર્થવાળા થાય છે તે પોનાનાજ લાભથી મનોપ પામે છે. ખીજના લાભની આશા કરતો નથી તેમ કંપના, ગૂઢા, પ્રાર્થના કે અભિલાષા પણ કરતો નથી તે આવી રીતે અગૃહી-અનભિલાષી બની ઉત્તમ પ્રકારની સુખસચ્ચા, (શાંતિ) પામીને મિચરે છે

નોંધ:—સંયમીઓનાં પારસ્પરિક વર્તનોને સંજોગ કહેવાય છે. આવા સંજોગથી વિરમણ અર્થાત સૌથી નિર્લેપ રહેણું.

[૩૪] હે પૂત્ય ! ઉપધિ (મંચમીના ઉપકરણો) ના પરચક્ષ્ણાણથી જીવ શુ પામે છે ? ઉપધિના પ્રત્યાખ્યાન (તે પદાર્થના લેવા મૂકવા કે માચવવાની ચિતાથી મુક્ત થાય છે અને ઉપધિ ગતિ જીવ નિગૃહી (નાધ્યાય, ધ્યાન અને ચિતનમા નિશ્ચિંત રહેનાર) થી, ઉપધિ ન મગે તો કલેશ પામતો નથી.

[૩૫] હે પૂત્ય ! નર્વઘા આહારના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? આહાર ત્યાગ કરવાની યોગ્યતાનાજો જીવ આહાર ત્યાગથી જીવનની વાનમાથી મુક્ત બને છે અને જીવનનો મોહ છેદાવાથી તે જીવાત્મા આહાર વિના પણ ખેદ પામતો નથી

[૩૬] હે પૂત્ય ! કપાયના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? કપાયના ત્યાગથી વીતરાગભાવ હિત્વજ થાય છે. અને વીતરાગભાવને પામેલા જીવને કુપ અને સુખ મમાઈ બને છે

[૩૭] હે પૂત્ય ! યોગ (વ્યાપાર) ના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? યોગના ત્યાગથી જીવ અયોગી (મન, વચન અને કાયાના વ્યાપાર રહિત) થાય છે અને તેજો અયોગી જીવ ખરેખર કર્મ બાધતો નથી અને પૂર્વે બાધેલું હોય તેને સર્વથા દૂર કરે છે

નોંધ—યોગ એટલે મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર.

[૩૮] હે પૂત્ય ! શરીરના ત્યાગથી ' જીવ શું પામે છે ? શરીરના ત્યાગથી સિદ્ધિના અતિશય (ઉચ્ચ) ગુણુભાવને પામે છે. અને સિદ્ધિના અતિશય ગુણુથી સંપન્ન થઈ ને જીવાત્મા લોકના અગ્રભાગમાં જઈ પરમ મુખ પામે છે. અર્થાત્ સિદ્ધ (સર્વ કર્મથી મુક્ત) થાય છે. ,

[૩૯] હે પૂત્ય ! સદાચરના ત્યાગથી જીવ શું પામે છે ? સદાચરના પ્રત્યાખ્માનથી એકત્વ ભાવને પામે છે અને એકત્વ ભાવને પામેલો જીવ અપ્પકામી, અપ્પકલેપી અને અપ્પભાષી થઈ મંયમ, સંવર અને સમાધિમાં વધુ દૃઢ થાય છે.

[૪૦] હે પૂત્ય ! આહારત્યાગની તપશ્વર્થ કરનાર જીવ શું પામે છે ? તેના અણુસણુથી સેંકડો ભવોને કાપી નાખે છે. (અર્થ સંસારી બને છે.)

[૪૧] હે પૂત્ય ! (સર્વયોગ રુધનરૂપ ક્રિયા માત્રના) ત્યાગથી જીવ શું પામે છે ? વ્રતિ માત્રના ત્યાગથી અનિવૃત્તિકરણ પામે છે. ને અનિવૃત્તિને પામેલા અણુગાર કેવળી થઈ બાકી રહેલા ચારે (વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર) કર્મોશોને ખપાવે છે. અને પછી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ શાંત થાય છે. (સર્વ દુઃખોનો અંત લાવે છે.)

[૪૨] હે પૂત્ય ! પ્રતિરૂપતા' (આર્દ્રશંતા-રથવિરહસ્ત્રી-ની આંતર ને બાહ્ય ઉપાધિ રહિત દશા) વડે જીવ શું પામે છે ? પ્રતિરૂપતા (મન વચન ને કાયાની એકતા) થી લઘુપણા (નમ્રતા)ને પામે છે. અને તેવો જીવ અગ્રમત્તપસ્યે પ્રશસ્ત અને પ્રદ્દત્ત ચિદ્ભોને ધારણ કરે છે ને તેવો નિર્મળ, સમ્યક્ત્વી અને સંગિતિ સહિત બને છે તથા સર્વ જીવોને વિશ્વાસરૂપ, જિતેન્દ્રિય, અને વિયુક્ત તપશ્વર્થોથી મુક્ત પણ થાય છે.

[૮૩] હે પૂજ્ય ! સેનાથી હવે શું પામે છે ? મેનાથી હવાત્મા તીર્થંકર નામગોત્ર પામે છે

[૮૪] હે પૂજ્ય ! મરગુણ પ્રાપ્ત કરવાથી હવે શું પામે છે ? જ્ઞાનાદિ મરગુણોત્તી પ્રાપ્તિ થવા પછી મનાન્મા આત્મ પદ્મ નથી અને મમારમા ન આત્માથી તે હવાત્મા શાગી નિકે અને માનનિક દુષ્ટોથી મુક્ત થાય ,

[૮૫] હે પૂજ્ય ! વીતરાગપણથી હવે શું પામે છે ? તેની વિનામમ્તિ થી મોક્ષના મધનોને તે હવે છેદી નાખે છે તથા મોત અને અમતોનું મન્દ, ઉપ, ગધ, રમ, રમણ ધૃતિયા વિરોધી રોગગ્રસ્ત પામે છે

નોંધ — વીતરાગતા અહીં કેવળ રોગગ્રસ્તપણ છે

[૮૬] હે પૂજ્ય ! તમાથી હવે શું પામે છે ? હમાથી તે વિન્ન પરિરહો પદ પામી વિન્ન મેળવે છે

[૮૭] હે પૂજ્ય ! નિરોબનાથી હવે શું પામે છે ? નિરોબનાથી હવે અપાન્નિક્ષી બને છે, અને મારોબપી પુરુષોના (મારો પગથી લાગે) થી મગી મળે છે અર્થાત્ નિગદ્ગ બને ,

[૮૮] હે પૂજ્ય ! નિમ્બનાથી હવે શું પામે છે ? નિમ્બનાથી મન, વચન અને મવાથી મગના અને મદનના પાપ કરે છે અને મેલની નાથે તે પ્રવચના (દર્શન) કરે નથી તેવો હવાત્મા ધર્મનો આનામ બને છે

[૮૯] હે પૂજ્ય ! મદુનાથી હવે શું પામે છે ? મદુનાથી હવે અભિમાન મદિન થાય છે અને મેમળ મદુનાને પ્રમ કરી આ પ્રમાણે મદુપ શત્રુનો મદન કરી શકે છે

નોંધ — મતિ કુપ, જળ, રૂપ, લપ, જ્ઞાન, લાભ અને મેલન, આ આઠ મદનનાં રસોને છે

[૫૦] હે પૂત્ય ! ભાવમત્યથી (ગુદ્ધ અતન્કગણથી) જીવ શુ પામે છે ? ભાવમત્યથી હૃદયવિશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને વિગુદ્ધ અંત-કરણનો જીવ અર્હન શુ । જાણેલા ધર્મની આગધના કરી શકે છે અને તે ની આગધ । મા હિંમતી ધર્મ પર-વાકમા પણ ધર્મનો અગધક બને છે.

[૫૧] હે પૂત્ય ! કળમત્યથી જીવ શુ પામે છે ? કળમત્ય (મત્ય પ્રજ્વલિ કરવા) થી સત્યક્રિયા કરવા । શક્તિ જન્મે છે અને મત્ય પ્રજ્વલિમા ગ્હેયો જીવ જેવુ બોલે છે તેવુ કરે છે.

[૫૨] હે પૂત્ય ! યોગસત્યથી જીવ શુ પામે છે ? સત્યયોગથી યોગોની વિશુદ્ધિ થાય છે.

નોંધા:—યોગ એટલે મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર.

[૫૩] હે પૂત્ય ! મનગુપ્તિથી જીવ શુ પામે છે ? મનના સયમથી એકાગ્રતા (માનસિકબલ્ધિ) ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્ર ચિત્તવાળો જીવ મયમનો આગધક બને છે.

[૫૪] હે પૂત્ય ! વચનમયમથી જીવ શુ પામે છે ? વચનમયમથી તે વિકાર રહિત થાય છે અને નિવિકાર જીવ આધ્યાત્મિક યોગનાં સાધનોથી (વચનસિદ્ધિ) યુક્ત થઇ વિચરે છે.

[૫૫] હે પૂત્ય ! કાયાના સયમથી જીવ શુ પામે છે ? કાયામયમથી મવર (પાપોનુ રોકવું) અને તેમાંથી કાયવલ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને મવરથી તે જીવ પાપના પ્રવાહનો નિરોધ કરી શકે છે.

[૫૬] હે પૂત્ય ! મનને સત્ત્વ માર્ગમા (મમાધિમા) રથાપવાથી જીવ શુ પામે છે ? માને સત્ત્વ માર્ગમાં રથાપવાથી એકાગ્રતા ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્રતા ઉત્પન્ન કરીને તે જીવ જ્ઞાનના પર્વાથો (અનેક શક્તિઓ) ઉત્પન્ન કરે છે, અને જ્ઞાનના પર્વા-

યોને ઉત્પન્ન કરીને સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કરે છે અને મિથ્યાત્વને દૂર કરે છે.

[૫૭] હે પૂજ્ય! વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે? વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી સમ્યક્ત્વના પર્ચાયો નિર્મળ કરે છે. અને સુલભ બોધિત્વ પામે છે. તેમજ દુર્લભ બોધિત્વથી નિવૃત્ત થાય છે.

[૫૮] હે પૂજ્ય! કાયાને સંયમમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે? કાયાને સત્યભાવે સંયમમાં સ્થાપવાથી ચારિત્રના પર્ચાયો નિર્મળ થાય છે અને ચારિત્રના પર્ચાયોને નિર્મળ કરીને અનુક્રમે યથાખ્યાત ચારિત્રની સાધના કરે છે. યથાખ્યાત ચારિત્રની વિશુદ્ધિ કરીને ચાર દેવળા કર્મોશાને ખપાવે છે. અને ત્યારબાદ તે જીવ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત અને શાંત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

[૫૯] હે પૂજ્ય! જ્ઞાનસંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે? જ્ઞાન સંપન્ન જીવ સર્વ પદાર્થોના મથાર્થ ભાવને જાણી શકે છે અને તે ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર અટવીમાં દુઃખી થતો નથી. જેમ દોગવાળી સોમ બોલાતો નથી તેમ જ્ઞાની જીવ સંસારમાં ભૂયો પડતો નથી અને જ્ઞાન, ચારિત્ર તપ અને વિનયના યોગોને પ્રાપ્ત કરે છે તેમજ પોતાના દર્શન અને પરના દર્શનને ખરાખર જાણીને અનુત્પત્તિમાર્ગમાં ફસાતો નથી.

[૬૦] હે પૂજ્ય! દર્શન સંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે? તેનો સમકિતી જીવ સંસારના મૂળરૂપ અજ્ઞાનનું છેદન કરે છે. તેના જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઓલવાતો નથી. અને તે પ્રકાશતાં શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન તથા દર્શનથી પોતાના આત્માને નયોજીને સુંદર ભાવનાપૂર્વક વિચરે છે.

- [૬૧] હે પૂજ્ય ! ચારિત્ર સંપન્નતાથી છવ શું પામે છે ? ચારિત્ર સંપન્નતાથી શૈલંગી (મેઝ જેવા નિઝળ) ભાવને ઉત્પન્ન કરે છે. અને તેવા નિઝળ ભાવને પામેલો અણગાર જાણી ગેહલા ચાલુ કર્યોને ખપાવે છે. અને ત્યાદ્યાદ મિધ્ધ, પ્રુધ્ધ, મુક્ત અને શાન્ત યદ્ય સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.
- [૬૨] હે પૂજ્ય ! ઓત્રેન્દ્રિયના નિઝદથી છવ શું પામે છે ? ઓત્રેન્દ્રિયના નિઝદથી મુંદર કે અમુંદર રાગદ્વેષમાં રાગદ્વેષ રહિતયણે વર્તે છે. અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૩] હે પૂજ્ય ! આંખના મંયમથી છવ શું પામે છે ? આંખના મંયમથી મુંદર કે અમુંદર રૂપોમાં (દ્રશ્યોમાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૪] હે પૂજ્ય ! શ્રાણેન્દ્રિયના નિઝદથી છવ શું મેળવે છે ? નાકના મંયમથી સુવામિત કે દુર્ગંધિત પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મોને બાંધતો નથી અને જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૫] હે પૂજ્ય ! જિહ્વેન્દ્રિયના નિઝદથી છવ શું મેળવે છે ? જીભના મંયમથી મુંદર કે અમુંદર રસોમાં (રસવાણાં કે મસાલાવાણામાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૬] હે પૂજ્ય ! સ્પર્શેન્દ્રિયના મંયમથી છવ શું પામે છે ? સ્પર્શેન્દ્રિયના મંયમથી મુંદર કે અમુંદર સ્પર્શોમાં રાગદ્વેષ રહિત

થાય છે. અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.

[૬૭] હે પૂન્ય ! ક્રોધના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? ક્રોધવિજયથી જીવ ક્ષમાના ગુણને પ્રગટાવે છે. ક્રોધથી ઉત્પન્ન થતાં કર્મોને બાંધતો નથી અને પહેલાં બાંધ્યાં હોય તેને ખપાવે છે.

[૬૮] હે પૂન્ય ! માનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? માનના વિજયથી મૃદુતાના અપૂર્વ ગુણને પ્રગટાવે છે અને માનજન્ય કર્મોને બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે બાંધાયું છે તેને ખપાવે છે.

[૬૯] હે પૂન્ય ! માયાના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? માયાના વિજયથી સરળભાવપણું પામે છે. અને માયાથી વેદ્યાં પડતાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે બાંધેલાં હોય તો તેને દૂર કરે છે.

[૭૦] હે પૂન્ય ! લોભના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? લોભના વિજયથી સંતોષરૂપ અમૃતને મેળવે છે. લોભજન્ય કર્મોને બાંધતો નથી અને પૂર્વે બાંધાયેલાં છે તેને વિખેરે છે.

[૭૧] હે પૂન્ય ! રાગદ્વેષ અને મિથ્યાદર્શનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? રાગદ્વેષ અને મિથ્યા દર્શનના વિજયમાં પ્રથમ તો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધનામાં તે જીવાત્મા ઉદ્ધમી બને છે અને પછી આઠ પ્રકારનાં કર્મોની ગાંઠથી મૂકાવા માટે ક્રમપૂર્વક અઠાવીસ પ્રકારનાં બોધનીય કર્મોનો ક્ષય કરે છે. અને ત્યારબાદ પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંતરાય કર્મ. એ ત્રણે કર્મો એકી સાથે ખપાવે છે. અને ત્યારબાદ શ્રેષ્ઠ, સંપૂર્ણ, આવરણરહિત, અધકારરહિત, વિશુદ્ધ અને લોકલોકમાં પ્રકાશિત એવાં કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ દર્શનને પામે છે. કેવળ યથા પછી ન્યાંમુધી સયોગી હોય છે

ત્યાંસુધી ધર્માપચિક્ષકર્મ બાંધે છે. તે કર્મનો સ્પર્શ માત્ર બે સમયની સ્થિતિવાળો અને સુખકર હોય છે. તે કર્મ પહેલે સમયે બાંધાય છે. બીજે સમયે વેદાય છે અને ત્રીજે સમયે નષ્ટ થાય છે. પહેલે સમયે (ક્ષણે) તે કર્મ બાંધાયું બીજે સમયે વેદાયું, અને ત્રીજે સમયે છેવટ નષ્ટ થયું, એટલે ચોથે સમયે તો તે જીવાત્મા કર્મરહિત થાય છે.

નોંધ:—કર્મોનાં વર્ણન માટે ૩૩ મું અધ્યયન જુઓ.

[૭૨] ત્યારબાદ તે કેવળી જેટલું આયુષ્ય હોય તેટલું પૂર્ણ કરીને આયુષ્યના અંતથી અંતર્મુદ્ધર્ત (બેઘડી) જેટલો કાળ બાકી રહે ત્યારે મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારનો રોધકરી તે જીવ સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતિ (આ શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે) ચિંતવીને સૌથી પહેલાં મન, વચન અને કાયાનો યોગ રૂપે છે અને તે વ્યાપાર રૂપીને શ્વાસોચ્છવાસનો પણ નિરોધ કરે છે અને તે નિરોધ કર્યા પછી પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરોનું ઉચ્ચારણ કરતાં જેટલો કાળ થાય તેટલો કાળ (સંવેશી અવસ્થામાં) રહીને તે અણુગાર સમુચ્છિનક્રિય (ક્રિયારહિત) અને અનિવૃત્તિ (અક્રિયાવૃત્તિ) નામના શુક્લધ્યાનને ચિંતવતો તે વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ ચારે કર્મોને એકી સાથે ખપાવે છે.

નોંધ:—આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ એમ ધ્યાનના ચાર ભેદો છે. શુક્લ ધ્યાનના પણ ચાર ભેદો છે. તેમાંના છેલ્લા એ કેવળી જીવાત્મા ચિંતવે છે.

[૭૩] ત્યારબાદ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ સર્વ શરીરોને છોડીને સમગ્રજિને પ્રાપ્ત કરીને કાર્ષ્ઠ સ્થળે રોકાયા વગર અવક્રગતિએ સિદ્ધસ્થાનમાં પામીને પોતાની-મૂળ શરીરની અવગાહનાના કુ જેટલા આકાશ પ્રદેશ થાય તેથી યુક્ત થઈ સર્વ કર્મોનો અંત કરે છે.

[૭૪] આ પ્રમાણે ખરેખર સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના અધ્યયનનો અર્થ શ્રમણ જગવાન મહાવીરે કહ્યો છે, 'ખતાઓ છે, દેખાડ્યો છે અને ઉપદેશ્યો છે.

નોંધ:—સમક્ષિત સ્થિતિ એ ચાષા શુણ્ણસ્થાનકની સ્થિતિ છે. જીવાત્મા કર્મ, માયા કે પ્રકૃતિને આધીન રહે છે ત્યારે પ્રથમથી માંડીને સાવ મુક્ત થતાં સુધીમાં તે ઘણી ઘણી ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થતો રહે છે. સંસારનાં માલબંધનથી માંડીને સર્વ મુક્ત થતાં સુધી કે અશુદ્ધ (આઠ કચ્છપ્રદેશોના માત્ર શુદ્ધ રહે છે નહિતો જડ જેવો બને છે.) ચૈતન્યથી માંડીને સાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય થાય ત્યાં સુધીની ભૂમિકાઓને જૈન દર્શન સંક્ષિપ્તથી ચૌદ પ્રકારમાં વિભક્ત કરે છે. તેનેજ શુણ્ણ સ્થાનક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

આ ભૂમિકાઓ સ્થાન વિરોધ નહિ પણ આત્માની સ્થિતિવિરોધ છે. પહેલું સ્થાનક મિથ્યાદષ્ટિનું છે, તે દષ્ટિ એક ઉચ્ચ મનુષ્યથી માંડીને અવિ-ક્ષિત સૂક્ષ્મ જીવો સુધી રહેલી હોય છે. પરંતુ તેમાં તરતમતા (ઓછાવત્તા) ના અસંખ્ય ભેદો છે, ખીછ અને ત્રીછ ભૂમિકા પણ અસ્થિર છે, તેથી ચોથીથીજ મોક્ષમાર્ગ શરૂ થાય છે એમ સમજવું. અન્ય દર્શનોમાં આ સ્થિતિને આત્મ સાક્ષાત્કાર તરીકે વર્ણવી છે. આ ભૂમિકામાં સંસાર પરિ-શ્રમણ કરાવવાના નિમિત્તરૂપ ત્રીજ કયાવો મંદ પડી નય છે. એ આત્મ પરિણામો જેટલાં વિશુદ્ધ કૃત્રિમ શુદ્ધ કે મિશ્ર હોય તે પ્રમાણમાં તે ક્ષાયિક, ઉપરામ અને ક્ષયોપરામ સ્થિતિ તરીકે કહેવાય છે. આઠમે શુણ્ણસ્થાનક પહોંચ્યા પછી આ ત્રણ પૈકી માત્ર એ એણિઓ રહે છે જેને ઉપરામ અને ક્ષયિક એણિ કહેવાય છે. ઉપરામ (કર્મેને ઉપશમાવનાર) મેણિવાળા, જીવનું આગળ વધ્યા પછી પણ પતનજ થાય છે. કારણ કે તે વિશુદ્ધિ સાચી નહિ. પણ કૃત્રિમ હોય છે. જેમ રાખથી ઢંકાયેલો અગ્નિ ન દેખાવા છતાં વાયુનાં સંપાટાથી સ્પર્ષ દેખાઈ રહે છે, તેજ પ્રકારે ઉપરામ એણિ વાળો જીવાત્મા અગિયાર શુણ્ણસ્થાન જેવી ઉચ્ચ ભૂમિકા પર પહોંચ્યા છતાં સૂક્ષ્મ લોભને જે વસ્તુ થતાં પતિત થાય છે.

ક્ષપક. (કર્મોનો ક્ષય કરનાર) યેણિવાલો જીવાત્મા હસમી ભૂમિકાપરથી અગિયારમીએ ન જતાં સીધો બારમી ભૂમિકા પર પહોંચે છે. આ સ્થિતિમાં તેના કષાયો ક્ષીણ થયા હોય છે અને તેથી તે તેરમા ગુણસ્થાનને જઈ કેવળી થાય છે. આ વખતે આઠ કર્મો પૈકી ચાર કર્મોનાં (નિસત્વ જેવાં) આવરણ રહે છે એ કેવળી ન્યાં સુધી દેહ હોય છે ત્યાં સુધી દેહની દાનતોને લઇને કર્મ કરતા રહે છે પરંતુ તે કર્મ આસક્તિ રહિત હોઇને બંધન કરતા ન હોઈ દુરંતજ ખરી પડે છે. આ ક્રિયાને ઇર્ષાપચિક્રી ક્રિયા કહે છે.

આયુષ્યકાળ પૂર્ણ થવાતા સમયે શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કે જેને સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિષ્ઠાવી કહે છે તેને ચિંતવીને સૌથી પ્રથમ મનોયોગ, વચન-યોગ અને કાયયોગ એમ ક્રમપૂર્વક રંધનકરી આખરે ત્રાસોઅવાસને રંધી તે જીવાત્મા સાવ નિષ્કંપ બને છે આ સ્થિતિને ચૈત્તેશી અવસ્થા કહેવાય છે ત્યાં જ, હ, ર, જ, જ અને જ એવા પાંચ દુરંત અક્ષરના ઉચ્ચારણ કાળ નેટલો સમય રહી આખરે શુક્લ ધ્યાનના ચોથા ભેદને સ્પર્શી બાકી રહેલા ચારે કર્મોનો ક્ષય કરી પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપી શુદ્ધ, ભુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે.

શુદ્ધ ચેતનની સ્વાભાવિક ઉર્વરતિ હોવાને લીધે તે જાંચે અને જાંચે ન્યાં સુધી તેનું અતિસહાયક તત્ત્વ-ધર્માસ્થિતશાયી હોય છે, ત્યાં સુધી જાંચે જઈ આખરે સ્થિર થાય છે. જે સ્થાને આત્મ સ્થિરતા થાય છે. તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગ પર આવેલું છે અને તેને સિદ્ધમતિ તરીકે કહે છે. અંતિમ શરીર છાડવી વખત તેનું પરિમાણ (જાંચાઈ પહોળાઈ) હોય તેમાનો ૧/૩ ભાગ (મુખ, કાન, પેટ વગેરે ખાલી સ્થળે) પોલો હોય છે. તેટલો ભાગ નીકળી જઈ ૨/૩ ભાગમાં તે જીવાત્માના તેટલા પ્રદેશો તે સિદ્ધસ્થાનમાં

જ્યામ્ થાય છે તે તેની અવગાહના કહેવાય છે. બિન્ન બિન્ન સિદ્ધાત્મા-
ઓના પ્રદેશો પરસ્પર અન્ધાધાત રહી પરસ્પરનું પૃથક્ત્વ બતાવતા રહે છે.
એવા પરમ પુરુષો વીતરાગ, વીતમોહ અને વીતલોભ હોવાથી તેમનું સસારમા
પુનરાગમન થઈ શકતું નથી.

એમ કહ્યું છું —

આમ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ સમધી
ઓગન્ત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

તપોમાર્ગ

૩૦

આખો સંસાર આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક દુઃખોથી ઘેરાયેલો છે. સંસારના સર્વ છવો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી હણાઈ રહ્યા છે. ઠેાઠ વખતે શારીરિક તો ઠેાઠ વખતે માનસિક એમ દરોની તકમાર લાગી રહી છે, અને એ વ્યાધિથી બેભન થયેલા છવો તેતું નિવારણ સતત ઈચ્છી રહ્યાં છે.

દરેક કાળમાં દરેક ઉદારક પુરુષો ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં ઔષધ આપે છે. ભગવાન મહાવીરે સર્વ સંકટોના નિવારણ માટે એક માત્ર ઉત્તમ ઠોટિની જડીબુટ્ટી આપી છે કે જે તપશ્ચર્યાને નામે ઓળખાય છે.

તપશ્ચર્યા મુખ્યત્વે બે પ્રકારમાં વિભક્ત કરી છે. કે જે આંતરિક અને બાહ્યના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

બાહ્ય તપશ્ચર્યા ખાસ કરીને અપ્રમત્ત રાખવા અર્થે છે. જે શરીર પ્રમાણે હોય તો તેની પ્રવૃત્તિ પાપ તરફ દળતી હોય છે. અને તેવી પરિસ્થિતિમાં શરીર તથા ઈન્દ્રિયો સાધકને બદલે બાધક થઈ પડે છે. જ્યારે શરીર અપ્રમત્ત અને સયમી બને છે ત્યારેજ આત્માજિજ્ઞાસા બગે છે, અને ચિંતન, મનન, યોગાભ્યાસ, ધ્યાન વગેરે આત્મસાધનાનાં અંગોમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકે છે.

તેથીજ બાહ્યતપશ્ચર્યામાં અણુસણુ (ઉપવાસ), ઉલ્લોહરી (અલ્પાહાર), ભિક્ષાચરી (મળેલાં સાધનોને પછુ પરિમિતજ

ઉપયોગ કરવો), રસ પરિત્યાગ (સ્વાદેન્દ્રિય નિગ્રહ); કાય-કલેશ (દેહ દમનની ક્રિયા) અને વૃત્તિસંક્ષેપ (જીવનની જરૂરિયાતો ઘટાડતા જવું). આ છએ તપશ્ચર્યાઓ એકતાં અમૃત.છે. તેનો જે જે દષ્ટિએ જેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય તેટલું પાપ ઘટે. અને પાપ ઘટે એટલે ધાર્મિક ભાવ અવશ્ય વધે જાય. પરંતુ તેનો ઉપયોગ ચોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે કરતા રહેવું જોઈએ.

આંતરિક તપશ્ચર્યાઓમાં પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, સેવા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાર્યોત્સર્ગ (દેહાધ્વાસનો ત્યાગ) એ છ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે. આ છએ સાધનો આત્મોન્નતિનાં ભિન્નભિન્ન પગથિયાં છે. આત્મોન્નતિના ઈચ્છુકસાધકો તેમાંથી ધણું પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] રાગ અને દ્વેષથી એકદુ યથેલું પાપકર્મં ભિક્ષુ જે તપ વડે ખપાવે છે તેને (તે તપને) એકાગ્ર ચિત્તથી સાંભળો.
- [૨] પ્રાણીવધ, મૃધાવાદ (અસત્ય) અદત્ત, મૈથુન (અપ્તભગવત્) અને પરિગ્રહ એ પાંચ મહાપ્રતોથી તથા રાત્રિભોજનથી વિરક્ત થયેલો જીવાત્મા અનાસ્રવ (નવાં પાપ રોકનાર-આસ્રવ રહિત) થાય છે.
- [૩] વળી પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિથી સહિત, કપાયથી રહિત, જીતેન્દ્રિય, નિરભિમાની અને શત્ય રહિત જીવ અનાસ્રવી થાય છે.
- [૪] ઉપર કહેલા ગુણોથી વિપરીત એવા દોષો દ્વારા રાગ અને દ્વેષથી એકદુ કરેલું કર્મ જે ઝગડે નષ્ટ થાય છે તે (ક્રિયા)ને એકાગ્ર મનથી સાંભળો.

[૫] જેમ મોટા તળાવનો જળ આવવાનો માર્ગ રૂંધીને તેમજ અંદરનું પ્રથમનું પાણી ઉલેચીને તથા સૂર્યના તાપે કરીને કમપૂર્વક તે (જળ)નું શોષણ થાય છે તેમ—

[૬] મંયમી પુરુષનું નહું થતું પાપકર્મ (પણ વ્રતદ્વારા) રૂધિરાથી આવતું નથી અને પૂર્વે કરોડો જનથી સંચિત કરેલું જે પાપકર્મ હોય છે તે પણ તપ વડે જીર્ણ થઈ જાય છે.

[૭] તે તપ બાહ્ય અને આંતરિક એમ બે પ્રકારનું છે. અને તે બાહ્ય તથા આંતરિક તપના પણ પૃથક્ પૃથક્ છ છ ભેદો છે.

[૮] (બાહ્ય તપના ભેદો કહે છે) (૧) અણુસણ, (૨) ઉણોદરી, (૩) બિહ્વાયરી, (૪) રસ પરિત્યાગ, (૫) કાય કલેશ અને (૬) સંધીનતા. એમ છ પ્રકારનું બાહ્ય તપ હોય છે.

[૯] એક કાળ મર્યાદિત (એટલે કે) એક ઉપવાસ કે અધિકદિન પર્યંત અને બીજું મરણ પર્યંત એમ અણુસણ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં પહેલું (ભોજનની) આકાંક્ષા સહિત અને બીજું કાંક્ષા રહિત હોય છે.

નોંધ:—પહેલામાં મર્યાદા હોવાથી ભોજનની અપેક્ષા રહે છે. બીજામાં રહેતી નથી.

[૧૦] જે કાળમર્યાદિત તપ છે તે પણ સંક્ષેપથી છ પ્રકારનું છે.

(૧) શ્રેણિ તપ, (૨) પ્રતર તપ, (૩) ઘન તપ, (૪) વર્ગ તપ,

[૧૧] (૫) વર્ગવર્ગ તપ અને (૬) પ્રકીર્ણ તપ. આ પ્રમાણે

બિન્નબિન્ન અને મનોવાંચિત રૂળ આપનારું, કાળમર્યાદિત અણુસણ જાણવું.

નોંધ:—શ્રેણિતપ વગેરે તપધર્માઓ જુદી જુદી રીતે ઉપવાસો કરવાથી થાય છે તે તપોનું વિસ્તૃત વર્ણન અન્ય સૂત્રોમાં જોઈ લેવું.

[૧૨] જે મરણપર્યંતનું અણુસણુ હોય છે તે પણ કામચેષ્ટાને ઉદ્દેશી બે પ્રકારનું કહ્યું છે (૧) સવિચાર (કાયાની ક્રિયા સહિત) અને (૨) અવિચાર (નિષ્ક્રિય).

[૧૩] અથવા સપરિકર્મ (બીજાની સેવા લેવી તે) અને અપરિકર્મ એમ બે પ્રકારે કહ્યું છે. તેના પણ બે ભેદ છે. (૧) નિહારી અને (૨) અનિહારી. એ બન્ને પ્રકારના મરણોમાં આહારનો ત્યાગ તો હોય છેજ.

નોંધ:—નિહારી એટલે જે મુનિનું જામમા મરણ થતાં મૃત કલેવરને બહાર લઇ જવું તે અને ગુફામાં મરણ થાય તે અનિહારી કહેવાય છે.

[૧૪] ઉણોદરી તપ પણ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી અને પર્યાયથી સંક્ષેપમાં પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે.

[૧૫] જેટલો જેનો આહાર હોય તે પૈકી અદ્યપમાં અદ્ય એક ક્વલ્પ પણ ઓછો લેવો એ દ્રવ્યથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

[૧૬] (૧) ગામ, (૨) નગર, (૩) રાજધાની, (૪) નિગમ, (૫) આકર (ખાણવાળો પ્રદેશ), (૬) પલ્લી (અઠવીની વચ્ચેનો પ્રદેશ), (૭) ખેટ (જ્યાં ધૂળનો કાટ હોય તે પ્રદેશ), (૮) કરખટ (નાના નાના ગામોવાળો પ્રદેશ), (૯) દ્રોણમુખ (જળ અને સ્થળવાળો પ્રદેશ), (૧૦) પાટણ (સવા દિશાથી માણસ આવી શકે તેવું સ્થળ), (૧૧) મંડપ (ચારે દિશામાં અઢી અઢી ગાઉ સુધી ગામ હોય તે), (૧૨) સંપાહન (પર્વતના મધ્યમાં ગામ હોય તે).

[૧૭-૧૮] (૧૩) આશ્રમપદ (તાપસનાં સ્થાનિકા હોય તે), (૧૪) વિહાર (જ્યાં સિદ્ધુઓ વસતા હોય તેવું સ્થળ), (૧૫) સન્નિવેશ (જાના જાના મેલઝામે), (૧૬) સમાજ (વર્મશાળા), (૧૭) ઘોષ (ગાયોનું ગોકુળ), (૧૮) સ્થળ (રેતીના જાંચા

ઢગલાવાળું સ્થળ), (૧૯) સેના (સેનાનું સ્થળ), (૨૦) ખંધાર (કટક ઉતરવાનાં સ્થળ), (૨૧) સાર્યવાહોને ઉતરવાનું સ્થળ), (૨૨) સંવર્ત (ભયોથી ત્રાસેલાં કુટુંબ આવીને રહે તે સ્થળ), (૨૩) કોટ (કોટવાળું ગામ), (૨૪) વાડા (વાડા-ગોમાં વાડાવાળાં સ્થળ), (૨૫) શેરીઓ, અને (૨૬) ધરો. આટલા ક્ષેત્રોમાં અભિગ્રહ કરે કે આટલા પ્રદેશનોજ ને આહાર મળે તો લેવો. એ પ્રકારનું ક્ષેત્રથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—ખાસ કરીને આ ક્ષેત્રો જૈન શિશુઓને માટે કલાં છે. પરંતુ શુદ્ધસ્થસાધક પણ પોતાનાં ક્ષેત્રમાં આવા પ્રકારની ક્ષેત્ર મર્યાદા કરી શકે છે.

[૧૯] (૧) પેટીને આકારે, (૨) અર્ધ પેટીને આકારે, (૩) ગોમૂત્રને આકારે, (૪) પતંગને આકારે, (૫) શંખાવૃત્તને આકારે તેનાં બે બેદ (૧) પાડામાં અને ૨) પાડા બહાર, અને (૬) પહેલાં સળંગ છેડા સુધી જઈને પછી પાછો વળતાં લિક્ષાચરી કરે. એમછ પ્રકારે ક્ષેત્ર થકી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—ઉપરના છ એ આકારો પ્રમાણે લિક્ષાચરી કરવાનો નિયમ માત્ર શિશુ માટે કહેવાયો છે.

[૨૦] દિવસના ચાર પ્રહરમાંથી અમુક પ્રહરે લિક્ષા મળે તો લેવી એ પ્રકારે અભિગ્રહ (સંકલ્પ) ધારી વિચરે તે કાળ થકી ઉણોદરી તપ જાણવું.

[૨૧] અથવા થોડી ન્યૂન ત્રીજી પોરસીમાંકે ત્રીજી પોરસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે લિક્ષાચરી મળે તો ગ્રહણ કરીશ. એ પ્રકારનો સંકલ્પ કરે તો તે કાળથી ઉણોદરી તપ કહેવાય.

[૨૨] સ્ત્રી અથવા પુરુષ અલંકાર સહિત કે રહિત અથવા બાલ, યુવાન કે વૃદ્ધ તેમજ અમુક પ્રકારનાં વસ્ત્રસહિત હોય—

[૨૩] વળી અમુક વર્ણુવાન હોય, રોષ રહિત કે હર્ષસહિત હોય એવાં એવાં ચિદ્નોથી યુક્ત હોય તેવાને હાથેજ ભિક્ષા લેવી તેવો સંકલ્પ કરે. તે ભાવથી ઉણોદરી તપ કહેવાય.

નોંધ:—આવા કડક સંકલ્પ વારંવાર કર્યો નહિ તેથી ભિક્ષા ન મળતાં વારંવાર (ખૂખા રહેવાથી) તપશ્ચર્યા થાય તે સંભવિત છે.

[૨૪] દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી જે જે વર્ણુન કર્યું એ ચારે નિયમો સહિત ચર્ધ જે ભિક્ષુ વિચરે તે પર્યાવર તપશ્ચર્યા કરનાર કહેવાય છે.

નોંધ:—પર્યાવ એટલે જેમાં ઉપર કહેલા ચારે અંશ હોય તે તપને પર્યાય ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

[૨૫] આઠ પ્રકારની ગોચરીમાં અને સાત પ્રકારની એપણામાં જે જે ખીજા અભિગ્રહો ભિક્ષુ રાખે છે તે ભિક્ષાચરી તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—ત્રીજી તપશ્ચર્યાને અન્ય પ્રયોગમાં વૃત્તિ સંક્લેપ પણ કહેલ છે. વૃત્તિ સંક્લેપ એટલે જીવનની જરૂરિયાતો ઓછામાં ઓછી કરી નાખવી તે ઊંચું બાલ તપ કહેલ છે.

[૨૬] દૂધ, દહીં, ઘી વગેરે રસો તથા સંસ્કારી રસિક બોજન તથા ખીજા પણ રસોનો ત્યાગ કરવો તે રસપરિત્યાગ નામની તપશ્ચર્યા કહેવાય છે.

[૨૭] વીરાસન (ખુરસી જેવું આસન) વગેરે વિવિધ આસનો કાયાને અપ્રમત્ત રાખી સુખ કરનાર નીવડે છે. તેવાં કડક આસનો કરી કાયાને કસવી તે કાય કલેશ નામનું તપ કહેવાય છે.

[૨૮] એકાંત કે જ્યાં સ્વાધ્યાય ધ્યાનની અનુકૂળતા મળે, કોઈ ન આવે જાય એવા સ્ત્રી, પશુથી રહિત સ્થાનમાં રાત્રન તથા આસનનું સેવન કરવું તે સંલીનતા નામનું તપ કહેવાય છે.

[૨૯] એ પ્રકારે સંક્ષેપથી બાહ્યતપ કહ્યું. તેમજ સંક્ષેપથી ક્રમપૂર્વક આંતરિક તપ કહીશ.

[૩૦] પ્રાયશ્ચિત, વિનય, સેવા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ એ ૭ આભ્યંતર તપ છે.

[૩૧] બિશ્નુ આલોચનાદિ દસ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત વહન કરે છે તે પ્રાયશ્ચિત તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—પ્રાયશ્ચિત એટલે પાપનું ઉદન કરવું. તેના દસ પ્રકાર છે: (૧) આલોચના, (૨) પ્રતિક્રમણ, (૩) તદ્દુભય, (૪) વિવેક, (૫) બ્યુત્સર્ગ, (૬) તપ, (૭) નેદ, (૮) મૂલ, (૯) ઉપરચાન અને (૧૦) પારંચિક. વિશેષ વિવરણ છે સૂત્રોમા જુઓ.

[૩૨] (૧) ગુર્વાદિકની સામે જવું, (૨) તેમને બે હાથ જોડવા, (૩) આસન આપવું, (૪) ગુરુની અનન્ય લક્ષિત કરવી અને (૫) હૃદયપૂર્વક સેવા કરવી તે વિનય કહેવાય છે.

નોંધ:—અભિમાન યોગજ્યા વિના સાચી સેવા-શુદ્ધવા-યતી નથી.

[૩૩] આચાર્યાદિની દસ સ્થાનોમાં શક્તિ અનુસાર સેવા બજાવવી તે વૈયાવૃત્ય તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—આચાર્યાદિમાં આ દશનો સમાવેશ થાય છે. (૧) આચાર્ય, (૨) ઉપાધ્યાય, (૩) સ્થવિર, (૪) તપસ્વી, (૫) રાજીશ, (૬) સદ્વાધ્યાયી, (૭) સ્વધર્મી, (૮) કુળ, (૯) ગણ અને (૧૦) સંઘ.

[૩૪] વાચના લેવી, પ્રશ્ન પૂછવા, વારંવાર શાસ્ત્ર ફરવવું, સૂત્રાદિના અર્થ તથા રહસ્ય ચિંતવવું અને ધર્મિકથા કરવી એ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય તપ કહેવાય છે.

[૩૫] સમાધિવંત સાધક આર્ત અને રોદ્ર એ બન્ને ધ્યાનને છોડીને ધર્મધ્યાન તથા શુક્લ ધ્યાનને ચિંતવે છે તેને મહાપુરુષોએ ધ્યાન કહ્યું છે.

[૩૬] સતી વખતે, ખેસતી વખતે કે ઉભા રહેતી વખતે જે બિંદુ કાપાનો સર્વ વ્યાપાર છોડી દે (હલાવે ચલાવે નહિ) તેને છટું કાપોત્સર્ગ તપ કહ્યું છે.

[૩૭] એ પ્રમાણે બે પ્રકારનાં તપ જે મુનિ યથાર્થ સમજીને આચરે છે તે પંડિત સાધક સર્વ સંસારના બંધનથી જલદી છૂટી જાય છે.

નોંધ:—આ એક અનુભવીએ અનુભવેલી ઉત્તમ રસાયણ છે. આત્મ-દર્શને નિવારવાનું આજ એક અનૈડ ઔષધ છે. દુઃખી અને દર્દીઓએ આજ વપાયો જીવનમાં અજમાવવા અને જીવનનો સમુદ્ધાર કરી લેવો તે જીન બધાં સાધનો કરતાં ઉત્તમ છે.

વિદ્યામાં અહંકારનો સંભવ છે. ક્રિયામાં અજ્ઞાનતા, અક્રૂડતા કે જડતાનો સંભવ છે, તપશ્ચર્યામાં જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેનો સમાવેશ છે. તેથી અહંકાર, અજ્ઞાન, અક્રૂડતા અને જડતા બધાં વિલય થઈ આત્મસંતોષ, આત્મશાંતિ ને આત્મતેજ પ્રગટે છે. અને તેવા જીવાત્માઓ પોતે પ્રકાશી થોડને પ્રકાશ અર્પી પોતાનાં આયુષ્ય, સરીર, ઈન્દ્રિયાદિ દુસાધનોને છોડી સાધ્યસિદ્ધ થાય છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે તપોમાર્ગ સંબંધી ત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ચરાણુવિધિ

ચારિત્રના પ્રકારો

૩૧

પાપનો પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે. તેને રોકવાની ક્રિયાને સંવર કહેવાય છે. 'પાપમાંથી નિવૃત્ત થવું' કે 'ધર્મમાં સીન થવું' તે બંને સમાન છે. 'પાપનો આધાર માત્ર ક્રિયાપર નથી પરંતુ ક્રિયાની પાછળના અધ્યવસાયો પર છે.' કલુષિત વાસનાથી થયેલું કાર્ય બાહ્યદ્રષ્ટિએ ઉત્તમ પણ દેખાતું હોય છતાં મલિન અને નકામું છે. શુભ ભાવનાથી થયેલું સામાન્ય કાર્ય દ્રષ્ટિએ કનિષ્ઠ દેખાતું હોવા છતાં ઉત્તમ અને આત્મતૃપ્તિ માટે પર્યાપ્ત છે.

દેહને અંગે, ખાતું પીતું, બોલતું, બેસતું, ઊઠતું ઇત્યાદિ બધું કર્યા વિના આપણે રહી શકીએ નહિ. માટે તેનાથી નિવૃત્ત થવું. કદાચ થોડા સમય માટે સક્ય હોય છતાં જીવન બર તેમ રહેવું અશક્ય છે. અને માનો કે બહારની ક્રિયા થોડો વખત બંધ પણ કરવાને સમર્થ હોઈએ તોપણ આપણું આંતરિક ક્રિયાત્મક કાર્ય તો ચલાવ કરવાનું છે. તેને આપણે જીવરાઈથી રોકી શકવાના નથી. માટેજ ભગવાન મહાવીરે ક્રિયાને બંધ કરવાનું ન કહેતાં ક્રિયા કરવા છતાં તમારા ઉપયોગ શુદ્ધ અને સ્થિર રાખો તેમ કહ્યું છે. શુદ્ધ ઉપયોગ એટલે આત્મસફ્ય. જો આત્મસફ્ય હોય તો ક્રિયા પાછળની બધી કલુષિતતા સહેજે વિરમી જાય.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] જીવાત્માને એકાંત સુખ આપનાર અને જોતે આચરીને અનેક જીવો આ સંસાર સાગરને તરી ગયા તે ચારિત્રની વિધિ હું કહું છું:—

[૨] એક તરફથી નિવૃત્ત થવું અને બીજા માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્ કે અસંયમથી નિવૃત્ત થવું અને સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

[૩] પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર એવા બે પાપ રાગ અને દ્વેષ છે. જે લિપ્તુ તે બન્નેને રોકે છે તે આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.

[૪] ત્રણ હંડ, ત્રણ ગર્વ અને ત્રણ શય્યોને જે લિપ્તુ તજે છે તે સંસારમાં નિત્ય પરિભ્રમણ કરતો નથી.

નોંધા—(૧) મનહંડ (૨) વચન હંડ અને (૩) કાયહંડ. (૧) ઋદ્ધિગર્વ, (૨) રસગર્વ અને (૩) સાતાગર્વ. (૧) માયાશય (૨) નિદાન શય્ય અને (૩) મિથ્યાત્વ દર્શન શય્ય.

[૫] જે લિપ્તુ દેવ, મનુષ્ય અને પશુઓના આકર્ષિતક ઉપસર્ગ (સંકટો)ને સમજાવથી સહન કરે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

[૬] ચાર વિકયા, ચાર કપાલ, ચાર, સંજ્ઞા અને બે પ્રકારનાં ધ્યાનોને હંમેશાંને માટે જે લિપ્તુ છોડી દે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

નોંધ—બે ધ્યાન:—આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાન.

[૭] પાંચ મહાવ્રતો, પાંચ છદ્ધિઓના વિષયોનો ત્યાગ, પાંચ સમિતિ અને પાંચ પાપ ક્રિયાઓનો ત્યાગ તે ચારે વસ્તુઓમાં હમેશાં, ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

! નોંધ:—ઉપયોગ શબ્દ આચરવામાં, શ્રદ્ધા કરવામાં અને તજવામાં એમ ત્રણે રથને લાગુ પડે

- [૮] છ લેશ્યાઓ, છકાયો અને આહારના છ કારણોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૯] સાતપિંડ ગ્રહણની પ્રતિમાઓ અને સાત પ્રકારના બધા સ્થાનોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૦] આઠ પ્રકારના મદો, નવ પ્રકારનું ધ્વજાયર્થ રક્ષણ અને દસ પ્રકારના બિંદુધર્મમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.
- [૧૧] અગિયાર પ્રકારની શ્રાવક પ્રતિમાઓમાં અને બાર પ્રકારની બિંદુ પ્રતિમાઓમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- નોંધ:—પ્રતિમાઓ એટલે ચોક્કસપણે નિયમવાળી ક્રિયા.
- [૧૨] તેર પ્રકારનાં ક્રિયા સ્થાનોમાં, ચૌદ પ્રકારના પ્રાણીસમૂહોમાં અને પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૩] જે બિંદુ (સૂયગડાંગ સૂત્રના પ્રથમ સ્કંધનાં) સોળ અધ્યયનોમાં તથા સત્તર પ્રકારના અસંયમોમાં સતત ઉપયોગ રાખે છે. તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૪] અઠાર પ્રકારનાં અધ્યહાયર્થ સ્થાનોમાં, એગણીસ પ્રકારનાં જ્ઞાતા-અધ્યયનોમાં અને વીસ પ્રકારનાં સમાધિરથ સ્થાનોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૫] એકવીસ પ્રકારના સમજ દોષોનો અને બાવીસ પ્રકારના પરિપક્વોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૬] સૂયગડાંગસૂત્રના કુલ ત્રેવીસ અધ્યયનોમાં અને ચોવીસપ્રકારના અધિકરૂપવાળા દેવોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.

- [૧૭] જે બિહુ પચીસ પ્રકારની જાવનાઓમાં અને દશાશ્રુત સ્કંધ-
બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહાર સૂત્રના મળી છત્રીસ ઉંશાઓમાં
ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૧૮] સત્તાવીસ પ્રકારના અણુગાગુણોમાં તેમજ અઠાવીસ પ્રકારના
આચારપ્રકલ્પો (પ્રાયશ્ચિતો) માં જે બિહુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે
છે, તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૧૯] ઓગણત્રીસ પ્રકારના પાપસૂત્રોના પ્રસંગમાં અને ત્રીસ પ્રકારનાં
મહામોહનીનાં રથાનોમાં જે બિહુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે
તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૨૦] એકત્રીસ પ્રકારના સિદ્ધભગવાનના ગુણોમાં, બત્રીસ પ્રકારના
યોગ સંગ્રહોમાં અને તેત્રીસ પ્રકારની અસાતનાઓમાં જે બિહુ
હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૨૧] ઉપરના બધા રથાનોમાં જે બિહુ સતત ઉપયોગ રાખે છે તે
પંડિત સાધુ આ સર્વ સંસારથી શીઘ્ર મુક્ત થાય છે.

નોંધ:—સંસાર એ સદ્બોધની શાળા છે. તેમાં રહેલા પ્રત્યેક
પદાર્થો સતત ફંદા ને ફંદા નવીન બોધ આપતાજ હોય છે માત્ર તેની
સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ. દૃષ્ટિમા અમૃત લસરું એટલે જગતમાંથી
અમૃતજ મળ્યા કરશે. અહીં એકથી માંડીને તેત્રીસ સંખ્યા સુધીની બિન્ન
બિન્ન વસ્તુઓ બતાવી છે. તેમાં કેટલીક ગ્રાહ અને કેટલીક ત્યાગ્ય
કરવાની પણ છે. પરંતુ બધ્યા પછીજ તે જાને ક્રિયા બની શકે માટે
ચથાર્ય દૃષ્ટિએ એ સૌને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અતિ અતિ
આવશ્યક છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે ચરણવિધિ નામનું એકત્રીસનું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

પ્રમાદસ્થાન

૩૨

જો સંસાર અનાદિ છે તો દુઃખ પણ અનાદિ કાળથી સમજ લેવું. પરંતુ અનાદિ હોવા છતાં જો દુઃખનું મૂળ શોધી તે મૂળનેજ દૂર કરી શકાય તો સંસારમાં રહેવા છતાં દુઃખથી છૂટી શકાય છે. સર્વ દુઃખથી મૂકાવું તેનું જ નામ મોક્ષ. તે સમ્યક્-જ્ઞાનના અવલંબનથી આવે. મોક્ષ ઘણા પુરુષોએ સાધ્યો છે, સાધી શકે છે અને સાધી શકશેજ. સર્વજનું આ અનુભવ વાક્ય છે.

જન્મમૃત્યુના દુઃખનું મૂળ કર્મબંધન છે. તે કર્મબંધનનું મૂળ મોહ છે. અને મોહ, તૃષ્ણા, રાગ કે દ્વેષ ઇત્યાદિમાં પ્રમાદ મુખ્ય પાઠ ભજવનાર પાત્ર છે. કામ ભોગોની આસક્તિ એજ પ્રમાદનાં સ્થાન છે. પ્રમાદથી અજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે. અજ્ઞાન કે મિથ્યાત્વથી શુદ્ધ દ્રષ્ટિનો વિપર્યાસ થાય છે, અને ચિત્તમાં મલિનતાનો કચરો જામે છે. આથી તેવું મલિન ચિત્ત સુખિ-માર્ગની અભિમુખ થઈ શકતું નથી.

શુદ્ધજન અને મહાપુરુષોની સેવા, સત્સંગ અને સદ્વાચનથી નિરાસા જાગે છે. સાચી નિરાસા જાગ્યા પછી સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, સંયમ, એવાં ઉત્તમ અંગો પરત્વે કશું પ્રગટે છે અને તેવાં આચરણથી પૂર્વની મલિનતા ધોવાઈ જઈ શુદ્ધ ભાવનાઓ જાગે છે. આવી ભાવનાઓ ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યાસનમાં ઉપયોગી અને આત્મવિકાસમાં ખૂબ સહાયક નીવડી શકે છે.

ભગવાન બોલ્યા—

- [૧] અનાદિ કાળથી મૂળ સહિત સર્વ દુઃખની મુક્તિનો એકાંત હિતકારી, કલ્યાણકર ઉપાધને કહીશ. કહેતા તેવા મને પ્રતિપૂર્ણ (એકાગ્ર) ચિત્તથી તમે સાંભળો.
- [૨] સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશથી, અજ્ઞાન અને મોહના સંપૂર્ણ ત્યાગથી તેમજ રાગ અને દ્વેષના ક્ષયથી એકાંત સુખકારી મોક્ષપદ પામી શકાય છે.

તે મોક્ષપદ પામવાના ઉપાય કયા ? તે બતાવે છે.

- [૩] બાલશ્રવેના સંગથી દૂર રહેવું, ગુરુજન અને વૃદ્ધ-અનુભવી મહાપુરુષોની સેવા કરવી તથા એકાંતમાં રહી ધૈર્યપૂર્વક સ્વાધ્યાય-સૂત્ર તથા તેનાં ગંભીર અર્થનું ચિંતન કરવું એજ મોક્ષનો માર્ગ (ઉપાય) છે.

- [૪] વળી સમાધિની ઇચ્છાવાળા તપસ્વી સાધુએ પરિમિત અને શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવો, નિપુણાર્થ ભુદ્ધિવાળા (મુમુક્ષુ) સાથીદારને શોધવો અને સ્થાન પણ એકાંત (ધ્યાન ધરવા લાયક) ઇચ્છવું જોઈએ.

- [૫] જો શુભથી અધિક કે શુભથી સમાન નિપુણ સાથીદાર ન મળે તો કામભોજોમાં નિરાસક્ત થઈને અને પાપોને દૂર કરીને એકલા (રાગદ્વેષ રહિત) પણ શાંતિપૂર્વક વિચરવું.

નોંધ:—સાધકને સદાયકની અવેશા રહે છે. પરંતુ તેવો સહચારી જો ન મળે તો એકલું રહેવું પણ દુર્ગુણીનો સંગ ન કરવો. અહીં એક ચર્યાનું વિધાન નથી પણ શુભીનાજ સહવાસમાં રહેવું તે ભાર આપવા માટે એક શબ્દનું વિધાન છે.

[૬] જેમ ઇડામાંથી પક્ષી અને પક્ષીમાંથી ઇંડુ એમ પરસ્પર

કાર્યકારણ ભાવ છે તેજ પ્રમાણે મોહમાંથી તૃષ્ણા, અને તૃષ્ણામાંથી મોહ એમ પરસ્પર જન્યજનક ભાવ મહાપુરુષોએ કહ્યો છે.

- [૭] તેમજ રાગ અને દ્વેષ એ બન્નેજ કર્મના બીજરૂપ છે. કર્મ એ મોહથી ઉત્પન્ન થાય છે અને કર્મ એ જન્મમરણનું મૂળ પણ છે. જન્મમરણ એ દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનો હેતુ છે. એ પ્રમાણે માની પુરુષો કહે છે.

નોંધ:—દુઃખનું કારણ જન્મમરણ. જન્મમરણનું કારણ કર્મ. કર્મનું કારણ મોહ અને મોહનું કારણ રાગદ્વેષ. આ રીતે રાગદ્વેષ એજ આખા સંસારનું મૂળ છે.

- [૮] દુઃખ તેનું હણાયું હોય છે કે જેને મોહ થતો નથી. તેમ મોહ પણ તેનો હણાયો હોય છે કે જેના હૃદયમાંથી તૃષ્ણાનો દાવાનળ સ્પ્રકાયો છે અને તૃષ્ણા પણ તેની હણાઇ છે કે જેને પ્રલોભનો પજવતાં નથી. અને જેનો લોભ હણાયો છે તેને કશું (આસક્તિ જેવું) હોતું નથી.

- [૯] માટે રાગ, દ્વેષ અને મોહ, એ ત્રણેને મૂળ સહિત ઉખેડવાની ઇચ્છાવાળા સાધકે જે જે ઉપાયો સ્વીકારવા જોઈએ તેનું ક્રમપૂર્વક ઠી વર્ણન કરું છું.

- [૧૦] વિવિધ જાતના રસો (રસવાળા પદાર્થ)ને કસ્યાણાર્યોઓએ ભોગવવા નહિ. કારણ કે રસો ઇન્દ્રિયોને ઉત્તેજિત કરનારા નીવડે છે અને સ્વાદુ ફળવાળા વૃક્ષની ઉપર પક્ષીઓ જેમ (ધસી આવી) પીડા ઉપજાવે છે તેમ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં ઉન્મત્ત બનેલા મનુષ્યની ઉપર કામભોગો (પણુ ધસી આવી) થીડા કરે છે.

- [૧૧] જેમ ધણાં કાષ્ઠોથી ભરેલા વનમાં પવનના ઝપાટા સાથે

ઉત્પન્ન થયેલો દાવાગ્નિ બુઝાતો નથી તેમ વિવિધ જાતના રસવાળા આહાર ભોગવનાર બ્રહ્મચારીનો ઇન્દ્રિયરૂપ અગ્નિ શાત થતો નથી અર્થાત્ કે રસ સેવન કાર્ષ પણ મનુષ્યને હિતકારી નથી

[૧૨] જેમ ઉત્તમ ઔષધોથી રોગ પરાજ્ય પામે છે તેમ દમિતેન્દ્રિય, એકાત, સયન, આસન, ઇત્યાન્તે ભોગવનાર તેમજ અસ્પાહારી મુનિના ચિત્તને રાગરૂપ શત્રુઓ પરાભવ કરી શકતા નથી (અર્થાત્ કે આસક્તિ તેના ચિત્તને ખળભળાવી શકતી નથી)

[૧૩] જેમ ખિયાડાના સ્થાનની પાસે બિદરોનું રહેલું પ્રશસ્ત (ઉચિત) નથી તેમ સ્ત્રીઓના સ્થાન પાસે બ્રહ્મચારી યુરુપનો નિવાસ પણ યોગ્ય નથી અર્થાત્ જોખમભરેલો છે

નોંધ — બ્રહ્મચારીને જેમ સ્વાદેન્દ્રિયનો સયમ અને સ્ત્રીસંગ ત્યાગ આવશ્યક છે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મચારિણીનું પણ સમજવું. —

[૧૪] અમણુ અને તપગ્વી સાધકે સ્ત્રીઓના કેપ, લાવણ્ય, વિકાસ, હાસ્ય, મજુલ વચન, અગોપાગનો મરોડ, કટાક્ષ વગેરે જોઈને પોતાના ચિત્તને વિષે તેનું સ્થાપન કરવું નહિ કે ઇરાદા પૂર્વક તે બધું જોવાનો વ્યવભાવ કરવો નહિ

[૧૫] ઉત્તમ પ્રકારના બ્રહ્મચર્ય વ્રતમા રક્ત રહેલા અને ધ્યાનના અનુરાગી સાધકોને માટે સ્ત્રીઓના દર્શન, તેની વાચ્છા, તેનું ચિતન, કે તેના શુભકીર્તન કરવા નહિ તેમાજ તેનું હિત રહેલ છે

[૧૬] મન, વચન અને ક્રાયા એ ત્રણેનો સયમ રાખનાર સમર્થ યોગીશ્વરે કે જેને ડગાવવા દિવ્ય ક્રાંતિવાળા દેવાગનાઓ પણ સમર્થ થઈ શકતી નથી તેવા મુનિઓનો પણ સ્ત્રી વગેરેથી

રહિત એકાંતવાસ, એકાંત હિતકારી છે એમ જાણીને મુમુક્ષુએ એકાંતવાસ સેવવો.

[૧૭] મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા સસારના બીરુ અને ધર્મમાં સ્થિર થયેલા સમર્થ પુરુષને પણ અજ્ઞાની પુરુષોનું મનહરણ કરનાર સ્ત્રીઓનો ત્યાગ જોઈલો કંઈ છે તેવું આખા લોકને વિષે કાંઈ પણ કંઈ નથી.

[૧૮] જેમ મોટા સાગરને ત્યાં પછી ગંગા જેવી મોટી નદી પણ તરવામાં સુલભ છે તેમ સ્ત્રીઓની આસક્તિ છોડ્યા પછી બીજી બધી (ધનાદિ) આસક્તિઓ છોડવી સુલભ થાય છે.

[૧૯] દેવલોક સુધીના સમગ્ર લોકમાં જે કાંઈ શારીરિક અને માનસિક દુઃખ છે તે બધું ખરેખર કામભોગોની આસક્તિથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે. તેથી નિરાસક્ત પુરુષજ તે દુઃખનો અંત પામી શકે છે.

[૨૦] જેમ સ્વાદથી અને વર્ણથી કિંપાક વૃક્ષનાં ફળો ભોગવતાં બહુ સુંદર લાગે છે. પરંતુ (ખાધા પછી થોડાજ વખતમાં) જીંદગીનો અંત આણે છે. તેજ ઉપમા કામભોગોના પરિણામની સમજવી.

[૨૧] સમાધિનો ઇચ્છુક અને તપસ્વી સાધુ ઇન્દ્રિયોના મનોહ વિષયોમાં મનને પ્રવર્તાવે નહિ કે તેના પર રાગ ન કરે અને અમનોહ વિષયો પર દેવ પણ ન કરે.

[૨૨] ચક્ષુષંદ્રિયથી ગ્રાહ્ય રૂપ છે. જે મનોહ રૂપ છે તે રાગનું નિમિત્ત અને અમનોહરૂપ દેવનું નિમિત્ત બને છે. તે બન્નેમાં જે સમલાવી રહે છે તેને મહાપુરુષો વીતરાગ (રાગદેષ રહિત) કહે છે.

[૨૩] ચક્ષુ એ રૂપતું ગ્રહણ કરનાર છે. અને રૂપ એ ચક્ષુનો આલ વિષય છે. તેથી મનગમતું રૂપ એ રાગનો હેતુ છે. તેમજ અમનોદ રૂપ તે દેખનો હેતુ છે તેમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૨૪] જેમ દ્રષ્ટિનો લોહુપી પતંગિયો રૂપના રાગમાં આવુર થઇને આકસ્મિક મૃત્યુ પામે છે તેજ પ્રકારે રૂપોમાં જે તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે અકાલિક મૃત્યુને પામે છે.

[૨૫] જે જીવ અમનોદ રૂપ જોઇને તીવ્ર દેષ કરે છે તે જીવ તેજ વખતે દુઃખને અનુભવે છે. અર્થાત્ કે જીવ પોતે પોતાના જ દુર્દાન્ત દોષથી દુઃખ પામે છે. તેમાં રૂપનો કશોય દોષ નથી.

[૨૬] જે મનોહર રૂપમાં એકાંત રહત છે તે જીવ અમનોહર રૂપ ઉપર દેષ કરે છે અને તેથી તે અજ્ઞાની પછી ખૂબ દુઃખથી પીડાય છે. આવું જાણીને વિરાગી મુનિ તેવા દોષથી ન લેપાય.

[૨૭] રૂપની આસક્તિને પામેલો જીવ નસ અને સ્થાવર એવા અનેક જીવોની હિંસા કરે છે, તે અજ્ઞાની લિન્ન લિન્ન ઉપાયોથી પરિતાપ આપે છે અને પોતાનાજ સ્વાર્થમાં રક્ત રહી તે કુટિલ અનેક જીવોને પીડા પણ ઉપગ્રવે છે.

[૨૮] રૂપની આસક્તિથી કે તેને ગ્રહણ કરવાની મૂર્ખાથી, તે રૂપવાળા પદાર્થને ઉત્પન્ન કરવાના પ્રયત્નમાં, તેની પ્રાપ્તિમાં તેના રક્ષણમાં, વ્યયમાં કે વિયોગમાં જીવ સુખી ક્યાંથી થાય ? ભોગ ભોગવતી વખતે પણ તેને તૃપ્તિ હોતી નથી.

[૨૯] મનોદ રૂપના પરિગ્રહમાં આસક્ત થયેલો જીવ જ્યારે તેમ અતૃપ્ત થાય છે ત્યારે આસક્તિ વધે છે ને સતોય મેળવી શકતો નથી. ત્યારે અસંતોષના દોષ વડે દુઃખી થયેલો - ૨

અત્યંત લોભવડે મલ્લિન મુખને અન્યનું નહિ દીધેલું પણ
અદલ્ય કરવા માડે છે.

[૩૦] તૃપ્ત્યાથી પરાભવ પામેલો પ્રાણી અદત્તને લેવા છતાં તે
પરિગ્રહમાં તથા રૂપમાં અતૃપ્ત રહે છે. અદત્તને હરણ કરનારો
તે લોભમાં આકર્ષાઈ માયા અને અસત્ય ઈત્યાદિ દોષોને
વધારી મૂકે છે છતાં તે દુઃખથી છુટી શકતો નથી.

[૩૧] જૂઠું ખોલવા પહેલાં પછી અને પ્રયોગકાળમાં પણ દુષ્ટ
હૃદયવાળો તે જીવ દુઃખી થાય છે. તેમજ રૂપમાં અતૃપ્ત
રહેલો અને અણુદીધેલું અદલ્ય કરનાર હમેશાં અસહાયી અને
દુઃખપીડિત રહે છે.

[૩૨] એવી રીતે રૂપમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને કિંચિત્ પણ મુખ
ક્યાંથી સંભવે ? જે વસ્તુ મેળવવા માટે તેણે અપાર કષ્ટ
વેઠેલું તે રૂપના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત કલેશ અને દુઃખ
પામે છે.

[૩૩] એજ પ્રકારે અમનોગ રૂપમાં દ્રેષ કરનારા જીવ દુઃખોની પર-
પરાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. અને દુષ્ટ ચિત્તથી જે કર્મ એકદું
કરે છે તેનું પરિણામ આલોક અને પરલોકમાં દુઃખનાજ
કારણરૂપ થાય છે.

[૩૪] પરંતુ રૂપમાં વિરક્ત થયેલો મનુષ્ય શોકરહિત બને છે, અને
જેમ જળમાં ઉગેલું કમળપત્ર જળથી લેપાતું નથી તેમ આ
સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં ઉપરના દુઃખસમૂહની પરપરાથી
તે લેપાતો નથી.

[૩૫] શબ્દ એ શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય છે. મનોગ શબ્દ રાગનો હેતુ
અને અમનોગ શબ્દ દ્રેષનો હેતુ છે. જે જીવાત્મા તે બન્નેમાં
સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે એમ મહાપુરુષો
કહે છે.

- [૩૬] કાન શબ્દનો ગ્રાહક અને કાનનો વિષય શબ્દ એમ મહા-પુરુષો કહે છે. અમનોઝ શબ્દ દેવનો હેતુ અને મનોઝ રાગનો હેતુ છે.
- [૩૭] જે શબ્દોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે સંગીતના રાગમાં આસક્ત થએલા મૃગલાની માફક મુગ્ધ થઇને શબ્દમાં અ-તૃપ્ત રહી અકાળ મૃત્યુ પામે છે.
- [૩૮] વળી જે અમનોઝ શબ્દમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તેજ ક્ષણે તે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી દુઃખી થાય છે તેમાં શબ્દનો જરા પણ દોષ નથી.
- [૩૯] મુંઠર શબ્દમાં એકાંત રક્ત રહેલો તે અમનોઝ શબ્દપર દ્વેષ રાખે છે. અને આખરે તે અજ્ઞાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી.
- [૪૦] અસંત સ્વાર્થી, મલિન અને અજ્ઞાની જીવ શબ્દની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે, લિલ્લિલ્લ ઉપાયોથી ખરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.
- [૪૧] મધુર શબ્દની આસક્તિથી મૂર્છિત થયેલો જીવ મનોઝ શબ્દને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિષોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે છે ? તેને ભોગવતી વખતે પણ તે તૃપ્ત થતો નથી.
- [૪૨] જ્યારે તે શબ્દ ભોગવવામાં અર્થતુષ્ટ જીવને મૂર્છાને લીધે તે ઉપર આસક્તિ વધી જાય છે ત્યારે આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી મંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષના દોષથી લોભામૃષ્ટ ચપ્પ ખીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે. (ખીજાના ભોગોમાં ભાગ પડાવે છે.)

[૪૩] તૃપ્ત્યાથી પરાભવ પામેલો જીવ છતાં અદત્તનું ગ્રહણ કરે છે, શબ્દને ભોગવવા તંથા મેળવવામાં હમેશાં અમંતુષ્ટ રહે છે અને લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષો વધે છે, અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.

[૪૪] જૂઠું ખોલવા પહેલાં, ખોલવા પછી કે જૂઠું ખોલતી વખતે પણ તે અસત્ય વદનાર દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને શબ્દમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૪૫] એવા શબ્દમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ ક્યાંથી મળે ? શબ્દના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે, તો મેળવવા મારે તો દુઃખની વાતજ શી ?

[૪૬] એજ પ્રકારે અમનોગ્ધ શબ્દમાં દ્વેષ કરનારો તે જીવ દુઃખોની પરંપરાઓને ઉત્પન્ન કરે છે, અને દુષ્ટ ચિત્તથી તે કર્મોને એકઠાં કરે છે, અને તે કર્મો પરિણામે દુઃખકર નીવડે છે.

[૪૭] પરંતુ શબ્દમાં વિરક્ત મનુષ્ય તે શોકથી રહિત હોય છે, જેમ (જળમાં ઉગેલું) કમળપત્ર જળથી લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં તે જીવ ઉપરના દુઃખ-સમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૪૮] ગંધ એ ધ્યાણેન્દ્રિયનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોગ્ધ ગંધ રાગના હેતુભૂત છે. અને અમનોગ્ધ ગંધ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે (જીવ) તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૪૯] નાસિકા ગંધની ગ્રાહક છે અને ગંધ એ નાસિકાનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. તેથી મનોગ્ધ ગંધ રાગના હેતુરૂપ છે અને અમનોગ્ધ ગંધ એ દ્વેષના હેતુરૂપ છે. એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૫૦] જે મનુષ્ય ગંધિમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે (ચંદનાદિ)

ઔષધિની સુગંધમાં આસક્ત થઈ પોતાના રાડડામાંથી બહાર નીકળેલા સર્પની માફક અકાલિક મૃત્યુને પામે છે.

[૫૧] વળી જે જીવ અમનોદ્ધ ગંધ પર તીવ્ર રૂઝ રાખે છે તે જીવ તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી દુઃખી થાય છે. તેમાં ગંધનો જરાપણ દોષ નથી.

[૫૨] જે કોઈ સુગંધ પર અતિશય રાગ કરે છે; એકાંત રક્ત રહેલા તેને અમનોદ્ધ ગંધ પર દેખ ઉપજે છે. અને આખરે તો તે અગ્નિની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વીતરાગી મુનિ લેપાતો નથી.

[૫૩] અત્યંત સ્વાર્થમાં રૂએલો બાલ અને મલિન જીવ સુગંધમાં લુબ્ધ બનીને અનેક પ્રકારનાં ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને લિન્ન લિન્ન પ્રકારે તેઓને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૫૪] છતાં ગંધની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોદ્ધ ગંધને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાંથી મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તિજ હોય છે.

[૫૫] ન્યારે ગંધને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદીએ મંતોષ પામતો નથી, અને અમંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાના સુગંધવાળા પદાર્થોને પણ ચોરી લે છે.

[૫૬] એ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને સુગંધ ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કષ્ટ તથા અસત્યાદિ દોષોને વધારી મૂકે છે.

અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુક્તો નથી.

[૫૭] અસત્ય જોલવા પહેલાં કે સાર પછી, કે (મૃયા વાક્યનો) પ્રયોગ કરતી વખતે પણ તે અતિથય દુઃખી હોય છે. અને તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને પ્રદક્ષ કરવા છતાં ગંધમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિદુઃખી અને અમહાથી બને છે.

[૫૮] એ પ્રકારે ગંધમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ મુખ ક્યાંથી મેળવે ? જે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા કષ્ટ વેડેલું તે ગંધના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૫૯] એ પ્રમાણે અમનોત્તર ગંધમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખોની પરપરાને ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષથી ભરેલ ચિત્ત (દુષ્ટચિત્તથી) કર્મોનેજ એકાં કરે છે અને તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૬૦] પરંતુ જે ગંધમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને (જળમાં ઉગેલું) કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ આ મંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં (તે જીવ) ઉપર જણાવેલા દુઃખોની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૬૧] રસ એ જીભનો ગ્રાહ્ય વિષય છે મનોચરસ રાગના હેતુશ્રૂત અને અમનોચરસ દ્વેષના હેતુશ્રૂત છે. જે તે બન્નેમાં મમ-ભાવ રાખી શકે છે તે વીતરાગી છે.

[૬૨] જીભ એ રસની ગ્રાહક છે અને રસ એ જીભનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોચરસ રાગના હેતુરૂપ અને અમનોચરસ દ્વેષના હેતુરૂપ છે એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૬૩] જેમ રસનો ભોગી મચ્છ આમિષના લોભમાં ભોખાડના કાંટાથી ભેદાઈ જાય છે તેમ રસોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખનાર અકાળ મૃત્યુને પામે છે.

- [૬૪] વળી જે અમનોદરસમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે તેમાં રસનો કશો પણ દોષ નથી.
- [૬૫] રુચિકારક રસમાં એકાંત રક્ત રહેતો જીવ અમનોદરસ પર દ્વેષ રાખે છે અને આખરે તે અઝાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી.
- [૬૬] અત્યંત સ્વેચ્છા બનેલો જાલ અને મલિન જીવ રસની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે. અને બિભિષ્ણ ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.
- [૬૭] છતાં રસની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોદર રસને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તજ હોય છે.
- [૬૮] જ્યારે રસ ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી. અને અસંતોષના દોષથી તે દુઃખી જીવાત્મા ખીજનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે.
- [૬૯] આ પ્રમાણે નહિ દીધેલું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને રસને મેળવવા તથા ભોગવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી, લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે. અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.
- [૭૦] અસત્ય વચન બોલવા પહેલાં, ત્યારપછી કે મૃધા વાક્યનો પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા

એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને રસમાં અતૃપ્ત રહેતો રહેતો દુઃખી અને અસહ્યાથી બને છે.

[૭૧] એ પ્રકારે રસમાં અતુરકત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ ક્યાથી મળે ! જે રસોને ગ્રાપ્ત કરવામાં કષ્ટ વેડેલું તે રસના ઉપયોગમાં પણ અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૭૨] એ પ્રમાણે અમનોત્ત રસમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી ક્રોધોનેજ એકઠાં કરે છે. તે ક્રમ પરિણામે દુઃખકર નીવડે છે.

[૭૩] પરંતુ જે મનુષ્ય રસમાં વિરકત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને જેમ કમળપત્ર-જળથી લેપાતું નથી તેમ તે જીવ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં આ દુઃખ સમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૭૪] સ્પર્શ એ સ્પર્શન્દ્રિય (કાવ)નો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોત્તસ્પર્શ રાગના હેતુભૂત અને અમનોત્ત સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૭૫] કાયા એ સ્પર્શની ગ્રાહક છે. અને સ્પર્શ એ તેનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોત્ત સ્પર્શ રાગના હેતુભૂત છે અને અમનોત્ત સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે, એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૭૬] જે જીવ સ્પર્શમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે જીવો જંગલમાં આવેલા ઠંડા જળમાં પડેલા અને ગ્રાહ્યથી પકડાયેલા રાગાતુર પાડાની માફક અકાળ મૃત્યુ પામે છે.

[૭૭] વળી જે અમનોત્ત સ્પર્શમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દૃશ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે. તેમાં સ્પર્શ જરા પણ અપરાધી નથી.

[૭૮] સુંદર સ્પર્શમાં એકાંત રક્ત રહેલો જીવ અમનોદ સ્પર્શ પર દ્રેષ કરે છે. અને આખરે તે અજ્ઞાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વિરાગીમુનિ લેપાતો નથી.

[૭૯] અત્યંત સ્વાર્થી બનેલો બાલ અને મલિન જીવાત્મા સ્પર્શની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને બિનબિન ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૮૦] જતા સ્પર્શની આસક્તિથી તથા મુર્છાથી મનોદ સ્પર્શને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિરોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે છે? તેનો ઉપભોગ કરતી વખતે પણ તે અતૃપ્તજ હોય છે.

[૮૧] જ્યારે સ્પર્શને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી, અને અમંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે.

[૮૨] આ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર (ચોર), તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને સ્પર્શ ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ તથા અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકતો નથી.

[૮૩] મૃયા વાક્ય બોલવા પહેલાં અને ત્યાર પછી કે પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રમાણે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને સ્પર્શમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૮૪] એ પ્રકારે સ્પર્શમાં અતુરકત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ

ક્યાંથી મળે ? જે સ્પર્શના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરતાં કષ્ટ વેઠેલ છે તે સ્પર્શના ભોગમાં અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૮૫] એ પ્રમાણે અમનોદ સ્પર્શમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી કર્મોનેજ એકઠાં કરે છે. તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૮૬] પરંતુ જે મનુષ્ય સ્પર્શમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શાકથી રહિત યાવ છે અને કમળપત્ર જળથી જેમ લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં ઉપરના દુઃખસમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૮૭] ભાવ એ મનનો વિષય છે. મનોદ ભાવ રાગના હેતુભૂત અને અમનોદ ભાવ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૮૮] મન એ ભાવનું ગ્રાહક છે અને ભાવ એ મનનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદભાવ રાગના હેતુભૂત છે અને અમનોદભાવ દ્વેષના હેતુભૂત છે. એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૮૯] જે જીવ ભાવોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે જીવ કામ ગુણોમાં આસક્તિ હાથી જેમ જનાવટી હાથણીને માટે ખાડમાં પડે છે તેમ રાગાતુર હાથીની માફક અકાળ મૃત્યુને પામે છે.

[૯૦] વળી જે અમનોદભાવ પર તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે ત્યાં તેજ ક્ષણે તે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે. તેમાં ભાવનો જરાપણ દોષ નથી.

[૯૧] મનોહર ભાવમાં એકાંત રક્ત રહેલો જીવ અમનોદભાવ પર દ્વેષ રાખે છે. અને આખરે તે અસાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વિરાગીમુનિ લેપાતો નથી.

[૬૨] અત્યંત સ્વાર્થી બનેલો મલિન અને બાલ જીવ લિનલિન ભાવની આસક્તિને અનુસરીને ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે. અને લિન્નલિન્ન ઉપાયોથી તેઓને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૬૩] છતાં ભાવની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોરૂ ભાવને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ, ક્યાં મળે છે? તેનો ઉપભોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તિજ રહે છે.

[૬૪] જ્યારે ભાવને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષનાં દોષથી સોભ વડે ખેંચાયેલો તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાનું નહિ દોષેલું પણ ચોરી લે છે.

[૬૫] આ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને ભાવને ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી સોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકતો નથી.

[૬૬] મૃષા વાક્યને બોલવા પહેલાં અને ત્યાર પછી કે મૃષા પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા જે પ્રમાણે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો તથા ભાવમાં અતૃપ્ત રહેતો અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૬૭] જે પ્રકારે ભાવમાં અતૃપ્ત રહેલા જીવને ચોક્કસ પણ સુખ ક્યાંથી મળે? જે ભાવના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરતાં કષ્ટ વેઠેલ તે ભાવના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૬૮] જે પ્રમાણે અમનોરૂ ભાવમાં દ્રેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના

સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી જે કર્મો એકાંત કરે છે તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૯૯] પરંતુ જે મનુષ્ય ભાવમાં વિરક્ત રહી શકે છે. તે શોકથી રહિત થાય છે અને કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં તે જીવ ઉપરના દુઃખ સમૂહથી લેપાતો નથી.

[૧૦૦] એ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો અને મનના વિષયો આસક્તિવાળા જીવને એકાંત દુઃખના નિમિત્તરૂપ બને છે. તેજ વિષયો વીતરાંગી પુરુષને કદાપિ થોડું પણ દુઃખ આપી શકતા નથી.

[૧૦૧] કામભોગના પદાર્થો પોતે તો સમતા કે વિકાર કશું ઉપજાવતા નથી પણ રાગ અને દ્વેષથી ભરેલો જીવાત્માજ તેમાં આસક્ત બની મોહથી તે વિષયોમાં વિકારને પામે છે.

[૧૦૨] (મોહનીય કર્મથી જે ચૈદ્ર ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે તે કહે છે.) (૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા, (૪) લોભ, (૫) ભુગ્રુહ્સા, (૬) અરતિ (અસ્નેહ), (૭) રતિ, (૮) હાસ્ય, (૯) ભય, (૧૦) શોક, (૧૧) પુરુષવેદનો ઉદય, (૧૨) સ્ત્રીવેદનો ઉદય (૧૩) નપુંસક વેદનો ઉદય અને (૧૪) બિન્નબિન્ન પ્રકારના ખેદ વગેરે ભાવો. (તેવાં આસક્ત જીવોને ઉત્પન્ન થાય છે.)

[૧૦૩] એ પ્રમાણે કામભોગમાં આસક્ત રહેલો જીવ એવાં અનેક પ્રકારના દુર્ગતિદાયક દોષો એકઠા કરી લલિત બનેલો અને સર્વ સ્થાનમાં અપ્રીતિકર એવો કરુણતાથી દીન બનેલો તે જીવાત્મા ખીજા ધણા વિશેષ દોષોને પણ પ્રાપ્ત કરે છે.

[૧૦૪] આવી રીતે ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપ ચારેને વશ થયેલો બિંધુ

પણ પોતાની સેવા કરાવવા માટે સાથીદાર (શિષ્યાદિ)ને ઈચ્છે પણ બિહુના આચારને પાળવા ઈચ્છતો નથી. અને સંયમી થવા છતાં તપના પ્રભાવને ન ઓળખતાં પશ્ચાતાપ (અરે આ શા માટે મેં ત્યાગ કર્યો ? એમ) કરે છે. એ પ્રકારે અસંખ્ય વિકારો (દોષો)ને ઉત્પન્ન કરે છે.

[૧૦૫] ત્યારબાદ આવા વિકારોથી મોહરૂપી મહાસંસારમાં ફળવાને માટે બિન્નબિન્ન પ્રકારનાં તેવાં નિમિત્ત મળે છે. અને અકાર્ય કરે છે તેથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ નિવારવા માટે સુખની ઈચ્છા રાખનાર તે આસક્ત જીવાત્મા હિંસાદિ કાર્યમાં પણ ઉદ્ભવી થાય છે.

[૧૦૬] પરંતુ જે વિષયોથી વિરક્ત છે તેને ઈન્દ્રિયોના તે પ્રકારના શબ્દાદિ વિષયો મનોગતતા કે અમનોગતતા ઉત્પન્ન કરી શક્તા નથી (રાગદ્વેષ ઉપજાવી શક્તા નથી.)

[૧૦૭] એવી રીતે સંયમના અનુજાનો વડે સંકલ્પ વિકલ્પોમાં સમતાને પામેલા તે વિરાગીની શબ્દાદિ વિષયોના અમંકલ્પથી (દુષ્ટ ચિંતન ન કરવાથી) કામભોગ-સંબંધી તૃષ્ણા સાવ ક્ષીણ થાય છે.

[૧૦૮] કૃતકૃત્ય તે વીતરાગી જીવ યાનાવરણીય કર્મ એકે ક્ષણમાં ખપાવે છે. અને તેજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય અને અંતરાય કર્મનો પણ નાશ કરે છે.

[૧૦૯] અમોહી અને નિરંતરાયી (અંતરાય કર્મ રહિત) તે યોગી-શ્વર જગતના સર્વ પદાર્થોને સંપૂર્ણ જાણે અને અનુભવે છે અને પાપનો પ્રવાહ રોકી શુક્લધ્યાનની સમાધિ યુક્ત થઈ સાવ શુદ્ધ થયેલો તે જીવાત્મા આયુષ્યના ક્ષયે મોક્ષ પામે છે.

[૧૧૦] જે દુઃખ સંસારી જીવ માત્રને સતત પીડી રહ્યું છે તે સર્વ દુઃખથી અને મંસાર રૂપ દીર્ઘ રોગથી સાવ મુક્ત થાય છે. એવી રીતે તે પ્રચરત જીવ પોતાના લક્ષ્યને પામી અનંત મુખ મેળવે છે.

[૧૧૧] અનાદિ કાળથી જીવાત્માની સાથે જડાયેલા દુઃખનો સર્વથા વિમુક્તિ માર્ગ લગવાને આ પ્રમાણે કહ્યો છે. ધણા જીવો ક્રમપૂર્વક આ માર્ગને પામીને અત્યંત મુખી થાય છે.

નોંધ:—ચન્દ્ર, રૂપ, ગંધ રસ અને સ્પર્શ આ પાંચ વિષયો કહેવાય છે. તે બધા પોતપોતાને અનુકૂળ ઉદ્રિયોને ઉત્તેજિત કરવાનું આભાસ કામ કરે છે. માત્ર નિમિત્ત મળવું જોઈએ. વળી બધા વિષયોનો પારસ્પરિક સંબંધ પણ રહ્યો હોય છે. જેમકે જીવનો કાલુ ગુમાવે તે બીજા ઉદ્રિયોને વશ ન રાખી શકે. માટે એકપણ ઉદ્રિયને તે માર્ગે છૂટી મૂકવી એ કેબીલી સામાન્ય ભૂલ હોવા છતાં મદાનમાં મદાન અનર્થનું કારણ છે, અને તેનું પરિણામ એક નહિ પણ અનેક ભવો મુખી જોતવડું પડે છે. માટે સાચા સાધકે દાન્ત, શાન્ત અને અડગ રહેવું.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે પ્રમાદસ્થાન સંજ્ઞાથી બત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. ॥૩૨॥

કર્મપ્રકૃતિ

૩૩

કર્મ એ આખા જગતનો અચળ કાયદો છે. આ કાયદાને વશ આપું જગત પ્રવર્તી રહ્યું છે. આ કાયદો જુગજુગ જુનો છે. તેનાં પરિવર્તન થતાંજ નથી. ગમે તેવું સમર્થ બળ બંધેને હો ! પરંતુ તેના પર તેનું કશું ચાસી શકતું નથી.

અનેક સમર્થ શૂરવીરો, યોગીપુરુષો અને ચક્રવર્તીઓ થઈ ગયા પણ તે કાયદાને વશ તો તેમને રહેવુંજ પડ્યું. અનેક દેવો, દાનવો, રાક્ષસો વગેરે પાક્યા. પણ અહીંતો તેને અસ્તક નમાવવુંજ પડ્યું.

આ કર્મની રચના બંધીર છે. કર્મને આધીન થયેલું ચૈતન્ય પોતાનું સ્વરૂપ સાથે હોવા છતાં તેને ભૂલી જાય છે. જડના ધર્મજુથી વિવિધ સુખદુઃખના અનુભવ કરે છે. અને તન્મય બની જઈ અનેક ગતિઓમાં જડની સાથેને સાથે પરિભ્રમણ કરે છે.

કર્મ એક છતાં બિન્ન બિન્ન પરિણામોની અપેક્ષાએ તેના આઠ વર્ગ છે. સૌથી પ્રબળ સત્તા, પ્રબળ સામર્થ્ય, પ્રબળ કાળસ્થિતિ અને પ્રબળ રસસંવેદન કેવળ મોહનીય કર્મનાં મનાય છે. મોહનીય એટલે ચૈતન્યની ભ્રાન્તિથી ઉત્પન્ન થયેલું કર્મ. આઠ કર્મોનો આ સર્વોપરિ નરપતિ છે. આ નૃપતિને છત્યા પછી બીજા સામંતો વશ થઈ શકે છે.

આ બધાં કર્મોનાં પુદ્ગલ પરિભાણ, તેની કાળસ્થિતિ, તેને અંગે ચૈતન્યનાં થતાં પરિવર્તન, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે શત્રુઓનાત્પ્રવ્યંહ પ્રકાશ વગેરે અધિકારો આ અધ્યયનમાં સંક્ષેપથી છતાં બહુરૂપસી વર્ણવ્યા છે. આવા ચિંતનથી જીવન પર થતી કર્મની અસરથી થણે અંશે મુક્તિ જવાનું બની શકે છે.

સગવાન બોધ્યા:—

[૧] જેનાથી બંધાયેલો આ જીવ ગ્રંથારમાં પરિભ્રમણ કરે છે તે આઠ કર્મોને હું કર્મપૂર્વક કહું છું.

[૨] (૧) જ્ઞાનાવરણીય, (૨) દર્શનાવરણીય, (૩) વેદનીય, (૪) મોહનીય, તેમજ (૫) આયુષ્ય કર્મ—

[૩] અને (૬) નામકર્મ (૭) જોતકર્મ તથા (૮) અંતરાય કર્મ. એ પ્રમાણે આ આઠ કર્મો સંક્ષેપથી કહ્યાં છે.

[૪] (૧) મતિજ્ઞાનાવરણીય, (૨) શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, (૩) અવધિ-જ્ઞાનાવરણીય, (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાનાવરણીય અને (૫) કેવળ-જ્ઞાનાવરણીય, એમ જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ પ્રકારો છે.

[૫] (૧) નિદ્રા, (૨) નિદ્રા નિદ્રા, (ગાઢ નિદ્રા), (૩) પ્રચક્ષા (ઉઠતા બેસતા ઉંધવું તે), (૪) પ્રચક્ષા પ્રચક્ષા (ચાલતા નિદ્રા લેવી તે) અને (૫) યિણુદ્ધિ નિદ્રા (જે નિદ્રામાં પુષ્કળ બળ પ્રગટે છે જાગૃત અવસ્થામાં ચિંતવેલું કે બીજું કંઈપણ અસાધારણ કામ કરી સર્જી જવાના આમાં દ્રષ્ટાંત મળે છે.)

[૬] (૬) ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, (૭) અચક્ષુદર્શનાવરણીય, (૮) અવધિ, દર્શનાવરણીય અને (૯) કેવળ દર્શનાવરણીય. એ પ્રમાણે નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ જાણવું.

- [૭] (૧) સાતા વેદનીય (જે ભોગવતાં સુખ ઉત્પન્ન થાય) અને
(૨) અસાતા વેદનીય, એ પ્રમાણે વેદનીય કર્મના મૂળ બે
પ્રકાર છે અને તે બન્નેના પૃથક્ પૃથક્ ધણા બેદો છે.

નોંધ:—કર્મપ્રકૃતિનો વિસ્તાર ખૂબજ વિશાળ છે. વધારે સમજવા
માટે કર્મપ્રકૃતિ, કર્મત્રય ઇત્યાદિ અંશોમાં જોઈ લેવું.

- [૮] દર્શનાવરણીય અને ચારિત્રાવરણીય એમ મોહનીયકર્મ પશુ
બે પ્રકારનું છે અને દર્શનાવરણીયના ત્રણ અને ચારિત્રા-
વરણીયના બે બેદો છે.

- [૯] સમ્યક્ મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને સમ્યક્ મિથ્યાત્વ
મોહનીય (મિત્રમોહનીય). આ ત્રણે દર્શનમોહનીયની પ્રકૃતિઓ છે.

- [૧૦] ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. (૧) કપાય
મોહનીય અને (૨) નોકપાય મોહનીય.

નોંધ:—કોપાદિ કપાયજન્ય કર્મ કપાય મોહનીય કર્મ કહેવાય
છે અને નોકપાયજન્ય કર્મ નોકપાય મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

- [૧૧] કપાયથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મોના સોળ બેદો છે. અને નોકપાય-
ના સાત અથવા નવ બેદો છે.

નોંધ:—(૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા અને (૪) લોભ. એ
પ્રત્યેકના અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંત્વલન એવા
ચાર ચાર પેટા બેદો છે. તેથી કુલ મળી સોળ થયા. હાસ્ય, રતિ, અરતિ,
ભય, શોક, જુગુપ્સા અને વેદ. એમ મળી સાત અથવા તો વેદના, ઐવેદ,
પુરુષવેદ અને નપુંસક વેદ એમ મળી નવ થયા.

- [૧૨] નરક, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવનું આયુષ્ય એમ આયુષ્ય-
કર્મના ચાર બેદો છે.

- [૧૩] શુભ નામ, અને અશુભ નામ એમ નામ કર્મ બે પ્રકારનું
કહ્યું છે. અને શુભ તથા અશુભના પશુ પેટા બેદો ધણા છે.

[૧૪] ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર એમ ગોત્ર કર્મ પણ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. આઠ પ્રકારના મદ કરવાથી નીચ ગોત્ર અને મદ નહિ કરવાથી ઉચ્ચ ગોત્ર મળે છે માટે તે બન્નેને આઠ આઠ પ્રકારનું વર્ણવ્યું છે.

[૧૫] દાનાન્તરાય, સાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય, ઉપભોગાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાય એમ અન્તરાય કર્મ પણ સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે.

નોંધ:—વરદ મળવા છતાં ઉપયોગ કરી ન શકાય અથવા વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય તેને અન્તરાય કહે છે.

[૧૬] આ પ્રમાણે તે આઠ કર્મોની મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ (પેદા બેદો) વર્ણવી. હવે તેમના પ્રદેશો, તેમનું ક્ષેત્ર, તેમનો કાળ અને ભાવ કહીશ તે સાંભળો:—

નોંધ—પ્રદેશાત્ર એટલે તે તે કર્મનાં પુદ્ગલો. કારણકે કર્મ એ જડ પદાર્થ છે.

[૧૭] આઠ કર્મોનાં અનંત પ્રદેશાત્ર (પુદ્ગલો) છે. તે બધા મળી સંસારના અલબ્ધ જીવોથી અનંત ગણા હોય છે અને અનંત સિદ્ધોથી અનંતમા ભાગનાં હોય છે.

નોંધ:—અલબ્ધ એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે અયોગ્ય.

[૧૮] બધા જીવોનાં કર્મો સંપૂર્ણ લોકની અપેક્ષાએ જોઈ દિશામાં સર્વ આત્મ પ્રદેશોથી બધી રીતે બંધાતાં રહે છે.

નોંધ:—આઠ કર્મો જેમ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંતસંખ્યામાં છે તેમ ક્ષેત્રથી જોઈ દિશામાં વહેંચાયેલાં છે.

[૧૯-૨૦] તે આઠ કર્મો પૈકી યાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અન્તરાય કર્મોની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ

અંતર્મુહર્ત અને વધારેમાં વધારે તેત્રીસ કોડા કોડી સાગરોપમ હોય છે.

નોંધા:—વેદનીય કર્મના જે ભેદોમાં સાતાવેદનીય કર્મની સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ હોય છે. સાતરોપમ એટલે સાતરની માફક સપમાવાળા, અર્થાત્ મોટી સંખ્યાવાળી સ્થિતિનું કાળપ્રમાણ છે.

[૨૧] મોદનીય કર્મની કાળસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહર્ત કાળની અને વધારેમાં વધારે સીતેર કોડા કોડી સાગરોપમની હશે છે.

[૨૨] આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) અંતર્મુહર્ત કાળની અને વધુમાં વધુ તેત્રીસ સાગરોપમની હશે છે.

[૨૩] નામ કર્મ અને ગોત્રકર્મ એ બન્ને કર્મોની ઓછામાં ઓછી કાળસ્થિતિ આઠ અંતર્મુહર્તની છે અને વધુમાં વધુ વીસ કોડા કોડી સાગરોપમની છે.

[૨૪] સર્વ કર્મસ્કંધોના અનુભાગો (પરિણામો કિંવા રસો) નું પ્રમાણ સિદ્ધગતિના અનંત જીવોને અનંતમે ભાગે ઓછું હોય છે. પરંતુ જે તે સર્વ કર્મનાં પરમાણુઓની અપેક્ષા લઈએ તો બધા (મંસારી અને સિદ્ધ) જીવો કરતાં પણ અધિક હોય છે.

નોંધા:—સ્કંધ તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત પરમાણુઓના બને છે. અને તેથી તેની સંખ્યા ઘણી ન્યૂન હોય છે, અને પરમાણુઓ તો હોઈ બ્યાસ અને પ્રમાણમાં અનંતાનંત હોય છે. તેથી તેની સંખ્યા સૌથી અધિક વાય છે. જે પદાર્થની સંખ્યાજ્ઞ અનંત હોય તો તેના અનુભાગોની સંખ્યા અધિક હોય તે તો સ્વાભાવિકજ છે.

૨૫] માટે એ બધાં કર્મોના રસોને જાણીને એ કર્મોને બાંધે નહિ

અને બધાયલા કર્મોનાં ત્યાગમાં ડાહ્યો સાધક સતત ઉપયોગ રાખે.

નોંધ:—કર્મના પરિણામ તીવ્ર બનકર છે. કર્મવેદનાનું સંવેદન તીવ્ર શસ્ત્ર જેવું અસહ્ય છે. કર્મનો કાયદો કપાવી મૂકે તેવો કષ્ટ છે. કર્મના બંધન ચેતનના સામર્થ્ય છુટવી લે છે. ચેતનની વ્યાક્રાંતતા એજ કષ્ટ, એજ સસાર અને એજ દુઃખ છે. એમ બાણી અશુભ કર્મથી વિરમવું અને શુભ કર્મનો સંચય કરવો. ચેતન્યનું પ્રબળ સામર્થ્ય વિકસિત થયા પછી તે શુભકર્મરૂપ સુવર્ણની બેડીથી પણ ઇચ્છી જવાનો પુરુષાર્થ કરવો તેજ એક માત્ર જીવનનું સાક્ષ્ય છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે કર્મપ્રકૃતિ સબંધી તત્ત્વોનું અધ્યાયન સમાપ્ત થયું.

॥૩૩॥

લેશ્યા

૩૪

લેશ્યાના અર્થો અનેક છે. લેશ્યા એટલે કાંતિ, લેશ્યા એટલે સૌંદર્ય, લેશ્યા એટલે મનોવૃત્તિ વગેરે વગેરે. પરંતુ આ ક્ષયળે લેશ્યાનો રહસ્યાર્થ જીવાત્માનો અધ્યવસાય કે પરિણામ વિશેષ છે.

સંચિત (એકકુલં થયેલું), પ્રારબ્ધ (ઉદયમાં આવતું) અને ક્રિયમાણ (કરાતું); આ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ જીવાત્મા (કર્મસંયોગી જીવ)માં વિદ્યમાન હોય છે. કર્મ પોતે જડ વસ્તુ છે. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ ઇત્યાદિ તેના અસાધારણ ધર્મો છે. ચેતન તે જ્ઞાન, આનંદ અને સત્યમય છે. તેના આ ધર્મો જડ દ્રવ્યથી સાવ વિભિન્ન છે. આમ હોવા છતાં પણ ચેતન અને જડનો સંસર્ગ હોવાથી જડજન્ય પરિણામોની અસર તે જીવાત્મા પર થવા વિના રહેતી નથી.

સારાં માઠાં કર્મોની અસરથી જીવાત્માનું માપ ઘડાઈ ગયું હોય છે તેથી તે કર્મયોગ-શરીર, ઇન્દ્રિય, આકૃતિ, વર્ણ ઇત્યાદિ પામે છે. અને તેના પૂર્વ કર્મને નિર્જરવાતું તથા નવીન કર્મને પ્રણય કરવાતું કાર્ય સતત ચાલુ રહે છે. જ્યાંસુધી કર્મોની સુખિનો સાથો માર્ગ ન મળે કે આત્મજ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી તેનાં પરિણામો વિભિન્ન ગતિ (સ્થાન)માં વિભિન્ન રીતે જીવાત્મા વેદતોજ રહે છે.

કર્મ બહુ સૂક્ષ્મ હોવાથી તે મૂળ સ્વરૂપમાં દેખી શકાય નહિ. પરંતુ નિમિત્ત મળતાં તેને અગ્રે જીવાત્મા પર થતી

સારી માઠી અસર આપણે જરૂર જોઈ શકીએ છીએ. જેમકે ક્રોધાદિ કષાયોનું માપ બદલાતી શરીરની આકૃતિ, હાવભાવ અને કાર્ય પરથી નીકળી આવે છે તેજ પ્રકારે લેશ્યા એ પણ જીવાત્માનો કર્મસંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતો વિકાર વિશેષ છે.

તે પોતે કર્મરૂપ હોવાથી તેને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, પરિણામન, સ્થિતિ ઇત્યાદિ બધું હોઈ શકે છે. પરંતુ તે એટલું બધું સૂક્ષ્મ છે કે તેનું આપણે સ્વૂળ ચક્ષુ દ્વારા નિરીક્ષણ કે સ્પર્શન પ્રત્યક્ષ કરી શકીએ નહિ. તેને યથાર્થ સમજવા માટે દિવ્યજ્ઞાન અને દિવ્યદર્શનના અપેક્ષા છે.

છતાં કાર્ય વિશેષથી તે વસ્તુનું અનુમાન જરૂર કાઢી શકાય. ક્રોધી મનુષ્યના ચહેરાપર દેખાતી બયંકરતા, તેની સાહસિકતા, બાતનું કંપન તથા ઉજ્જ્વળતા વગેરે બધાં એકાંત ઝેરનાં સૂચક છે વૈજ્ઞાનિક શોધથી અત્યંત ક્રોધ વખતનું શીથિલબિંદુ ઝેરમય હોય છે, અને તે દ્વારા મનુષ્યનાં મરણ થયાનાં પણ અનેક દૃષ્ટાંતો પ્રત્યક્ષ દેખાયાં છે. એટલે તે વસ્તુને વિશેષ સમજાવવાની આવશ્યકતા પડેલી નથી લેશ્યાઓભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોય છે. તેમાં પહેલી ત્રણ અપ્રશસ્ત અને છેલ્લી ત્રણ પ્રશસ્ત છે. તે અપ્રશસ્તને ત્યાગી પ્રશસ્તની આરાધના કરવી એ સુમુક્ષુજનને બહુ બહુ આવશ્યક છે.

ભગવાન બોલ્યા:

[૧] હવે અનુક્રમથી હું લેશ્યા અધ્યયનને કહીશ. એ છએ કર્મ લેશ્યાના અનુભાવોને કહેતા એવા મને સાંભળો:—

નોંધ:—કર્મ લેશ્યા એટલા માટે કહી છે કે તે કર્મની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. અનુભાવ એટલે તીવ્ર કે મંદ રૂપે રસનું સંવેદન.

[૨] (લેશ્યાના અગિયાર બોલો કહે છે:—) લેશ્યાઓના (૧) નામ (૨) વર્ણ, (૩) રસ, (૪) ગંધ, (૫) સ્પર્શ, (૬) પરિણામ,

(૭) લક્ષણ, (૮) સ્થાન, (૯) સ્થિતિ, (૧૦) ગતિ અને (૧૧) વ્યવન. (ત્યારે અંતર્મુદ્ધર્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે આગામી ભવની જે સેસ્યા ઉત્પન્ન થાય તે) વગેરેને સાંભળો.

[૩] (૧) કૃષ્ણ સેસ્યા, (૨) નીલ સેસ્યા, (૩) કાપોતી સેસ્યા, (૪) તેજો સેસ્યા (૫) પદ્મ સેસ્યા અને (૬) શુકલ સેસ્યા. એ તેઓનાં ક્રમપૂર્વક નામો છે.

[૪] કૃષ્ણસેસ્યાનો વર્ણ જળવાળાં વાદળ, પાડાનાં શિંગડાં, અરીઠા, ગાડાની મળી, કાળજી અને આંખની કીકી જેવો સ્થામ હોય છે.

[૫] નીલ સેસ્યાનો વર્ણ લીલાં અશોકવૃક્ષ, નીલ વ્યાસ પક્ષીની પાંખ અને સ્નિગ્ધ વૈડૂર્ય નીલમણિ જેવો હોય છે.

[૬] કાપોતી સેસ્યાનો વર્ણ અજશીનાં ફૂલ, કાચલની પાંખ અને પારેવાની ડોક જેવો હોય છે.

નોંધ:—કાપોતી સેસ્યાનો વર્ણ કંઈક કાળો અને કંઈક લાલ હોય છે.

[૭] તેજો સેસ્યાનો વર્ણ હિંગળાના જેવો, ઉગતા સૂર્ય જેવો, સૂડાની ચાંચ જેવો અને દીપકની પ્રભા જેવો હોય છે.

[૮] પદ્મ સેસ્યાનો વર્ણ દળદરના કટકા જેવો અને ચણુ (ધાન્ય વિશેષ) ના તથા અચણુના ફળના રંગ જેવો પીળો જાણીતો.

[૯] શુકલ સેસ્યાનો વર્ણ શંખ, અંકરત્ન, મયકુંદનાં ફૂલ, દૂધની ધાર અને રૂપાના દાર જેવો ઉજ્જવલ હોય છે.

[૧૦] કૃષ્ણ સેસ્યાનો રસ ઠડવા ટુંબડાનો, કડવા લીંબડાનો, તથા કડવી રાદિણીનો રસ જેટલો કડવો હોય તેના કરતાં સ્વાદમાં અનંત ગળો કડવો જાણીતો.

[૧૧] નીલ સેસ્યાનો રસ સુંઠ, મરી અને પીપરના રસનો

સ્વાદ કે હસ્તિ પિપ્પિલી (ગજખીપર)ના રસનો સ્વાદ તીક્ષ્ણ હોય તે કરતાં પણ અનંતગણો તીવ્રો જાણવો.

[૧૨] કાપોતી લેસ્થાનો રસ કાચા આંખાના ફળનો સ્વાદ, કાચા કોઠાના રસનો સ્વાદ અને તુંબરના ફળના સ્વાદ જેવો હોય તેના કરતાં અનંતગણો તુરો જાણવો.

[૧૩] તેન્નેલેસ્થાનો રસ પાકા આમ્રફળના રસનો સ્વાદ અને પાકા કોઠાના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતાં અનંતગણો ખટ-મીઠો જાણવો.

[૧૪] પદ્મ લેસ્થાનો રસ ઉત્તર વારુણી તથા લિન્નલિન્ન પ્રકારના મધુ અને મેરક આસવ, વગેરે દારૂઓના રસથી પણ અનંત-ગણો ખટમીઠો જાણવો.

[૧૫] શુકલ લેસ્થાનો રસ ખજૂર, દ્રાક્ષ, દૂધ, ખાંડ અને સાકરના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતાં અનંતગણો મીઠો જાણવો.

[૧૬] કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે અશુભ લેસ્થાઓની ગંધ મરેલી ગાય, મરેલું કૂતરું કે મરેલા સર્પની ગંધ કરતાં અનંતગણી ખરાબ હોય છે.

[૧૭] તેન્નેલેસ્થા પદ્મલેસ્થા અને શુકલલેસ્થા એ ત્રણે પ્રશસ્ત લેસ્થાઓની ગંધ, કેવડા વગેરેનાં સુગંધી પુષ્પો તથા પીસાતા વસાણાની જેવી સુમધુર ગંધ હોય તે કરતાં અનંતગણી પ્રશસ્ત હોય છે.

[૧૮] કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે લેસ્થાઓના સ્પર્શ કરવત, ગાય અને જળદની જીભ અને સાગવૃક્ષના પત્ર કરતાં અનંતગણો કંકંશ હોય છે.

[૧૯] તેન્ને, પદ્મ અને શુકલ એ ત્રણે લેસ્થાનો સ્પર્શ માખણ,

સરસવતું ફુલ અને જૂર નામની વનસ્પતિના સમાન રપથ કરતાં અનંતગણો ક્રોમળ હોય છે.

[૨૦] તે છએ લેશ્યાઓના પરિણામ અનુક્રમે ત્રણ, નવ, સત્તાવીસ એકાસી અને બસો તેતાળીશ પ્રકારના જાણવાં.

નોંધ:—ત્રણ એટલે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ, પછી જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટના ક્રમથી ત્રણ ત્રણ બેદો વધારતા જવા.

લેશ્યાનાં લક્ષણો:—

[૨૧] પાંચે આશ્રવો (મિથ્યાત્વ, અવત, પ્રમાદ, કપાય અને અશુભ યોગ) ને નિરંતર સેવન કરનાર મન, વચન અને કાયાથી અસંયમી છ કાપની હિંસાથી નહિ વિરમેલો, આરંભમાં આસક્ત, પાપનાં કાર્યોમાં સાહસિક અને શુદ્ધ—

[૨૨] કૂર, અજીતેન્દ્રિય અને સર્વનું અહિત કરનાર કુટિલ ભાવના વાળો. આવા બધા યોગથી જોડાયેલો જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાનાં પરિણામવાળો જાણવો.

[૨૩-૨૪] ધર્ષાળુ, કદામહી (અસહિષ્ણુ), તપ નહિ આદરનાર, અજ્ઞાની, માયાવી, નિર્લજ્જ, લંપટ, દ્વેષી, રસલોહુપી, શઠ, પ્રમાદી, સ્વાર્થી, આરંભી, શુદ્ધ અને સાહસિક ઇત્યાદિ ક્રિયાઓથી જોડાયેલો જીવાત્મા નીચ લેશ્યાવાળો ગણાય.

[૨૫-૨૬] વાણીમાં અને વર્તનમાં વક્ર (અપ્રમાણિક,) માયાવી, અભિમાની, પોતાના દોષને છુપાવનાર, પરિમદી, અનર્થ મિથ્યાદ્રષ્ટિ, ચોર, અભિમાની અને બીજાના કાળજાને બેદી નાખે તેવો કઠોરભાષી, આ બધા યોગોથી જોડાયેલો જીવાત્મા કાપોતી લેશ્યાવાન હોય છે.

[૨૭-૨૮] નમ્ર, અચપળ, સરળ, અકુતુહલી, વિનીત, દાનત, તપસ્વી

યોગી, ધર્મમાં દૃઢ, ધર્મપ્રેમી, પાપજીરુ અને કલ્યાણનો ધમ્મશુક વગેરે વિશેષજ્ઞાથી જોડાયેલો જીવાત્મા તેને લેસ્થાવાન જાણવો.

[૨૯] જે મનુષ્યને ક્રોધ, માન, આયા અને લોભ અદ્ય હોય, ચિત્તશાંત હોય, દમિતેન્દ્રિય, યોગી, તપસ્વી,

[૩૦] અદ્યભાષી, ઉપશમ રસમં જીવનાર અને જીતેન્દ્રિય એ બધા વિશેષજ્ઞાથી જોડાયેલો પદ્મલેસ્થાનો ધણી જાણવો.

[૩૧] આર્ત અને રોદ્ર એ બન્ને દુષ્કર્મોને છોડીને જે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન ધરે છે. તથા રાગદ્વેષરહિત, શાંતચિત્તવાળો, દમિતેન્દ્રિય અને પાંચ સમિતિઓ તથા ત્રણ ગુણોથી ગુણ-

[૩૨] અદ્યરાગી અથવા વીતરાગી, ઉપશાંત અને જીતેન્દ્રિય વગેરે બ્યાપારોથી જોડાયેલો હોય છે તે જીવ શુક્લ લેસ્થાવાન જાણવો.

[૩૩] અસંખ્યેય અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનાં જોડલા સમય અને સંખ્યાતીત લોકનાં જોડલા આકાશ પ્રદેશો હોય તેટલાં શુભ-અશુભ લેસ્થાઓનાં સ્થાનો જાણવા.

નોંધ:—દસ કોડાકોડી સાગરોપમની એક અવસર્પિણી (ઉતરતો) કાળ અને દસ કોડાકોડી સાગરોપમની એક ઉત્સર્પિણી (ચડતો) કાળ જાણાય છે.

[૩૪] કૃષ્ણ લેસ્થાની સ્થિતિ જથ્થા અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક મુદ્ધર્ત જાણવી.

નોંધ:—પરલોકમાં જે લેસ્થા મળવાની હોય તે લેસ્થા મરણ પહેલાં એક અંતર્મુદ્ધર્ત વહેલી આવે છે. એટલે એક અંતર્મુદ્ધર્ત જોઈએ છે.

[૩૫] નીલલેસ્થાની સ્થિતિ જથ્થા અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમ ઉપર પદ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.

- [૩૬] કાપોતી લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમ ઉપર પલ્લોપમનો અર્મખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.
- [૩૭] તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની ઉપર પલ્લોપમનો અર્મખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.
- [૩૮] પદ્મ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની ઉપર એક અંતર્મુદ્ધર્ત અધિક જાણવી.
- [૩૯] શુકલલેશ્યાનો સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક અંતર્મુદ્ધર્ત અધિક જાણવી.
- [૪૦] આ તો ખરેખર લેશ્યાઓની મુખ્યમુખ્ય (મંત્રહ) સ્થિતિ દર્શી. હવે ચારે ગતિઓમાં લેશ્યાઓની સ્થિતિ ભિન્નભિન્ન પ્રકારે દર્શીશ.
- [૪૧] (નરક ગતિની લેશ્યાસ્થિતિ કહે છે:-) કાપોતી લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ અને વધુમાં વધુ ત્રણ સાગરોપમની ઉપર પલ્લોપમનો અર્મખ્યાતમો ભાગ અધિક જાણવી.
- [૪૨] નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની ઉપર પલ્લોપમનો અર્મખ્યાતમો ભાગ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની ઉપર પલ્લોપમનો અર્મખ્યાતમો ભાગ અધિક જાણવી.
- [૪૩] કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ સાગરોપમની ઉપર પલ્લોપમનો અર્મખ્યાતમો ભાગ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની જાણવી.
- [૪૪] નરકના જીવોની આ લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવી. હવે પશુ, મનુષ્ય અને દેવોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવીશ.

[૪૫] શુક્લ લેશ્યા સિવાય બાકીની લેશ્યાની તિર્યચ અને મનુષ્યની સ્થિતિ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, જે ઇદ્રિય, ત્રણ ઇદ્રિય, ચાર ઇદ્રિય, અગ્રંતી પંચેન્દ્રિય, મંત્રી પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ તથા મંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્યો પૈકી) જેને ન્યાં ન્યાં જે જે કૃષ્ણાદિક પાંચ લેશ્યાઓ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રત્યેકની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કેવળ અંતર્મુહૂર્ત કાળની જાણવી, (તેથી કેવળજ્ઞાની આમાંથી બાદ થાય છે.)

[૪૬] (કેવળી ભગવાનની શુક્લ લેશ્યા કહે છે :—) શુક્લ લેશ્યાદિની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વમાં માત્ર નવ વર્ષ ઓછા કાળની જાણવી.

[૪૭] આ પશુ અને મનુષ્યોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવી. હવે દેવોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવીશ.

[૪૮] કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ પશ્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૪૯] નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પશ્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૫૦] કાપોતી લેશ્યાની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ નીલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પશ્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૫૧] હવે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ ચાર જાતિના દેવોમાં રહેલી તેજો લેશ્યાની સ્થિતિ કહીશ.

[૫૨] તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ જે સાગરોપમની ઉપર પશ્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અધિક જાણવી.

[૫૩] તેજે લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની (ભવનપતિ અને વ્યતંર દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી અને ઉત્કૃષ્ટ એ સાગરોપમની ઉપર પશ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક (વૈમાનિક દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી.

[૫૪] પદ્મલેશ્યાની ઝોઝામાં ઝોઝી સ્થિતિ તેજેલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને વધુમાં વધુ દસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી.

[૫૫] શુક્લ લેશ્યાની ઝોઝામાં ઝોઝી સ્થિતિ પદ્મલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી.

[૫૬] કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતી એ ત્રણે ધર્મ લેશ્યાઓ છે. અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા દુર્ગતિ પામે છે.

[૫૭] તેજે, પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણે ધર્મ લેશ્યાઓ છે. અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા મુગતિ પામે છે.

[૫૮-૫૯] મરણ વખતે આગલા ભવને માટે જીવાત્મામાં ન્યારે લેશ્યાઓ પરિણામ પામતી હોય તે વખતે પહેલે સમયે કે અંતિમ સમયે કાર્ધ પણ જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

[૬૦] સારાંશ કે મરણુતિ આગામી ભવની લેશ્યાઓ પરિણમ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ અને અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે તે વખતે જીવો પરલોકને વિષે જાય છે.

નોંધા:—લેશ્યાઓની રચના એવી હોય છે કે તે જે ગતિમાં જવાનું હોય તેવા આકારમાં મૃત્યુની એક સમય પહેલાંજ પરિણત થાય છે.

[૬૧] માટે આ બધી લેશ્યાઓના પરિણામોને જાણીને લિપ્ત અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓને છોડી પ્રશસ્ત લેશ્યાઓમાં અધિષ્ઠાન કરે.

નોંધ:—શુભને સૌ ઈચ્છે છે. અશુભને કોઈ નથી ઈચ્છવું. શુભ કેવળ વિચારથી ન પામી શકાય. શુભને માટે સતત શુભ પ્રયત્ન થવો પડે.

અપ્રસસ્ત લેશ્યાઓનું ઉત્પન્ન થવું સ્વાભાવિક છે. તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી, ઈર્ષ્યા, ક્રોધ, દ્રોહ, કૂરતા, અસંયમ, પ્રમત્તા, વાસના અને માયા વગેરે બધું નિમિત્ત મળતાં જીવાત્મા ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ સહસા કરી નાખે છે. પરંતુ કામજતા, વિશ્વપ્રેમ, સંયમ, ત્યાગ, અર્પણતા અને અભક્તતા વગેરે ઉચ્ચ સદ્ગુણો આરાધવા ત્યાંજ કઠિનતા છે, ત્યાંજ કસોટી છે અને ત્યાંજ ઉપયોગની આવશ્યકતા છે.

આવી સરાણે, ચઢનાર સાધકજ શુભ, મુંદર અને પ્રસસ્ત લેશ્યાઓને પામી શકે છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે લેશ્યા સ્ત્રંબંધી ચોત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

॥ ૩૪ ॥

આણગારાધ્યયન /

૩૫

સંસારના બાહ્ય બાંધનોથી છૂટવું પણ કંઈ સહેલું નથી. સંસારના ફાળુભંગુર પદાર્થોમાં ફેંક બિચારા ભોગવિશાસી જીવો રાચી રહ્યા છે, રખડી રહ્યા છે અને સ્વચ્છંદી જીવન શુભરીને આલોક અને પરલોકમાં પરમ વેદનાને દેનારાં કર્મોનાં સંચય કરી રહ્યા છે.

ત્યાં કોઈ હજીકર્મી જીવનેજ સફળાવ કે વૈરાગ્ય ભગે છે. અને ત્યાગની તાક્ષાવેક્ષી સાગે છે.

આત્મ ત્યાગી જીવન દુર્લભ હોવા છતાં કદાચ પામી શકાય. પરંતુ ધરમાર, સગાંવહાતાં એ બધું જોડ્યા પછી તેટલામાંજ જીવનવિકાસની સમાપ્તિ થઈ જતી નથી.

જેટલું સ્થાન જિંચું તેટલોજ જવાબદારી આધક થતી જવાની.

ત્યાગીનું જીવન, ત્યાગીની સાવધાની, ત્યાગીની મનોદશા વગેરે કેટલાં કડક, ઉદાર અને પવિત્ર હોવાં જોઈએ તેનાં અહીં વિધાન છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] જે માર્ગને આચરવાથી ભિક્ષુ દુઃખનો અંત કરી શકે તેવા તીર્થંકરના બતાવેલા માર્ગને હું તમને કહી સંભળાવું છું. તેને એકાગ્ર ચિત્તથી તમે સાંભળો.

[૨] જે લિશ્તુસાધક ગૃહસ્થવાસને છોડીને પ્રવ્રજ્યા માર્ગમાં ગયેલો છે. તેણે આ આસક્તિઓને બરાબર સમજી લેવી જોઈએ, કે જે આસક્તિઓથી મનુષ્યો બંધાય છે.

નોંધા—સમજે લેવી એટલે બરાબર જાણીને ત્યાગ કરવો જોઈએ.

[૩] તેજ પ્રમાણે હિંસા, અસત્ય, ચૌરી, અણ્ણચર્ય, અપ્રાપ્ત વસ્તુઓની ઈચ્છા અને મેળવેલાનો પરિગ્રહ એ પ્રમાણે આ પાંચ સ્થાનોને સમજીએ છોડી દેવાં.

[૪] ચિત્રવાળું પુષ્પ અને અગરચંદનના ધૂપથી સુગંધિત, મુંદર સ્થેત વસ્ત્રના ચંદરવાથી શલ્યગારેલું અને મુંદર કમાડવાળું એવું મનોહર ઘર લિશ્તુ મનથી પણ ઈચ્છે નહિ.

નોંધા—આવા સ્થાને ન રહેવા માટે જે કંઈ છે તેનું ખાસ કારણ એ છે કે બહારનું સૌંદર્ય પણ દેટલીક વખત જોવાથી ખીજકરૂપે રહેલા વિકારાદિ દોષોને ઉત્તેજિત કરવામાં નિમિત્તરૂપ પામ છે.

[૫] તેવા ઉપાશ્રયમાં લિશ્તુને ઇદ્રિયોનો સંયમ કઠિન થઈ પડે છે કારણકે તે સ્થાન કામ અને રાગનું વૃદ્ધિકારક છે.

[૬] માટે સ્મશાન, સૂનું ઘર કે વૃક્ષના મૂળમાં અથવા ગૃહસ્થીઓએ પોતાને માટે બનાવેલા સાદા એકાંત મકાનમાં લિશ્તુએ રાગ-દ્વેષથી રહિત ચર્ષ વાસ કરવો.

નોંધા—તે કાળમાં દરેક બાવિક ગૃહસ્થો પોતપોતાની ધર્મક્રિયા કરવાનું એકાંત સ્થાન પોતાના ઘરથી અલગ રાખતા હતા.

[૭] જે સ્થાનમાં બહુ જીવોની ઉત્પત્તિ ન હોય, પોતાને કે પરને પીડાકારક ન હોય અને સ્ત્રીઓથી વ્યાપ્ત ન હોય તે સ્થાનને વિષેજ પરમ સંયમી લિશ્તુને રહેવું કલ્પે (તેવા સ્થાને રહેવું જોઈએ).

- [૮] લિપ્તુ ધરો કરે નહિ કે બીજા દ્વારા કરાવે નહિ, કારણકે ધર કરાવવાની ક્રિયામાં અનેક જીવોની હિંસા થાય છે.
- [૯] જેમાં સૂક્ષ્મ અને સ્પૂળ એવા સ્થિર અને હાલતા ચાલતા જીવોની ગૃહકાર્યમાં હિંસા થાય છે, તેથી સંયમીએ ધર બધાવવાની ક્રિયા છોડી દેવી.
- [૧૦] તેજ પ્રમાણે આહાર, પાણીને રાંધવામાં કે રંધાવવામાં પણ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ ઇત્યાદિ) અનેક જીવોનો વધ થાય છે. તેથી તે પ્રાણીઓની દયા ખાતર પોતે રાંધે નહિ તેમ રંધાવે પણ નહિ.
- [૧૧] જળ, ધાન્ય, પૃથ્વી અને કાષ્ઠને આશ્રયે રહેલા અનેક જીવો આહારપાણી પકાવવામાં હણાય છે માટે લિપ્તુએ તે પકાવવું નહિ.
- [૧૨] સર્વ દિશામાં શસ્ત્રની ધારાની પેઠે ફેલાયેલું ધણા જીવોનો નાશ કરનાર જ્યોતિ (અગ્નિ) સમાન એક પણ શસ્ત્ર નથી માટે સાધુએ અગ્નિને ઉદ્દીપન કરવી નહિ.

નોંધ —લિપ્તુ પોતે તેવી કોઈપણ ભતની હિંસક ક્રિયા કરે નહિ તેમ કરાવે કે મનથી અનુમોદન પણ આપે નહિ,

- [૧૩] ખરીદવા અને વેચવાની ક્રિયાથી વિરમેલો અને દેખું તથા સુવર્ણ જેને સમાન છે તેવો લિપ્તુ સુવર્ણ તથા ચાંદીને મનથી પણ ઈચ્છે નહિ.

નોંધ:—જેમ દેશને નિર્મૂલ્ય ભણી કોઈ અડકવું નથી તેમ લિપ્તુ સુવર્ણને જોવા છતાં અડકે નહિ. કારણકે ત્યાગ કર્યા પછી સુવર્ણની કિંમત તેને મન દેશ સમાન સ્વાભાવિક થઈ જાય છે.

- [૧૪] ખરીદનાર ગ્રાહક કહેવાય છે અને વેચનાર વાણિયો (વેપારી)

કહેવાય છે. માટે જો ક્યવિધ્યલાં બિશુ પડે તો તે સાધુ કહેવાતો નથી.

[૧૫] બિદ્યા ભાગવાના વ્રતવાળા બિશુએ યાત્રીનેજ લેવું. ખરીદીને લેવું નહિ. કારણકે ખરીદવાની અને વેચવાની ક્રિયામાં તેની પાછળ દોષ સમાયેલો છે. માટે બિદ્યાવૃત્તિએજ સુખકારી છે.

નોંધ:—કંચન અને કામિની એ બે વસ્તુ સંસારનું બંધન છે. તેની પાછળ અનેકાનેક દોષો સમાયેલા છે. તેને ત્યાગ્યા પછી ત્યાગીને પરિમદ્ધ તો શું ? પણ તેનું ચિંતન સુધ્ધા ન કરવું ધટે. માટેજ ત્યાગીને માટે બિદ્યાચરી એજ ધર્મ્ય જતાવ્યું છે.

[૧૬] સૂત્રમાં કહેલા નિયમો પ્રમાણે આનંદિત ધરોમાં સામુદાનિક ગોચરી કરતાં આહારની પ્રાપ્તિ થાઓ કે ન થાઓ પણ મુનિએ સતુષ્ટ રહેવું જાઈએ.

નોંધ:—જો કુળો કુર્ગુણોનો નિંદાચેલાં દોષ કે અભક્ષ્ય પદાર્થો ખાતાં દોષ તેવાં રચણો છાડીને બિશુએ બિન્ન બિન્ન કુળોમાં નિર્દોષ બિદ્યાવૃત્તિ કરવી.

[૧૭] અનાસક્ત અને સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર કાણુ રાખનાર સાધુ રસનો લોહુપી ન બને. કદાચ ન મળે તો તેની વાંછા પણ ન કરે. મહામુનિ ભોજનને રસમાટે નહિ પણ સંયમયાત્રાના નિર્વાહ માટે ભોજનને ભોગવે.

[૧૮] ચંદનાદિતું અર્ચન, બેકકાની રચના, ઋદ્ધિ, સત્કાર, સન્માન, પૂજન કે પરાણે કરાવેલું વંદન, બિશુ મનથી પણ ન ધર્યો.

[૧૯] મરણુપર્યંત સાધુ અપરિગ્રહપણે શરીરના મમત્વને તજીને નિયાણા રહિત યજ્ઞને શુક્લધ્યાનને ચિંતવે અને અપ્રતિબંધ-પણે વિચરે.

[૨૦] કાળધર્મ (મૃત્યુ અવસર) પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ચારે આહારનો

સાગ કરીને તે સમર્થ લિક્ષુ આ છેલા મનુષ્ય દેહને છોડીને
સર્વ દુ ખથી છૂતી જાય

[૨૧] મમત્વ અને અહ કાર ગદિત, અનાસવી અને વીતરાગી થઈ
કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને પત્રી કાયમની નિવૃત્તિ પામે
(મુક્તિ પામે)

નોંધ—સયમ એ ખાડાની ધાર છે સયમનો માર્ગ દેખાવમા સરળ
છતાં આચરવામા ખૂબ કઠણ છે સયમજીવન સૌ કોઈ માટે સુલભ નથી.
છતાં તે એકજ માત્ર કર્યાણનો માર્ગ છે

એમ કહે છું —

એ પ્રમાણે અણગાર મંમધીનું પાત્રીસમુ અધ્યયન મમાપ્ત થયું
॥ ૩૫ ॥

જીવાજીવવિભક્તિ

જીવાજીવ પદાર્થોના વિભાગ

૩૬

ચેતન; જડ (કર્મ)ના સંસર્ગથી જન્મમરણના ચક્રમાં ફરે છે એનું નામ સંસાર. આવા સંસારની આદિ કેમ કહાય ? જ્યારથી ચેતન ત્યારથી જડ એમ આ બન્ને તત્ત્વો જગતના અણુ અણુમાં ભર્યા છે આપણને તેની આદિની ચિંતા નથી. કારણકે તેની આદિ ક્યા કાળથી થઈ ? તે જાણવામાંજ માત્ર આપણું કર્તવ્ય કહ્યાણુ નથી તેમ ન જાણવામાં હાનિ પણ નથી.

કારણકે જૈનદર્શન માને છે કે સંસારની આદિ નથી અને આખા પ્રવાહની અપેક્ષાએ હજુ પણ સંસાર ચાલવાનો છે. તેમ છતાં મુક્ત જીવાત્માઓની અપેક્ષાએ સુખિ હતી, છે અને રહેશે.

ચેતન અને જડનો સંયોગ ગમે તેટલો નિ જડ (ધટ) હોવા છતાં તે સંબંધ સંયોગિક સંબંધ છે. સમવાય સંબંધનો અંત હોતો નથી. પરંતુ સંયોગ સંબંધનો અંત આજે, કાલે કે વધુ કાળે પણ થવો સંભવિત છે

આજે ચેતન અને જડ ચોતપોતાનો ધર્મ શુભાવી બેઠાં છે. ચેતનમય જડ અને જડમય ચેતન એમ પરસ્પર એવાં તે એકકાર થઈ ગયાં જણાય છે કે સહસ્રા તેમનો ઉદ્દેશ પણ ન લાવી શકાય.

જડના અનાદિ સંસર્ગથી મક્તિન થયેલું ચૈતન્ય જીવાત્મા

કે બહિરાત્મા કહેવાય છે. અને જ્યારે તે જવાત્મા પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે ત્યારે તે સ્થિતિને અંતરાત્મા કહેવાય છે. અને જે ચૈતન્યો કર્મરહિત થયાં છે તે પરમાત્માઓ કહેવાય છે.

જવાત્માને પ્રથમ જગતના પદાર્થોને ચાર્ય સ્વરૂપે જાણવાની ઇચ્છા થાય તેને જિજ્ઞાસા કહેવાય છે. આવી જિજ્ઞાસા પછી તે જગતનાં બધાં તત્ત્વોમાંથી મૂળભૂત એ તત્ત્વોને તારવી લે છે. એ તારંગ્યા પછી જીવની ચૈતન્ય તત્ત્વપર ઠાંચે છે, અને તુરતજ એ શુદ્ધ બનવા માટે શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રતીતિ કરી આગળ વધે છે. જીવનતત્ત્વનાં ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપોને જાણ્યા પછી સ્વયં અજીવતત્ત્વ અને એ બન્ને તત્ત્વનાં સંયોગિક બળોનો વિચાર કરી લે છે.

આખા સંસારનું સ્વરૂપ તેના સદૃશમાં આવી ગયા પછી આત્માભિમુખ થઈ એ અનુભવ પોતામાં કરતો રહે છે, અને આત્મસદૃશની દોરી પર ધ્યાન આપી વર્તમાન કર્મોનો શાધ કરે છે. પછી પૂર્વ કર્મોના સંયોગથી છૂટે છે, અને એમ થતાં થતાં શુદ્ધ ચૈતન્ય બને છે.

લગવાન બોલ્યા:—

- [૧] જેને જાણીને ભિન્ન સંયમમાં ઉપયોગપૂર્વક ઉદ્ભવંત થાય છે તે જીવ અને અજીવના જુદા જુદા બોદોને કહ્યું છું:—તમે એકાગ્ર ચિત્તથી મને સાંભળો.
- [૨] જેમાં જીવ અને અજીવ એ બન્ને તત્ત્વો હોય તેને તીર્થકરોએ લોક કહ્યો છે. અજીવનો એક દેશ એટલે કે જ્યાં માત્ર આકાશજ છે—બીજા કોઈ પદાર્થ નથી—તેને અલોક કહ્યો છે.
- [૩] જીવ અને અજીવોનું નિરૂપણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને બાવ એમ ચાર પ્રકારથી થાય છે.

[૪] મુખ્યત્વે રૂપી અને અરૂપી એમ અઞ્ચ તત્ત્વના બે ભેદો થાય. તેમાં રૂપી ચાર પ્રકારનાં અને અરૂપી દસ પ્રકારનાં છે.

[૫] ધર્માસ્તિકાયના (૧) સ્કંધ, (૨) દેશ અને (૩) પ્રદેશ અને અધર્માસ્તિકાયના (૪) સ્કંધ, (૫) દેશ તથા (૬) પ્રદેશ.

[૬] અને આકાશાસ્તિકાયના (૭) સ્કંધ, (૮) દેશ અને (૯) પ્રદેશ તથા (૧૦) અધ્યાસમય (કાળતત્ત્વ), એમ બધા મળી અરૂપીના દસ ભેદો થાય છે.

નોંધ—કોઈ પણ સંપૂર્ણ દ્રવ્યના આખા વિભાગને સ્કંધ કહેવાય છે. સ્કંધના અમુક કલ્પેલા વિભાગને દેશ કહેવાય છે અને સૌથી નાના વિભાગ કે જોના બે ખડ ન થઈ શકે પણ સ્કંધ સાથે જોડાયેલો હોય તો તેને પ્રદેશ કહેવાય છે. અને તેવો સૂક્ષ્મ ભાગ સ્કંધથી અલગ થઈ જાય તો તેને પરમાણુ કહેવાય છે.

[૭] (ક્ષેત્રનું વર્ણન:—) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ બન્ને દ્રવ્યોનું ક્ષેત્ર લોક પ્રમાણે છે. અને આકાશાસ્તિકાયનું ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ લોક અને અલોકમાં પણ છે. સમય (કાળ)નું ક્ષેત્ર મનુષ્યક્ષેત્રના પ્રમાણે જોટલું છે (એટલે કે ૪૫ લાખ ચોજન સુધી છે).

[૮] (કાળનું વર્ણન:—) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણે દ્રવ્યો કાળની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત એટલે કે દરેક કાળમાં શાશ્વત છે એમ કહ્યું છે.

[૯] સમય કાળ પણ નિરંતર પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત છે. પણ કોઈ કાર્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંત સહિત છે.

[૧૦] સ્કંધો. સ્કંધના દેશો, તેના પ્રદેશો અને પરમાણુઓ એ રૂપી (૧૪) પદાર્થો ચાર પ્રકારનાં જાણવા.

[૧૧] દ્રવ્યથી જ્યારે પરમાણુ પુદ્ગલો એકઠાં મળે તે સ્કંધ ગણાય છે અને અલગ અલગ હોય ત્યારે પરમાણુઓ કહેવાય છે. અને ક્ષેત્રથી સ્કંધો લોકના એક દેશ વ્યાપી અને પરમાણુ આખા લોકવ્યાપી જાણવાં. હવે સ્કંધાદિક પુદ્ગલોની કાળસ્થિતિ ચાર પ્રકારે કહું છું.

નોંધ:—લોકના એક દેશમાં એટલે કે એક આકાશપ્રદેશમાં સ્કંધ હોય અને ન પણ હોય. પણ પરમાણુઓ તેા અવશ્ય હોય.

[૧૨] સંસાર પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અનંત છે. પણ રૂપાંતર અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિસંહિત અને અંતસંહિત છે.

[૧૩] એક ઠેકાણે રહેવાની અપેક્ષાએ તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલોની સ્થિતિ ઝોઝામાં ઝોઝી એક સમય અને વધુમાં વધુ અસંખ્યાત કાળ સુધીની સ્થિતિ તીર્થકરોએ વર્ણવી છે.

[૧૪] તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલો પરસ્પર વિખુટા પડી ફરીથી મળે તેનું અંતર ઝોઝામાં ઝોઝું એક સમયનું અને વધુમાં વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫] (હવે ભાવથી અજીવરૂપી પુદ્ગલના બેદો કહે છે:—) વર્ણથી, ગંધથી, રસથી, સ્પર્શથી અને સંસ્થાન (આકૃતિ)થી એમ તેઓના પાંચ પ્રકારો જાણવા.

[૧૬] વર્ણથી પરિણામ પામેલા તે પુદ્ગલના પાંચ પ્રકારો હોય છે. (૧) કાળા, (૨) લીલા, (૩) રાતા, (૪) પીળા અને (૫) ઘોળા.

[૧૭] ગંધથી તે બે પ્રકારે પરિણામ પામે છે. (૧) સુરભિ (સુગંધી) ગંધવાળા અને (૨) દુરભિ ગંધવાળા.

[૧૮] રસથી તે પાંચ પ્રકારે પરિણત હોય છે. (૧) તીખા, (૨) કડવા, (૩) કસાયલા, (૪) ખાટા અને (૫) મીઠા.

[૧૯] સ્પર્શથી તે આઠ પ્રકારે પરિણત કહેવાય છે. (૧) કર્કશ, (૨) કામળ, (૩) ભારે, (૪) હળવા,

[૨૦] (૫) ઠંડા, (૬) હિના, (૭) રિનગ્ધ. અને (૮) લુખા. આ પ્રમાણે સ્પર્શથી આઠ પ્રકારનાં કલાં છે.

[૨૧] સંસ્થાન (આકૃતિ)થી પાંચ પ્રકારમાં પરિણત થાય છે. (૧) પરિમડળ (ચૂડી જેવો ગોળ આકાર), (૨) વૃત્ત (દડા જેવો ગોળ આકાર), (૩) ત્રાંસો આકાર, (૪) ચોરસ આકાર અને (૫) આયાત (લાંબો આકાર).

[૨૨] વર્ણથી જે કાળો હોય તેમાં (જે) ગંધ, (પાંચ) રસ, (આઠ) સ્પર્શ અને (પાંચ) સંસ્થાન (આકૃતિ) એમ (વીસ બોલની) ભજના (હોય કે ન હોય) જાણવી.

નોંધ:—ભજના લખવાનું કારણ એ છે કે જે સ્થૂળ અનંત પ્રદેશી સ્વંધ પુદ્ગલ વર્ણથી કાળાં હોય, તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન એમ વીસ ભેદો જાણવા. અને પરમાણુની અપેક્ષાએ તો એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ એમ ચાર ભેદો જ જાણવા. આ પ્રમાણે દરેક સ્થળે સમજી લેવું.

[૨૩] જે પુદ્ગલ વર્ણે લીલાં હોય, તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૨૪] જે પુદ્ગલ વર્ણથી રાતો હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૨૫] જે પુદ્ગલ વર્ણથી પીળાં હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

- [૨૬] જે પુદ્ગલ વર્ણથી સંદેહ હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૨૭] જે પુદ્ગલ ગંધથી મુરલિ હોય તેમાં વર્ણ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૨૮] જે પુદ્ગલ ગંધથી દુરલિ હોય તેમાં વર્ણ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી,
- [૨૯] જે પુદ્ગલ રસથી તીખાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૦] જે પુદ્ગલ રસથી કડવાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૧] જે પુદ્ગલ રસથી કસાયલાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૨] જે પુદ્ગલ રસથી ખાટાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૩] જે પુદ્ગલ રસથી મીઠાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૪] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કર્કશ (ખરખચડો) હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૫] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કોમળ હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૬] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ભારે લાગતાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૭] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી હળવાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

- [૩૮] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ઠંડા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૯] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ઊના હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૦] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી સ્નિગ્ધ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૧] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી લુપ્તા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૨] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી પરિમંડળ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૩] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી વૃત્ત હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૪] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી ત્રાસા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૫] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી ચોરસ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૬] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી આયાત હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૭] આ પ્રમાણે અણ્વ તત્ત્વનો વિભાગ સંક્ષેપથી કર્યો. હવે જીવતત્ત્વના વિભાગને ક્રમપૂર્વક કહીશ
- [૪૮] સંસારી (કર્મસહિત) અને સિદ્ધ (કર્મરહિત) એમ બે પ્રકારના જીવો સર્વથા પુરુષો કહ્યા છે તે પૈકી સિદ્ધજીવો અનેક પ્રકારના કહ્યા છે તેને હું પ્રથમ કહીશ એવા મને તમે સાંભળો —

[૪૯] તે મિદ્ધ જીવોમાં સ્ત્રીલિંગે તથા નપુસકલિંગે અને જ્ઞેન સાધુના વેશે, અન્ય દર્શનના (મંન્યાસી ઇત્યાદિ) વેશે કે ગૃહસ્થ વેશે થયેલા મિદ્ધ જીવોનો મમાવેશ થાય છે.

નોંધ:—શ્રી, પ્રરુષ અને જન્મથી નહિ પણ કૃત નપુસક એવા જીવો ગૃહસ્થાશ્રમ કે ત્યાગાશ્રમમાં રહી મોક્ષ પામી શકે છે. અર્થાત્ તે હ પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. પરંતુ તેના વિશેષ ભેદો કરી બધા મળી પંદર પ્રકારના સિદ્ધ પણ વર્ણવ્યા છે.

[૫૦] સિદ્ધ થતી વખતે તે જીવોની શરીર અવગાહના (જિંચાઈ કેટલી હોય તે બતાવે છે) જથ્થા જે હાથ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષ્યોની અને તે બન્ને કરતા મધ્યમ અવગાહના (તેની વચ્ચેની શરીરની જિંચાઈ) થી જિંચે (પર્વતપર) નીચે (ખાડ વગેરેમાં) તથા તિરછા લોકમાં, સમુદ્રમાં અને અન્ય જલાશયમાં તે જીવો સિદ્ધ દશા પામી શકે.

[૫૧] એક સમયમાં દસ નપુસક (કૃત નપુંસક), વીમ સ્ત્રીઓ અને એકસો આઠ પુરુષો વધુમાં વધુ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૨] એક સમયમાં વધુમાં વધુ ચાર જીવો ગૃહલિંગમાં, દસ અન્ય લિંગમાં તથા એકમો આઠ જ્ઞેનલિંગમાં સિદ્ધ થઈ શકે છે.

નોંધ:—ચોતાના શાસનમાં હો કે અન્ય શાસનમાં હો, ગૃહસ્થાશ્રમમાં હો કે ત્યાગાશ્રમમાં હો. જે જે સ્થાનમાં જેટલેટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય તે તે જીવો મોક્ષ પામે છે. ત્યાં કોઈ દર્શન, મત, વાદ કે આશ્રમનો ઇન્દો નથી.

[૫૩] એક સમયમાં એકીસાથે જથ્થા જે હાથની જિંચાઈવાળા વધુમાં વધુ ચાર જીવો, અને ઉત્કૃષ્ટ (પાંચસો ધનુષ્યની જિંચાઈવાળા જે જીવો તેમજ મધ્યમ(તે બન્નેની વચ્ચેની) જિંચાઈવાળા) એકમો આઠ મિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૪] એક સમયમાં એકી સાથે જાયા(મેરુ પર્વતની ચૂલિકા ઉપર) લોકને વિષે ચાર સમુદ્રમાં જે, નદી ઇલાદિમાં ત્રણ, નીચા લોકને વિષે વીસ અને મધ્ય લોકમાં એકસો ને આઠ જીવો નિશ્ચય સિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૫] સિદ્ધ થયેલા જીવો ક્યાં રોકાયા છે? ક્યાં સ્થિર રહ્યા છે? અને ક્યાં શરીર છોડીને સિદ્ધ થયા છે?

[૫૬] સિદ્ધના જીવો અલોક જતાં અટક્યા છે. લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે. અહીં મધ્ય લોકમાં શરીર છોડીને લાંબા લોકના અગ્ર ભાગ પર રહેલી સિદ્ધ ગતિમાં સ્થિર થયા છે.

નોંધ:—શુદ્ધ ચૈતન્યની અરબક્ષિત ગતિ ઉર્ધ્વગમનની છે પણ ગતિ સહાયક ધર્માસ્તિકાય તત્ત્વ અલોકમાં ન હોવાથી લોકના અગ્ર ભાગ પરજ તેની સ્વાભાવિક સ્થિતિ થઈ રહે છે.

[૫૭] (સિદ્ધિસ્થાન કેવું છે તે કહે છે:—) સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનથી ખાર યોજન ઉપર જતને આકારે ધરીપભારા (ધૃતપ્રાગભાર) નામની એક મુક્તિશિલા પૃથ્વી છે.

[૫૮] તે સિદ્ધશિલા ૪૫ લાખ યોજનની લાંબી અને પહોળી છે. તેનો આખો ઘેરાવો તેનાથી-ત્રણ ગણા કરતાં વધારે જાણીયો.

[૫૯] તે સિદ્ધશિલા મધ્ય ભાગે આઠ યોજનની જાડી અને પછી થોડું થોડું ઘટતાં એકદમ છેડે માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળી છે.

[૬૦] તે પૃથ્વી સમભાવે અભુજન નામના ધોળા સુવર્ણ જેવી ખૂબ નિમળ છે અને સમા જતને આકારે રહેલી છે. એ પ્રમાણે અનંત સ્થાની લીર્યકરોએ કહ્યું છે.

[૬૧] તે સિદ્ધશિલા ચંપ, અને અંક નામનાં રત્નો અને મુય-

કુંદના ફૂલ જેવી ખૂબ નિર્મળ અને સુંદર છે. અને તે સિદ્ધશિલાથી એક યોજન ઊંચે લોકનો છેદો આવી રહે છે.

[૬૨] તે યોજનનો છેલ્લો જે એક કોણ છે તેનો જુદો ભાગ એટલે ૩૩૩ ધનુષ્ય અને ૩૨ આંગળની ઊંચાઈમાં સિદ્ધપ્રભુઓ રહ્યા છે.

[૬૩] તે મોક્ષમાં મહા ભાગ્યવંત એવા સિદ્ધપુરુષો ભવપ્રપંચથી મુક્ત થઈ ઉત્તમ પ્રકારની તે સિદ્ધગતિને પામીને ત્યાં લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે.

[૬૪] (સિદ્ધ યતા પહેલાં) છેલ્લા મનુષ્યભવમાં જેટલી શરીરની ઊંચાઈ હોય તેના ત્રણ ભાગ પૈકી એક ભાગ છોડીને બે ભાગ જેટલી સિદ્ધ જીવોની ઊંચાઈ સિદ્ધ થયા પછી રહે છે.

નોંધ:—સિદ્ધ થયા પછી શરીર રહેલું નથી પરંતુ તે શરીરને બાંધી રહેલા આત્મપ્રદેશો તે રહે છે. અને શરીરનો ૧/૩ જે ખાલી પ્રદેશ છે તે નીકળી જતાં ૨/૩ આકારમાં સર્વ આત્મપ્રદેશો રહે છે. અને આત્મપ્રદેશો અરૂપી હોવાથી અનંત જીવો હોવા છતાં તેને પરસ્પર ધર્મભૂ-યત્વું નથી.

[૬૫] એક જીવની અપેક્ષાએ આદિસહિત અને અંતસહિત છે. પણ આખા સમુદાયની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતરહિત છે.

[૬૬] તે સિદ્ધના જીવો અરૂપી, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથીજ તેમની ઝાળખાણ થઈ શકે તેવા છે. તેઓ જેની ઉપમા ન આપી શકાય તેવા અતુલ મુખને પામ્યા છે.

[૬૭] સંસારની પાર ગયેલા અને ઉત્તમ સિદ્ધગતિને પામેલા દેવજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના ધણી તે સર્વ સિદ્ધો લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે.

[૬૮] સંસારી જીવો તીર્થકરોએ જે પ્રકારના કલા છે. (૧) ત્રસ અને (૨) સ્થાવર. અને સ્થાવર જીવોના પણ ત્રણ ભેદો છે.

[૬૯] (૧) પૃથ્વીકાય, (૨) જળકાય અને (૩) વનસ્પતિકાય. વળી એ ત્રણના પણ પેટાભેદો કહ્યું છે:—તે સાંભળો.

[૭૦] પૃથ્વીકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ જે પ્રકારના છે. અને વળી તેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બન્ને ભેદો છે.

[૭૧] સ્થૂળ પર્યાપ્ત હોય છે. તેના મુખ્ય જે પ્રકારો છે. (૧) કામળ અને (૨) કર્કશ. અને તેમાં પણ કોમળના સાત પ્રકારો છે.

[૭૨] (૧) કાળી, (૨) લીલી, (૩) રાતી, (૪) પીળી, (૫) ઘોળી, (૬) પાંકુર (ગોરા ચંદન જેવી) અને (૭) અતિ ઝીણી રેતી. એમ સાત પ્રકારની સુવાળી પૃથ્વી કહેવાય છે. કર્કશ પૃથ્વીના ૩૬ ભેદો છે તે નીચે પ્રમાણે:—

[૭૩] (૧) પૃથ્વી (ખાલુની માટી), (૨) મરડીયા કાંકરા, (૩) રેતી (૪) પથ્થરના ટુકડા, (૫) સિલા, (૬) સમુદ્રાદિનું મીઠું, (૭) ખારી ધૂળ, (૮) લોહું, (૯) ત્રાંજું, (૧૦) કલર્ષ, (૧૧) સીસું, (૧૨) રૂપું, (૧૩) સુવર્ણ, (૧૪) વજ્ર હીરા—

[૭૪] (૧૫) હડતાલ, (૧૬) હાંગળો, (૧૭) મણુસીલ (એક પ્રકારની ધાતુ), (૧૮) સીસક (જસત), (૧૯) સુરમો, (૨૦) પરવાળા, (૨૧) અબ્રક, (૨૨) અબ્રકથી મિશ્ર ચયેલી ધૂળ—

[૭૫] (હવે મણીના ભેદો કહે છે:—) (૨૩) ગોમેદક, (૨૪) રુચક, (૨૫) અંકરત્ન, (૨૬) રક્ષિતકરત્ન, (૨૭) લોહિતાક્ષ-મણિ, (૨૮) મરકતમણિ, (૨૯) મસારગલમણિ, (૩૦) ભુજ-મોચકરત્ન, (૩૧) ઈંદ્રનીલ—

[૭૬] (૩૨) ચંદનરત્ન, (૩૩) ગેરકરત્ન, (૩૪) હંસગર્ભરત્ન, (૩૫) પુલકરત્ન અને (૩૬) સાગંધિકરત્ન, (૩૭) ચંદ્રપ્રભારત્ન, (૩૮) વૈદુર્યરત્ન, (૩૯) જલકાન્તમણિ અને (૪૦) સૂર્યકાન્તમણિ.

નોંધ—અહીં મણિના ભેદો અઢાર બતાવ્યા છે પરંતુ ચૌદ ગણીનેજ ઉપરના ૩૬ પ્રકારો જણાયા.

[૭૭] એ પ્રમાણે કર્કશ પૃથ્વીના જત્રીમ ભેદો કહ્યા. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીના જીવો તો એકજ પ્રકારના છે, ભિન્ન ભિન્ન નથી અને તે દ્રષ્ટિગોચર પણ થતા નથી.

[૭૮] ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના જીવો તો આખા લોકમાં વ્યાપ્ત છે. અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવો આ લોકના અમુક ભાગમાં છે. હવે તેઓના ચાર પ્રકારના કાળવિભાગને કહું છું—

[૭૯] સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રસાદની અપેક્ષાએ તો તે જીવો અનાદિ અને અનંત છે, પણ એક એક જીવના આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિમહિત અને અંતસહિત છે.

[૮૦] સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસહજાર વર્ષની છે.

[૮૧] (પૃથ્વીકાયમાંથી મરીને વળી પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય તેને કાયસ્થિતિ કહેવાય છે.) સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ ઝોછામાં ઝોછી અંતર્મુહૂર્ત કાળની અને વધુમાં વધુ અર્ધમૃત્યુ કાળની હોય છે.

[૮૨] પૃથ્વીકાયના જીવો પોતાની પૃથ્વીકાયને છોડીને દ્વિતીય તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.

- [૮૩] (ભાવની અપેક્ષાએ તેને વર્ણવે છે) એ પૃથ્વીકાય જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.
- [૮૪] જળકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે. અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.
- [૮૫] જે સ્થૂળપર્યાપ્ત જીવો છે તે પાંચ પ્રકારના છે. (૧) મેઘનું પાણી, (૨) સમુદ્રનું પાણી, (૩) તરણા ઉપર રહેલું બિન્દુ (ઝાસબિન્દુ વગેરે), (૪) ધ્રુવનું પાણી અને (૫) હિમનું પાણી.
- [૮૬] સૂક્ષ્મ જળકાયનો એકજ ભેદ છે, ભિન્નભિન્ન નથી. સૂક્ષ્મ જળકાય જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે અને સ્થૂળ તો લોકોના અમુક ભાગમાંજ છે.
- [૮૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે. અને એક એક જીવના આયુષ્યની આપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે.
- [૮૮] જળકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઝોજામાં ઝોછી અંતર્મુહૂર્ત સુધી અને વધુમાં વધુ સાતહજાર વર્ષ સુધીની છે.
- [૮૯] જળકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની (ફરીફરી ત્યાંજ જન્મે) તો ઝોજામાં ઝોછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળની કહી છે.
- [૯૦] જળકાયના જીવો પોતાની જળકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જલન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.
- [૯૧] એ જળકાય જીવોના વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.
- [૯૨] વનસ્પતિકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.

- [૯૩] સ્થૂળ પર્વાત વનસ્પતિકાયના જીવોના બે પ્રકાર છે. (૧) સાધારણ (એક શરીરમાં અનંત જીવો રહે તે) શરીરવાળા, (૨) પ્રત્યેક શરીરવાળા.
- [૯૪] જુદા જુદા શરીરમાં જુદા જુદા રહેલા પ્રત્યેક શરીરી જીવો અનેક પ્રકારના કલા છે. (૧) વૃક્ષ (તેના બે બેદ છે એક-ખીજવાળા અને બહુખીજવાળા,) (૨) શુષ્કાઓ, (૩) વનમાલતી વગેરે, (૪) લતાઓ (અંપકલતાઓ વ.) (૫) વેલા (તુંબડી વ.) (૬) ઘાસ
- [૯૫] (૭) નાળિયેરી, (૮) શેરડી, વાંસ વગેરે, (૯) ખિલાડીના ટોપ (૧૦) કેમળ, સાલી વગેરે, (૧૧) હરિફાલ ઔષધિ, એ બધાને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવો કહે છે.
- [૯૬] સાધારણ શરીરવાળા જીવો પણ અનેક પ્રકારના કલા છે. (૧) ખટાટા, (૨) મૂળા, (૩) આદુ,
- [૯૭] (૪) હરિલી કંદ, (૫) વિરિલી કંદ, (૬) સિસ્સિરિલી કંદ, (૭) જાવંત્રી કંદ, (૮) કંદલી કંદ, (૯) કુંગળી, (૧૦) લસણ, (૧૧) પલાંડુ કંદ, (૧૨) કુકુવ કંદ.
- [૯૮] (૧૩) લોહિની કંદ, (૧૪) હુતાક્ષી કંદ, (૧૫) હૂતકંદ, (૧૬) કુંદક કંદ, (૧૭) કૃષ્ણ કંદ, (૧૮) વજ્રકંદ, (૧૯) સૂરણ કંદ,
- [૯૯] (૨૦) અશ્વકર્ણી કંદ, (૨૧) સિંહકર્ણી કંદ, (૨૨) મુસંદી કંદ (૨૩) લીલી હળદર, એ પ્રકારે અનેક જાતના સાધારણ શરીરવાળા જીવો કલા છે.
- [૧૦૦] સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયનો એકજ બેદ છે. ભિન્ન ભિન્ન જાતથી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે. અને સ્થૂળ તે લોકના અમુક ભાગમાંજ છે.

[૧૦૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે અને એક એક જીવની આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૦૨] વનસ્પતિકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્તની અને વધુમાં વધુ દસહજાર વર્ષની છે.

[૧૦૩] વનસ્પતિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની (ફરીફરી ત્યાંજ જન્મે) તેા ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અનંત કાળની હોય છે.

નોંધા:—લીલ, રૂલ, નિગોદ ઇત્યાદિ અનંતકાયના જીવની અપેક્ષાએ અનંતકાળ ગણાયો છે.

[૧૦૩] વનસ્પતિકાયના જીવો પોતાની વનસ્પતિકાયને છોડીને ફરીયા તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જગન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૦૫] એ વનસ્પતિકાય જીવોના વર્ણ, રસ, ગંધ સ્પર્શ અને મંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.

[૧૦૬] એ પ્રમાણે સંક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારના જીવો કહ્યા. હવે ત્રણ પ્રકારના તસજીવોને કહીશ.

[૧૦૭] અગ્નિકાયના જીવો, વાયુકાયના જીવો અને (મોટા બે ઉદ્રિયાદિ) જીવો એ પ્રમાણે ત્રસના ત્રણ પ્રકારો છે. હવે તે પ્રત્યેકના પેટા ભેદોને કહીશ, તમે સાંભળો.

નોંધ:—આ સ્થળે અગ્નિ અને વાયુશને સ્થાવર છતાં એક અપેક્ષાએ ત્રસ કહ્યા છે.

[૧૦૮] અગ્નિકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના છે. અને તેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.

નોંધ —પર્યાપ્ત એટલે જે જે યોનિમા જેટજેટલી પર્યાપ્તો મેળવવી એકએ તેટલી પૂરી પામે તે પર્યાપ્ત અને પૂરી પામ્યા વિના મરણ પામે તે અપર્યાપ્ત કહેવાય છે પર્યા છે પ્રકારની છે —આહાર, શતીર, ઉદ્રિય, શ્વાસોચ્વાસ, બાપા અને મન

[૧૦૯] રથૂળ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના અનેક પ્રકારો કહ્યા છે (૧) અંગારા, (૨) રાખમિશ્ર અગ્નિ, (૩) તપેલા લોઢા વગેરેમાં અગ્નિ હોય તે, (૪) અગ્નિજ્વાલા અને (૫) તૂટી જતાવા (ભડકા)

[૧૧૦] (૬) ઉત્કાપાતની અગ્નિ અને (૭) વિદ્યુતની અગ્નિ એમ અનેક ભેદો જાણવા જે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના જીવો છે તે એકજ પ્રકારના હોય છે

[૧૧૧] સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના જીવો મરં લોકમા વ્યાપી રહ્યા છે અને રથૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાંજ છે હવે તેઓનો કાળ-વિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ

[૧૧૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે મધા અનાદિ અને અતરહિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે

[૧૧૩] અગ્નિકાયના જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અત-મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસખ્ય કાળની વ્હી છે

[૧૧૪] અગ્નિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યા સુધીની ઓછામાં ઓછી અતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસખ્ય કાળથી કહી છે

[૧૧૫] અગ્નિકાયના જીવો પોતાની અગ્નિકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામાં ઓછું અતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અસખ્ય કાળ સુધીનું છે

- [૧૧૬] એ અગ્નિકાય જીવોના વર્ણ ગધ, ગમ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હગ્નરો બેદો થાય છે
- [૧૧૭] વાયુકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને મ્યૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિ એવા બે બેદો છે
- [૧૧૮] સ્થૂળપર્યાપ્તિ વાયુકાયના જીવો પાંચ પ્રકારના છે (૧) ઉત્કલિક (રહી રહીને વાયુ તે) વાયુ, (૨) વટોળિયો, (૩) ધન વાયુ (ધનોદધિની નીચે વાયુ છે તે), (૪) શુભ્ર વાયુ (શુભ્રરવ કરે છે) અને (૫) શુદ્ધ વાયુ
- [૧૧૯] તથા (૬) મવર્તક વાયુ ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારના વાયુ છે અને સૂક્ષ્મ વાયુ તો એજ પ્રકારનો હોય છે
- [૧૨૦] સૂક્ષ્મ વાયુકાયના જીવો મર્મલોકમા વ્યાપી ગદ્યા છે અને સ્થૂળ તો અમુક ભાગમાજ છે હવે તેઓના કાળ વિભાગ ચાર પ્રકારે દેહીશ
- [૧૨૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતગદ્ધિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસદ્ધિત છે
- [૧૨૨] વાયુકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ત્રણ હજાર વર્ષ સુધીની છે
- [૧૨૩] વાયુકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યા સુધીની ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્ય કાળની કહી છે
- [૧૨૪] વાયુકાયના જીવો પોતાની વાયુકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામા ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અતત કાળ સુધીનું હોય છે

- [૧૨૫] એ વાયુકાય જીવોના વર્ણુ ગધ, રસ, સ્પર્શ અને સરથાનથી હમરો ભેદો થાય છે.
- [૧૨૬] મોટા ત્રયમય વાળા (એ ઇન્દ્રિયાદિ) જીવો ચાર પ્રકારના કલા છે (૧) એ ઇન્દ્રિયવાળા, (૨) ત્રણ ઇન્દ્રિયા વાળા, (૩) ચાગ ઇન્દ્રિયવાળા, અને (૪) પાચ ઇન્દ્રિય વાળા
- [૧૨૭] એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારના કલા છે હવે તેઓના ભેદોને કહું છું—તે સાબળો
- [૧૨૮] (૧) કરમિયા (વિષ્ટામા ઉત્પન્ન થાય તે), (૨) અણુસિયા, (૩) સૌમગન (એક પ્રકારના જીવ), (૪) માતૃવાહક, (૫) વાસી મુખા, (૬) રાખ, (૭) નાના શુષ્કના—
- [૧૨૯] (૮) કાળક ખાનાર પશુક, (૯) કામ, (૧૦) જળો, (૧૧) દુષ્ટ ગ્રન્થકર્ષણ અને (૧૨) ચાદણીઆ
- [૧૩૦] એ પ્રમાણે એ ઇન્દ્રિય જીવો ઘણા પ્રકારના કલા છે, અને તે બધા લોકના એક ભાગમા રલા છે
- [૧૩૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અતગદિત છે પણ આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અત મદિત છે
- [૧૩૨] એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અત-મુર્હર્ત અને વધુમા બાગ વધુ વર્ષની કહી છે
- [૧૩૩] એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાંસુધીની ઓછામા ઓછી અતમુર્હર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે
- [૧૩૪] એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી એ ઇન્દ્રિય

કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઝોઝામા ઝોઝુ
અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૩૫] એ બે ઇદ્રિય જીવોના વર્ણ ગધ, ગમ સ્પર્શ અને સસ્થાનથી
હગરો ભેદો થાય છે

[૧૩૬] ત્રણ ઇદ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારે
કલા છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહું છું — તે સાંભળો

[૧૩૭] (૧) કુચવા, (૨) કીડી (૩) (ચાચક) ઉદશા, (૪) ઉકલીઆ,
(૫) તૂણાહારી, (૬) કાષ્ઠાહારી, (૭) માયુગા અને (૮)
પત્તાહારી—

[૧૩૮] (૯) કપાસના બીજમા ચનારા જીવો, (૧૦) તિન્દુક, (૧૧)
મિજકા, (૧૨) મદાવરી, (૧૩) ગુમ્મી, (૧૪) ઇંદ્રગા અને
(૧૫) મામણુમુડા, એમ અનેક પ્રકારના કલા છે

[૧૩૯] તે બધા આખા લોકમા નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા
રહ્યા છે.

[૧૪૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતરહિત છે
અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ અતસહિત છે.

[૧૪૧] ત્રણ ઇદ્રિયવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઝોઝામા ઝોઝી
અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ૪૯ દિવસની હોય છે

[૧૪૨] ત્રણ ઇદ્રિયવાળાની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાસુધી
ઝોઝામા ઝોઝી અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ મખ્યાત કાળ
સુધીની કહી છે

[૧૪૩] ત્રણ ઇદ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયને છોડીને ફરીથી ત્રણ
ઇદ્રિય કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઝોઝામા ઝોઝુ અત
ર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું છે

[૧૪૪] એ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદ થાય છે

[૧૪૫] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પર્વામ્ન અને અપર્વામ્ન એમ બે પ્રકારના છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહ્યું છું — તે માલગો

[૧૪૬] (૧) અધિયા, (૨) પોતિયા (૩) માખી, (૪) મચ્છર, (૫) ભમરો, (૬) કીડ (૭) પતંગિયા, (૮) ઢિંકણા, (૯) કંકણા—

[૧૪૭] (૧૦) કુડટ, (૧૧) સિગરીની, (૧૨) નદાવૃત્ત, (૧૩) વીછી, (૧૪) ડોલા (૧૫) બીજારી, (૧૬) ચીરણી, (૧૭) અક્ષિવેષક,

[૧૪૮] (૧૮) અચ્છીય, (૧૯) માગધ, (૨૦) રોડ, (૨૧) વિચિત્ર પાખવાળા (૨૨) જલકારી, (૨૩) ઉપધિ જલમ, (૨૪) નીચકા અને (૨૫) તામ્રકા

નોંધ — આ બધા દેશી ભાષા પરત્વે ભિન્ન ભિન્ન નામો છે

[૧૪૯] એ પ્રમાણે ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અનેક પ્રકારના કલા છે તે બધા લોકના અમુક વિભાગમાજ રહે છે

[૧૫૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અતરહિત છે અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસંહિત છે

[૧૫૧] ચાર ઇન્દ્રિયવાળાની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ૭ માસની કહી છે

[૧૫૨] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ મખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે

[૧૫૩] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયને છોડીને ફરીથી તે

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અ તગ ઓછામાં ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ અનતકાળ સુધીનું હોય છે.

- [૧૫૪] એ ચાર ઇન્દ્રિય જીવોના વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મંસ્થાન થી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૫૫] પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે — (૧) નાગ્ની (નરકના જીવો), (૨) તિર્થંચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ
- [૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીમાં ગહેવાથી નારકો માત્ર પ્રકારના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે —) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કંગપ્રભા, (૩) વાણપ્રભા
- [૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમપ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યાં રહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે.
- [૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમાં રહેના છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ —
- [૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતરહિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે
- [૧૬૦] પહેલી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જથ્થા દમ હજાર વર્ષની અને વધુમાં વધુ એક સાગરોપમની છે
- [૧૬૧] બીજી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જથ્થા એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે
- [૧૬૨] ત્રીજી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જથ્થા ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

- [૧૬૩] ચોથી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય માત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૪] પાંચમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય દમ માગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ મત્તર સાગરોપમની છે
- [૧૬૫] છઠી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૬] માતમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૭] નરકના જીવોને જોટવી ઓછામા ઓછી કે વધુમા વધુ આયુષ્ય-સ્થિતિ હોય છે તેટલીજ કાયસ્થિતિ હોય છે

નોંધ — નરક અને દેવગતિનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ અતર વગર બીજાજ ભવે તે ગતિમા જવારુ નથી. તેથીજ આયુષ્યસ્થિતિ અને કાય સ્થિતિ સમાન કરી છે

- [૧૬૮] નારકીના જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તેજ કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામા ઓછું અતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અતર્મુહૂર્ત કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૬૯] એ નરકના જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનંથી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૭૦] તિર્યંચ પચૈન્દ્રિય જીવો એ પ્રકારના કલા છે — (૧) સંમૂર્ચ્છિમ પચૈન્દ્રિય અને (૨) ગર્ભજપચૈન્દ્રિય.
- [૧૭૧] તે બેઉના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે (૧) જલચર, (૨) સ્થલચર અને (૩) ખેચર (આકાશમા ચરનારા) હવે ક્રમથી તેના પેટા ભેદોને કહ્યું છું — મને સાંભળો

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અતર ઝોજામા ઝોધુ અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનતકાળ સુધીનું હોય છે

- [૧૫૪] એ ચાર ઇન્દ્રિય જીવોના વર્ણુ ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન થી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૫૫] પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કલા છે — (૧) નારકી (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ
- [૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ માત પૃથ્વીમા રહેવાથી નારકો માત પ્રખરના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે —) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાણુપ્રભા
- [૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમ પ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યા રહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે
- [૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમા રહેના છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ —
- [૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતગહિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે
- [૧૬૦] પહેલી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને વધુમા વધુ એક સાગરોપમની છે
- [૧૬૧] બીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે
- [૧૬૨] ત્રીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

- [૧૬૩] ચોથી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય માત્ર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૪] પાંચમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ છવન્ય દસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની છે
- [૧૬૫] છઠી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૬] સાતમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૭] નરકના જીવોને જોટલી ઓછામા ઓછી કે વધુમા વધુ આયુષ્ય-સ્થિતિ હોય છે તેટલોજ કાયસ્થિતિ હોય છે

નોંધ —નરક અને દેવગતિનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ અતર વગર બીજેજ ભવે તે ગતિમા જવાડું નથી. તેથીજ આયુષ્યસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિ સમાન કહી છે

- [૧૬૮] નારકીના જીવો પોતાની કામાને છોડીને ફરીથી તેજ વાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામા ઓછું અતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અતર્મુહૂર્ત કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૬૯] એ નરકના જીવોના વર્ષ, ગધ, રમ સ્પર્ત અને સંસ્થાનથી હજારો બેદો થાય છે
- [૧૭૦] તિર્યચ પચૈન્દ્રિય જીવો બે પ્રકારના કલ્યા છે—(૧) સંમૂર્ચ્છિમ પચૈન્દ્રિય અને (૨) ગર્ભજપચૈન્દ્રિય
- [૧૭૧] તે બેઉના ત્રણ ત્રણ બેદો છે (૧) જલચર, (૨) સ્થવચર અને (૩) ખેચર (આકાશમા ચરનારા) હવે ક્રમથી તેના પેટા બેદોને કહું છું—મને સાંભળો

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અતઃ ઝોજામા ઝોધુ અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનતઃકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫૪] એ આઠ ઇન્દ્રિય જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મસ્થાન-થી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૫૫] પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા પુરુષો આર પ્રકારના કહેા છે — (૧) નારકી (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ

[૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ માત પૃથ્વીમાં ગહેવાથી નારક માત પ્રકારના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે -) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાણુપ્રભા

[૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમ પ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યા ગહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે

[૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમા રહેલા છે હવે તેઓના કાળવિભાગ આર પ્રકારે કહીશ -

[૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતઃકલિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતઃકલિત છે.

[૧૬૦] પહેલી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દમ હજાર વર્ષની અને વધુમા વધુ એક સાગરોપમની છે

[૧૬૧] બીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે

[૧૬૨] ત્રીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ માત સાગરોપમની છે

- [૧૮૦] પરિસર્પના બે પ્રકારો છે — ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ — હાથેથી ચાલનારા ધો વગેરે અને ઉરપરિસર્પ — છાતીથી ચાલનારા સર્પ વગેરે અને તે એકેક જાતિમાં અનેક પ્રકારના હોય છે
- [૧૮૧] તે બધા સર્વત્ર નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં હોય છે હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ —
- [૧૮૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતરહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અતસહિત છે
- [૧૮૩] તે સ્થલચર જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અતમુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્ધતિઓમાંની હોય છે

નોંધ — પદ્ધતિઓ એ કાળપ્રમાણ છે

- [૧૮૪] સ્થળચર જીવોની કાલસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામાં ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ ત્રણ પદ્ધતિઓમાં તથા બેથી માંડીને નવ સુધી પૂર્વ કાટી અધિકની છે
- [૧૮૫] તે સ્થલચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામાં ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ અનતકાળ સુધીનું છે
- [૧૮૬] જેચર (પક્ષીઓ) ચાર પ્રકારના છે — (૧) ચામડાની પાખોવાળા (વડવાગોળ), (૨) રામપક્ષી (સુડા, હમ વગેરે), (૩) સમુદ્ર પક્ષી (જેની પાખ ઢોકેના ડબરાના જેવી હોય તે આ પક્ષીઓ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર છે), અને (૪) વિતત પક્ષી (સુપડાના જેવી પાખ પહોળા રહે તે)
- [૧૮૭] તે બધા આખા લોખમાં નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં રહ્યા છે હવે તેઓના કાળવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ

[૧૭૨] જલચરના બેદો આ પ્રમાણે છે;—(૧) માછલાં, (૨) કાચખા, (૩) આહો, (૪) મગરો અને (૫) સુસુમાર. એમ જલચરના પાંચ બેદો જાણવા.

[૧૭૩] તે બધા જીવો આખા લોકમાં નહિ, પણ લોકના અમુક ભાગમાં રહેલા છે. હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ;—

[૧૭૪] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે. પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૭૫] જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને વધુમાં વધુ એક પૂર્વ કોટીની કહી છે.

નોંધ;—એક પૂર્વનાં સીતેર લાખ કરોડ અને ૫૬ લાખ કરોડ વર્ષ થાય. એવા એક કરોડ પૂર્વની સ્થિતિને એક પૂર્વ કોટી કહે છે.

[૧૭૬] તે જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ પૂર્વ કોટીની છે.

નોંધ;—પૃથક્ એટલે બેથી માંડીને નવ સુધીની સંખ્યા.

[૧૭૭] જલચર પંચેન્દ્રિય જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અંતરકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૭૮] સ્થલચર પંચેન્દ્રિય જીવો (૧) ચાર પગવાળા તે ચોપદ અને (૨) પરિસર્પ. એમ બે પ્રકારના છે. અને ચોપદના ચાર પેટાબેદો છે. તેને હું કહું છું તે તમે સાંભળો.

[૧૭૯] (૧) એકપુરા (ધોડા, ગધેડા વગેરે), (૨) બે પુરા (ગાય બળદ વગેરે), (૩) ગંડીપદા (સુવાળા પગવાળા હાથી, ગેંડા વગેરે) અને (૪) સનખપદા (સિંહ, બિલાડા, કુતરા, વગેરે).

[૧૮૦] પરિસર્પના એ પ્રકારો છે:—ઉરપરિસર્પ અને જીવપરિસર્પ—
હાથેથી ચાલનારા ધો વગેરે. અને ઉરપરિસર્પ—છાતીથી ચાલનારા
સર્પ વગેરે. અને તે એકેક જાતિમાં અનેક પ્રકારનાં હોય છે.

[૧૮૧] તે બધા સર્વ ત્ર નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં હોય છે.
હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ:—

[૧૮૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે.
પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૮૩] તે સ્થલચર જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્તની
અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્ધતિઓમાં હોય છે.

નોંધ:—પદ્ધતિઓ એ કાળપ્રમાણ છે.

[૧૮૪] સ્થળચર જીવોની કાલસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની
ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ ત્રણ પદ્ધતિઓમાં
તથા એથી માંડીને નવ સુધી પૂર્વ કોટી અધિકની છે.

[૧૮૫] તે સ્થલચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી તે કાયા
પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહર્ત અને
વધુમાં વધુ અનેતકાળ સુધીનું છે.

[૧૮૬] ખેચર (પક્ષીઓ) ચાર પ્રકારનાં છે:—(૧) ચામડાની
પાંખોવાળાં (વડવાગોળ), (૨) રામપક્ષી (સુડા, હંસ વગેરે),
(૩) સમુદ્રગ પક્ષી (જેની પાંખ ઢોકલા ડખરાના જેવી હોય
તે. આ પક્ષીઓ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર છે), અને (૪) વિતત
પક્ષી (સુપડાના જેવી પાંખ પહોળી રહે તે).

[૧૮૭] તે બધા આખા લોકમાં નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં
રહ્યા છે. હવે તેઓના કાળવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ.

- [૧૮૮] પ્રવાહની અવેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અતગદિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અતમદિત છે
- [૧૮૯] જેયર જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જવન્ય અંતર્મુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પર્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગની છે
- [૧૯૦] જેયર જીવોની જાયસ્થિતિ જવન્ય અંતર્મુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પર્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ તથા તેથી અધિક મેથી માડીને નવ સુધી પૂર્વ કાટીની હોય છે
- [૧૯૧] જેયર જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અતઃ જવન્ય અતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનત-કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૯૨] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મસ્થાનથી હનરો બેદો થાય છે
- [૧૯૩] મનુષ્યો બે પ્રકારના હોય છે—(૧) સમૂર્જિમ પચેદ્રિય અને (૨) ગર્ભજ પચેદ્રિય હવે તેના પેટા બેદો વહે છે— તે સાલજો
- [૧૯૪] ગર્ભજ (માન્યાપના સયોગથી થયેલા) મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારના કલા છે—(૧) કર્મભૂમિના, (૨) અકર્મભૂમિના અને (૩) અતરદ્વીપોના

નોંધ—કર્મભૂમિ એટલે અસિ, મસિ (વ્યાપાર) અને કૃષિ ત્યાં થતી હોય તે અતરદ્વીપ એટલે સુવહીમવત અને શિખરી એ બે પર્વત પર ચાર ચાર દાઢાઓ છે અને પ્રત્યેક દાઢાઓમા ત્રાત સાત અતરદ્વીપ છે ત્યાં અકર્મભૂમિ જ્યાં જુગવિયા મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે

- [૧૯૫] કર્મભૂમિના પદર બેદો (પાચ ભગત, પાચ ઇરિવત અને પાચ મહાવિદેહ), અકર્મભૂમિના ત્રીમ બેદો (પાચ હેમવય,

પાંચ ઔરણ્યવય, પાંચ હરિવાસ, પાંચ રમ્યકવાસ, પાંચ દેવકુરુ (અને પાંચ ઉત્તરકુરુ), અને છપ્પન અંતરદ્વીપના બેઠા મળી તે બધા એકસો એક જાતિના ગર્ભજ મનુષ્યો કહ્યા છે.

[૧૬૬] સંમૂર્ઝિમ મનુષ્યો પણ ગર્ભજ મનુષ્યના જોટલાજ એટલે કે એકસો એક પ્રકારના કહ્યા છે. આ બધા જીવો લોકના અમુક ભાગમાંજ છે. સર્વત્ર નથી.

નોંધ:—માતાપિતાના સંયોગ વિના મનુષ્યના મળજન્ય જીવો ઉત્પન્ન થાય તેને સંમૂર્ઝિમ મનુષ્યો કહે છે. ગર્ભજની જેમ તેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે ભેદો નથી.

[૧૬૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અંત રહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૬૮] ગર્ભજ મનુષ્યોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમની કહી છે.

નોંધ:—સંમૂર્ઝિમ મનુષ્યની તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માત્ર અંતર્મુહર્તની હોય છે અને કર્મભૂમિ મનુષ્યની જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વની હોય છે. અહીં તો સર્વ મનુષ્યની અપેક્ષાએ ઉપરની સ્થિતિ લીધી છે.

[૧૬૯] ગર્ભજ મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમ અને અધિક પૃથક્ પૂર્વ કોટીની ગણવાની.

નોંધ:—કોઈ જીવ સાત લાવ તો એક એક પૂર્વ કોટીના અને આઠમો ત્રણ પદ્યોપમના આયુષ્યનો લાવ કરે, તે અપેક્ષાએ તેટલું વધુ કહ્યું છે, મનુષ્યની કાયા લાગણાગર સાત કે આઠ લાવ સુધી વધુમાં વધુ મળે તો મળી શકે છે.

[૨૦૦] ગર્ભજ મનુષ્યો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે,

તેની વચ્ચેનું અંતર જ્ઞાન્ય અંતર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૨૦૧] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.

[૨૦૨] સર્વગ્ન ભગવાનોએ દેવો ચાર પ્રકારના દેહો છે. તેનું વર્ણન કરું છું. તમે સાલજોઃ— (૧) ભવનવાસી (ભવનપતિ), (૨) વ્યંતર, (૩) જ્યોતિષ અને (૪) વૈમાનિક.

[૨૦૩] ભવનવાસી દેવો દશ પ્રકારના, વ્યંતર આઠ પ્રકારના, જ્યોતિષકાર પાંચ પ્રકારના અને વૈમાનિક દેવો બે પ્રકારના હોય છે.

[૨૦૪] અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિસિકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર. એમ દશ પ્રકારના ભવનવાસી દેવો હોય છે.

[૨૦૫] (૧) પિશાચ, (૨) ભૂત, (૩) યક્ષ, (૪) રાક્ષસ, (૫) કિન્નર, (૬) કિપુરુષ, (૭) મહોરગ અને (૮) ગાંધર્વ. એમ આઠ પ્રકારના વ્યંતર દેવો છે.

[૨૦૬] (૧) ચંદ્ર, (૨) સૂર્ય, (૩) નક્ષત્ર, (૪) ગ્રહ અને (૫) તારાઓ એમ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિ દેવતાઓ હોય છે. આમાંના જીવ જે મનુષ્યક્ષેત્રમાં છે તે બધા ગતિ કરનારા અને મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર રહેનારા સ્થિર હોય છે.

[૨૦૭] વૈમાનિક દેવો પણ બે પ્રકારના દેહો છે. (૧) કલ્પવાસી અને (૨) અકલ્પવાસી (કલ્પાતીત).

[૨૦૮] કલ્પવાસી દેવો બાર પ્રકારના હોય છે:—(૧) સૌધર્મ, (૨) ઈશાન, (૩) સનતકુમાર, (૪) મહેન્દ્ર, (૫) બ્રહ્મલોક, (૬) લાંતક.

[૨૦૯] (૭) મહાશુક, (૮) સહસાર, (૯) આનત, (૧૦) પ્રાણુ, (૧૧) આરણુ અને (૧૨) અચ્યુત. તે બધા દેવલોકમાં વસતા દેવો બાર પ્રકારના કલ્પવાસી દેવો કહેવાય છે.

[૨૧૦] (૧) ઐવેયક અને (૨) અનુત્તર એમ બે પ્રકારના કલ્પાતીત દેવો કહ્યા છે. ત્યાં ઐવેયક નવ પ્રકારના છે.

[૨૧૧] ઐવેયક દેવોની ત્રણ ત્રિકો છે:—(૧) હેડેની, (૨) મધ્યમ અને (૩) ઉપરની. અને તેના પણુ એક એક ત્રિકના (૧) નીચેનું, (૨) મધ્યમ અને (૩) ઉપર. (એમ પેટા ભેદો મળી કુલે નવ થાય છે.) (૧) હેડેલી ત્રિકની નીચેના સ્થાનના દેવો, (૨) હેડેલી ત્રિકના મધ્યમ સ્થાનના દેવો, (૩) હેડેલી ત્રિકની ઉપરના સ્થાનના દેવો.

[૨૧૨] (૪) મધ્યમત્રિકના હેડેના સ્થાનના દેવો, (૫) મધ્યમત્રિકના મધ્યમસ્થાનના દેવો અને (૬) મધ્યમત્રિકના ઉપરના સ્થાનના દેવો.

[૨૧૩] (૭) ઉપલીત્રિકના હેડેના સ્થાનના દેવો, (૮) ઉપલીત્રિકના મધ્યમસ્થાનના દેવો અને (૯) ઉપલીત્રિકના ઉપરના સ્થાનના દેવો. એમ નવ પ્રકારના ઐવેયક દેવો કહ્યા છે. અને (૧) વિજય, (૨) વૈજયંત, (૩) જયંત, (૪) અપરાજિત—

[૨૧૪] અને (૫) સર્વાર્થસિદ્ધ. એમ પાંચે અનુત્તર વિમાનમાં રહેનારા વૈમાનિક દેવો આવી રીતે અનેક પ્રકારના છે.

- [૨૧૫] આ બધા દેવો દેવોલોકના અમુક ભાગમાં ગયા છે હવે તેઓના કાળ મિલાગને ચાગ્ર પ્રમારે કહીશ
- [૨૧૬] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતગદિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતમદિત છે
- [૨૧૭] જાનનપતિ દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય દમહનગ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક માગરોપમથી થોડી અધિક કહી છે
- [૨૧૮] વ્યતગ દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય દમહનગ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પશ્યોપમની કહી છે
- [૨૧૯] જ્યોતિષ્ક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમના આક્રમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પશ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ ઉપગની છે
- [૨૨૦] સુધર્મદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની છે
- [૨૨૧] ઈશાન દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમથી અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમથી અધિક કાળની છે
- [૨૨૨] સનતકુમાર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે
- [૨૨૩] મહેન્દ્રદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરોપમથી કર્ધક અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમથી અધિક કાળની છે
- [૨૨૪] બ્રહ્મલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સાત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે

- [૨૨૫] લાતક દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય દમ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ સાગરોપમની છે
- [૨૨૬] મહાશુક્ર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ચૌદ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની છે
- [૨૨૭] સહસ્રાર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય મત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર સાગરોપમની છે.
- [૨૨૮] આનત દેવલોકના દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જ્ઞાન્ય અઢાર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ સાગરોપમની છે
- [૨૨૯] પ્રાણુદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ઓગણીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૦] આરણુદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય વીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૧] અમ્યુત દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય એકવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રાવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૨] પ્રથમ ઐવેયકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૩] બીજા ઐવેયકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ત્રેવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૪] ત્રીજા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ચોવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૫] ચોથા ઐવેયક દેવોના આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય પચીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઠીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૬] પાંચમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ઠીસ સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ સાગરોપમનો છે

- [૩૩૭] છઠ્ઠા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સત્તાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૩૮] સાતમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગન્ત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૩૯] આઠમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ઓગન્ત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૪૦] નવમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૪૧] (૧) વિજય, (૨) વૈજયંત, (૩) જયંત અને (૪) અપરાજિત એ ચારે વિમાનોના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એકત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે.
- [૨૪૨] પાંચમા સર્વાર્ધ નામના મહા વિમાનના દેવોના આયુષ્યસ્થિતિ બરાબર તેત્રીસ સાગરોપમની છે. તેથી ઓછી કે વધુ નથી.
- [૨૪૩] જેટલી દેવોની ઓછી કે વધુ આયુષ્યસ્થિતિ છે તેટલીજ સર્વજ દેવોએ કાયસ્થિતિ કહી છે.

નોંધ.—દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પછી લાગલુંજ દેવગતિમાં જવાનું થતું નથી.

- [૨૪૪] દેવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.
- [૨૪૫] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારે ભેદો થાય છે.

[૨૪૬] એ પ્રમાણે રૂપી અને અરૂપી એમ બે પ્રકારના અજીવ અને સંસારી તથા સિદ્ધ, એમ બે પ્રકારના જીવોનું વર્ણન કર્યું

[૨૪૭] આ જીવ અને અજીવોના વિભાગને જ્ઞાની પુરુષ પાસે સાક્ષી તરીકે પ્રતીતિ લાવીને તથા સર્વપ્રકારનયો નયો (વિચારોના વર્ગીકરણો) દ્વારા બરાબર ઘટાવીને જ્ઞાનદર્શન પામી આદર્શ ચારિત્રમા મુનિ રમણ કરે

[૨૪૮] ત્યારબાદ ધણી વર્ષ સુધી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળીને નીચેના ક્રમથી પોતાના આત્માનું દમન કરે

[૨૪૯] (જે તપશ્ચર્યા દ્વારા પૂર્વકર્મેના તથા કષાયોના ક્ષય થાય તેવી દીર્ઘ તપશ્ચર્યાનું વિધાન કહે છે) તે મંલેખના (આત્મ-દમન કરનારી) તપશ્ચર્યા ઓછામાં ઓછા ૭ માસની, મધ્યમ રીતે એક વર્ષની અને વધુમાં વધુ બાર વર્ષની હોય છે

[૨૫૦] પહેલા ચાગ વર્ષમાં પાંચ વિગ્રહ (ધી, ગોળ, તેન વગેરે) નો ત્યાગ કરે અને બીજા ચાગ વર્ષ સુધી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરે.

[૨૫૧] નવમું તથા દમમું એમ એ બન્ને વર્ષોપર્યંત ઉપવાસ અને એકાતર ઉપવાસને પાગલું આપખિત્ત કરે અને અગિયારમાં વર્ષ પહેલા ૭ માસ સુધી અધિક તપશ્ચર્યા ન કરે

[૨૫૨] અગિયારમાં વર્ષના પાછલા ૭ માસમાં તો ૭૬ આત્મ એની આકરી તપશ્ચર્યા કરે અને વચ્ચે વચ્ચે તેન મવત્સરમાં આપખિત્ત તપ પણ કરે

નોંધ — આપખિત્ત એટલે રસવિહીન જોજન માત્ર એકલ વખત કરે

[૨૫૩] તે મુનિ બારમે વર્ષે પ્રથમ અને છેડે સરખું તપ કરે

[૨૫૮] જે જિનપુરુષોના વચનમાં અનુરક્ત રહી, ભાવપૂર્વક તે વચન પ્રમાણે આચરણ કરે છે તે પવિત્ર (મિથ્યાત્વના મેલરહિત) અને અમકિન્નર (રાગદોષના કલેશ રહિત) યર્ધ થોડાજ મમયમાં આ દુ ખદ સસારનો પાગ પામે છે

નોંધ — જિન એટલે રાગદોષથી સર્વથા રહિત પરમાત્મા

[૨૫૯] જે જીવો જિનવચનને યથાર્થ જાણી શકતા નથી તે મિયારા અગ્રાનીઓ ઘણીવાર જાળમરણ અને અકામમરણો પામે છે

[૨૬૦] (પોતાના દોષની આલોચના કેવા યાની સત્પુરુષો પાસે કહેવી જોઈએ તેમના ગુણ કહે છે —) જે ઘણા શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણનાર હોય જેમના વચન સમાધિ (શાંતિ) ને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, અને જે કેવળ ગુણનાજ પ્રહણ કરનાર હોય તે પુરુષોજ ખીજના દોષની આલોચના કરવાને માટે થોડા છે

[૨૬૧] (૧) કદર્પ (કાયકયાનો સલાપ), (૨) કૌતુક્ય (મુખના વિકારવાળી એકા), (૩) કાષ્ઠના સ્વભાવની હાસી અને કુકથા કે કુએજાથી ખીજને વિરમય કરનાર જીવ કદર્પો-ભાવના કરતો હોય છે

[૨૬૨] રસ, સુખ કે સમૃદ્ધિને માટે જે સાધક વચીકરણ વગેરેના મંત્રો કે દોરાધાગા કરે છે તે આભિયોગી ભાવનાને કરતો હોય છે.

નોંધ — કદર્પો અને આભિયોગી વગેરે દુષ્ટ ભાવનાને કરનાર કદાપિ દેવ થાય તો પણ દલકી કાટિનો દેવ બને છે

[૨૬૩] ટ્રનજી પુરુષો, યાન, ધર્માચાર્ય તથા સાધુ સાધ્વી, આવક કે આવિઝાઓની જે નિદા કરે છે તથા કપની હોય છે તે કિલ્મિયી ભાવનાને કરતો હોય છે

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશનમંદિરનું કચેરો

ધાર્મિક, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક એ ત્રણે દષ્ટિઓનો
સમન્વય કરનારાં સાહિત્ય પ્રકાશનોનો પ્રચાર

જે કાળમાં પ્રજાજીવન સાવ કચરાઈ રહ્યું હતું.
બીજી બાજુ સંસ્કૃતિના લોપ થવા માંડ્યા હતા. પિંશાયોને
શરમાવે તેવા ભયંકર અત્યાચારો થઈ રહ્યા હતા જાતિ-
વાદનાં જોર વ્યાપ્યાં હતાં. ઉચ્ચનીચના લેલોની માનવ
માનવ વચ્ચે દીવાલો ખડી થઈ ગઈ હતી. અહંકારથી
ઉચ્છ્રંખલ અનેલી દિવ્યજાતિ પવિત્રતાને પરવારી બેઠી
હતી. વેદવિહિત કર્મકાંડોની બાદ ક્રિયાઓમાં ખૂબ
સંકરતા વ્યાપી ગઈ હતી.

તે વખતે સાધનાપૂર્ણ જે મહાવિભૂતિએ વિશ્વમાં
પ્રકાશ ફેંકી વિશ્વવંદનું બિરુદ મેળવ્યું
તે ત્રણ મહાવીરનાં

મૌલિક વચનામૃતોનો જૈન અને જૈનેતર જનતામાં પ્રચાર
કરવાસારુ સસ્તું, સુંદર અને સર્વોત્તમ સાહિત્ય
ખદાર પાડવું એ એકજ માત્ર

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
નો

ઉદ્દેશ છે.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

[૨૬૪] કાયમ રોપનો કરનાર હોય તથા સમય મળતાં શત્રુ બની જતો હોય, એવા એવા દુષ્ટ કાર્યોથી પ્રવર્તતો જીવ આસુરી ભાવનાને કરતો હોય છે.

નોંધ:—નિમિત્તનો અર્થ નિમિત્તશાસ્ત્ર પણ થાય છે. તે એક ન્યાયોપનું અંગ છે. તે ખોટી રીતે એક બીજાને કગતો હોય તે માણસ પણ આસુરી ભાવનાને પોષે છે.

[૨૬૫] (૧) શસ્ત્રગ્રહણ (તલવાર વગેરેથી મરવું) (૨) વિષભક્ષણ (ઝેર ખાઇને મરવું), (૩) જ્વલન (આગમાં બળી મરવું), (૪) જલપ્રવેશ (પાણીમાં ડૂબી મરવું) કે (૫) અનાયારી ઉપકરણો (કુટિલ કાર્યો)નું સેવન કરવાથી જીવાત્મા અનેક પ્રકારના નવાં જન્મ-મરણો ઉત્પન્ન કરે છે.

નોંધ:—અકાળ મરણથી જીવાત્મા ઇશ્વરને બદલે બમણો બંધાય છે.

[૨૬૬] આ પ્રમાણે ભવસંસારમાં સિદ્ધિને આપનાર એવાં ઉત્તમ પ્રકારનાં છત્રીસ અધ્યયનોને સુંદર રીતે પ્રગટ કરીને કેવળ-જ્ઞાની ભગવાન શાંતપુત્ર આત્મશાંતિમાં લીન થયા.

નોંધ—જીવ અને અજીવ એ બંનેના વિભાગો જાણવા જરૂરી છે. જાણ્યા પછી નરક અને પશુજીવનમાં દુઃખ, સ્વર્ગ અને મનુષ્ય જીવનમાં સુખદુઃખ આદિ અનેક અવરથાવાળા આ વિચિત્ર સંસારમાંથી કેમ છૂટી શકાય તે ઉપાય અજમાવવાની તાલાવેલી હાથે છે. આવી તાલાવેલી પછી દુઃખમાં પણ સુખ, વેદનામાં પણ શાંતિ અને સંતોષ વિકસતાં જાય છે.

એમ કહ્યું છું:—

એમ જીવાજીવ વિભક્તિ સંબંધી છત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. ॥૩૬॥

ૐ શાન્તિ:

શાન્તિસદન, કાચરબરોડ

અમદાવાદ

તા. ૨૧ : ૧૦ : ૩૪

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશનમંદિરનું ક્ષેત્ર

ધાર્મિક, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક એ ત્રણે દિષ્ટિઓનો
સમન્વય કરનારાં સાહિત્ય પ્રકાશનોનો પ્રચાર

જે કાળમાં પ્રજાજીવન સાવ કચરાઈ રહ્યું હતું.
બીજી બાજુ સંસ્કૃતિના લોપ થવા માંડ્યા હતા. પિતાઓને
શરમાવે તેવા ભયંકર અત્યાચારો થઈ રહ્યા હતા. જાતિ-
વાદનાં જોર વ્યાપ્યાં હતાં. ઉચ્ચનીચના લેલોની માનવ
માનવ વચ્ચે દીવાલો ખડી થઈ ગઈ હતી. અહંકારથી
ઉચ્છ્રંખલ બનેલી દ્વિજજાતિ પવિત્રતાને પરવારી બેઠી
હતી. વેદવિહિત કર્મકાંડોની બાદ્ય ક્રિયાઓમાં પૂજા
સંકરતા વ્યાપી ગઈ હતી.

તે વખતે સાધનાપૂર્ણ જે મહાવિભૂતિએ વિશ્વમાં
પ્રકાશ ફેંકી વિશ્વવંધનું બિરુદ મેળવ્યું
તે ત્રણ મહાવીરનાં

મૌલિક વચનામૃતોનો જૈન અને જૈનેતર જનતામાં પ્રચાર
કરવાસારુ સસ્તું, સુંદર અને સર્વોત્તમ સાહિત્ય
બહાર પાડવું એ એકજ માત્ર

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
નો

ઉદ્દેશ છે.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

સંસ્થાનું કાર્યવાહક મંડળ

ઉત્પાદક:—

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજ

[જેમની દેખરેખ નીચે બધા પ્રકાશનો બહાર પડે છે.]

લેખક

શતાવધાની-શ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મહારાજ

કાર્યવાહકો:—

મંત્રી

શ્રી. લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવી

સલાહદાર

શ્રી. બુધાભાઈ મહામુખભાઈ શાહ

શ્રી. જુહાભાઈ અમરશી શાહ

ખજાનચી

વ્યવસ્થાપક

શ્રી. મણિલાલ ઉજમશી શાહ - શ્રી. જમુ રવાણી

શ્રી. તારક રવાણી

લેખકના મદદનીશ તરીકે રહેશે.

આર્થિક સહાયદાતા

શ્રી. ડુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી

જેમની આર્થિક મદદથી સંસ્થા ચાલી રહી છે.

સહાયકોને

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૧૫૦) આપી સંસ્થાના પોષક બની શકાશે.

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૨૫) આપી સંસ્થાના શુભેચ્છક બની શકાશે.

આ સંસ્થાના આર્થિક સહાયદાતા શ્રી ડુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી તરફથી મળેલી રકમ વગર બ્યાજેજ રોકાઈ છે. એટલે બ્યાજનો કે તેવો કશો બોજો પ્રકાશન પર પડવાનો નથી.

આહુકોને

અંગાઉથી આહુક ચનાર પસિથી કાગળ, છપાઈ, પુસ્તકનું બંધામણી તથા બ્યવરથાનુંજ માત્ર ખર્ચ લેવામાં આવશે. હાલિ તેઓની પાસેથી રૂ. ૨) પ્રથમ લેવામાં આવશે. અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતે ટપાલ તથા રવાનગી ખર્ચ ઉમેરી ઘેર બેઠાં પહોંચાડવામાં આવશે. તે ફૂલ ખર્ચ તેમની આવેલી રકમમાંથી બાદ થતું રહેશે. આહુક ચવાથી વી. પી. નું ખર્ચ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે.

ખીજી ઉપયોગી

જે પહેલેથી આહુકો ન થયાં હોય તેઓને પુસ્તકો સિલકમાં હશે તોજ આપવામાં આવશે.

આ સંસ્થાના પ્રકાશનોમાં સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન થશે.

થયેલા ખર્ચની વિગત હમેશાં પુસ્તકની પાછળ આપવામાં આવશે.

બુકસેલરોને સૂચના

'કોઈ પુસ્તકનો રૂપ થી ઓછી નકલનો ઓર્ડર સ્વીકારાશે નહિ. રેલભાડું અને રવાના ખર્ચ સહિત પૂરાં નાણાં કાર્યાલયને મળ્યા પછીજ મંગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે. વી.પી.થી પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે નહિ.

બધાં પુસ્તકોમાં ફા ટકા કમિશન મળશે.

રસ્તામાં દાગીનો ગેરવલ્લે પડે, બગડે, મોડો પહોંચે કે ખીજી કોઈ હાનિ પહોંચે તેને સારું કાર્યાલય જવાબદાર નથી. રેલ્વેને દાગીનો સાંપતા સુધી કાર્યાલયની જવાબદારી રહેશે.

પુસ્તકની જાહેરી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવાદમાં કોઈથી વેચી શકાશે નહિ.

બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

લેખનપદ્ધતિ

બધાં પ્રકાશનો ગરવી અને ગંભીર ગુજરાતી ગિરામાં
અનુવાદિત થઈ સરળ અને સમૃદ્ધ નોંધ સાથે બહાર પડશે.

અસાંપ્રદાયિકતા, તુલનાત્મક શૈલી, સરળ
અનુવાદનશૈલી, સમાજદષ્ટિ અને મૌલિકતાનું
સંરક્ષણ આ બધાં દષ્ટિબિંદુઓને બળવવાનો
યથાશક્ય પ્રયાસ થશે.

અમારા પ્રકાશનો

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

બીજી આવૃત્તિ ૦-૬-૦

દશવૈકાલિક સૂત્ર ૦-૪-૦

ટૂંક સમયમાં બહાર પડતા બીજાં પ્રકાશનો

સાધક સહયરી અને આચારાંગ

ઇત્યાદિ પુસ્તકો ક્રમશઃ

બહાર પડશે

૩. ૨) આપી તુરત આહકે તરીકે તમારું
નામ નોંધાવો.

મ
હા
વી
ર
સા
હિ
ત્ય
પ્ર
કા
શ
ન
મં
દિ
ર

સાબરમતી

ગુજરાત

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

પ્રત ૩૩૦૦ ના ખર્ચની વિગત

કાલિન સોળપેજ સાષ્ટક ફોર્મ ૨૫ : ૫૪ ૪૦૦

મજા રીમ ૮૨૥ સત્તાવીશ રતલી દર રૂ. ૫-૫-૬	૪૪૦-૧૪-૮
છપામણી	૨૭૫-૦-૦
વળામણી મેળવામણી	૪૧-૪-૦
બંધામણી	૧૬૫-૦-૦
પૂંકુ તથા છપામણી.	૨૫-૦-૦
મજૂરી	૨-૧૪-૩
સરંજામ ખર્ચ	૩૬-૦-૦
પ્રચાર તથા બવરથા ખર્ચ	૨૦૦-૦-૦
	<hr/>
	૧૧૮૬-૦-૦

નોંધ.—પ્રચાર ખર્ચમાં મુસાફરી ખર્ચ, ટપાલ ખર્ચ, અભિપ્રાયાર્થે, અવલોકનાર્થે અને કોટ અપાતા પ્રસ્તુત તથા બદલે ખર્ચનો સમાવેશ થાય છે.

BHAYAN'S LIBRARY, BOMBAY-7

N.B.—This book is issued only for one week till_____

This book should be returned within a fortnight from
the date last marked below :

Date	Date	Date
7661 8318 1		
13 FEB 1974		
10 APR 1997		
28 JUN 1999		

व. १२६१ / १३५५

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

BOOK CARD

Call No. ५४३५५ Title

श्री उग्ररथयान श्रुति

Author श्री नाथ.

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No
5 MAR 1973	१३५५	28 JUN 1990	
27 JUN 1973	१३५५		
28/2/25			

BHAVAN'S LIBRARY

Kulapati K. M. Munshi Marg
BOMBAY 7